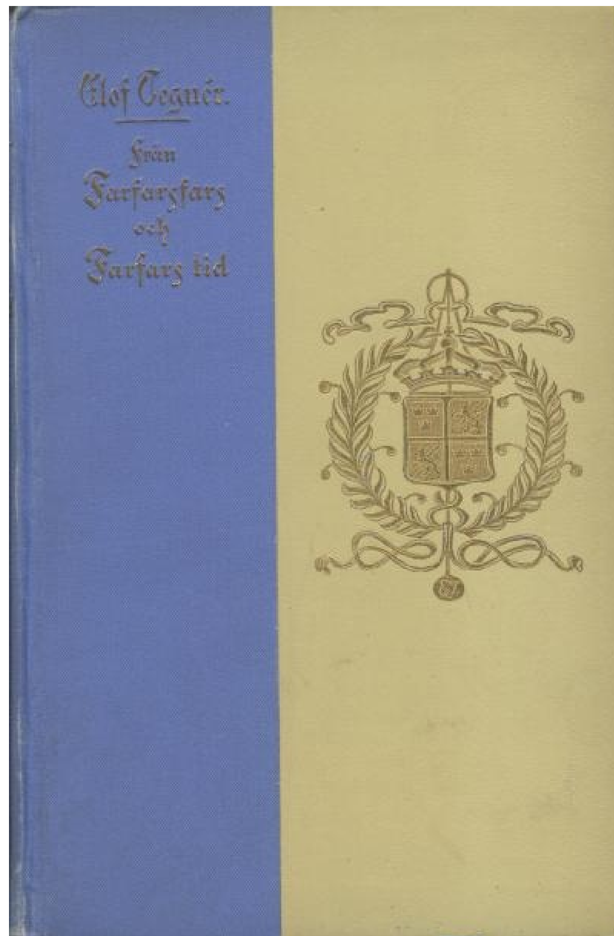
Från farfarsfars och farfars tid

Från

Farfarsfars och farfars tid

Små ströftåg på historisk mark

Af

Elof Tegnér

Stockholm
P. A. Norstedt & söners förlag

Stockholm
Kungl. boktryckeriet. P. A. Norstedt & söner
1900

Förord till den elektroniska utgåvan

Projekt Runebergs elektroniska utgåva av *Från farfarsfars och farfars tid* gjordes i mars 2005. Den är scannad från första utgåvan 1900. Boken ingick även som en del av volym 6 av Elof Tegnérs *Valda skrifter* (1906).

I.

FRÅN BRYTNINGSÅREN KRING SEKELSKIFTET

1800

Diplomat, poet och filosof.

Under nära fyra årtionden af det nu slutande århundradets förra hälft var envoyéen CARL GUSTAF VON BRINKMAN en i vida kretsar af Sveriges hufvudstad känd man. En stor del af sin föregående lefnad hade han, delvis såsom diplomat, tillbragt i främmande land. Någonting exotiskt, så att säga, tillhörde sedan dess hans väsen: en tid betraktade också Brinkman själf Tyskland såsom sitt egentliga fädernesland.

Men svensk var han dock till själ och sinne. En af hans berömda tyska vänner, Wilhelm von Humboldt, plägade enligt Brinkmans egen berättelse säga om honom, att så fort det gällde en anmärkning mot Sverige, hade han »nun einmal einen Sparren». Beskyllningen att hafva en skruf lös plägar sällan betraktas såsom en hederstitel, men så ansågs den i detta fall af Brinkman.

När han 1810 för beständigt bosatte sig i sitt fädernesland, hvilket han lämnat redan vid elfva års ålder, var han en till åren kommen man, 46 år gammal; men han lefde mera än en mansålder därutöfver. Svenska samtida under Karl Johans dagar kände väl den åldrande diplomaten, fin, vitter, spirituell, med mångsidiga intressen och umgängets rika gåfvor. Han

stod i förtrolig beröring ej blott, såsom han själf uttryckte sig, med »rikets herrar, utan ock med rikets snillen». Öfverallt, där tillfälle syntes vara att bringa en hyllning åt hvadhelst som i det skönas eller »snillets värld» ådrog, sig uppmärksamhet, var han färdig att frambära sina offer med gammaldags sirlighet och romantisk entusiasm. Han gaf dem, med en förundransvärd gåfva att tala och skrifva, på vers och på prosa, och fyllde därmed ett oändligt antal bref och biljetter. Många af dessa hyllningsgärder förtjänte att lefva längre än stunden. Vid långa besök, vid tecirklar i sitt ungkarlshem, med blommor och knäfall ägnade han de sköna sin platoniska dyrkan. Till sin vittra väninna »Stella» sände han sina förtroliga meddelanden på icke mindre än 3369 särskilda blad -- man har verkligen räknat och numrerat dem. »Till den blåögda» sjöng han icke blott:

»Strålar ej dess blåa öga allt det sköna, ljufva, höga, som i själens himmel bor?»

utan äfven:

»Kring Hilda, sångmön och behagen, blomstrar än ett nyfödt paradis.»

Och Fredrika Bremer, den älskvärda författarinnan till »Teckningar ur hvardagslifvet», uppvaktade han med följande karakteristiska rader i ett större poem:

»Hvem nu vördar ej dig som en hög mildleende gästvän? Blef ej ditt 'hvardagslif' snillets förtroliga hem?»

Fredrika Bremer har själf på sitt målande sätt i ett bref beskrifvit Brinkmans första inträde i hennes hem, kort efter utgifvandet af hennes första »teckningar» -- Brinkman var då 66 år gammal:

CARL GUSTAF VON BRINKMAN.

Efter samtida litografi.

»Franzén kom med Brinkman, som var rent af litet galen. Han gjorde mig ordentligt sin kur. Jag blef öfverhopad med grannlåter. Brinkman citerade oupphörligt min bok och påstod, att jag icke läst den ordentligt. Han slutade

med att falla på knä», berättar hon vidare, »och gick efter en visit, som räckt i tre timmar.»

Den spirituelle skalden med det romantiska draget förstod sig icke på att åldras; och med åren framträdde mer och mer hans egenheter, kanske äfven hans svagheter. Hans tungas och pennas rörlighet spelade honom månget spratt på ålderdomen; hans lefvande intresse för stora frågor fick stundom maka åt sig för ett icke mindre lifligt intresse för den om-gifvande lilla världens och nästans små angelägenheter. Till skick och väsen var han olik alla andra. Med sina goda sidor och sina svagheter torde han på 1820- och 30-talen hafva räknats till Stockholms original. Härtill bidrog väl äfven hans yttre: den lilla tunna gubbgestalten med den fina, fågellika apparitionen.

Han *ville* icke åldras. I sin dikt »Lefnadsafton» säger han:

»O nej, om lagern vissnar bort, om lifvets dag blir mörk och kort, slår dock med ynglingspuls mitt hjärta.»

Och stucko än de yttre egenheterna i ögonen på det yngre släkte, som endast såg den gamle Brinkman, hvilken lika litet som någon annan med ynglingasinne gick fri från ålderns skröpligheter, så är det dock lätt att äfven i åldringen igenkänna samma lifliga, varmhjärtade, ädelsinnade personlighet, som röjer sig i hvad han från yngre dagar lämnat åt eftervärlden.

Både den gamle och den unge, både den svenske och den tyske Brinkman var en märklig man. När hans bref småningom dragas fram ur arkivens gömmor, skall detta bestyrkas. Om hvad han eljest uträttat icke är af den beskaffenhet, att det kunnat bereda honom en plats i historien, så har hans epistolära lefnadsverk sitt beståndande värde. Det afspeglar och ger lefvande uttryck åt en ovanlig mångfald af skiftande företeelser, på historiens, litteraturens och det sociala lifvets områden under mer än ett halft århundrade.

När Brinkman föddes, sutto Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika på Sveriges tron; när han 83-årig under Oskar I:s regering gick ur tiden, stod Europa på tröskeln till det stormiga revolutionsåret 1848, hvilket äfven sände små stormilar mot Norden. Han hade upplefvat den första stora franska revolutionens och de väldiga krigens sorgespel, sett Gustaf III, som först anställt honom i Sveriges statstjänst, falla för mördarhand och sett hans son jagas ur riket. Själf hade han varit med i kritiska tider på ansvarsfulla platser: i Paris bevittnat Bonapartes statskupp den 18 brumaire och med ängsligt hjärta öfvervarit kejsarmötet i Tilsit, där Finland såldes, såsom han redan då riktigt anade. Till sina personliga minnen kunde han äfven räkna Stralsunds belägring under pommerska kriget.

Och samme man hade i sina ynglingaår med sin barndomsvän Schleiermacher under filosofiska studier arbetat sig från herrnhutisk pietism fram till friare åskådningar; af Schleiermacher hade han hedrats med tillägnan af dennes bekanta skrift »Über die Religion». Redan såsom en ung man hade han uppträdt med ett

band »Gedichte» under pseudonymen Selmar; och då han senare utgaf en ny tysk diktsamling under sitt eget namn, tillägnade han den åt Goethe, liksom han med en dedikation till filosofen J. H. Jacobi inledde sitt därpå utgifna arbete »Philosophische Ansichten». Hos Goethe och Schiller, så väl som hos Jacobi, hade han gästat; den gamle Klopstock hade han vid upprepade besök lärt att älska. Med J. H. Fichte, den varmhjärtade patriotfilosofen, och med den tyska romantikens mest bemärkta män, Jean Paul, bröderna Schlegel, Tieck, stod han i personlig beröring eller brefväxling, likaså med Fr. Schlegels äfven som författarinna bekanta hustru, Dorothea Mendelsohn. De berömda vetenskapsmännen Alexander och Wilhelm von Humboldt hörde till hans nära vänner. Af de preussiska statsmän, med hvilka han trädde i beröring, stod han närmast Stein och Hardenberg: med dem delade han hänförelsen för Tysklands frigörelse från det främmande oket. Sedan ungdomsåren hörde han till Fr. v. Gentz' förtrogna.

Det är onekligen en samling af i Tysklands odlingshistoria lysande namn, som man finner bland dessa Brinkmans umgängesvänner -- män som väl kunnat vara i stånd att utöfva inflytande på hans bildning och åskådningssätt. Han dolde ej heller sin tacksamhetsskuld till Tyskland. Under en del af sitt lif kände han sig, såsom sagdt är, lika mycket tillhöra sina tyska vänners fädernesland som Sverige. Till Goethe skref han från Paris, att hans vistelse bland fransmännen öfvertygat honom, att svenskarne till karaktär och språk vore »unverkennbar urdeutsch». I ett bref till sin vän Gentz från 1807 -- Brinkman var då Sveriges representant vid preussiska hofvet --

talar han såsom en äkta Germanias son om »wir Deutschen». och »unsere Litteratur». Och längre fram, i ett bref till samme man från 1818, skrifvet sedan Brinkman för alltid lämnat Tyskland, uttryckte han lifligt sin saknad öfver att icke hafva fått återse hvad han kallar »die eigentliche Heimath meines Geistes und Herzens, wo jener am reichsten geblüht, dieser am schönsten geschlagen». Där hade han lefvat i de mest förtroliga förhållanden med sin själs närmaste fränder, personer hvilka delvis tillhörde de bästa och ädlaste i hans tid. »En hel stjärnhimmel af sköna och vemodiga minnen», tillägger han, »hvälfver sig öfver det södra halfklotet af min inre värld, medan endast bleka stjärnor lysa sparsamt öfver den nordliga hemisfären.»

Vemodigt tänker han i sitt gamla fädernesland, såsom vi se, tillbaka icke blott på hvad han i Tyskland lärt, tänkt och upplefvat, utan ock på att det var där, som hans hjärta »am schönsten geschlagen» -- säkert icke endast för de abstrakta idealen. Det svärmeri, som den *unge* Brinkman ägnade åt de tyska damerna, var naturligtvis icke mindre lifligt, om också kanske lika platoniskt, som den *gamles* hyllning åt hvad Stockholm ägde intagande bland hans kvinnliga samtida.

Tidigt på 1790-talet blef Brinkman medelpunkt i ett sällskap i Berlin, som han kallade »Damen-Thee», en umgängesform just efter hans sinne. Småningom vidgades kretsen af dem, för hvilka hans »hjärta slog». Ej blott hofdamer, som på samma gång voro skaldinnor, såsom Amalie v. Imhoff -- sedan under namnet Amalie v. Helwig äfven ett föremål för Geijers och Atterboms beundran -- har han besjungit. Utom

för »Amalie» har han strängat sin lyra för »die deutsche Fürstin Augusta» (Fredrik Vilhelm III:s syster, prinsessa af Preussen, kurfurstinna af Hessen), för »Luise» (grefvinnan v. Voss), men äfven för »Henriette» (Herz, stiftarinnan af »das Tugendbund») och många andra kvinnor af mindre lysande samhällsställning. Två af Berlins mest firade skönheter, skådespelerskan Friederike Unzelmann och fru Marianne von Eybenberg (hemligt gift med fursten af Reuss), hörde till dem som han beundrade. »Han steg», säger en tysk författare, »ända ned till Pauline Wiesel», en skådespelerska med skönhet och talang, ehuru han erkände, att »ihr genügen unheilige Myrten». Äfven med henne stod han i brefväxling.

Varmast var han dock fästad vid Rahel Levin, judinnan, som genom sina personliga egenskaper kom att intaga en så enastående ställning i Berlins umgängesvärld, sedermera Varnhagen von Enses mångomskrifna maka. I hennes hus blef Brinkman en trägen gäst, och där intog han en särskild ställning bland de många, då eller sedermera ryktbara män och kvinnor, som stämde möte på Rahels »Zauberboden». Hans yttre ställning hindrade honom icke att öppet visa sig såsom »die kleine Levins» vän, äfven när han förnam yttringar af misstro mot henne från byråkratiskt håll. »Die kühne Wohllust des Selbstdenkens entzündet sich in mir an der Altargluth ihrer höheren Welt- und Lebensansicht», skref han om henne. Orden skulle förlora på att öfversättas!

Det var under dessa intryck af de rikare förhållandena i det nya fädernesländet, som Brinkman vid kortare tillfälliga vistelser i Sverige kände sigfrämmande. Till »Augusta» skref han, att han här kände sig »skeppsbruten» --

-- »den Gestrandeten lockt keiner Najaden Gesang.

Mir nicht wölket der Rauch sich empor aus der heimlichen Hütte. Mir, dem Entfremdeten, glüht nicht der vertrauliche Heerd»,

-- och han kom till det resultatet, att för honom

-- »die Heimath blüht, wo mich die Muse begrüsst.»

Det är den *tyske* Brinkman, som här talar, en svärmande »Schöngeist» i tidens stil, kanske till följd af sin allsidigare bildning ej så dunkel och tungrodd som de tyska romantikerna, men dock behärskad af samma grundstämning.

Skulle denne man kunna vara i stånd att såsom en högt betrodd ämbetsman föra Sveriges talan i viktiga frågor? Kunde han skrifva diplomatiska depescher och noter så väl som »Elegien», »Sinngedichte» och estetiserande filosofi? Kunde han tala politik med män så väl som säga spirituella artigheter åt damer? Skulle han, som böjde

sig för det skönas allmakt hos »Eulalia» och »Luise», icke vara färdig att äfven ödmjuka sig för den makt, som mötte honom och hans fosterland med krigets hot, medan kanonernas brak och jämmerskri från underkufvade folk genljöd öfver Europa?

*

När Brinkman 1791 först inträdde på den diplomatiska banan, var han ingen yngling. Den 27-årige mannen med sin tyska universitetsbildning, sin vittra begåfning, sin språktalang och sin ovanliga lätthet att föra pennan, stod i många afseenden säkerligen framför de flesta unga diplomatämnen, som gått den

vanliga vägen genom utrikeskabinettet till utländska beskickningar. Efter ett års tjänstgöring i Stockholm förflyttades han såsom legationssekreterare till det för honom kära och välbekanta Berlin och fick efter beskickningschefens död en längre tid förestå legationen därstädes. Han sändes 1798 till Paris såsom legationssekreterare, men i självfva verket med uppdrag att kontrollera Sveriges officielle representant, den för regeringen föga behaglige baron Staël v. Holstein. Brinkman skulle, enligt kanslipresidenten Ehrenheims instruktion, från Paris föra en självständig brefväxling med kabinettet; »om baron Staël syntes dragas af vissa fördomar och illusioner, skulle Brinkman hindra, åtminstone så mycket som möjligt är, deras inflytelse i ärendenas skötsel».

När Staëls ställning blef ohållbar och han i juni 1799 rappelierades, fick Brinkman till årets slut förestå legationen. De depescher, han under dessa ovanligt händelserika månader skref till kanslipresidenten, hafva i senare tid blifvit fullständigt tryckta af den franske historiske samlaren Léouzon le Duc. De hafva af honom vitsordats såsom utmärkta genom »en egendomlig klarsynthet, samvetsgrann opartiskhet och en på djupet gående tankeskärpan, hvarjämte de af honom anses meddela fakta, »hvilkas betydelse undgått den allmänna uppmärksamheten». -- Anställningen i Paris förde Brinkman i nära personlig beröring med Staël v. Holsteins snillrika fru. Ehuru Brinkmans ställning icke från början var ägnad att göra denna beröring synnerligen vänskaplig, blef hans förbindelse med M:e Staël dock sådan, som man kunde vänta af personer med så utpräglat litterära intressen; och han underhöll med henne en långvarig brefväxling.

I Paris bevittnade Brinkman, som nämndt, statskuppen den 18 brumaire och såg, huru Bonaparte först fattade maktens tyglar. Han skulle få erfara, äfven personligen, huru af den unge republikanske generalen skulle växa upp den härskargestalt, hvars skugga under det följande årtiondet föll öfver hela Europa. Allt mörkare skulle äfven Sveriges öde te sig, allt tyngre arbetet att hålla den rätta kosan under de politiska förvecklingarna. Att vara svensk diplomat, medan Napoleon dikterade lagar för Europa och medan Sverige styrdes af Gustaf IV Adolf, blef icke det lättaste.

Att börja med var det dock icke så svåra prof, på hvilka han sattes. Efter några års vistelse i fosterlandet finna vi Brinkman 1801 åter i Berlin såsom legationssekreterare. Han vistades i den svenske envoyéen Lars v. Engeströms gästfria hus, och Berlin blef därigenom i dubbel mening hans hem. Engeström betraktade han såsom sin vän och välgörare och underhöll med honom, sedan deras banor skilts, länge en förtrolig brefväxling, hvilken äger historiskt och personligt intresse. Den varmt fosterländske och bottenärlige v. Engeström var i självfva verket till sitt skaplynne och väsen en slående motsats till sin legationssekreterare. Han svärmade icke såsom Brinkman och var hvarken vitter eller spirituell; men de båda männen kommo förträffligt öfverens, oaktadt alla olikheter. Den något tungrodda prosan och den flygande fantasien trifdes i detta fall väl tillsammans, därför att bådas målsmän voro goda patrioter. I sina bref, hvilka han stundom förtroligt undertecknade med »Lasse», kunde Engeström på sitt trohjärtade, om ock något klumpiga sätt slå hufvudet på spiken till svar på Brinkmans flödande utgjutelser. Obefogade voro

icke alltid »Lasses» varningar mot Brinkmans lätt antändbara entusiasm, vare sig att det gällde krig eller fred eller hänförelse för Sveriges unge, olycksfödde monark eller -- hyllning åt damerna. »Vous avez une correspondance de femme beaucoup trop étendue», skrifver han en gäng längre fram. »Je vous dis avec feu Bellman:

Min gunstig herr gesäll! Nu bör ni kunna se, hvad sattyg hänget med sig för!»

Men medgifvas måste, att det i denna brefväxling är Brinkmans bref, som erbjuda det största intresset.

Ett par år lefde Brinkman nu sitt berlinerlif med de utsträckta umgängesförbindelserna, med diplomater och lärda, med aristokratiens och hofvets damer, med Rahel Levin och hennes krets. Han gaf ut »Gedichte» och förberedde utgifvandet af sina »Philosophische Ansichten», ökade sin boksamling, skref bref och biljetter och hade en angenäm tillvaro. Men sedan v. Engeström mot slutet af 1803 lämnat sin beskickning i Berlin och bosatt sig på sitt gods i Polen, är det som Brinkmans befattning i Berlin börjar blifva ansvarsfull och mödosam. Såsom Sveriges chargé d'affaires hade han under 1804 och förra hälften af 1805 sig anförtrodd vården af dess angelägenheter vid preussiska hofvet. Det var under denna tid, som den politiska horisonten alltmera mörknade och som Gustaf IV Adolf, ständigt i vredesmod öfver tidens ondska, började sin halsstarriga isoleringspolitik.

Mot usurpatorn på Frankrikes tron var det, som Gustaf Adolf först vände sin vrede; men därnäst följde, som bekant, förtörnelsen öfver den fredsälskande

konungen af Preussen. Med misstänksamhet hade Gustaf Adolf åsett Preussens undergifna hållning gent emot Frankrike och trodde redan 1803, att svenska Pommerns besittningstagande kunde blifva priset för Preussens neutralitet, medan det öfriga Europa väpnade sig till strid. I syfte att förebygga en öfverrumpling var Pommerns generalguvernör v. Essen betänkt på försvarsanstalter och skref bref på bref till Sveriges representant i Berlin angående rykten om Preussens planer.

Brinkman kunde icke annat än betrakta dessa rykten såsom uppdiktade och klagade öfver Essens oro. »Om vi ej på två års tid», skref han 1805, »äro brouillerade med Preussen, så är det icke mitt fel.» I bref till Engeström kallade han Essens bref i detta ämne för »101 volumes d'un éternel roman» om en hemlig öfverenskommelse mellan konungen af Preussen och Bonaparte, och i bref så väl till Essen som till konungen försäkrade han, att dessa föreställningar saknade all grund. För Toll förklarade han anledningen till sin bestämda öfvertygelse härom. »Jag känner törhända bättre än någon annan den energi, som råder uti preussiska kabinettet och som af filosoferna kallas 'vis inertiæ'», samt citerade Armfelts ironiska yttrande om den »vackra preussiska armé en, som kommer att blifva odödlig genom den passionerade kärlek till freden, som dess högste chef har».

Men om Brinkman hade rätt däri, att ingen krigsfara hotade Sverige från den fredlige konung Fredrik Vilhelm III, så kunde han icke ana, att konung Gustaf IV Adolf skulle göra allt för att själf framkalla den. Det var hvad som skedde på våren 1805, såsom bekant är. Det är från denna tid, som

Brinkmans egentliga diplomatiska vedermödor taga sin början; och det är om denna episod, slutet af hans vistelse i Tyskland 1805-1808, som här skall något utförligare berättas.

*

I slutet af mars 1805 kunde Brinkman bland andra berlinnyheter berätta, att sju storkors af hederslegionen ankommit från Napoleon, hvaribland ett till konung Fredrik Vilhelm och ett till prins Louis Ferdinand af Preussen. Då han d. 23 april vidare skref till L. v. Engeström helt förtröstansfullt: »Så länge jag lefver, har jag försökt undvika gräl som människa och som diplomat, och det är ej svårt, bara man ej har ett tomt hjärta och en tom hjärna» -- då visste han icke, att hans konung dagen förut undertecknat ett bref till sin »Herr bror och kusin» i Berlin, hvilket ej kunde undgå att framkalla »gräl», huru gärna hans ombud i Berlin ville undvika dylikt. Skrifvelsen åtföljdes af den preussiska svarta örnsordens insignier, hvilka Gustaf IV Adolf icke längre ville bära, då han icke kunde erkänna »riddarvärdighet i Napoleon Bonapartes och dess likars personer».

Demonstrationen var ett bland de många uttrycken för konungens vrede mot korsikanen, som mördat hertigen af Enghien, usurperat kejsartiteln och i »Le Moniteur» smädat honom själf. Att vreden på detta sätt vände sig mot den oskyldige konungen af Preussen, skulle varit öfvervägande löjligt, om detta icke stått i ett tragiskt sammanhang med hvad de fyra följande åren medförde. Den ryske diplomaten Winzingerode tog saken från den löjliga sidan. Högt

skrattande kom han till Sveriges bekymrade representant, enligt dennes berättelse, och sade: »Ni väcker min afund öfver ett så hedrande uppdrag. Huru ville jag kasta dem deras roffågel i synen, om jag fått ett dylikt!»

Men Brinkman, som i egenskap af Sveriges chargé d'affaires nu hade att uträtta uppdraget med »roffågeln», som så oförmodadt kommit flygande, fann det hvarken nöjsamt eller hedrande, ehuru han visserligen icke för sin del, lika litet som hans monark, var benägen att erkänna Napoleon Bonaparte vare sig som kejsare eller riddare. Han måste emellertid lyda. De första åtta dagarna efter var han, enligt sin egen berättelse, allvarsamt sjuk. Trogen sin åsikt, att man borde »undvika gräl», sökte han, såvidt i hans förmåga stod, att mildra intrycket af den utomordentliga åtgärden. Han skref ett långt och vackert bref till preussiske statsministern, Hardenberg, hvilket välvilligt mottogs; och Brinkman började hoppas, att preussiska hofvet skulle låta saken passera med så lindriga följder som möjligt. Hardenberg hade gifvit honom någon förhoppning, att den diplomatiska förbindelsen icke skulle blifva afbruten. Men detta omöjliggjordes dels genom en i tidningarna införd officiös skrifvelse från Sverige, förolämpande för Preussen, dels genom sidoinflytande af den franskvänlige preussiske diplomaten Lombard. Preussiske ministern i Stockholm, Tarrach, fick plötsligt befallning att resa därifrån utan att taga afsked; och Brinkmans uppdrag att vara svensk chargé d'affaires i Berlin tog i följd däraf hastigt slut. I Stockholm ansågs han till och med hafva öfverskridit sin befogenhet genom det bref han skrifvit till Hardenberg.

Personligen rönte Brinkman bevis på så väl Fredrik Vilhelms som Hardenbergs välvilja; och man lät honom förstå, att man med nöje skulle se honom stanna kvar i Berlin såsom privat resande utan inter-nationalt uppdrag. »Men när stenar kastas mot fönstren», skref Brinkman, »hjälpa inga pappersgardiner hvarken utan- eller innanför.» Han fann lämpligast att lämna sitt älskade Berlin och begaf sig till Mecklenburg, där han under sommar- och höstmånaderna 1805 fann ett hem på herresätet Giewitz hos grefvin-nan v. Voss, till hvars intima umgängeskrets i Berlin han hörde.

Med svenska kabinettet stod han fortfarande i förbindelse. Konungen väntade af honom, att han från Mecklenburg liksom förr skulle postdagligen lämna underrättelser rörande hvad som »negocieras i Berlin» - ett uppdrag, som på 16 mils afstånd för en.afvisad diplomat icke var det lättaste. Brinkman kände sig, skref han i september 1805, »mört politiquement et un peu moralement».

Under tiden underhandlades om bildandet af den nya koalitionen mot Napoleon, och Sveriges deltagande däri afgjordes genom konventionerna med England och Ryssland den 31 aug. och den 3 okt. 1805. Konung Gustaf Adolf begaf sig till Pommern för att själf öfvertaga ledningen af det krig, som från Norden skulle bryta löst mot den öfvermodige segraren. - Att upplifva det ömkliga minnet af Gustaf Adolfs s. k. pommerska fälttåg från hösten 1805 till våren 1806 ligger utanför vår uppgift. Dess onyttiga demonstrationer riktades snarare mot Preussen än mot Frankrike, oaktadt Preussen från början ingenting bättre begärde än att få förblifva i fred och sämja med Sve-

rige. Vid sträfvandet härtill vände man sig från Berlin, såsom vi skola se, till Brinkman såsom mellanhand, och han gjorde sitt bästa. Att detta icke lyckades honom, berodde icke på bristande god vilja eller skrifkunnighet.

I sin landtliga fristad på Giewitz hade han emot-tagit ett bref från kabinettssekreteraren Wetterstedt med förslag, att han skulle begagna sin ledighet från officiell anställning till en resa åt Rhentrakten och södra Tyskland för att där kunskapa rörande Frankrikes förehafvanden. På det bestämdaste undanbad sig Brinkman ett sådant spionuppdrag, som icke kunde medföra annat än vådliga följder och som konungen knappast kunde vidkännas. I stället begaf han sig i tysthet till Berlin och samlade där materialen till en framställning af den politiska ställningen.

Det var inga obetydliga nyheter han fick att berätta. Bonaparte hade börjat sitt krig mot Österrike och Ryssland - det var det fälttåg, som förde till trekejsarslaget vid Austerlitz. Franska trupper hade genomtågat preussiskt område, och Preussens fredsälskande monark hade visat sig benägen att närma sig de mot Bonaparte koaliserade makterna. Det syntes, då nu de franska örnarna voro i antågande, vara ett gemensamt intresse för Sverige och

Preussen att utplåna de misshäliigheter, som den preussiska svarta örnen framkallat.

I den bästa afsikt, ehuru i en föga lämplig form, gjorde nu visserligen Gustaf Adolf ett försök att återknyta förbindelserna. Han sände sin adjutant, grefve Löwenhielm, till den preussiske konungen med ett bref, hvilket först i afskrift skulle meddelas statsmi-

nistern Hardenberg. Där vidrördes icke frågan om svarta örnsorden, men förslag väcktes om gemensamt uppträdande under de rådande förvecklingarna. Lö-wenhielm fick emellertid icke tillfälle att öfverlämna sitt bref. Audiensen uppsköts under förevändning af brådska med mottagandet af ryske kejsaren; och Lö-wenhielm återvände då enligt befallning hastigt till Stralsund. Att han icke genast blifvit mottagen väckte stor förtrytelse hos Gustaf Adolf och stort bekymmer hos dennes omgifning.

Anledningen var väl den, att man i Berlin väntat något slags ursäkt för den förolämpning, som visats konung Fredrik Vilhelm; dessförinnan kunde ej blif-va tal om ett gemensamt uppträdande. Såsom Brink-man visste att berätta, fann man i hofkretsarna, att »konungen af Sverige ville sätta sig på sina höga hästar och taga sakernas ledning». Att Löwenhielm, »l'ambassadeur trés-extraordinaire», på ett något pockande sätt uppträdt i Berlin, bidrog väl äfven till beskickningens snöpliga utgång. Det synes emellertid, som om man i Berlin snart började betrakta åtgärden att afvisa det under omständigheterna önskvärda närmandet mellan Sverige och Preussen såsom förhastad; och från rysk sida understöddes ifrigt de bemödanden, som gjordes för att ställa allting till rätta.

Brinkman, som i sina bref till Engeström vidlyftigt redogjort för denna beskickning, vid hvilken man, enligt hans mening, å ömse sidor haft orätt, ansåg, att han utan svårighet och utan att nedsätta konungens värdighet skulle hafva ordnat allt, om blott saken an-förtrotts åt honom. Nu begaf han sig till Stralsund för att uppvakta konungen. Dels ville han erhålla något besked angående sitt eget framtida öde, då hansDIPLOMAT, POET OCH FILOSOF. 19

diplomatiska bana nu syntes stängd; dels ville han närmare känna åsikter och stämningar i det svenska högkvarteret.

Där fann han konungen uppretad, ej blott mot Preussen utan ock mot Ryssland, och hela hans om-gifnihg djupt bekymrad öfver hans beslut att nedlägga befälet öfver de ryska trupperna; engelska sändebudet Pierrepont var »en fureur». Själf uppgifver Brinkman, att han lyckats afvända konungens beslut att å nyo skicka Löwenhielm till Berlin med begäran om svar inom 24 timmar. Men på sitt eget anbud att på den enskilda underhandlingens väg söka återställa det goda förhållandet fick han till svar ett blek-lagdt nej. Konungen förklarade, att han genom sitt bref med Löwenhielm velat söka en förevändning att visa sina vänliga tänkesätt och ådagalagt sin önskan att låta frågan om svarta örnsorden falla, såsom å ömse sidor obehaglig att vidröra. Hans närmande hade blifvit afvisadt på ett sätt, som röjde uppenbar missaktning, och det skulle icke åter upprepas. Under den närmaste tiden finge Brinkman icke ens såsom enskild person återvända till Berlin; ingen finge ens misstänka, att han kunde hafva något hemligt uppdrag att verka för ett närmande.

Bekymrad återvände Brinkman i december till Giewitz. Där mötte honom ett bref från ryske ministern i Berlin, Alopeus, med ett bilagdt bref från Hardenberg, afsedt att läggas under konungens ögon. Redan förut hade Alopeus i personlig audiens hos konungen, enligt Hardenbergs uppdrag, sökt undanröja missämjan, ehuru utan framgång. Nu vände han sig till Brinkman med ifrig anhållan om hans medverkan till försoning. Hardenbergs bref var af-2 O DIPLOMAT, POET OCH FILOSOF.

fattadt i ordalag, synnerligen smickrande för Gustaf Adolf. Man väntade af honom endast ett ord om att han icke velat personligen såra konungen af Preussen. Denne ville gärna ställa en del af sina trupper under Gustaf Adolfs befäl. Brinkman afsände brefven till Stralsund jämte en egen depesch i ämnet. I bref till Fersen, Essen och Wetterstedt bad han om dessas understöd att beveka konungen.

Men allt var förgäfves. Genom kabinettssekreteraren Wetterstedt kom ett snäft svar till Brinkman, hvari konungens stil lätt igenkändes och hvars slutmening var, att han icke kunde göra något vidare steg till närmande.

Ville konungen af Preussen vända sig direkt till honom, »så skulle den, som sändes, icke blif-va mottagen på samma sätt som Löwenhielm i Berlin». Detta kärfva svar skulle nu Brinkman öfversätta på lämpligt diplomatiskt språk. Uppgiften var icke den lättaste, ty konungens värdighet finge icke åsidosättas men å andra sidan det uppenbart vänliga närmandet icke på ett alltför stötande sätt afvisas. Det lyckades emellertid: konungen var nöjd med Brinkmans svar. Ett resultat af dessa underhandlingar vanns dock: det var att Brinkman nu fick tillstånd att såsom enskild person vistas i Berlin - enligt Armfelts uppgift, på hans tillskyndan. Då Brinkmans gästvänner på Giewitz äfven skulle begifva sig dit, var han ej sen att begagna sig af tillåtelsen. I januari 1806 finna vi honom åter i Berlin.

Det var, som man ser, ingen lätt sak att underhandla med och för Gustaf IV Adolf. Att vara diplomat i hans tjänst var en tröstlös uppgift för de flesta. Men för Brinkman personligen ställde saken sig icke så,

i synnerhet efter hans besök i Stralsund, huru resultatlöst detta än visade sig. »Min vistelse där», skref han frän Berlin till Engeström, »var mig till stort gagn, ty mitt nit fick nytt lif genom min entusiasm, om ni så vill kalla den. Jag skall tjäna min konung med samma glödande ifver och själfuppoffring som en älskare, som strider för den han brinner för.»

Här är det uppenbarligen mera poeten, som talar, än diplomaten. Egendomligt är att ur Brinkmans bref erfara hans personliga intryck af den unge monarken, hvars oförstånd gjorde hans omgifning så mycket bekymmer. Säkerligen delades dessa äfven af Brink-man, men han såg konungen och hans svagheter icke blott med kärlekens förlåtande öga, utan ock i det skimmer, som skaldens fantasi förmår breda äfven öfver det torftigaste. Några utdrag härom må följa. Lämna de inga infor historien fullt vittnesgilla bidrag till förståendet af Gustaf IV Adolfs personlighet, så äro de af så mycket större värde för Brinkmans karakteristik.

Besöket i Stralsund medförde Brinkmans första närmare beröring med konungen. Vänligt mottog denne den nitiske diplomaten, som omständigheterna hade försatt utom tjänstgöring och hvars ovanliga stilistiska gåfva icke kunde vara honom obekant. Han hade låtit Brinkman tills vidare behålla sin lön och hugnat honom med titel af regeringsråd. Då Brinkman, bekymrad för sin framtid, uttryckte sin önskan att lämna den diplomatiska banan och såsom verkligt regeringsråd inträda i pommerska regeringen, svarade konungen mycket nådigt: »Jag är icke rik nog på diplomatiska talanger för att nergräfva er i pommerska regeringen.» Han försäkrade därjämte, att det2

var både hans egen fördel och hans skyldighet att draga försorg om den, som så väl tjänat. Naturligtvis bidrog denna kungliga nåd att öka Brinkmans lojala stämning. Men det var dock icke blott tacksamheten, som gjorde honom, enligt hvad han själf säger, »passionnément enthousiaste» för konungen. I öfver-svallande hänförelse förklarade han, att hvarje uppoffring för konungens tjänst skulle vara för honom en njutning; hvarje spetsigt ord, äfven det oskyldigaste, som riktades mot konungen, kände han genomborra sitt hjärta. Han kände, enligt sina egna ord, »fana-tisme pour le roi».

Och det var icke blott en rojalists hänförelse för monarken såsom sådan, regenten med gudomlig rätt. Revolutionen hade framkallat många sådana »preux chevaliers», som äfven utan att vara poeter läto sig »fanatiseras» i striden för monarkien och monarkerna. Brinkmans fantasi lånade konungen egenskaper, hvilka han anförde såsom stöd för den entusiasm han hyste för honom. De misstag, Gustaf IV Adolf begått såsom regent, förklarades därigenom, att han vore född »kontra-revolutionär» och att hans ståndpunkt varit gif-ven, längt innan Bonaparte uppträdt med sina våldsgärningar och på ett direkt förolämpande sätt. »Hans heder är fullkomligt utan fläck, i hans hjärta finns ingen känsla, som ej är ren och ädel. Han äger många älskvärda egenskaper och, för så vidt jag förstår döma, är det alltför få människor, som tillräckligt uppskatta hans begåfning. Han uttrycker sig icke allenast väl, utan på ett högst utsökt sätt, med en verkligen ovanlig elegans och med en lätthet, till och med under en diskussion, som är sällsynt icke blott hos kungliga personer, utan i allmänhet hos personer af

den högsta societeten. Han har i många afseenden vida öfverträfTat mina förväntningar.»

»Min personliga tillgifvenhet för konungen», heter det i ett annat bref, »är orubblig och religiös, för att icke säga fanatisk, ty jag älskar honom såsom herrn-hutarne älska Gud, med glödande hjärta och uppoffring af hvarje egen fördel och jordisk framgång.»

Det var icke att undra på att Brinkmans korrespondent Lars v. Engeström, den erfarne mannen med det nyktra förståndet, kände sig betänksam till mods vid dessa svärmande utgjutelser från sin poetiske vän, helst som just de senast anförda orden åtföljdes af bekännelsen: »Jag känner, att jag har mod tillräckligt för att säga sanningen, men det skall aldrig ske för att få rätt gent emot min konung.» I sitt svar anmärkte Engeström, att han skulle önskat att bland skälen till Brinkmans tillgifvenhet för konungen »äf-ven finna fosterlandskänslan nämnd. Med smärta skulle jag märka, att detta ord saknades i en svensk mans ordförråd. All förtjusningsfeber är öfvergående.»

Brinkman hade under intrycket af sina personliga erfarenheter i Stralsund för Engeström lifligt uttryckt sin önskan, att han fått blifva konungens kabinettssekreterare, i stället för den unge, ännu oerfarne Wet-terstedt, och uttalat sin öfvertygelse, att han såsom sådan skulle kunnat göra verklig nytta och undanröja många stötestenar. Engeström anmärkte härvid helt torrt: »Konungen är icke mottaglig för inflytande af andra. Jag tviflar icke på att ni visat skicklighet och grannlagenhet i edert uppförande. Likväl har intet ondt kunnat förebyggas, och vårt förhållande till Preussen skulle svårligen kunnat vara sämre, än det är.» - Engeström hade rätt. Såsom kabinettssekreterare skulle

Brinkman föga hafva förmått hos Gustaf Adolf. Wet-terstedts företrädare, Lagerbielke, som utan tvifvel var både honom och Brinkman öfverlägsen såsom diplomatisk tjänsteman, hade på denna plats gjort sorgliga erfarenheter och kunde nog hafva menat uppriktigt, då han förklarade för Brinkman, att han »hållit för mycket af honom för att önska honom denna plats».

Men å andra sidan gjorde Engeström säkert den »fanatiske» konungadyrkaren orätt, då han trodde, att denne understödde Gustaf Adolfs hugskott och benägenhet för våldsamma åtgärder. Då Engeström ansåg sig böra förmana honom att vara försiktig och icke »het» i sina uttryck, protesterade han på det ifri-gaste. »I den kinkigaste ställning, i ögonblick af hetta och ondska å båda sidor, vittna mina depescher och mina noter, att jag alltid sökt öfversätta passionens språk uti sundt förnuft.» Detta gällde icke blott den lilla tvisten med Preussen, utan äfven Bonaparte: Brinkman hade alltid »sökt bibringa konungen fogliga tänkesätt, om också min personliga åsikt varit öfverens-stämmande med H. Maj:ts moraliska hat». Längre fram gjorde han den ganska sunda och alldeles icke öfverspända reflexionen, att »politiken bör blott räkna, ty känslan må vara eldig eller sval, så blir två gånger två alltid fyra; och konungens fel har ofta varit, att han blott räknat med hjärtat och en högt spänd inbillning».

Man äger ingen rätt att tvifla på att Brinkman, så väl som konungens hela omgifning i Pommern, verkligen sökt motverka hans krigslust. Under våren och sommaren 1806 vistades Brinkman i konungens högkvarter i Greifswald och hade, enligt sin berättelse, under fyra månaders tid dagliga samtal med honom.

För de åsikter han då sökte bibringa konungen, har han lämnat Engeström en utförlig redogörelse. Han framhöll osäkerheten af förbundet med England mot Napoleon: »dess styrelse skulle erkänna Bonaparte som påfve, om England erhöll nya handelsförmåner, och skratta åt vår rena ifver för Bourbonerna». Han erinrade, att man i politiken ofta nödgades handla annorlunda än i enskilda sammanlefnaden, och att hela Europa erkänt kejsarinnan Katarina, som mördat sin gemål för att usurpera hans tron. Han yttrade vidare, att en konung såsom förmyndare för sitt folk ej vore berättigad att äfventyra dess egendom och välfärd på samma sätt som en enskild man sina själfförvärfvade inkomster; samt slutligen att konungen icke gjorde fullkomlig rättvisa åt sin hederliga och ädelt sinnade nation och ej erkände den lycka, som aldrig vederfarits hans store fader vid hans senare företag - att få styra utan minsta motsägelse.

Med sådana åsikter på läpparna, helst som de verkligen uttalades i så bestämd form, blef den »fanatiska»

konungakärleken, huru djupt rotad den än var i hjärtat, ingalunda farlig för Sveriges utrikespolitik. Man skulle kunna säga, att Brinkmans entusiastiska konungakärlek var af lika platonisk art som hans hyllning åt damerna: den medförde inga konsekvenser i handling. Man bör hålla honom räkning för att han ej lät svärmeriet löpa af med förståndet och ej såsom konungen lät sig styras af »politiska känslor». »Min frimodigheb, skrifver Brinkman, »förvärfvade mig bland mina vänner titeln af K. M:ts fältfilosof.» Det var filosofen hos Brinkman, som hindrade poeten att blif-va diplomaten öfvermäktig.

Såsom nämndt är, vistades Brinkman de första månaderna af 1806 i Berlin utan anställning. Hans enskilda umgängesförhållanden hade icke väsentligen rubbats. Äfven med hofvets damer och herrar, till och med statsministern Hardenberg, så väl som med sina forna kolleger i corps diplomatique, stod han fortfarande i vänlig beröring. Berlin fann han ännu politiskt ointres-seradt; den allmänna meningen hade inga bestämda färger; ingen hyste någon tanke på politisk förföljelse eller partiväsen. Med förtrytelse förnam han likväl, att man gjorde narr af konung Gustaf Adolf och ut-spridde hvarjehanda rykten till hans förklenande. Bland de löjligaste var, att han skulle underhålla en kärleksförbindelse med grefvinnan Piper, född Fersen - »som kunde vara hans farmor!» utbrister Brinkman harmset.* Från konungens omgifning i Pommern erhöll han oupphörliga förmaningar att verka i försonlig anda, och han begärde intet bättre. Men konungen sörjde själf för omintetgörandet af alla försök i denna riktning. Hans gräl med preussiska hofvet fortsattes hela våren; det berömliga fälttåget i Lauenburg, hvil-ket land han för Englands räkning oombedd ville beskydda mot Preussen, medförde ju äfven den bekanta träffningen vid Schallsjön, i hvilken en dragon dödades och några blefvo sårade.

Någon trefnad kunde vistelsen i Berlin under dessa förhållanden icke medföra för Brinkman. I maj 1806 finna vi honom i konungens högkvarter i Greifs-wald, och Pommern blef för ett år hans vistelseort. Hans skrifkunnighet, särskildt i fråga om behandlandet af tyska språket, gjorde honom till en nyttig och högst behöflig medlem af kansliet, både det som var

* Hon var född 1757, således 21 år äldre än konungen.

samladt kring konungen i högkvarteret och - sedan denne i september efter väl afslutadt »fälttåg» och landtdag i Greifswald återvändt till Sverige - hos generalguvernören v. Essen i Stralsund. Hos denne sistnämnde fick han formlig anställning och tillbragte i Stralsund den följande tiden ända till maj 1807.

Det var den tid, då Napoleon efter slaget vid Je-na höll sitt segrande intåg i Berlin, och hans trupper, sedan de öfversvämmat hela norra Tyskland, äfven trängde fram till Stralsunds murar.

Stralsund var sålunda under vintermånaderna 1806 -1807 en belägrad stad. Brinkman, som under sin samvaro med konungen förvärfvat sig titeln af K. M:ts »fältfilosof», nämnde sig nu själf »poetisk-filosofisk be-lägringsskrifvare». I ett poem till generalguvernörens maka, friherrinnan v. Essen, f. Krassow, som tappert stannat kvar vid hans sida under belägringen,

- »den blida,

ömma, modiga Charlotte»,

har han besjungit »Stralsunds belägrings

»Ännu bland bestörta kungar höjs en röst ur Vasas graf: 'Om ock brottets tordön ljungar, stan, som klippor i ett haf!' Än bland Sverges störste söner lyser den, hvars dygd och mod jättebragders minnesstod här med friska lagrar kröner. Ännu lutad mot hans famn, vörde vi en ung hjältinna, värdig att bland svenska namn sångens glans och ryktets vinna.>

I generalguvernörens familj blef Brinkman en förtrolig vän. På julafton uppvaktade han både baron

Essen och hans lille son med »leksaker». De, som voro bestämda åt fadern, utgjordes af Brinkmans »Ge-dichte» - »mina poetiska leksaker», skrifver han, »blott såsom en skämtande julklapp, utan minsta anspråk på litterärisk(!) förtjänst». Äfven sina just då utkomna »Philosophische Ansichten» hade han ärnat skicka, »men fransoserna

tyckas hafva uppköpt hela upplagan i Berlin», tillägger han.

Sveriges konung vistades i Skåne, belåten me4 sin kampanj och öfvertygad om framgången af sin rättvisa sak och om sin lyckliga stjärna. Hans kabinettssekreterare Wetterstedt skref till Brinkman i februari 1807: »Ni kan vara öfvertygad att Stralsund anses som en väldig fästning och Riigen såsom ointagligt, samt att tanken på att förlora det ena eller det andra varit bra aflägsen.» Och längre fram, då de svenska vapnen verkligen vunnit den enda större framgång mot fransmännen, om hvilken det pommerska krigets häfder hafva att förtälja, berättade samme man, att konungen yttrat: »Jag har par principe ej velat öfver-resa till Pommern, efter jag var 1 förväg öfvertygad om den ära de där församlade trupperna skulle vinna. Den hafva de nu vunnit, och de kunna åtminstone,ej säga, att jag velat öfverresa för att dela den med dem.» - Naiva ord! Den krigiska ära, som var den stackars Gustaf IV Adolf beskärd, var sannerligen icke ägnad att fördunkla någon annans.

Inom Stralsunds murar hann belägringen icke att kännas alltför tryckande. J. af Wingård har i sina »Minnen» tecknat en liflig och målande bild af lifvet bland Stralsunds försvarare; Armfelts och Essens papper innehålla åtskilligt till historien om denna belägring och ännu mera om hvad som därpå följde -

fransmännens fördrifvande ur Pommern. Förloppet härvid är kändt af historien och ej mindre den oenighet mellan de båda svenska högsta befälhafvarne, generalguvernören Essen och generalbefälhafvaren Arm-felt, som föranledde, att den i början lysande framgången plötsligt fick ett snöpligt slut. Den betänksamme Essen ansåg, säkert ej utan skäl, Armfelts djärfva framryckande öfver gränsen och hans planer på utsträckta operationer i förening med en preussisk truppstyrka såsom äfventyrliga. Armfelt å sin sida betraktade Essen och ännu mera hähs närmaste man, öfverste Tawast -? på spe kallad Xenofon-Tawast - såsom anledningen till att fullföljandet af den offensiva planen misslyckades: i det kritiska ögonblicket ansåg han sig hafva blifvit öfvergifven af dem.

Till dem, som med sina råd stärkt Essen i hans benägenhet för försiktiga åtgärder, räknade den het-lefrade Armfelt äfven Brinkman. Om han under belägringstiden tyckt sig märka, att Essen var »un par-fait general för sådana händelser, där mera bläck än blod gäller», så afser detta ironiska beröm det inflytande, som Essens kansli ansågs öfva på händelsernas gång. Detta kansli var, så väl som bostaden för generalguvernörens familj, inrymdt i källaren under residenset. I dess bombfria hvalf skref den af arméen föga aktade generaladjutanten Melin sina ej alldeles opartiska rapporter »bakom kakelugnen», ty »Melin vågade aldrig rida ut och se på en fransos», säger Armfelt. Där vistades också Essens »civila geheimeråd» v. Brinkman, hvars ord vägde icke ringa i allt hvad som rörde generalguvernörens vidsträckta befattning utöfver det rent militära. Enligt Armfelts åsikt sträckte sig hans inflytande äfven till krigsoperationerna. När nu

Armfelts åtgärder för att anordna ett framryckande mot Stettin tillsammans med de väntade preussiska trupperna ogillades af generalguvernören, och då en af Armfelt utfärdad kungörelse i detta syfte blef annulerad, så tillskref han detta Melins och Brinkmans inflytande och gaf på sitt vanliga ohejdade sätt luft åt sin förbittring. »Svinhundar, låga smickrare, miserabla intriganter och usla maskar», - sådana epitet er bestod han Essens rådgifvare i bref till honom. Med dem ville han bryta »all tjänste- och medborgerlig relation.»

Den uppretade krigarens drastiska språk var nog icke så illa menadt; och längre fram trädde han åter i vänlig förbindelse med det nu så summariskt affär-dade »civila geheimerådet». Men Armfelt hade nog rätt, att denne icke var fallen för äfventyrliga åtgärder. På den »poetisk-filosofiske belägringsskrifvarens» krigiska mod hade man icke rätt att ställa alltför stora anspråk. Man kan . icke undra öfver om han så väl som Melin trifdes bäst i den bombfria källaren, i »hjältinnan Charlottes» sällskap, och fann det dåraktigt att såsom Armfelt utsätta sig för fransmännens oförsiktiga skjutande.

Samtiden dömde olika i frågan, huruvida Essen eller Armfelt hade rätt, och båda fingo sina försvarare. Att sympatierna från preussisk sida voro för Armfelt, är icke att undra öfver. Den tyske patrioten E. M. Arndt anser i sin »Schwedische Geschichte» honom hafva varit rätte mannen att nu göra slag i saken. Att Brinkman motverkat ett energiskt uppträdande från Sveriges sida, synes han äfven hafva antagit. Han tillmäter Brinkmans rådslag i fredligt syfte större betydenhet, äfven hos konungen, än de

torde hafva ägt, samt gifver i sammanhang härmed en teckning af Brinkmans hela personlighet.* Uppfattningen är icke välvillig, men det faktiska innehållet af hvad Arndt påbördar Brinkman synes bestyrka dennes egen uppgift om hvad han sökt uträtta såsom konungens »fältfilosof».

I början af maj, efter afslutandet af vapenhvilan i Schlatkow mellan v. Essen och marskalk Mortier, lämnade Brinkman Stralsund för att i Malmö uppvakta konungen. Några dagar därefter återvände han dit i konungens och Tolls sällskap, men icke för att kvarstanna. Den långa misshälligheten mellan konungarne af Preussen och Sverige hade omsider nått

Ansikte mot ansikte med faran att förgöras gemensamme fienden, hade de funnit skäl att

sitt slut af den

åter sldta fred och sämja. Konventionen i Barten-stein den 20 april medförde ett formligt förbund mot Frankrike; och en följd däraf blef utnämnandet af ett svenskt sändebud vid preussiska hofvet. Valet härvid föll, såsom naturligt var, på Brinkman. I maj 1807 utnämndes han till envoyé e. o. och ministre plénipotentiaire vid detta hof. I midten af juni finna vi honom på sin bestämmelseort.

Det var dock icke i Berlin, som han träffade det preussiska hofvet, icke ens i Preussens gamla hufvud-stad, Königsberg, dit konung Fredrik Vilhelm och

* Han skildrar Brinkman såsom »ein leichter, zierlicher Luftling», fin, kvick, belefvad, men dock »ein Männchen», utan känsla för att det skall finnas stål i sinnet hos en man. Han anser, att Brinkman hos andra utbredde sin egen »paniska förskräckelse». Fåfäng och svag, j-zwitscherte er dem König die Dinge nach seinem diinnen Schnabel vor».

drottning Luise flytt undan den öfvermodige segraren, inför hvilken Berlin måst böja sig. I Memel, i preussiska monarkiens mest aflägsna hörn mot norden, hade de sökt och funnit en fristad. Samtiden hade med djupt deltagande och med beundran följt den populära drottningen på hennes äfventyrliga färd till Ostpreussen. Från sin sjuksäng i Königsberg, dit hon anländt den 9 dec. 1806, hade hon i jan. 1807 förts till Memel öfver Kurische Nahrung, den smala öde landtungan mellan Östersjön och Kurische Haff, där intet skydd erbjöds mot de hvinande snöstormarna.

Utan knöt och utan stora anspråk fann drottningen sig i de umbäranden, som denna förvisning medförde för det en gång så lysande hofvet. Hon var sin djupt nedslagne make en föresyn i mod och förtröstan och vann under sin vistelse i det aflägsna Ostpreussen sin omgifnings och småningom hela sitt folks hjärtan. I den tyska häfden står drottning Luise som en nationalhjältinna. Kring hennes person samlade sig å ny o det djupt förkrossade landets bästa förhoppningar. Hon blef som en symbol på dess pånyttfödelse, medan hennes närmaste misströstade - icke minst hennes kunglige gemål. Bittert klagade den gamla öfverhofmästarinnan, grefvinnan v. Voss, som nära 80-årig följt henne på den äfventyrliga färden: »Hvar finnes viljekraft, hvar energi, hvar förtroende till egen förmåga? . . . Finns det något tröstlösare än anblicken af denna hopplösa, utfattiga modlöshet?» Men hon tillägger: »Och min drottning! Hon, hvars egenskaper vördas, ja, som tillbedjas af ett helt folk.»

I Memel och längre fram i Königsberg - i början af 1808 flyttades hofvet dit - voro Brinkman och hans legationssekreterare d'Ohsson de enda officiella

representanterna af en främmande makt. Brinkmans ställning, redan därigenom egendomlig, blef det ännu mera genom det lefnadssätt, som preussiska hofvet under dessa sorgens år nödgades föra, ett lif där föga utrymme fanns för hvad som hörde till etikett och ceremoniel. Brinkman blef personligen nära bekant med hela konungafamiljen, deltog i den unge kronprinsens undervisning, innan denne i Niebuhr fick sin lärare, samt brukade sammanträffa med drottningen under hennes morgonpromenader i trädgården vid hans bostad, hvil-ken äfven var flera af de kungliga barnens. Äfven under senare tid stod han i brefväxling med några af dessa, hvilka hade »den Memeler Gartenfreund» i vänligt minne. Bland dem var kronprinsen, sedermera konung Fredrik Vilhelm IV af Preussen, och prinsessan Charlotte, sedan gift med kejsar Nikolaus af Ryssland. Denna sistnämnda

har undertecknat ett af sina bref: »pour la vie votre ancienne écoliére Charlotte». - Det var en stilla familjeidyll, passande för poeten mera än för diplomaten, ehuru upplefd under djupt sorgliga förhållanden.

Äfven i Memel och Königsberg fann Brinkman en umgängeskrets efter sitt sinne. Den ofvannämnda gamla öfverhofmästarinnan nämner honom i sin dagbok någon gång såsom deltagare i sitt »Abendthee», och själf brukade Brinkman, här som i Berlin, samla sina vänner till tecirklar, i hvilka han, såsom det heter i ett af hans bref till Gentz, »valde sällskapet efter en högre rangordning än den blott traditionella». Damerna voro naturligtvis där hufvudpersonerna: i det nyssnämnda brefvet prisar han särskildt grefvinnan Moltke (gift med öfverhofjägmästaren grefve Moltke)

Tegnér, Från farfarsfars och farfars tid. 334 DIPLOMAT, POET OCH FILOSOF.

såsom »die warhaft hohe, porzellanerdige{!^ och »als treue Anhängerin unserer ewigen Grundsätze». Mindre mystiska ord beteckna hans umgänge med statsmannen ministern v. Stein och dennes hjälpare i reformens stora verk, Geheime Finanzrath Stägemann, äfven känd såsom skald. De vistades båda 1807 i Memel; så ock furst Radziwill, J. H. Fichte, Niebuhr m. fl., med hvilka Brinkman trädde i förbindelse. I Königs-berg fanns äfven en svensk konsul, Koch, bolagsman i en stor handelsfirma, hvars främste man var Kom-merzienrath Schwinck, befryndad med den ofvannämnde Stägemann. Särskildt i dessas krets synes Brinkman hafva känt sig hemmastadd. Vi skola längre fram se, huru han och den svenske konsuln drabbades af samma maktspråk.

Af politisk betydelse var ingalunda denna samvaro af representanter för tvenne lika vanmäktiga stater, af hvilka den ena redan låg i spillror och den andras tillvaro efter freden i Tilsit blef allvarsamt hotad. Men i Brinkmans omgifning felades icke sympatier för »die tapferen Schweden», hvilka i det längsta höllo sig kvar i Pommern, och för den ståndaktige svenske konungen. »E. Ex. kan aldrig föreställa sig», skref Brinkman i juli 1807 till v. Essen, »hvilken oskrymtad entusiasm för konungen här öfverallt råder. Konungen, drottningen och prinsessorna gå så långt, att de finna operahusets nedrifvande sublimt.» - Major e longinquo reverentia!

Länge kunde dock denna beundran icke räcka. Länge tilläts icke heller det vänliga förhållandet mellan Sverige och Preussen att bestå. Kort efter sin ankomst till Memel fick Brinkman åtfölja konungen af Preussen till Tilsit. Redan i Pitkupöhnen, den lillaDIPLOMAT, POET OCH FILOSOF. 35

plats i närheten af Tilsit, där konungen först tog sitt högkvarter, förklarade Hardenberg för Brinkman, att Preussen såg sig ur stånd att längre upprätthålla den ett par månader förut slutna konventionen i Barten-stein. Freden mellan Ryssland, Preussen samt Frankrike slöts: Preussen låg stympadt för segrarens fötter och var icke längre något annat än en vasallstat under den franske kejsaren. Alexander, som lämnat den bundsförvant i sticket, hvilken mottagit hans heliga försäkringar att »tillsammans stå eller falla», drog sig ur spelet som Napoleons vän och allierade och med löftet om landvinning i Finland. Klart insåg Brinkman den nya situationen och skref »med darrande ängslan» till sin konung och Sveriges statsmän, att numera icke Pommerns, utan Finlands skyddande borde vara föremål för deras omsorger. Att Preussen, när Ryssland anfölle Sverige, skulle blifva tvunget att uppgifva sin vänskapliga förbindelse med vårt land, insåg han äfven, samt att den tid skulle komma, då konung Fredrik Vilhelm, som ej längre ägde någon fri vilja, med tårar i ögonen skulle underteckna allt hvad honom föreskrefves.

En vecka efter afslutandet af freden i Tilsit, där Brinkman bevittnat kejsar Alexanders »knäböjelse för den onde», skref han till v. Essen om honom och konung Fredrik Vilhelm: »Konungen af Preussen, denne olycklige, men hederlige och beskedlige furste, önskar uppriktigt att undvika allt gräl med oss. Han högaktar konungen och är oändligt tacksam för hvad han gjort för Preussen, än mer för det hederliga tänkesätt han visat, den afsky han ådagalagt för den idé en att begagna en annans olycka till sin egen förmån. Också kontrasterar detta ganska vackert med kejsa-36 DIPLOMAT, POET OCH FILOSOF.

rens nedrighet att till slut själf mottaga en del af rofvet.» Och längre fram, då Alexander verkställt sitt lömska öfverfall af Finland, gaf han sin fosterländska förbittring luft i de mest ohejdade uttryck. I jämförelse med honom vore själfve Bonaparte »ein ehrlicher Schurke», skref han till sin i Memel förvärf-vade vän Stägemann. Denne

hade 1806, under den öfversvallande preussiska hänförelsen för Alexander, Preussens räddare, ägnat honom ett ode, där det hette:

>Dann stellt im Tempel ihrer Heroen einst

dein Bild und Friedrich Wilhelms die Menschheit auf,

ein zähneknirschend Ungeheuer

fesselnd mit innig verschlungenen Armen.»

Brinkman sände honom följande parodiska förslag till en ny upplaga af detta ode:

»Auch stellt am Schandpfahl ihrer Verräther einst sein Bild und Bonapartes die Menschheit auf: ein zähneknirschend Ungeheuer fesselnd mit Spott den gekrummten Feigling.»

Till Engeström skref han på våren 1808: »Kejsar Alexander är och blir brännmärkt uti historien såsom vår tids afskyvärdaste usling; och mitt hat till honom öfverstiger oändligen det till Bonaparte. Den senare uppfyller sitt kall att såsom verktyg af en straffande försyn krossa ett ovärdigt släkte och förmodligen bereda en lyckligare framtid. Åt honom har konungen kastat handsken, och han för med oss på sätt och vis ett redligt krig. Men kejsaren, danad till något bättre, nedstiger frivilligt i djupet af oförlåtlig brottslighet och evigt förakt.»

I sitt dagliga lif i Memel och Königsberg fann Brinkman en god resonnansbotten för dessa åsikter,

om ock hatet där främst vände sig mot Napoleon. »Ach! wenn Gott ihn von der Erde wegnehmen wollte, dann wäre uns geholfen», suckade den gamla öfverhof-mästarinnan en af dagarna efter hennes älskade drottnings möte med förtryckaren i Tilsit, dit hon måst följa med. - Och Brinkman gjorde, talför som han var, ingen hemlighet af sina meningar, kanske mindre än som anstått en vanlig diplomat, och tjänstvilligt framburos de hos vederbörande.

Vedergällningen lät också icke vänta på sig. I grefve von der Goltz, preussiske utrikesministern, hade Napoleon och Alexander ett villigt redskap för sina befallningar. Han kallades, vanvördigt nog, »Tante Goltz», och Brinkman nämner honom i bref till sina vänner ännu mindre ceremoniöst »Tante Augusta» eller »die schöne Augusta».

Redan i januari 1808 hade befallning till preussiska regeringen ingått från Napoleons utrikesminister Champagny att afbryta all handelsförbindelse med Sverige; och den 6 mars 1808, efter utbrottet af Rysslands fientligheter mot Sverige, utfärdades och trycktes i Königsbergs tidning en preussisk kungörelse om förbud mot all förbindelse med Sverige och afstäng-ning af preussiska hamnar för svenska fartyg. Ironiskt skref Brinkman till Stägemann samma dag: »Dass die unmittelbare Folge dieser freundschaftlichen Be-sitznahme von Finland eine freilich etwas freund-schaftlichere Hafensperre von Ihrer Seite gewesen, versteht sich von selbst.» Emellertid visade man sig, genom Brinkmans bemedling, å ömse sidor benägen att göra detta förbud så litet tryckande som möjligt och såg, icke minst å svensk sida, välvilligt genom fingret med att det icke tillämpades. Brinkman fick

icke ens officiell del af denna kungörelse. Fördelen var väsentligen på preussisk sida, då endast ett jämförelsevis ringa antal svenska fartyg lågo i preussiska hamnar.

Men världshärskaren i Paris tillstadde icke dylika undanflykter. Till Königsberg anlände hans ombud, franske generalkonsuln Clérembault, och omedelbart efter sin ankomst ingaf denne en officiell skrifvelse till preussiske utrikesministern (d. 4 april), hvari han helt kort och brutalt fordrade, att svenske konsuln i Königsberg, Koch, skulle lämna staden inom 24 timmar, och att det skulle åläggas svenske ministern v. Brink-man att inom 48 timmar följa hans exempel. I ödmjuka ordalag svarade v. d. Goltz den franske agenten, att så väl den svenske konsuln som den svenske ministern upphört att funktionera till följd af kungörelsen den 6 mars, hvilket ytterligare skulle för dem påpekas, men underlät att yttra sig rörande frågan om förvisningen från Königsberg.

Emellertid vågade man icke låta saken därvid bero. Under hand lät man Brinkman veta, att förstän-digande om hans afresa inom tvenne dygn yrkats; och legationsrådet Nagler framförde sedermera på ett half-officiellt sätt och i vittnens närvaro en muntlig hälsning med konungens af Preussen önskan, att Brinkman, »liksom af eget initiativ» lämnade platsen och begåfve sig till Pillau. Man lät honom äfven förstå, att det kunde hända, att han, om han kvarstannade, finge undergå samma öde som ryske ministern i Stockholm, Alopeus: på Brinkman skulle man öfva repressalier för dennes häktning.

Häremot reste sig Brinkmans känsla af Sveriges och hans egen värdighet. Ännu var han icke rappe-

lerad från sin beskickning; genom tredje person kunde han icke låta befalla sig att lämna sin plats; därtill fordrades antingen hans egen monarks befallning eller konungens af Preussen skriftliga tillkännagifvande, att han icke längre ansåge Brinkrhan som svenskt sändebud, len officiell skrifvelse d, 5 april protesterade han energiskt mot den ifrågasatta åtgärden att förvisa svenske konsuln, sedan denne nedlagt sina funktioner - något som i själfva verket var exempellöst äfven vid krigstillstånd. Med afseende på den genom tredje man gjorda framställningen om hans egen afresa och hotet om den antydda »désagrément personel», som kunde drabba honom, om han kvarstannade längre, svarade han stolt och bestämdt: »Aucune insinuation pareille ne m'engagera jamais de me mettre en con-tradiction avec les devoirs de ma place.»

Den stackars preussiska regeringen hade intet val. Utrikesministern beklagade sig i bref till ryska sändebudet öfver Clérembaults anspråk; men till Brinkman afsände han d. 8 april en officiell skrifvelse, i hvilken han i skrufvade ordalag och under många höflighets-betygelser tillkännagaf, att omständigheterna icke med-gåfve, att en svensk beskickning längre uppehölle sig i Königsberg. Konungen vore skyldig sig själf och sina förbindelser med Frankrike och Ryssland, helst som direkt framställning därom blifvit gjord från den förstnämnda makten, att meddela, att endast några dagar kunde lämnas Brinkman för att ordna sina angelägenheter, innan han begåfve sig till Pillau, hvarest han borde invänta ett svenskt fartyg för sin resa till Sverige.

Mot detta besked fanns ingen appell: några dagar senare finna vi Brinkman i Pillau, Königsbergs hamn-

stad, fortsättande sin brefväxling. Före sin afresa hade han dock i ett enskildt bref till v. d. Goltz förklarat, att han först genom emottagandet af dennes officiella skrifvelse blifvit underrättad, att han icke längre vore erkänd såsom sändebud, och erinrat, att preussiske ministern i Stockholm, Tarrach, icke såsom rappelerad, utan såsom tjänstledig lämnat sin plats där. Något krigstillstånd existerade icke emellan Sverige och Preussen. Enskildt fick han också svar med många höflighets-betygelser och vänskapsförsäkringar; och Fredrik Vilhelm III sände sin hälsning, att han med smärta såge Brinkman aflägsnas, då han kände dennes tänkesätt och personliga, i högsta grad aktningsvärda egenskaper.

Från preussisk sida gjorde man sålunda hvad man kunde för att borttaga intrycket af att man velat skymfa Brinkman, och man gjorde ingen hemlighet af att det skett på befallning. Men denne kände djupt den missaktning, som vederfarits hans fosterland och hans konung, och sörjde öfver den förtvif-lade vändning allt syntes taga för Sverige. Till Stä-gemann skref han utförliga relationer om sakens förlopp, och i dem gaf han luft åt sin bittra stämning. Man antog, att konungen af Sverige om ett par veckor icke skulle finnas till: »alltså behöfver man icke visa honom några hänsyn, om man därigenom kan köpa en fransk konsuls bevågenhet.» Om konungen af Sverige befunnit sig »auf der Tiefe seines Jahr-hunderts^, så vore han lättare att rädda. Bittert klagar han, att han overksam »i Pillaus hamn måste af-vakta sitt fäderneslands skeppsbrott».

Öfver en månad måste Brinkman sitta i det ödsliga lilla Pillau under förhållanden, som ej voro de angenämaste. Afbrott i enformigheten gjordes genom

besök af hans konigsbergsvänner. En gång, berättar han, hade han ställt till en sammankomst med dem i Medenau. Detta »Stelldichein» räckte halfannan dag, som tillbragtes »selig und vergniigt». Det var hans afskedsfest.

Anledningen till den långa väntan i Pillau var, att den svenska fregatt dröjde att ankomma, som skulle afhämta Brinkman från Preussen, på samma gång som den öfverförde preussiska sändebudet Tar-rach från Sverige. När örlogsfartyget omsider ankom, uppstodo nya förvecklingar. Tarrach hade beklagat sig, att dess befälhafvare begagnat tillfället att under öfverfarten på höjden af Danzig uppbringa ett preussiskt handelsfartyg, lastadt med hampa (hvilket är krigskontraband), oaktadt han förde Tarrachs genom folkrätten helgade person ombord och därför bort föra parlamentärflagg. Genom kommendanten i Pillau, general York. vände sig v. d. Goltz med föreställningar häröfver till Brinkman och antydde för honom, att han icke kunde vänta att få afresa, innan denna sak blifvit ordnad till preussiska regeringens tillfredsställelse. Brinkman kunde med skäl invända, att han sedan sex veckor upphört att vara svenskt sändebud och icke kunde göras ansvarig för hvad som förelu-pit, samt förklarade, att hans kvarhållande säkert kom-me att medföra obehagliga följder för de många preussiska fartygen i svenska hamnar. En ny skriftväxling ägde rum, i hvilken Brinkman uttalade sig med värdighet och skärpa - »som en man, som icke har något vidare att förlora, men som vet hvad han är skyldig sig själf och sin ställning». Han lofvade emellertid att, om han komme tillbaka till Sverige, göra hvad han kunde för återställandet af den tagna prisen

- om något misstag från svensk sida verkligen ägt rum. Preussiska regeringen lät härvid bero; och skriftväxlingen slöt med ömsesidiga vänskapsbetygelser. Pillaus >>See- und Hafengericht» fick särskild anvisning att lämna Brinkman all möjlig hjälp vid afresan, »enär han genom sitt uppförande under sin vistelse vid preussiska hofvet förvärfvat konungens synnerliga välvilja».

I slutet af maj 1808 befann sig Brinkman omsider i Karlskrona. Hans beskickning vid preussiska hofvet var afslutad. Det sätt, på hvilket han skildes därifrån, gjorde honom all heder: han stod med upprätt panna, medan de, som visade bort honom, blyg-des öfver den förnedrande roll de nödgats spela. Denna diplomatiska episod är ett blad, om också ett litet, till historien om Preussens djupa förnedring.

Tyskland återsåg Brinkman aldrig, sedan han lämnat Pillau. Gärna hade han önskat återvända till Preussen såsom svenskt sändebud ett par år senare, efter tronhvälfningen och freden med Ryssland. Men »Tante Augusta» hade icke glömt den förödmjukelse, Brinkmans manliga uppträdande inneburit. Han lät svenska regeringen förstå, att Brinkman icke vore välkommen tillbaka och åberopade till och med konung Fredrik Vilhelms eget uttalande i denna fråga. L. v. Engeström, Brinkmans vän från Berlin, var nu Sve* riges utrikesminister och upplyste honom om saken: »Ni har yttrat er för skarpt mot Frankrike, och man fruktar att kompromettera sig. I franska beskicknin-

gen i Berlin hade ni inga vänner.» - Detta hade nog sin riktighet; det nya afvisandet bär blott vittne, att Preussen ännu ej kastat sina fjättrar.

Vi följa ej Brinkman på hans sista diplomatiska beskickning till England, där han vistades från hösten 1808 till våren 1810. Äfven därifrån återkallades han på grund af de politiska förvecklingarna; men denna gång var det Sverige, som - genom den krigsförklaring mot England, hvilken Napoleon fordrade - måste underkasta sig samma tvång som Preussen 1808. Efter sin hemkomst 1810 lefde Brinkman i Stockholm, väl icke utan allt deltagande i statens och det offentliga lifvets angelägenheter, men dock mest som privatman.

Storverk, hvilkas minne i häfden bevarats, hade Brinkman icke uträttat, lika litet som hans verk såsom diktare och filosof vare sig i Tyskland eller i Sverige för längre tid tryggat hans minne mot glömskan. Snart nog, redan under hans lifstid, var hans namn glömdt i Tyskland, i hvars litteraturhistoria det, äfven genom hans personliga förbindelser, kunnat förtjäna en plats. I Sverige, där hans poetiska gåfva upplefde »una seconda primavera», hade man å andra sidan för den spirituelle gamle poeten förgätit diplomaten, som en gång med ära fört Sveriges runor. Svårligen tänkte man sig, när man såg den åldrande Brinkman. hvars hela lif syntes som en enda fladdrande vitter lek, att han stått - om ej just för kulor och krut, så dock ansikte mot ansikte med faror för sin person och sitt land, energiskt häfdande sitt fäderneslands fria ställning och sägande sitt fria ord i Europas stora angelägenheter under en af dess fruktansvärdaste om-störtningsperioder.Men hand i hand med diplomaten gick äfven då poeten. När han skref sina depescher och sina bref i statens angelägenheter, sä skedde det på ett sätt, som erinrade om det

bekanta: »Méme quand 1'oiseau marche, on sent qu'il a des ailes.» När han i sina bref svärmade för Sveriges olycklige konung, när han förbannade Napoleon och Alexander, då kom fantasien och tog ut sin rätt. Fritt ansåg han sig kunna säga sitt hjärtas mening om Europas förtryckare. Han kunde härvid åberopa ett yttrande af en bland Tysklands största tänkare och patrioter, Brinkmans vän från ungdomen, med hvilken han ännu i ålderns dagar underhöll förbindelse - Schleiermacher. Kända äro dennes ord från lärostolen under arbetet för Tysklands återupprättelse: »Eine freie Rede ist fur Napoleon das schärfste Gift.»

Fritt tal förde Brinkman gärna, stundom alltför fritt; och kunde hans ord verka såsom gift för fosterlandets fiender, så var det honom icke emot. Men »giftig» var för visso eljest icke hans rörliga tunga. Hans strömmande ord röjde hans sinnes och hans tankars liflighet och hans mångskiftande intressen. Åt hans personlighet förlänade denna ordets gåfva i tal och skrift utan tvifvel något egendomligt fängslande, vare sig att den röjde diplomaten, skalden eller filosofen.

*

Grefven af Provence (Ludvig XVIII). Efter samtida kopparstick.

Grefven af Artois (Karl X). Porträtt af Gérard.

Konungar i landsflykt i Sydsverige.

Icke en »sydsvensk» roman efter mönstret af Al-phonse Daudets bekanta »parisiska» roman »Konungar i landsflykt» skall här berättas, utan nägra drag ur en sorglig verklighetshistoria.

Den berömde franske romanförfattarens broder, Ernest Daudet, känd såsom historisk forskare, har i sin bok »Les Bourbons en Russie» i ett sammanhang berättat den bedröfliga sagan om denna konungaätts öden under landsflyktens långa år, medan revolutionen och kejsardömet omskapade Frankrike. Episoder ur denna del af Bourbonernas historia, åt hvilka den franske författaren äfven ägnat nägon uppmärksamhet, äro deras besök i Sverige åren 1804-1808. Åt Europas öden gåfvo dessa furstebesök ingen ny vänd-46 KONUNGAR I LANDSFLYKT I SYDSVERIGE.

ning, och den gästvänlighet och de sympatier, som visades »Ludvig XVIII» och hans hus af Gustaf IV Adolf, hedrade kanske mera dennes hjärta än hans förstånd. Men på de platser i Sydsverige, där de gästade, väckte dessa förnäma främlingars besök stort uppseende. -^- Ej blott Bourbonernas historieskrifvare, äfven samtida svenskar hafva i sina anteckningar därom bevarat ett och annat, som kan förtjäna återkallas i minnet, helst som ur dessa svenska anteckningar kunna hämtas åtskilliga smådrag till tidens bild.

Louis Philippe, hertig af Orleans, sedermera konung Ludvig Filip af Frankrike, var - den förste Bourbonen i Sverige. Han såg mera af. vårt land än någon bland hans fränder ur den äldre grenen af huset Bourbon. Sedan hans faders, Orléans-Egalité's, hufvud fallit på schavotten och han själf öfvergifvit franska republikens här, förde han ett kringirrande lif: han vistades i Schweiz, i Tyskland, i Amerika, i England, på Sicilien, innan han återvände till Frankrike. Under dessa vandringsår kom han äfven 1795, sista året af Gustaf IV Adolfs förmyndarstyrelse, till Sverige, likväl under strängt inkognito, - ett inkognito som dock röjdes vid hans besök i Stockholm på återvägen. Han utsträckte sin resa till Skandinaviens nordligaste trakter och genomreste Finland ända från Torneå. Dikten har utsmyckat denna äfventyrliga färd midt i den höga Nordens vinter med berättelsen om huru den franske fursten i Finlands ödemarker sammanträffat med en ung skon fransk kvinna, som funnit skydd hos en gammal finsk runosångare. Den förbindelse, som syntes skola blifva en följd däraf, af bröts plötsligt, då det upptäcktes, att denna ödemarkens ros var - dotter till Philippe Ega-lité, och således hertigens af Orleans' halfsyster. . Se-KONUNGAR I LANDSFLYKT I SYDSVERIGE. 47

nast har den franske författaren Léouzon-le-Duc bidragit att sätta denna romantiska sägen i omlopp.

Den 23-årige hertigen af Orleans var vid sitt besök här ingenting annat än en turist, men af ett den tiden vida mera än nu ovanligt slag. Men åtta år efteråt gästades Sverige af hans äldre fränder och af en bestämd anledning. Bland dem var Bourbonska ättens hufvudman, som här föranstaltat ett familjemöte. Under växlande öden hade

han ömsom nämnts »Monsieur, konungens broder», »grefve af Provence» och »grefve de 1'Isle». Då han satte foten på svensk mark, blef han plötsligt - Ludvig XVIII, konung af Frankrike och Navarra. Först här i Gustaf IV Adolfs rike, på Sveriges gästvänliga jord, förunnades det honom att offentligen bära den legitima titel, på hvilken han satte så högt värde. Endast inom sitt hof- och ett miniatyrhof omgaf honom ännu, ehuru det allt mer smält tillsammans - var han Frankrikes konung; eljest var hans ställning snarlik den, som intages af en biskop »in partibus infidelium».

I Kurlands hufvudstad Mitau hade kejsar Paul anvisat »grefve de 1'Isle» en fristad under åren 1798- 1800, och på dess slott hade den landsflyktige monarken hållit sitt hof. Han hade där sina »gardes-du-corps», en öfverhofpredikant, kardinal Montmorency, »döf och gammal, som ingenting sade, ingenting begrep, men hade en förträfflig aptit», en öfverhofmar-skalk, den trogne d'Avaray, som han utnämnde till hertig, därtill kammarherrar och kammarjunkare. Under tiden lefde han helt och hållet på den nyckfulle ryske despotens allmosor. Och dessa voro icke ringa, helst om till de 600,000 fr., som lämnades till hof hållningen, räknades alla pensioner, som ur själf härskar ens

enskilda kassa därutöfver utbetaltes till det landsflyktiga sällskapets underhåll. Hela vistelsen i Ryssland var, säger dess historieskrivare, »une longue mendi-

cité». - Men sedan kejsar

Paul kommit underfund

med att »konungens i Mitau» representant i Petersburg tillät sig att skrifva hvarjehanda kritik öfver honom själf och ryska förhållanden, var det slut med hans välvilja, helst som vid samma tid ett omslag i hans politik inträffade. I början af 1801, midt under den bittraste vintern, förjagades den stackars konungafamiljen från Mitau, och det ryska underhållet indrogs.

Ingenstädes var detta landsflyktiga hof utan varaktig stad välkommet: det var, som en af dess anhängare sk ref, »ambulante comme un nuage», och öfver-allt väckte det oväder. Med möda lyckades »grefve de 1'Isle» att finna en ny tillflyktsort i Warschau, som då stod under preussiskt välde. Där lefde han och hans hof åren 1801-1804, öfvervakade af preussiska polisen och af Fouchés utskickade från Paris, men ej utan fruktan för lönnmordsförsök från sistnämnda håll. Äfven i Warschau var »hofvet» dock talrikt nog; det lär hafva uppgått till omkring 60 personer, och dess årliga kostnad kunde icke nedbringas under 400,000 fr.

Möjligheten af att denna hof hållning ändock kunde äga bestånd berodde på att den ryska pensionen efter Paul I:s död åter utbetaltes. Alexander I gjorde livad han kunde för att skaffa bidrag till den landsflyktige kvasi-konungen äfven från andra håll. Af honom och af konung Fredrik Vilhelm III af Preussen ifrågasattes till och med årsunderhåll från Frankrike, mot villkor att tronpretendenten afsade sig alla anspråk för framtiden. Men det förslag härom, som väcktes

genom Preussen, afvisades med förakt. »Jag känner icke hvad Gud har beslutat öfver mig och min ätt, men jag känner de plikter, till hvilka jag låtit mig födas», svarade Ludvig XVIII. »Jag härstammar från den helige Ludvig, och jag skall liksom han äfven under bojornas tyngd veta hvad jag är mig själf skyldig.»

Det synes hafva varit denna förolämpande framställning, som först föranledde grefve de 1'Isle att vända sig till den unge konungen af Sverige för att slippa längre anlita Preussens gästvänskap. Det skedde i ett bref den 3 mars 1803, hvari han anhöll att i svenska Pommern få en fristad för sig och de sina. Han skref: »E. M:ts ädelmod är af mig för välbekant, för att jag skulle behöfva åberopa något annat skäl för beviljandet däfaf; men det finnes dock en anledning därtill, för dyrbar för mitt hjärta, för att jag icke skulle vilja med stolthet anföra den: jag var Gustaf III:s vän.»

Gustaf III:s ridderliga deltagande för det franska konungahuset hade medfört åt hans son arfvet af dettas förtroende. Gustaf IV Adolfs svar motsvarade grefve de 1'Isles förhoppningar. Men någon flyttning till Pommern blef icke af på grund af politiska skäl. Följande året, 1804, sedan Napoleon efter hertigens af Enghien mord låtit utropa sig till kejsare, mognade hos den legitime franske tronpretendenten planen att vid ett familjemöte låta den

landsflyktiga konungaätten inför Europa högtidligt protestera mot hvad som skett. Sveriges konung, som ännu vistades på sin långa resa i Tyskland, hade intet emot att, då fråga väckts att detta bourbonska familjemöte skulle hållas inom Sve-

riges gränser, öka antalet af sina demonstrationer genom anvisandet af plats därför, helst sedan Alexander, på tillfrågan, afböjt att det ägde rum i Ryssland.

Platsen blef, som bekant, Kalmar. Där sammanträffade i oktober 1804 konung Ludvig XVIII och hertigen af Angouléme - kommande från Warschau öf-ver Riga på ett förhyrdt handelsfartyg - med gref-ven af Artois, som från England begifvit sig till Göteborg och landvägen färdats till Kalmar. Till familjemötet voro äfven kallade hertigen af Orleans och prinsen af Condé, ehuru de uteblefvo.

Ludvig XVIII reste under sitt vanliga namn, gref-ve de Tlsle, hans måg, hertigen af Angouléme, under namn af grefve de Chatellerault; grefvens af Artois inkognito-namn var grefve de Ponthieu. I Kalmar bortlades, såsom sagdt är, alla dessa pseudonymer. Där lekte man för några flyktiga veckor, att man å nyo var i Versailles.

Den goda staden Kalmar med sina minnen från medeltiden och sitt vasaslott räknade 1804 knappast två tusen invånare och företedde efter en stor eldsvåda fyra år förut en föga ansenlig anblick. Likväl var det mottagande, som Ludvig XVIII och hans följe där rönte, efter förhållandena lysande nog. Platsens högst uppsatta män voro tvenne gustavianer. Den ene var landshöfdingen, general Anckarsvärd, densamme som under namnet Cosswa utmärkte sig vid 1772 års revolution och som sedermera gjorde sig känd såsom en af svenska skärgårdsflottans dugligaste officerare. Vid hans sida stod biskopen Wallenstråle, en

prelat i den lätta stilen, som af Schröderheim i bref till Gustaf III karakteriseras såsom »glad, vällustig, alltid behöfvande, äregirig, med ett ord en skicklig biskop i mitt sinne, dessutom välsinnad i sin politik och kanske mest ortodox där». Båda behärskade franska språket, hvilket äfven var fallet med ett fåtal högre ämbetsmän och några af stadens och ortens damer, hvilka icke minst voro intresserade af detta utomordentliga besök. Bland stadens honoratiores voro äfven generalen friherre Roxendorff och borgmästaren, titulärlagmannen Roosval.

En utförlig redogörelse för konungabesökets tilldragelser, nästan dag för dag, lämnades i bref från den glade biskopen till hans granne på biskopsstolen i Linköping, sedermera ärkebiskopen Lindblom, och finns ännu i behåll. Äfven lagman Roosval och en annan yngre samtida, handlanden Rosén, hafva antecknat hvad som under dessa höstdagar tilldrog sig i det gamla Kalmar. Med ledning af dem har den flitige Sylvander i sin voluminösa historia om Kalmar behandlat denna episod; och en kortare framställning däraf har äfven, såsom nämndt är, blifvit lämnad i Daudets ofvannämnda arbete.

Den stackars landsflyktige kvasi-konungen förföljdes alltjämt på sina sjöresor af den mest afgjorda otur med vädret. Elfva dagar var han nu på väg från Riga till Kalmar.

Gästvänlig tedde sig icke den svenska kusten för grefve de 1'Isle, då hans fartyg för stormen lade sig i skydd under Ölands ostkust den 23 september 1804 och han själf, illa sjösjuk, landsattes vid Gräsgård. Hans färd öfver Öland till Färjestaden vid Kalmarsund»

hade sina tragikomiska episoder. De kungliga främlingarna misstänktes att börja med att icke vara i rätta ärenden stadda. Det stora tremastade fartyget föreföll från stranden, som om det vore ute i smugglar-ärenden, och ortens länsman tillkallades för att få visshet härutinnan. Detta var emellertid lyckligt nog, ty i länsmannen Sven Nyländer funno de landsflyktiga en man, som nödtorftigt kunde tjäna som tolk och beredvilligt blef deras vägvisare och resemarskalk. Han hade akademisk bildning och kallades »hofrättsauskultant samt förvissade sig snart om sakens sammanhang.

Regnet strömmade ned. Den första fjärdingsvä-gen måste H. M:t tillryggalägga vid sidan af länsmannen i dennes

schas, medan hans följe traskade efter till fots. Sedan lånades i en prästgård en täckvagn från Fredrik I:s tid, som länge tjänstgjort som - hönshus. Efter nödtorftiga spolningar och tvag-ningar förvandlades den nu till kunglig vagn. I en annan öländsk prästgård, Resmo, fingo de resande stilla sin hunger och erhöllo nattkvarter; men med ingen af dessa präster kunde de samtala och själfva göra begripligt sitt tack, vare sig för lånet af hönshuset eller för den rikliga middagsmåltiden. Länsmannens insikter i franska språket voro sålunda prästerskapets öfverlägsna, och genom sin praktiska rådighet uppträdde han som en räddande ängel under bryd-samma omständigheter. Det berättas om en tredje prästman, med hvilken de resande sammanträffade utanför hans kyrka - dagen var en söndag och gudstjänsten nyss slutad -, att denne, förmodligen för att visa sin lärdom inför sin nyfiket gapande hjord, dristigt klifvit fram till det rullande hönshuset och börjat tala ett slags latin, förvissad att detta var ett

för så högt uppsatta personer okändt språk. Hans förlägenhet blef ej ringa, då han erhöll svar på flödande latin, inför hvilket han förstummades. Ludvig XVIII var, som bekant, en lärd man med grundlig klassisk bildning. Sedan ölandsprästen gjort ett lika misslyckad t försök med franskan, drog han sig helt skamsen tillbaka, förmodligen utan att hafva ökat sitt anseende hos församlingen. Nytt nattkvarter och riklig undfägnad skaffades vid Färjestaden vid Kalmarsund, hvarest landshöfdingen inställde sig från Kalmar att välkomna de resande.

Omsider på morgonen den 25 september skedde de kungliga personernas landstigning i Kalmar. Vid hamnen mottogos de af stadens myndigheter. Landshöfdingen höll först en »välkomstharangue», sedan framträdde biskopen »ödmjukligen att å kyrkans vägnar välsigna dem på franska» och slutligen borgmästaren, som äfvenledes höll tal på franska. Trupperna paraderade, hurraropen skållade från den talrikt samlade människoskaran, damerna viftade från fönstren med sina näsdukar. Ludvig XVIII var både stolt och rörd. Han hyllades för första gången såsom en konung bland detta främmande, gästvänliga och lojala folk; han lät också ej längre kalla sig »le comte de 1'Isle» utan antog konunganamnet. - För mottagandet af konungen och hans anförvanter hade Gustaf Adolf, stadd på resa i Tyskland, skyndat att gifva sina befallningar. En hedersvakt af 200 man från Kalmar regemente med full regementsmusik var kommenderad till vaktgöring. Bostad var åt »konungen» anvisad i landshöfdingresidenset, åt hertigen af Angouléme hos den rike handlanden Foenander och åt deras följe i stadens förnämligaste hus.

Konungen intog alla genom sitt vänliga väsen. Landshöfding Anckarsvärd skötte sitt värdskap till den höge gästens synnerliga belåtenhet. I bref till Gustaf IV Adolf betygade denne sin tillfredsställelse och tillade den önskan, att den unge Karl Anckarsvärd, landshöfdingens son, en sedermera i Sveriges politiska historia välbekant person, för hans skull måtte hugnas med snar befordran. Den gamle landshöfdin-gen själf skref efter gästernas afresa till sin vän gref-ve Jakob De la Gardie: »Jag hade tillräckligt både besvär och kostnad af mitt förnäma främmande; men jag kunde ej neka dem en viss interet, hvartill både deras olyckor och deras personliga egenskaper gjorde dem berättigade. Hurudana regenter de kunna blifva, lämnar jag därhän; men säkert är Ludvig XVIII en god människa med mycket kunskaper, ett förträffligt minne och mycket angenäm i umgänget, Angouléme en god prins, obeskrifligt höflig, glad och munter. Artois, vacker herre; synes mera tilltagsen, munter och lustig. Deras kavaljerer äro alla rätt hyggliga människor.»

Sitt intresse för Sverige och för den plats, hvar-på han befann sig, ådagalade den kunskapsrike kunglige gästen på mångahanda sätt. Ett minne däräf, som ännu finnes i behåll, är den minnessten vid Sten$ö, i närheten af Kalmar, där Gustaf Vasa landsteg vid början af sitt befrielseverk, som restes på den franske konungens föranstaltande och försågs med en af honom författad latinsk inskrift. Han nämner sig själf där »regno avito pulsus, in Suecia non exsulans, sed Calmarise gratissimo hospitio fruens».*

* »Förjagad från sina fäders rike men icke biltog i Sverige utan bemött med den älskvärdaste gästfrihet i Kalmar.»

De franska gästernas antal var ej så alldeles obetydligt. Det uppgick till ett trettiotal personer, däribland ett par högt uppsatta hofmän: konungens öfver-kammarherre duc de Pienne, densamme som sedermera under åtskilliga år vistades i Sverige, och hertigens af Angouleme kammarherre marquis de Vossé: vidare abbé Floriol,

konungens biktfader och på samma gång hans sekreterare; slutligen hans lifmedikus och hans lägre hofbetjäning. I Livland hade tills vidare stannat hofvets högsta, af ålder skröpliga dignitärer: öfverhofpredikanten, kardinal Montmorency och öfver-hofmarskalken d'Avaray.

För alla eventualiteter, då man ej kunde veta, huru långt resan skulle komma att utsträckas, medfördes en stor statsvagn jämte andra åkdon samt köksattiralj. Det var icke utan, att man i Kalmar med en viss häpenhet såg allt detta landsättas från rigafarty-get, då detta omsider för stormen kunde ankra i Kalmar hamn. Äfven en betydlig reskassa medfördes. Frikostigt utdelades kungliga drickspengar och gåf-vor; ett belopp af 25,000 rdr bko växlades hos den rike köpmannen Foenander mot holländska dukater. Man klagade i det lilla Kalmar, att penningen tillföljd af detta oväntade tillflöde sjönk i värde äfvensom öfver den starka åtgången af viktualier för det kungliga köket. Båda dessa omständigheter höllo på att för tillfället framkalla dyr tid. - Noga bevakades ingången till landshöfdingresidenset, där konungen bodde: här skulle åtminstone icke lönnmordsförsök kunna göras såsom i Warschau.

Så småningom ordnade sig det lilla hofvet i landshöfdingresidenset ä la Versailles. På aftonen hölls »cercle», medan konungen satt vid spelbordet, hvarest

all gammal etikett iakttogs af dem, som hade nåden att spela med H. M:t. Ej blott duc de Pienne och marquis de Vossé, äfven hertigen af Angouléme måste stående och med djupa bugningar gifva korten. Huru det gick till inom den societet, som konungen mottog, har biskop Wallenstråle på följande sätt skildrat i ett af sina sista bref: »När vi komma (klockan inemot 9) sitter H. M:t med sina tre herrar och spelar whist, hvilket varar till klockan half 11. Nous autres stå och se på, och då och då få vi en fråga, och därmed är det slut. Mången skulle tycka detta vara ledsamt, bra ledsamt encore, fastän det är en heder att vara kallad därtill. Så dag ut och dag in. Om ej konungen vore en så charmant herre, så oänd-ligen nådig, affable, glad och munter och alltid densamme, så skulle vi väl leds ihjäl och tröttas opp.» När härtill kom, att H. M:ts kök icke bestod någon supé och att hela förfriskningen inskränkte sig till ett enda glas punsch och att biskopen hade podager - så får man icke undra på att dennes hofmanna-egenskaper och lojalitet sattes på hårda prof.

Den 2 oktober firades konung Ludvigs namnsdag: stor uppvaktning af »stater och corpser», anförda af landshöfdingen, kunglig salut med kanoner, flaggning från alla fartyg. Biskop Wallenstråle framsade ett lyckönskningstal på fransk vers. På aftonen var stor mottagning på residenset. Då serverades visserligen icke heller någon supé, men punschransonen vankades i stora dricksglas med anledning af dagens betydelse.

Hertigen af Artois anlände först den 7 oktober. Han, liksom förut hans broder, hade blifvit fördröjd på resan. Så väl Ludvig XVIII som hertigen af Angouléme

reste honom på skilda vägar till mötes. Den förstnämnde hade icke sett sin broder på 11 år, hertigen af Angouléme ej sin fader på 7. Återseendet i denna omgifning, så mycket som möjligt olik hofvet i Versailles, beskrifves som hjärtligt och rörande. - Hertigen af Artois hade icke, såsom hans äldre broder, behöft anlita en länsman såsom tolk under resan till bestämmelseorten. Från Göteborg hade han haft till ressällskap en ung baron Carpelan, son till lands-höfdingen därstädes. I Kalmar bereddes åt hertigen af Artois bostad hos handlanden Holtz.

Sedan hertigen af Artois kommit, blefvo förströelserna något mera omväxlande. Jaktpartier tillställdes för honom och hertigen af Angouléme, hvarvid dock anmärktes, att de franska prinsarna sköto väl många bommar på hararna. Hertigens af Artois yttre bidrog att ställa hans broder konungen i skuggan. Denne sistnämndes ovanliga korpulens och svårighet att röra sig hade redan nu, vid ej fyllda 60 år, gifvit honom gubbens typ. Hans civila blå dräkt, som stundom utbyttes mot en grå rock med gula nankins-byxor, instuckna i stöflarna, lär ej heller hafva verkat imponerande i de goda kalmarbornas ögon, ehuru rocken stundom pryddes af serafimerorden eller l'or-dre du Saint Esprit.

För öfrigt visade man på gammalt svenskt vis de långväga gästerna den uppmärksamhet och gästfrihet, som man ansåg tillbörlig. De franska hofmän-nen gjorde sina besök och mottogos väl i stadens förnämligare familjer;

biskop Wallenstråle gaf middag. »Jag menar», skref han stolt, »mig hafva gifvit dem en god idé om hela svenska ordo episcopalis, då jag vid desserten proponerade konungens och de

två prinsarnes skål i äkta constantia, hvaraf vi förlossade tre flinka buteljer.»

Furstebesöket i Kalmar föranledde andra förnäma besök. Konung Gustaf Adolf visade sin landsflyktige gäst den uppmärksamheten att i särskild beskickning till Kalmar afsända det franska konungahusets gamle vän, riksmarskalken grefve Fersen, som af Ludvig XVIII mottogs på det sätt, som kunde väntas af den minnesgode fursten. Äfven den unge engelske ministern Pierrepont inställde sig till uppvaktning i Kalmar en af dessa oktoberdagar.

Synnerligen uppmuntrande vcro ej de underrättelser, som ingingo till Kalmar från Europas fastland. Allt mindre blefvo utsikterna till det korståg mot usurpatorn af Bourbonernas tron, hvartill deras familjemanifest, såsom de hoppades, skulle gifva signalen. Gustaf IV Adolf blef alltmera isolerad i sin politik. Innan grefve de 1'Isle ännu lämnat Kalmar, erhöll han underrättelse, helt kort och godt, att konungen af Preussen, med hvars tillstånd och på hvars allmosor han de sista åren lefvat i Warschau, ej längre till-stadde honom att vistas där. Anledningen uppgafs vara dels familjemötet i Kalmar, dels förbindelserna med konungen af Sverige. Båda dessa fakta ansågos såsom fientliga mot Frankrike. Grefve de 1'Isles vistelse i Warschau vore sålunda oförenlig med Preussens neutralitet. Han måste därför med sin familj, som ännu vistades i Warschau, vara beredd att åter börja att tigga gästfrihet. Den trygghet, det gästvänliga Sverige under dessa förhållanden kunde erbjuda, var för ringa; och det var till Ryssland, hvars

nye härskare, Alexander, ej var Napoleon så underdånig som konungen af Preussen, som »konungen utan land» å nyo vände sig. Föga välvilligt upptogs hans anhållan. Kejsar Alexander erbjöd honom att få bosätta sig i Kiev, ännu längre bort från händelsernas skådeplats, och först på den landsflyktiges enträgna begäran beviljades honom att tills vidare få åter slå sig ned på Mitaus gamla slott.

Resultatet af det bourbonska familjemötet blef, såsom bekant, intet annat än en proklamation, som förklingade ohörd i Europa. Ludvig XVIII hade, enligt ett bref till Gustaf IV Adolf, för att ej kompromettera honom, först ämnat datera denna »Östersjön»; men han fann omsider försiktigast att låta den gå ut i världen utan angifvande af platsen för dess författande. Den bar datum den 2 december 1804: dess årsdag 47 år efteråt, den 2 dec. 1851, dagen för Napoleon III:s statskupp, blef af en helt annan betydelse för Frankrikes och Europas historia.

Den gamla svenska unionsstaden kan icke sägas hafva ökat sin historiska märkvärdighet genom de oktoberdagar 1804, då Bourbonerna där hade sitt familjemöte. Men alldeles utan sitt lokal- och kulturhistoriska intresse äro icke de anteckningar därom, som bevarats - icke heller utan värde såsom karakteriserande dessa »konungar i landsflykt». Där visas bland annat, huru man i deras krets i det längsta bibehöll framtidsförhoppningarna, det glada lynnet, godmodigheten och - den friska aptiten. Denna sistnämnda hörde, såsom bekant, till konung Ludvig XVIILs egendomligheter. En inblick i dessa sidor af hans personlighet och på samma gång en liten kulturbild från besöket i Kalmar lämnar Wallenstråles

skildring af den stora afskedsmiddag, som general Anckarsvärd gaf för de franska gästerna.

Det var den 20 oktober, sedan inpackningen af den kungliga köksattiraljen redan börjat och hofvets särskilda hushåll upphört. Konungen hade uttryckt den önskan, att festmåltiden måtte anrättas på svenskt sätt, och landshöfdingen hade tagit honom på orden. Middagen börjades med smörgårdsbord; och konungen försåg sig enligt den samtida berättarens ord under utropet: »Oh, volontiers!» med en stor sup, som han svalde »i tre omgångar», och prinsarne följde hans exempel. Sedan följde »sillsallad, starkt kryddad», därpå hamburgerskinka och lybsk bringa, »så soppa med ris», heter det vidare, »och så stark, att man kunde få slag däraf, hvilken soppa de funno alldeles utmärkt. Konungen var vid det lyckligaste lynne och fann allt hvad han åt och drack alldeles ypperligt, åt af hvarje rätt och drack af hvarje vinsort.» Då cypervin frambärs, yttrade konungen till biskopen: »Voilä, ardentis Falerni pocula», och då slutligen vid efterrätten varm punsch bjöds ikring, tömde han sin bägare

under utropet: »Dulce est desipere in loco.» Slutligen blef H. M:t ganska upprymd, visade sig upprepade gånger i fönstret för den församlade folkmassan och ropade till den på svenska: »Tackar, tackar!» och slutade med att, sedan en af de närvarande lärt honom, huru »vive le roi de Suéde» hette på svenska, från fönstret med punschglaset i hand ropa: »Lef kong' af Sverg'!» och tömma sitt glas under åskådarnes jubel.

Detta må vara slut-tablåen af Ludvig XVIII:s besök i Kalmar 1804. Två dagar efteråt var han åter

endast »le comte de 1'Isle». Sedan han i en bastant länstol hissats ombord på sitt fartyg - hans korpulens tillät honom ej att begagna fallrepstrappan -, slungades han åter i fjorton dagar under storm och oväder omkring på Östersjöns vreda böljor, innan han kom i hamn på andra sidan. Han fick där söka tak öfver hufvudet hos en gästvänlig livländsk friherre von Königsfels på dennes egendom Blankenfeld. Hos honom hade han äfven gästat på vägen till Kalmar; där hade han också kvarlämnat sin öfverhof-predikant och sin öfverhofmarskalk, hvilka han nu återsåg. Där måste han äfven stanna, till dess han fått kejsar Alexanders tillstånd att slippa förvisningen till Kiev och att åter slå sig ned i Mitau. - Sin tacksamhet emot den livländske adelsmannen visade Ludvig XVIII längre fram, då han ej längre blott till namnet var Frankrikes konung, genom att förläna honom och hans ätt fransk greflig värdighet.

Från Warschau anlände på vårvintern de kungliga damerna till Mitau. Allt ställdes där nu på den enklaste fot. Hästar och vagnar såldes, hofpersonalen inskränktes till 12 personer. Alexander undandrog de landsflyktiga ej alldeles sin hjälp men gjorde ingen affär af dem, lika litet som de öfvermodiga britterna togo sig synnerligt af hertigen af Artois, när han återvändt från släktmötet i Sverige. Alexander förklarade 1807 om Ludvig XVIII, att han vore »l'hom-me le plus nul et le plus insignifiant de 1'Europe».

I tyst förbidan och glömd af Europa satt »Ludvig XVIII, konung af Frankrike och Navarra», inför världen officiellt kallad grefve de 1'Isle, med sin drottning

och sin lilla familj i det stilla Mitau under åren 1805 -1807. Under tiden steg Napoleons stjärna med sitt blodiga skimmer allt högre. Åskorna dånade vid Austerlitz och Jena, vid Preussisch-Eylau och Fried-land, och freden i Tilsit krönte den väldige eröfra-rens verk. Samtidigt »krigade» Sveriges konung också, nämligen på sitt sätt, i Pommern och Lauenburg.

Det var icke underligt, att grefve de 1'Isle fann det kusligt i Mitau efter Napoleons och Alexanders fraternisering vid Tilsit, beläget blott få dagsresor från hans hittills så lugna fristad. Underligare var, att han ännu trodde sig kunna påräkna skydd och hjälp hos den stackars konungen af Sverige, som debuterat så föga lysande såsom härförare. Men Gustaf IV Adolf hade ju, så att säga, påkallat Frankrikes konung såsom allierad. Under hertigens af Pienne befäl hade ett regemente af franska emigranter bildats, som i maj förenat sig med den svenska hären i Pommern. Det uppgick visserligen blott till - 19 man och hann ej någonsin högre antal än 35. Men man hoppades det bästa af framtiden. - I juli 1807 affärdade grefve de 1'Isle såsom sitt sändebud grefve de Blacas till Stralsund och uttryckte sin lifliga önskan att, såsom orden föllo, få träffa »den konung, som förstår och talar samma språk som jag»; men han lät också märka, huru väl han insåg, att under omständigheterna Gustaf IV Adolf icke ensam kunde stå kvar »med svärdet ur skidan». Detta var emellertid, som bekant, just hvad som skedde: Sveriges konung var som »den ståndaktige tennsoldaten» i Andersens saga. Ludvig XVIII vore, svarade han, välkommen till Stralsund. Där skulle de gemensamt operera med den kår af fransmän, som under liljornas hvita baner

skulle bjuda spetsen åt usurpatorn. En svensk fregatt skickades till Libau att afhämta den landsflyktige monarken och föra honom till Pommern.

Men innan Ludvig XVIII och Gustaf IV Adolf personligen råkades, hade äfven den senares »ståndaktighet» måst gifva vika. Pommern med Stralsund och Rligen var i »usurpatorns» händer; och konungens snöpliga aftåg från Sveriges enda tyska besittning till Karlskrona hade fyllt hans sinne med förödmjukelse och vrede och gjort honom sjuk till kropp och själ. Ludvig XVIII:s vanliga otur med vädret gjorde, att han efter fjorton dagars storm

och kryssande i Östersjön aldrig kom till Riigen, som meningen var, utan landade i - Karlskrona den 16 september. En vecka förut hade konungen af Sverige anländt dit med fregatten »Bellona», och då »Thetis» med sina kungliga passagerare ombord kom i hamn i Karlskrona, var detta den första underrättelse, som mötte dem.

Konungamötet, som varit beramadt på tysk botten, kunde sålunda här äga rum - men under hvilka förhållanden! Det är svårt att säga, hvilken af de båda monarkerna, den landsflyktige konungen utan rike eller den slagne och så bittert förödmjukade, som var mest att beklaga vid detta deras första och sista sammanträffande.

Samvaron blef icke heller lång, och den yttre omgifningen tillät det knappast. Gustaf IV Adolf bodde i »Kungshuset» i amiral Pukes våning; åt hans kungliga gäster hade plats i hast beredts i ett enskildt hus vid Ronnebygatan. Ståten var ringa. Karlskrona var för litet för två kungliga hof, men ingenting brast i det officiella erkännandet. Om fester kunde icke bli fråga på grund af konungens af Sverige sjukdom;

och denne fann det lämpligt att helt simpelt - resa ifrån sin kunglige gäst. Det var redan den 19 september, efter blott tvenne dagars samvaro. Förevändningen togs af drottningens namnsdag, som skulle firas annorstädes. Gästvänligt var det icke; och Gustaf Adolf torde icke hafva visat sig synnerligen till sin fördel vid detta så länge väntade möte.

Men Ludvig XVIII lät sig intet bekomma; han stannade kvar ännu några dagar och höll sitt h of vid Ronnebygatan i Ruthska (Psarskiska) huset, med sin egen taffel, till hvilken befäihafvande amiralen, lands-höfding Håkanson och andra dignitärer inbjödos. En gång mottog han inbjudning till amiral Puke. Dennes hustru har i en efterlämnad anteckning skildrat hans väsen såsom »värdigt och konungsligt, utom en besynnerlig oro, han hade i fötterna, att aldrig stå stilla . . . Men han hade oändligen mycket bonhom-mie och talade väl och upplyst. På sin snusdosa bar han sin olyckliga svägerskas porträtt.»

Hvart skulle »konungen af Frankrike» efter detta sorgliga sammanträffande med sin ende »bundsförvant» taga vägen?

Hela Europas fastland låg för segrarens fötter: huru länge den ståndaktige tennsoldaten kunde hålla sig uppe måste förefalla ovisst äfven för en sådan optimist som Ludvig XVIII. Återstod England: och han tvekade icke att genast fortsätta resan dit från Sverige. Beslutet härom var det enda resultatet af konungamötet; och samma svenska fregatt, som bragt de landsflyktiga till Karlskrona, skulle från Göteborg, dit resan fortsattes landvägen, föra dem till England. Denna färd genom Småland och Västergötland skedde, enligt Gustaf IV:s befallning, på svensk bekostnad,

och öfverallt mottogos de med hedersbetygelser som kungliga personer.

Från Göteborg uttryckte Ludvig sin tacksamhet till Gustaf Adolf i ett bref af det vältaliga slag, som han var en mästare i att skrifva, antingen det gällde suppliker eller tacksägelser. Landsflykten hade gifvit honom öfning i uppsättandet af bådadera slaget. Men det låter som en ironi, när han efter det bedröfliga sammanträffandet med den så djupt förödmjukade svenske konungen skrifver till sin »frére et cousin»: »Mången annan skulle säga, att man icke kan nalkas Eders Maj:t utan att känna sin kraft förnyas, utan att, så att säga, elektriceras. I min mun skulle denna sanning kanske förefalla omtvistelig, ty vänskapen kan misstänkas för öfverdrifter. Jag skall därför endast tala om min tacksamhet.» I sitt bref gjorde han äfven förslag om ordnande af sina diplomatiska förbindelser med Sverige: hertigen af Pienne skulle i Sverige tjäna såsom Ludvig XVIILs sändebud. I Petersburg kunde han icke längre hafva något erkändt diplomatiskt ombud på grund af Alexanders och Napoleons förbund; men han anhöll, att grefve de Blacas, som vistades i Petersburg för att bevaka hans intressen, måtte få anses tillhöra svenska legationen därstädes.

Resan genom Sverige gick hastigt, men vistelsen i Göteborg blef, såsom nämndt är, genom motiga vindar utsträckt till flera veckor. I Jönköping var det landshöfdingen, baron Boije, som å konungens vägnar gjorde les honneurs för de resande. Af de svenskar, som under dessa motgångens dagar visat Bourbonerna gästfrihet, var han väl den ende, som fick återse dem i makt och ära. Det var, då han kort efter

restaurationen vistades vid badet i Spa. Ludvig XVIII - nu verkligen konung i sina fäders rike - försporde hans vistelse där och bjöd honom enträget till sitt hof, hvarest han mottog honom med stor utmärkelse. Duc de Pienne, som 1807 stannade kvar i Sverige och åtskilliga år lefde där som emigrant, var nu, under namnet duc d'Aumont, konungens öfverstekam-marherre och i tillfälle att återgälda den svenska gästfriheten. -

I Göteborg bodde de kungliga personerna hos stadens rikaste man, den för sitt vanvettiga slöseri bekante John Hall, som i sin späda barndom låg i silfvervagga men i djupaste elände slutade sina dagar på ett vindsrum i Stockholm, efter att genom sin narraktiga högfärd och sina oändliga processer hafva tröttat samtiden. Äfven grefven af Artois hade på sin genomresa i Göteborg njutit Halls gästfrihet. Denne var genom sin personlighet äfven i sin rikedoms dagar föga skickad att mottaga så förnämt främmande; men i sitt afskedsbref från Göteborg till Gustaf Adolf nämner Ludvig honom med tacksamhet så väl som stadens landshöfding, baron Carpelan, biskop Win-gård, borgmästaren Hummel, kommendanten Ehren-strom och åtskilliga damer. »Om jag gjorde rätt, så borde jag nämna alla Göteborgs invånare, ty där finnes ingen, som icke har visat sig angelägen att förmå mig och de mina att glömma våra motgångar och lidanden.»

Tacksamheten må hafva öfverdrifvit uttrycken hos brefskrifvaren, och nyfikenheten må hafva haft sin stora del i det intresse, som i Kalmar, Karlskrona och Göteborg visades konungen i landsflykt. Men det sätt, på hvilket han och hans ätt i Sverige mot-KONUNGAR I LANDSFLYKT I SYDSVERIGE. 67

togos, visar dock - så vilja vi gärna tro - på vackra och älskvärda sidor hos vårt folk: ej blott känslan af gästfrihetens förpliktelser, utan äfven en viss ridderlig vördnad för olyckan, och en oegennytta, som ej fordrar betalning för hvad som gifves.

Annorlunda mottogos Bourbonerna i det rika England, där man knappast tillät dem att landstiga och prutade på det underhåll, som man ej ansåg sig kunna undgå att gifva.

I bref till kejsar Alexander hade grefve de 1'Isle underrättat om sin afsikt att begifva sig till England men på samma gång tillagt: »Min enda betänklighet är, att min återkomst (till Mitau) därigenom uppskju-tes. Jag så väl som min brorson hafva i Kurland kvarlämnat dyrbara panter, som böra innebära en borgen för min längtan att återkomma för att med dem dela bevisen på E. M:ts vänskap och dess välgärningar.» Dessa försäkringar voro tvifvelsutan föga uppriktigt menade; och Alexander, nu nära förbunden med Napoleon, var alldeles icke angelägen att i sitt rike behålla vare sig pretendenten till Frankrikes tron eller de »panter», som han och hans ätt kvarlämnat i Mitau.

Vid första lägliga tillfälle skulle också de »kungliga damerna», som här åsyftas, Frankrikes biltoga drottning, Marie Josephine Louise af Savoyen, och hertiginnan af Angouléme, Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes dotter, begifva sig till England. Äfven de måste taga vägen öfver Sverige och ökade sålunda antalet af de landsflyktiga Bourboner, som här kvar-68 KONUNGAR I LANDSFLYKT I SYDSVERIGE.

lämnat sitt minne. Det var på ett svenskt örlogsfartyg, fregatten »Eurydice» - detsamma som till Sverige öfverförde svenske ambassadören Stedingk, på hvars vistelse i Petersburg kriget mellan Sverige och Ryssland hastigt gjort slut -, som hertiginnan af Angouléme gjorde sin resa till Karlskrona. Drottningen kom också dit, men på ett engelskt örlogsfartyg åtta dagar senare.

Hertigen af Angouléme var då i Karlskrona sin familj till mötes. Redan vid pingsttiden hade han kommit dit från England men under väntan gjort en utflykt till Skåne, till Lund,* Malmö och Landskrona. Från sistnämnda ställe åsåg han en liten oblodig sammandrabbning mellan engelska och danska fartyg. Sedan återvände han till Karlskrona, under sin resa öfverallt mottagen som en kunglig person, med parader, kanonsalut o. s. v.; och där fick han omsider den 6 juli hälsa sin gemål välkommen.

Af de kungliga damerna var hertiginnan af Angouléme den mest betydande - kanske den kraftfullaste personligheten af hela sin ätt. Kändt är, att Napoleon gifvit henne det vitsord, att hon var »den enda karl bland Bourbonerna». Nu var hon trettio år: af dem hade hon tillbragt tre i fängelse och tretton i landsflykt; hon hade,

sedan hennes båda föräldrars hufvud fallit för giljotinen, sett sin ätt skingras öfver Europa och själf dragit omkring - från Wien till Mitau, från Mitau till Warschau och därifrån åter till Mitau. Nu skulle hon utbyta den ryska landsflykten mot den engelska. Hvilket lif för konungadottern, som sett dagen i Versailles! - Ej var det att undra,

* Hans besök i Lund på promotionsdagen 1808 skall i det följande närmare beskrifvas.

om hon, såsom säges i en anteckning från besöket i Karlskrona, redan såg »åldrad ut», ehuru hon med kunglig hållning förde sin höga gestalt. Mänga år efteråt, 1833, efter nya pröfningar, såg en berömd svensk författare henne som badgäst i Karlsbad. Han fick af hennes yttre det intrycket, att hon »liknade en förklädd dragon».

Om den lille oansenlige hertigens gemål sålunda hade något manhaftigt imponerande i sitt väsen, så var detta alldeles icke fallet med Ludvig XVIILs gemål. Den ofvannämnda antecknarinnan, grefvinnan Puke, som under svåra omständigheter måste mottaga drottningen i sitt hus i Karlskrona och som prisar hennes vänlighet och anspråkslösa väsen, gifver följande skildring af hennes yttre vid denna tid: »Hon var liten, kutryggig med lång näsa och intet drag, som påminde om minsta fägring; hon klädde sig också besynnerligt, mest uti en svart rock, hvilken hängde som en säck omkring henne: hennes grånade hår var kortklippt. Ensam för sig själf gick hon mest bar-hufvad med slätkammadt hår åt båda sidorna. Dessemellan satte hon på sig ett slags karlhatt och hade om halsen en halsduk, knuten i ros under hakan. Så utstyrd liknade hon mera en gubbe än en prinsessa af Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes lysande hof.» Stora illusioner synes den goda gamla frun icke heller hafva gjort sig om framtiden, i olikhet med hennes make. Hon yttrade helt oförbehållsamt: »Ingen af oss är skapad att regera. Min gemål är för god; hans bror är föga älskad, Angouléme är för svag: kanske hans hustru, men hon liknar honom för mycket.»

Frankrike hade glömt den oansenliga »drottningen», då hon ett par år efteråt i England i november 1810 slutade sina dagar. Men hennes gemål, hans broder och dennes son, om hvilka hon fällt de sanna orden, att »ingen af dem var skapad att regera», förblefvo lång tid efteråt - »konungar i landsflykt». Två af dem beträdde dock åter sina fäders tron, och Ludvig XVIII, som 21 år varit konung utan rike, slutade dock sin bana såsom Frankrikes härskare. Så lycklig var ej hans broder: Karl X lefde sex år såsom konung i landsflykt, och hans son, hertigen af Angou-léme, som varit Frankrikes dauphin och efter faderns död lät kalla sig konung Ludvig XIX, var såsom konung aldrig annat än landsflyktig. Till och med af hans egen ätt bestriddes honom konungatiteln. Han hade, oaktadt ej skapad för kronan, under sitt växlande lif dock hunnit visa prof på krigisk mandom mera än någon af hans farbröder. Mot Napoleon hade han tappert stridt; i Spanien hade han fort befäl öfver den franska här, som kufvade upproret mot den spanske Bourbonen Ferdinand VII.

På de landsflyktiga konungarnes lifslängd tärde dock icke de vidriga öden, som mötte deras ätt. Ludvig XVIII uppnådde 79 års ålder, Karl X 82, Angouléme 69 och hans gemål 73 års ålder. De tre sistnämnda funno i Österrike sin sista fristad och slutet på sina växlande öden. Hvilket mått af resignation skall det icke hafva fordrats af dessa konungar under deras lefnadsdagar!

Kanske vaknade någon gång under de långa år, som förflöto efter Bourbonernas besök i Sydsverige, hos dem bland andra bilder ur det skiftande förflutna tanken på denna landsflyktsepisod. Kanske mindesde med tacksamhet de små torftiga platser, där det aflägsna landet visade dem sin gästfrihet, under naivare former kanske än annorstädes, men af uppriktigt hjärta. Kanske har Ludvig XVIII någon gång erinrat sig den glada dag i Kalmar, då han förklarade, att han kände sig »lycklig bland dessa hederliga svenskar», och då en af dem, en man som kände sin Voltaire, hedrade honom med att citera dennes ord:

»Un roi, qu'on aime et qu'on révére, a des sujets en tous climats; il a beau parcourir la terre - il est toujours dans ses états.»

* Gustaf IV Adolf. Efter samtida kopparstick.

En minnesstod, som ej blef af.

Den 12 mars 1807 var en stor och lysande dag i Malmö. Kanonerna dånade från citadellet, trupper paraderade, den skånska adeln hade talrikt samlats i provinsens södra residensstad, hvarest konung Gustaf

IV Adolf och hans drottning sedan november föregående år höllo hof. Och från den lärda grannstaden Lund hade infunnit sig en deputation, anförd af universitetets rector magnificus, teologie professorn Hy-lander. Den hade inställt sig, hette det i det kväde, som rektor öfverlämnade, för att deltaga i firandet af

t - »den dag, som skänkte jorden

det skönaste hon ser,

* då högst till himlen det förtjusta Norden

för sin Fredrika ber,

som tröstar kungen, då den lugna fröjden ej trifs i spirans skygd, och han står ensam på den kulna höjden med oron och sin dygd.»

Det var den sköna och älskvärda drottning Fredrikas 26:e födelsedag, som högtidlighölls. Efter uppvaktningarna hölls allmän cour, och kl. 6 gafs af Knutsgillet stor bal på Knutssalen, bevistad af konungaparet med den åttaårige kronprinsen och den sexåriga prin-, sessan Sofia Vilhelmina. Den förstnämnde recipiera-des i Knutsgillet med ett »för tillfället lämpadt tal» af åldermannen, f. d. landshöfdingen friherre Thott.

Firandet af drottningens födelsedag var den mest lysande högtidlighet, som ägde rum under konungafamiljens halfårslånga vistelse i Malmö. Lysande och gladt var ingalunda det hof, där hölls, huru stora förberedelser än gjorts för att inrymma den talrika skaran af högre och lägre hofuppvaktning och mer och mindre högt uppsatta personer, som med anledning af konungens malmövistelse uppehöllo sig där. Bland dem var äfven drottningens syster, hertiginnan af Braunschweig. Alla byggnaderna på norra sidan af

Malmö stora torg lära ha disponerats för hofvets räkning; öfver Kansligränden var uppförd en brygga, som förband landshöfdingehusets Öfre våning med huset på andra sidan gränden, o. s. v.

Men det var icke för att gifva fester, som detta utrymme kräfdes. Tiderna voro ej ägnade därför, och lika litet konung Gustaf IV Adolfs skaplynne. Paraden på torget försummade han aldrig, klädcf i kraghandskar och stöflar å la Karl XII; men eljest sågo * hans trogna undersåtar icke mycket af sin monark. Funno de det än oväntadt, att hans sparsamhet gick så långt, att han begagnade tvättade handskar och half-sulade stöflar, och var än Gustaf IV Adolfs stela, oåtkomliga personlighet långt ifrån det konungaideal, som man drömt sig i den aflägsna landsändan, dit sällan någon konung lände, - så sågo de dock ej blott med häpen undran utan ock med gammaldags vördnad upp till sin konung. Drottningen hade vunnit allas hjärtan, innan i maj 1807 uppbrottet skedde från Malmö.

Festen den 12 mars 1807 var minnesvärd, ej blott såsom en kunglig paraddag. Den del af Skånes adel, som här stämt möte, hade samlats på uppmaning och i bestämdt syfte att hylla icke endast drottningen utan äfven konungen och »landsfadern». Några af Skånes förnämsta magnater hade satt sig i spetsen för insamling af bidrag inom Skånes »ridderskap och adel» för att på ett ståndet värdigt sätt hugfästa minnet af konungens »särskilda nådiga omvårdnad af Skåne och dess invånare». Förslagets upphofsmän torde hafva varit excellensen grefve Erik Ruuth, som efter en nå-

got stormig offentlig bana nu lefde i Skåne såsom godsägare, f. d. landshöfdingen, friherre Thott, ägare till Skabersjö, riksrådet friherre Malte Ramel, kronprinsens guvernör, innehafvare af Öfvedskloster, och grefve Jakob Pontusson De la Gardie, kaptenlöjtnant vid drabanterna och herre till Löberöd. Den sistnämnde, skånska adelns förste grefve, torde hafva varit den, som fattat i pennan det cirkulär af den 28 februari 1807, som innehöll förslaget, att Skånes ridderskap och adel »till evigt minne af konungens välgärningar emot vårt land skulle vilja

förena sig därom att låta uppresa en minnesvård å det i Malmö anläggande torg, som kommer att bära vår älskade konungs eget höga namn».

Såsom de främsta bland dessa välgärningar erinrades i denna skrifvelse om författningarna till landets uppodling genom enskiftets införande och beviljandet af exportfrihet af spannmål, utförandet af hamnbyggnader o. s. v. Skånska adeln borde icke lämna åt »efterkommande och framtida häfdatecknare den af-undsvärda lott att erkänna och föreviga den omvårdnad, af hvilken vi självfva redan njuta de mest välgörande frukter». För detta ändamål borde nu åstadkommas ett sammanskott, ej öfverstigande 6 rdr b:ko för hvarje helt hemman, att utgå i trenne år.

Den summa, som på detta sätt skulle vinnas, borde icke blifva obetydlig. Enligt en beräkning, framställd i bref af en skånsk adelsman, borde den komma att uppgå till omkring 22,000 rdr b:ko, då icke mindre än 3,700 hela mantal af Skånes jord vid denna tid befunno sig i adelns ägo. För stora godsägare, såsom grefve Karl Klas Piper till Krageholm, Högestad, Kristinehof m. fl. egendomar, tillsammans utgö-

rande närmare 130 hela hemman, blef det beräknade bidraget ej heller så alldeles obetydligt. Onekligen borde för det äskade beloppet kunna åstadkommas ett ansenligt monument öfver landsfaderns välgärningar och Malmös nyanlagda torg erhålla en prydnad, som förhöjde betydelsen af dess namn.

Förslaget var anmärkningsvärdt ur många synpunkter. Det bör väl icke förbises, att det utgått från personer, som stått och stodo konungahuset nära; hos en och annan kunde det vara en yttring af hof-männens vördnad för kunglighetens höghet, kanske ock af personlig tacksamhet och tillgifvenhet. Båda torde hafva samverkat hos grefve Jakob De la Gardie, som vuxit upp vid hofvet och tidigt användts i ansenliga värf: han hade varit minister i Wien, landtmar-skalk vid landtdagen i Greifswald och tillhörde nu såsom kaptenlöjtnant vid drabanterna, hvarmed följde generalmajors rang, konungens dagliga omgifning. Men om förslagets upphofsmän voro konungskt sinnade, så följde icke däraf, att genklang med sannolikhet kunde påräknas inom den samhällsklass, de tillhörde. Sveriges ädel hade under Gustaf III hårdnackadt stridt mot enväldets införande, och konung Gustafs minne hade för de flesta varit lika förhatligt som »förenings-och säkerhetsakten». Hvarken Reuterholms eller Gustaf IV Adolfs regering hade kunnat göra den nya styrelseformen mera populär än den varit från början. Ingen kunde skylla den unge konungen för att han, genom att gynna rikets första stånd, sökt godtgöra sin faders orättvisor.

Hvad särskildt beträffar de »ekonomiska författningarna» i Skåne, så var det ingalunda i främsta rummet dess stora godsägare, som därvid direkt hade

fördelen. Enskiftesförordningen af den 31 mars 1803 medförde en genomgripande förändring af det skånska jordbruket, och dess betydelse kan icke öfver-skattas. Men dess direkta verkningar tjänade mera allmogens bästa; de stora godsägarne fingo endast småningom skörda dess välsignelser, och öfvergångs-tiden medförde för många af dem svårigheter och bekymmer. Det var ingen hemlighet, att det stora verkets fader ingalunda var -»landsfadern», utan en man ur den skånska adelns egen krets, friherre Rutger Macklean på Svaneholm; och de ekonomiska bekymmer, under hvilka denne genomfört enskiftet, hade väl äfven annorstädes haft sina motsvarigheter. Tjugu år, innan enskiftesförordningen utfärdades, hade Macklean börjat sin reform. Konung Gustaf IV Adolf, eller rättare hans rådgifvare, skåningen M. Rosenblad, som kontrasignerat det viktiga lagbudet, hade i själfva verket endast trädt i Mackleans fotspår. Såsom en stor historisk bedrift kunde detta näppeligen skildras af samtiden, när denna ej ville stiga på koturnen.

I själfva verket var väl den demonstration af konungskhet, hvartill denna inbjudning allt detta oak-tadt gaf anledning, ett bland de många bevisen på tidens ombildande makt och på omslaget i politiska meningar hos männen från Gustaf III:s dagar. Många af denne konungs bittraste motståndare, det fria statsskickets förfäktare, blefvo på äldre dagar ultra-roja-lister; mer än en älskade att af yngre generationer nämnas gustavian. Var det den äfven i de enskildas lif nödvändiga reaktionen mot hvarje öfverdrift, som här gjorde sig gällande? Eller hade man af franska revolutionens omstörtningar lärt, att konungamakt och

aristokrati måste känna sig solidariska i stället för att sinsemellan strida om makten?

Omkring 100 svar ingingo på det ofvan om-tälta cirkuläret; ett sjuttiotal af dem finnes i behåll bland grefve Jakob De la Gardies papper, hvarest äfven andra dithörande aktstycken, bland andra cirkulärets koncept, finnas bevarade. Låt oss höra några af dessa svar. Utan undantag voro de jakande; men bifallet hade dock sina nyanser.

Karakteristiskt nog skrifver hofkansleren, baron Zibet, ägare till Kvesarum, den vittre uppkomlingen, det absoluta konungadömets trogne tjänare: »Je n'ai jamais été dans Topposition, et vous ne vous attendez pas a trouver en cette occasion un dissident.» I förbigående sagdt, är Zibet den ende, som begagnar franskan i sitt svar. - Nästan dityrambiskt utgjuter sig den i Malmö bosatte öfversten Korfitz Ludvig Cock: »Förtjusad öfver vår store och nådige konungs visa styrelse, öfver de välgärningar han låtit vederfaras Skånes inbyggare, brinner mitt hjärta af underdånigaste nit och trohet för dess dyra person. Himlen beskydde dess dagar; samtiden prisar och eftervärlden skall beundra honom.» Landshöfdingen i Kristianstad, baron Erik v. Nolcken, som lämnade en mera utförlig svarsskrifvelse, prisar nyttan af konungens ekonomiska författningar och gör följande sunda reflexion: »Väl uppbrukade och bebyggda fält skola visa förändrad utsikt af skånska egendomar och dess lyckliga inbyggare därigenom uppresa de oförgängligaste äre-stoder, de där till eftervärlden öfverföra minnet af vår älskade konung.»

Men om de flesta tackade, som det i ett bref heter, för denna »glada och högst smickrande invitation», så fanns det äfven en och annan, som erinrade om att han »var en liten och högst obetydlig possessionat» eller att hans »lilla jordtorfva endast utgjordes af ett skatterusthåll». En skeptisk ton röjer sig i öfverjäg-mästaren Cronackers på Åkerslund svar, att han för sin del gärna inginge i företaget, äfven om han »aldrig för egen del finge erfara någon verkan af de välgörande anstalter, hvarmed vår allernådigste konung så visligen åsyftat hela detta landets lycka och välgång».

Men äfven motförslag framställdes. Ryttmästaren, grefve Axel Hamilton, stor godsägare i Kristianstads län, ville än ytterligare »bevara minnet af vår store konungs outtröttliga vård för riket på ett sätt, som trotsar brons och marmor». Han föreslog, att ett ytterligare sammanskott under tre på hvarandra följande år skulle äga rum för att därmed öka fonden af Malmö diskont. Den däräf uppkomna vinstutdelningen borde användas dels att löna - häradsjordegummor, dels att inrätta ett seminarium för skolmästare, dels till pensioner åt änkor efter män, som utmärkt sig för tapperhet i fält. Onekligen behjärtansvärda ämnen, ehuru af något olikartad beskaffenhet! Mera begränsad var den uppgift, som majoren Berg von Linde, ägare af Axelvold och Dufeke, framställde såsom önskningsmål för insamlingen. Han ansåg, att konungen, »hvars hvarje lefnadsstund är utmärkt af välgörenheten och mildheten, skulle mera än alla minnesvårdar värdera», att de insamlade medlen ansloges till en understödsfond för dem, som blifvit olyckliga genom det pågående kriget. Detta förslag, framställdt i en syn-

nerligen väl affattad form, hedrar sin upphofsmans framsynthet.

Hvarken i cirkuläret eller annorstädes omnämnes närmare beskaffenheten af den minnesvård, som man tänkte resa på det nyanlagda torget i Malmö. En af brefskrifvarne, förre landshöfdingen i Kristianstad, gref-ve Wrangel, ber att få »en idé om denna minnesvård». »Obelisker», tillägger han skämtsamt, »äro så utslitna i Danmark och Egypten, att jag hoppas, att det ej blir något så trivialt.» Han framkastar också tanken, att Helsingborg vore rätta platsen, icke Malmö, som vore »en cul de sac». »Utländingen» skulle i Helsingborg bättre få tillfälle att se, huru »svenska adeln känner värdet af sin konung och att han omfattar den med sin nåd.» Otvifvelaktigt är det tanken på en staty, som föresväfvat inbjudarne, och traditionen har äfven bevarat minnet om förslaget att resa Gustaf IV Adolfs staty på det torg i Malmö, som ännu bär hans namn.

Huru skulle det hafva tagit sig ut, om detta förslag kommit till utförande? Skulle statshvälfningen 1809, som förjagade Gustaf Adolf och hans ätt, hafva tillåtit, att hans bild stode kvar i residensstaden vid rikets sydligaste gräns? Malmö skulle i sådant fall nu hafva ägt tvenne konungabilder: den väldige krigarens, som gaf Sverige sina naturliga gränser och gjorde Malmö till en svensk stad, den förste af de pfalziska Karlarne; och hans, som lät sitt rike stympas och förödas och hvars krigsbedrifter bestodo i ett barnsligt härmande af Karl XII:s yttre åthafvor.

Jämförelsen skulle ej hafva varit fördelaktig för den sistnämnde af de båda konungarne. Säkert är, att eftervärldens åt-löje drabbat dem, som varit Gustaf Adolfs-stödens till-skyndare, och det torde hända, att självfva Malmö, om

det ej blott i det nya torgets namn utan ock i bild fått en ständig påminnelse om Gustaf IV Adolf, äfven fått uppbära sin del af åtlöjet.

Den, som räddade platsen från denna smälek, var emellertid ingen annan än - Gustaf IV Adolf själf.

Det var bland det klokaste han gjorde vid denna tidpunkt af sitt lif, och han förtjänar därför all heder. Huru därvid tillgick skall nu berättas.

En deputation af trettio skånska adelsmän inställde sig å landshöfdingeresidenset i Malmö den 12 mars kl. x/a 6 e. m. till audiens hos konung Gustaf IV Adolf. Dess ordförande var äldste grefven, den ofvan nämnde Jakob De la Gardie. Han var en man, som i hög grad hade de yttre gåfvorna för uppträdande vid högtidliga tillfällen: en ståtlig gestalt, en medfödd värdighet i sitt uppträdande och därjämte ordets gåfva i tidens frasrika, prunkande stil. A deputationens vägnar höll han ett tal, hvari han »för konungatronen frambar skånska ridderskapets och adelns oskrymtade offer» och under erinran om enskiftesförordningens och andra »visa författningars» frukter, framförde dess anhållan att »få resa en minnesvård till förevigande af E. K. M:ts välgärningar och deras undersåtliga erkänsla». Han slutade med följande vältaliga ord: »Unna oss, allernådigste konung, den tillfredsställande tanken, att, då våra efterkommande än efter seklers förlopp stanna vid en sådan minnesvård, skola de med lika rörelser som vi af erkänsla och tacksamhet säga: 'Denna restes icke blott af trogna och lydiga undersåtar åt en vördad konung; den helgades äfven af tacksamma barn åt deras och landets älskade fader.'»

Konungens svar, i sin kärfva nykterhet, verkar efter detta vältalighetsprof ungefär så, som hans egen hårdt tillknäppta uniformsfrack skulle tagit sig ut vid sidan af Gustaf III:s sidendräkt. Men det innehåller åtskilliga tänkvärda saker och saknar icke en viss enkel värdighet. Han tackar för detta uttryck af skånska adelns tillgifvenhet och förklarar, att han alltid i kärt minne skall bevara denna dag. Men han gör tillika den anmärkningen, att han önskat, att medlem-marne af det första ståndet samrådt i ämnet med sina »medständer», »ty», heter det, »om ridders.kapet och adeln finner sig lyckligt genom de af mig vidtagna författningar, har jag anledning att tro, det de andra stånden dela med dem lika tänkesätt». Vidare erinrade konungen om den »hjälte, som å nyo återvunnit Skåne till Sveriges krona, och utan hvilken det nöjet, jag i dag erfar, kanske varit mig betaget. Denne aktningsvärde man är fältmarskalken, grefve Stenbock, hvilken jag skulle önska att företrädet lämnades, och att åt honom en minnesvård uppreses, hvartill han äger en så ojäfaktig rätt. Min tillfredsställelse skall blifva fullkomlig, om denna önskan uppfylles.»

Detta konungens svar tyckes hafva kommit såsom en fullkomlig öfverraskning. Det mottogs säkerligen med blandade känslor af de skånska riddersmännen, särskildt den del af talet, som kunde anses innebära en förebråelse i anledning af deras själftagna målsmanskap för Skånes invånare. Men konungen hade uttryckt sin önskan om en annan form för den föreslagna hyllningen; och denna önskan var en befallning för de konungska ädlingarne. Skyndsamt skred man till verket för den nya planens realiserande. Följande dag utsågs en styrelse till sakens befrämjande; konungens

önskan med afseende på platsen för den stenbockska minnesvården inhämtades, och den 14 mars uppvaktades monarken af den nya styrelsen, å nyo anförd af grefve De la Gardie.

De la Gardie höll åter igen ett blomstrande tal. Han föreslog i styrelsens namn, att minnesvården öfver Stenbock måtte få resas i Helsingborg och att det öfverskott vid insamlingen, som torde uppstå därigenom, att provinsens samtliga inbyggare skulle uppmanas att däri deltaga, skulle användas till upprättande af ett krigsmanshus i Helsingborg för i fäderneslandets tjänst sårade krigare. »Om E. K. M:t», så slutar De la Gardies tal, »nådigst bifaller denna direktionens underdåniga begäran, våga de som råga af E. M:ts nåd begära, att detta krigsmanshus finge nåden bära E. M:ts höga namn och torget det af Stenbocken. Till eftervärlden skall då med namnet af den

hjälte, E. M:t täckts kalla Skånes återvinnare, förenas namnet af den konung, som, vårdande likars nöd, nekade emottaga andra ärestoder än dem, han genom visa författningar dagligen reste i tacksamma undersåtars bröst och i minnet af kommande åldrar.»

Konungen biföll detta förslag, och saken syntes sålunda väl beställd, helst sedan han befallt generalguvernören Toll, som var närvarande, att gå i författning om de andra ståndens underrättande.

Men - fältmarskalken Stenbock fick då lika litet någon minnesvård i Helsingborg som Gustaf IV Adolf i Malmö. Den »Bulletin», tryckt i Malmö i »Peter Sohms fältboktryckeri», som omtalar det skånska rid-derskapets uppvaktning och konungens svar, bar det ominösa datum - den 13 mars. Det var blott tvenne år till den 13 mars 1809, och under den tiden fick84 EN MINNESSTOD, SOM EJ BLEF AF.

man i Skåne, så väl som i det öfriga Sverige, viktigare saker att tänka på och annan användning för sina penningar. Generalguvernören Toll gjorde dock under år 1807 energiska bemödanden att bringa saken till verkställighet, och det har sitt intresse att se, huru långt den utvecklade sig.

»Ridderskapets och adelns» bidrag skulle enligt den utsedda direktionens beslut icke uppbäras, förrän resultatet af de ofrälse ståndens teckning blefve kändt. Men bland Skånes adel funnos de, som protesterade mot sakens nya vändning. Den ofvannämnde grefve Wrangel ansåg, att adelns »kordiala välmening blifvit allernådigst rättad genom förebråelsen för vår uraktlåtenhet att ej hafva proponerat de andra stånden att få med oss dela denna nådiga ära». Han af-sade sig »allt slags utgift till annat ändamål än till K. M:ts minne» och förklarade ytterligare, att han aldrig skulle anse tillständigt att »bortväxla sin lifliga känsla för sin konung för någon annan person eller ämne». - I denna åsikt instämde äfven hans svägerska, änkefru majorskan Cock på Bjärsjöholm. Hon hade med öppet hjärta för sin konung samtyckt till »propetitio-nen» men förklarade nu, »då denna själens rörelse ej allernådigst på ett gynnande sätt blifvit emottagen», att hon afsade sig »alla tillskotter till minnesmärken eller hvad som helst».

Anmärkningsvärdast var dock det skäl, som anfördes af ryttmästaren grefve Axel Hamilton - densamme, som velat utsträcka förbindelsen att lämna bidrag för hvarje hemman till ytterligare tre år förEN MINNESSTOD, SOM EJ BLEF AF. 85

utbildning af häradsjordegummor, byskolmästare o. s. v. Han uppfattade nu saken sålunda, att konungen »med misstycke afslagit adelns anbud» och förklarade: »Så gärna jag omfattar alla möjliga tillfällen betyga min undersåtliga vördnad, så litet finner jag mig vid bidraga att återkalla minnet af det tidehvarf, då riket styckades och den anarki bereddes, konung Gustaf den tredje, g. i å. (glorvördig i åminnelse), i en lycklig stund slutade.» Den historiska uppfattningen af Magnus Stenbocks tidehvarf är lika oväntad som yttrandet om Gustaf III hos en broder till memoarförfattaren Adolf Ludvig Hamilton, som framför andra samtida illa handterat hans minne.

Om än dylika protester mindre hade sin grund i nitälskan för att hedra Gustaf IV Adolf personligen än i sårad aristokratisk fördom, så torde dock konungen snarare hafva vunnit sitt mål att hedra den »aktningsvärde» Stenbocks minne, om han låtit adeln ensam taga saken om hand. Det för vår tids uppfattning sä billiga påbudet, att samhällets alla klasser skulle få deltaga i hedrandet af ett fosterländskt minne, visade sig nu blifva ett hinder för planens realiserande, helst sedan adeln beslutit att låta med saken anstå, till dess »medständerna» yttrat sig. Resultatet af subskriptionen inom de tre ofrälse stånden - allting i det offentliga lifvet skulle ju ske ståndsvis - blef en ren obetydlighet i jämförelse med det af adeln redan tecknade bidraget, och hela saken gick om intet, sedan den dragits ut på tiden och olycksåret 1808 var inne. Förmögenheten, makten, de sociala företrädena tillhörde ännu vid denna tid, särskildt i denna landsända, afgjordt adeln; och det var ingen, som be-stridde den äran af att vara det »första ståndet», hvar-&6 EN MINNESSTOD, SOM EJ BLEF AF.

ken när det gällde fördelar eller - ännu mindre - när det gällde uppoffringar. Prästerskapet var relativt fåtaligt och föga vaket för deltagande i offentliga värf; förmögenheten hos borgerskapet i de skånska småstäderna var obetydlig; bönderna, tryckta af pålagor, voro föga upplysta och stodo sedan äldre tider i Skåne efter Sveriges allmoge i öfrigt.

De svar, som den nitiske generalguvernören erhöll på sin uppmaning till de o frälse stånden i Skåne att bidraga till åstadkommandet af en minnesvård öfver Magnus Stenbock och ett krigsmanshus, som skulle bära Gustaf Adolfs namn, bestyrka dessa förhållanden. Från stiftsstyrelsen ingick i november det svar, att prästerskapet i stiftet »med underdånigaste vördnad i K. M:ts nådiga önskan igenkänt den ädla och milda omsorg för fäderneslandets ära och välgång, som med folkets underdåniga erkänsla och tacksamhet gått i arf åt hvarje afkomling af Vasarnes ätt». Men fastän »från hvarje pastorat» ingått uttryck af dessa lojala känslor, nödgades stiftsstyrelsen underrätta, att hela det belopp, som från prästerskapet kunde vara att påräkna, ej utgjorde mera än 700 rdr banko, att inom trenne år erläggas.

Icke stort bättre gick det med borgerskapet i städerna. Från Lund, Landskrona, Kristianstad, Ystad och Simrishamn afgåfvos allmänna försäkringar om borgerskapets beredvillighet att lämna bidrag; men några sådana insändes icke, ej heller lämnades uppgift, att någon subskription blifvit vidtagen. Det lilla Engelholm tecknade en summa af 100 rdr banko, som »vid utmätningsansvar» skulle framdeles öfverlämnas. Enahanda belopp subskriberades i Skanör och Falsterbo, men Skanörs magistrat intygade genom sin ordförande,

borgmästaren Cronsioe, att »ehuru denna summa torde förekomma mången såsom ringa, utgör dock minsta deltagandet däruti för de flesta af dessa städers invånare en betydlig börda». - Från Malmö öfversändes en subskriptionslista å bidrag, tecknade i de »borgerliga societeterna», endast uppgående till 256 rdr banko. Det största bidraget är Fr. Suells (50 rdr), därnäst kom borgmästaren Nordlindhs med 25. Erinras bör, att Malmö hade skäl att vara missbelåtet öfver det företräde, som lämnats Helsingborg, dess gamla rival vid Öresund. Helsingborg däremot omfattade, såsom det heter i magistratens svarsskrifvelse, »med glädje tillfället att få dessa minnesmärken hos sig förvarade». Af stadens inkomster anslogs för ändamålet 600 rdr banko. Inom magistraten tecknades 216,32; en handlande (P. Möller) tecknade ensam 200 rdr o. s. v. Hela det tecknade beloppet från Helsingborg utgjorde 2,010 rdr banko. - Med inbetalningen af de tecknade beloppen från alla håll skulle tills vidare anstå.

Slutligen komma vi till bondeståndet. I de skånska kyrkorna hade på generalguvernörens befallning genom länsmännens försorg kungörelse blifvit uppläst angående det väckta förslaget och allmogen uppmanats att genom utsedda sockneombud tillkännagifva sin åsikt inför ortens domhafvande vid närmast påföljande tingssammanträde. Genom vidlyftiga protokollsutdrag från häradshöfdingarne underrättades generalguvernören om hvad i saken förekommit, och hvad däri berättas lämnar mer än ett målande drag till bilden af den allmänna kulturståndpunkten i Sveriges sydligaste landskap.

I allmänhet kan man säga, att resultatet af den vidlyftiga apparat, som härvid sattes i rörelse, blef

så godt som intet. Allmogen lät från många kyrkosocknar alldeles icke representera sig genom ombud. För flertalet af dem ställde sig frågan uppenbarligen icke annorledes än såsom en ny pålaga, för hvilken de ffesta sökte, så godt de kunde, värja sig. Sockneombuden från Bjäresjö yttrade ödmjukt, enligt Bara härads tingsprotokoll, »sig visserligen vara benägna att fullgöra K. M:ts nådiga befallning, men så vidt nu ifrågavarande kostnad ankomme på deras fria vilja, önskade de helst i dessa tryckande tider blifva därifrån befriade».

Nitiska domhafvande underläto icke att genom »tjänliga föreställningar» söka inverka på sockneombuden, men det lyckades icke alltid. En domhafvande har i protokollet om ombuden från fem socknar i Gärds härad med sorg antecknat, att »de vidhöllo ett ovärdigt och lastbart nekande att gä K. M:ts nådiga önskan till mötes». Vid tingssammanträdet i Villands härad, hvarvid ombud uteblefvo från elfva socknar, förmåddes de tillstädeskomna att gå in på en teckning för ett år af i rdr banko för hvarje mantal. Nymö sockens ombud förklarade sig dock genom sina kom-mittenters bestämda föreskrift förhindrade att lämna något bidrag. Härom antecknades i protokollet, att »af hela häradet Nymö bymän voro de enda, som velat blottställa sig för den vanära och skymf, som rättmätigt borde drabba den där varit obetänksam nog att undandraga sig att efter yttersta förmåga bidraga till uppfyllandet af K. M:ts nådiga önskan». Det var, som man ser, ej underligt, om allmogen stundom kunde

tvifla, om det verkligen vore fråga om en frivillig afgift.

I ett par härad behjärtade man vikten af inrättandet af ett krigsmanshus - i ett af häradena med förbehåll för skånska krigsmän - men ville alldeles icke vara med om den onyttiga utgiften för stenbocksmonumentet. I de flesta af provinsens härad blef svaret nekande. Frikostigast visade sig de rika häradena på den skånska södra slätten, Oxie, Skytts och Vemmenhögs, hvilka, åtminstone att döma efter de insända protokollen, utan synnerliga invändningar för-bundo sig att för hvarje hemman för en gång och i ett för allt erlägga en rdr banko. Enahanda beslut fattades visserligen äfven af några härad i Kristianstads län, men först efter många invändningar och erinran om andra tryckande pålagor och ogynnsamma år för landtbruket samt under åberopande af kom-mittenternas förbud.

Resultatet var sålunda allt annat än lysande, och af den entusiasm för konung och fosterland, som gif-vit sig luft hos de skånska riddersmännen - om också på ett sätt som, det måste medgifvas, icke just hedrade deras omdöme och framsynthet -, förmärkes intet spår i samhällets bredare lager. De väl valda ordalagen med försäkringar om lojala tänkesätt i domkapitlets och äfven i det akademiska konsistoriets skrif-velser - ty äfven till universitetet hade, såsom till en stat i staten, afgått en inbjudning - kunde ej anses såsom annat än häfdvunna uttryck för underdånig vördnad.

Konungen förnam också utgången med missnöje. I sitt bref till Toll vid slutet af år 1807, sedan han erhållit del af dennes berättelse om sakens förlopp, uppmanade han generalguvernören att genom utfärdade kungörelser såsom »obehörigt» förehålla allmogen

dess uraktlåtenhet att sända ombud till tingssamman trädena. Denna i /en vresig ton hållna skrifvelse, högst karakteristisk för den olycklige konungens sinnesstämning vid denna tid, är det sista aktstycke i denna angelägenhet, som varit oss tillgängligt.

Om entusiasmen saknades hos Skånes allmogemän, så fanns i stället - det sunda bondförståndet. De hade i självfva verket goda skäl att betrakta dylika förslag med misstroende; och upplysningen var icke sådan, att de just kunde göra finare distinktioner. Och tiderna voro icke heller sådana, vare sig för låg eller hög, att tillgångarna kunde räcka till för hyllningsåtgärder. Att krigsmanshuset af några sattes såsom ett viktigare mål än stenbocksmonumentet, må man ej undra öfver, ej heller förtänka de skånska danne-männen den lokalpatriotiska bitanken, att sårade skånska krigare i främsta rummet finge där vårdas. Formen, under hvilken detta penningebidrag äskades, genom kronobetjäningens och domarmaktens tillhjälp, stötte kanhända allmogemännen i den tiden mindre, än man skulle hafva väntat; och alltför förvånade blefvo de säkert icke heller öfver det hårda tilltal, som stundom vankades från domarbordet. Mot öfvergrep-pen från myndigheternas sida satte de af gammal vana ett ödmjukt, men segt motstånd.

Ingen kan önska, att Sveriges folk å nyo finge genomlefva sådana olycksår som de sista af Gustaf IV Adolfs regering - bland de mörkaste och glädjelösaste i vårt lands historia. Och frånsedt de historiska tilldragelserna, kan svårligen någon vilja se de allmänna kulturförhållanden återvända, som denna bild från 1807 års Skåne afsett att framställa. Det sekel,som sedan dess förflutit, har fört oss ganska långt ifrån de åskådningar, som då gjorde sig gällande hos samhällets olika klasser och mellan dem inbördes. Det lojala sinnet kan finnas kvar äfven i våra dagar, om också den underdåniga devotionens långrandiga former äro borta; men kronobetjäningen och domarmakten användas ej längre att framkalla yttring af fosterländsk hänförelse. Och till fosterlandskärleken vädjar man, tack vare folkskolor och folkhögskolor, med erkännande af frivillighetens fulla grundsats icke förgäfves i Skånes gamla kulturbygd, äfven om den stundom framträder med betänksammare låter, än andra lättrörligare element skulle önska.

Så är det stenbocksmonument, som vi nu vid 1900-talets början vänta att få se resa sig invid slagfältet i Helsingborg, en hyllning af vida djupare och folkligare betydelse, än så väl hvad som i detta af-seende försöktes 1807, som »ridderskapets och adelns» förslag att på Malmö torg resa en ärestod åt sin till olycka födde monark. I motsats till stenbocksstatyn har Gustaf IV Adolfs bort förblifva - en minnesstod, som icke blef af.

*

LOCUS PECCATORUM I LUND.

En magisterpromotion i Lund under krigstid.

Det var 1808, olyckornas och sorgens år för Sverige. Sveaborg hade fallit, och i Finland striddes förtviflans kamp mot den ryska öfvermakten. I Norge hade den svenska hären jämt och nätt hunnit öfver gränsen, då den hejdades; och på danska öarna hade under årets första månader samlats en väldig truppstyrka under marskalk Bernadotte för att öfver

Sundet landstiga i Skåne och söder ifrån börja verkställandet af den Sveriges delning, som den ryska hären under Buxhövden redan satt i gång i Finland. Huruledes faran afvändes och huru det besparades den franske marskalken, Sveriges blifvande kronprins, den nya dynastiens grundläggare, att som fiende beträda Sveriges jord, kan här ej behöfva erinras; lika litet som huru den olycklige monark, i hvars förvirrade hufvud planerna för Sveriges krig och politik korsade hvarandra, i fåvitsk halsstarrighet bortstötte den hjälp, som bjöds honom af Sveriges enda bundsförvant, England.

I Malmö, Sveriges förnämsta gränsort mot Danmark, såg det under detta år krigiskt ut. Trupper sammandrogos under befäl af fältmarskalken och generalguvernören Toll till den skånska armé, med hvilken, enligt konungens envist fasthållna plan, en landstigning borde göras på Själland och denna ö eröfras, huru illa det än gick annorstädes för de svenska vapnen. Malmö blef hufvudorten för truppinkvarteringarna, ehuru högkvarteret var i Lund, och långs hela skånska kusten spriddes såsom gränsbevakning smärre truppafdelningar, hvilka gåfvo lif åt eljest ödsliga bygder och hvilkas officerare förlänade en viss glans åt sällskapslifvet i de skånska småstäderna. Ännu äro i minne samtidas berättelser, huru unga damer från norra Skåne under detta krigets år skickades - till Skanör för att roa sig! -

I Malmö var äfven, utom landtrupperna, stationerad en afdelning svenska kanonslupar till skydd för de handelsfartyg, som genom Öresund vågade sig in i Östersjön, hvarest ryska och danska kryssare gjorde tjänst åt det franska kontinentalsystemet. På Malmö

redd samlade sig under dessa örlogsfartygs skydd hela handelsflottor, uppgående till hundratals segel. Äfven engelska örlogsfartyg tjänte dem till eskort.

Fredligt kunde det under dessa förhållanden icke alltid aflöpa. Äfven utanför Malmö dundrade krigsfartygens kanoner, och Sundets böljor speglade skenet från antända fartyg. Så skedde den 9 juni 1808. En konvoj af nära 80 kofferdifartyg hade utlupit från Malmö redd, eskorterad af fyra engelska krigsfartyg, en »bombkitz» och tre briggar. Denna flotta anfölls, när den passerat Flintrännan, af en eskader af 28 danska kanonslupar och mindre fartyg. En af de engelska briggarna, »Turbulent», blef jämte 12 kofferdifartyg afskuren och måste efter tappert motstånd stryka flagg. Flera af de tagna priserna, som stött på grund, uppbrändes; de öfriga, jämte den engelska örlogsmannen, fördes med ett 80-tal fångar i triumf till Köpenhamn. Det var en liten, men säkerligen ljuf hämnd för det skändliga dåd, som England året förut begått mot Danmark genom borttröfvandet af dess flotta. -- Den öfriga konvojen undslapp, till följd af det inbrytande mörkret, att dela samma öde och fortsatte, gynnad af vinden, vägen inåt Östersjön.

Medan detta lilla sjöslag utkämpades i Sundet utanför Malmö, lågo de svenska kanonsluparna stilla i dess hamn! Deras befälhafvare, öfverstelöjtnant Hjärne, anförde såsom ursäkt, att de svenska fartygen för storm måst förhalas inne i hamnen och icke kunde blifva färdiga att utlöpa förrän på aftonen. De gingo då en mil till sjös, men skärmytslingen var slutad, och hvarken svenska eller danska fartyg syntes, hvarefter man återvände till Malmö för att hvila på sina lagrar. Den allmänna meningen i staden och

i provinsen ropade högt mot eskaderbefälets förhållande: chefen ställdes inför krigsrätt och skildes från befälet. -- Den danske öfverbefälhafvaren, kommendörkapten Krieger, befordrades däremot till kommendör.

*

Malmös närmaste grannstad, det fredliga Lund, undgick icke heller att beröras af de krigiska tidernas intryck, om också ej så omedelbart som Malmö. Äfven från Lund kunde man se ut öfver Sundet och höra kanonerna dundra. Fjorton dagar efter den ofvan skildrade träffningen skref en högt uppsatt man i bekymrad ton från Lund om en nyss utlupen konvoj, att man ännu visserligen hvarken »hört kanonad eller sett blixt; men jag bäfvar för denna afton, ty våra kanonbåtar hafva befallning att angripa, huru omständigheterna ock måtte vara!» -- Någon sjöstrid blef icke af den dagen, men dagen förut hade en liten sammanstötning, ehuru oblodig, ägt rum utanför Landskrona.

Den lilla universitets- och stiftsstaden, hvars invånarantal under århundradets första år föga öfversteg ett par tusen,Ej blott Malmö utan äfven Ystad, Landskrona och Helsingborg hade vid denna tid större antal invånare än Lund. Malmö och Ystad voro i detta afseende ungefär jämnstarka. fick emellertid en viss glans genom högkvarteret och närvaron af »h. exc. fältmarskalken och generalguvernören» med den lysande staben, ehuru detta alldeles ställde prokansleren, den gamle biskop Hesslén, och den »akademiska senaten» i skuggan. Med en viss ironi skref en af den tidens yngre akademici i ett enskildt bref en tid efteråt: »Högkvarteret är ännu i Lund. Lasaretten fulla af

sjuka. Folkökningen i starkt tilltagande genom husarerna. Frekvensen ganska liten. Vetenskaperna i samma flor som riket. Gud hjälpe den goda saken!»

När det led mot midsommaren i samma juni månad, som erbjudit skådespelet af den nyss skildrade sammandrabbningen i Öresund, redde man sig i Lund att fira den lagerfest, som årens kretslopp åter medfört. Promotor, professorn och universitetsbibliotekarien Lidbeck, kunde i sitt latinska program till denna högtid prisa den stilla lärdomsstadens lycka. »Rundt omkring har vapnens dån genljudit; från alla håll hafva fiender trängt fram; men oss är det förunnadt att i glädje och lugn fira denna för alla kärkomna fest, som om vi lefde i djupaste fred. Må vi glädja oss öfver den festdag, som ler emot oss, och icke frukta den kommande, utan alltid minnas, att det alltid har varit vårt folks heder ej blott att handla med kraft, utan också att bära med styrka.» Och i det poem »till fruntimmerna», utan namngifven författare, som enligt den samtida berättelsen om lagerfesten utdelades, hette det:

Kriget rasar öfver Norden. Tiden har löst bojan, där hvar furie stod. Arets morgon är i storm förliden, och dess middag rodnar än af blod.

Dock vi fira Pindens lugna fester, dock vi bygga uppå krigisk strand sångmöns altar, liksom lundens gäster sjunga än, fast nejden står i brand.

Författaren till poemet var känd. Det var samme man, som ett par månader förut sjungit »Krigssång för skånska landtvärnet»:

Hvi pröfvas ej huggande järnen ännu? Hvi klyfvas ej skuggande hjälmar i tu?

Men dagens fest fordrade andra ljud än de krigiska, och »Krigssångens» och »Sveas» skald hade äfven idyllens toner i sin lyra. Han skildrar nu, huru kärleken leder genom labyrintens gångar, huru skönheten mildrar den vilda kraften och jämnar fårorna på »lifvets allvarsamma panna»; han besjunger i ord, som erinra om hans äldre sångarbroder Franzén, det egna hemmets lycka,

på hvars tröskel endast vänskap stiger, ur hvars fönster endast glädjen ler: och den ängel, som vid porten niger -- goda flickor, är blott en af er!

Och »Pindens lugna fest» försiggick i vederbörlig ordning på midsommaraftonen, såsom sed var. Icke mindre än 70 unga män undfingo »summos in philosophia honores», af hvilka dock 28 promoverades frånvarande. Endast ett fåtal af de många, som bestego »Parnassen» i det åldriga templet och under musikens och kanonernas ljud lagerkrön tes, sedan de dammiga folianterna högtidligt blifvit hopslagna såsom symbol af att de unga magistrarne nu slutat läxläsningen, hafva för sina namn fått en plats i eftervärldens minne. Några tillhöra dock den lokala häfden: professorerna vid Lunds universitet Bolmeer, Engeström och E. S. Bring voro deltagare i 1808 års promotion, likaså J. V. Zetterstedt, hvars rykte såsom entomolog gifvit honom ett namn bland

specialister på samma område äfven utanför Sveriges gränser. *Ett* historiskt namn återfinnes i den långa listan af i

promotionsprogrammet uppräknade filosofie kandidater. Bäraren af detta namn, K. J. Heurlin, kom att i Sveriges offentliga lif under Karl XIV Johans sista årtionde spela en bemärkt roll, och hans ryktbarhet tillhör mera den svenska statens än kyrkans historia, ehuru han slutade som biskop i Växjö. Heurlin tillhörde under senare delen af sin lundatid, så väl som Bolmeer och Engeström, den bekanta umgängeskrets, som kallades »Härbärget» och hvars medelpunkt var Esaias Tegnér.

Nu var det han, adjunkten och vice bibliotekarien Tegnér, promotionsdagens skald, som i egenskap af filosofiska fakultetens notarie framställde magisterfrågan till primus, Anders Hagelberg. Naturligtvis begagnades vid både fråga och svar lärdomens tungomål; men valet af ämne röjde den tids anda, som ännu lefde kvar sedan Gustaf III:s dagar. Frågan gällde, »om man med rätta kan påstå, att de sköna konsterna i icke mindre mån än vetenskaperna bidraga till människosläktets förädling?» Och magister Hagelberg besvarade frågan jakande. -- Icke mindre värdigt en Gustavianernas lärjunge var ämnet för promotors, Lid-becks, föredrag: dess syfte var att ådagalägga de lärdes förpliktelse att odla sitt modersmål. Skada blott, att denna förbindelse inskärptes -- på latin! Det var ungefär som när tvenne af Svenska akademiens högt uppsatta ledamöter, N. v. Rosenstein och Armfelt, ett eller annat år förut rörande svenska språkets stafsätt brefväxlade -- på franska.

*

Till promotionsfesten voro inbjudna, utom kansler och prokansler, generalguvernören Toll och hofkansleren Lars von Engeström, som då befann sig på ett

långvarigt besök i Lund. Båda voro förnäma gäster, ovanliga vid en akademisk högtid. Men själfva pro-motionsdagen ankom oförmodadt en tredje gäst, hvars börd och rang ställde alla de andra i skuggan. För promotor var dennes ankomst en öfverraskning, och han hade sålunda hvarken kunnat högtidligen inbjuda honom i sitt program eller uttänka den förändring i ceremonielet, som den högt uppsatte gästens närvaro syntes kräfva.

Den förnäme främlingen är oss sedan en föregående uppsats bekant: det var hertig Frangois An-toine d'Angouléme, son till grefven af Artois* och gift med Ludvig XVI:s enda dotter. Han hade, såsom vi minnas, från England begifvit sig till Sydsverige för att i Karlskrona möta sin egen och H. M:t konung Ludvig XVIILs gemål och skulle nu med dem återvända till England, där den landsflyktiga konungafamiljen omsider skulle återförenas.

Hertigens personlighet var föga imponerande. »Han var liten och spenslig», säger om honom Lars von Engeström i anteckningen om sitt sammanträffande med honom vid detta tillfälle i Lund, »hade ingen starkt tecknad karaktär i ansiktet och syntes af något inskränkt begrepp». Under samtalets gång hade hertigen, pä tal om konungen af Preussen, hvilken han och hans familj i själfva verket hade föga anledning att prisa, till Engeström yttrat: »Vi kunna gärna vara öfverens om, att det för närvarande bland Europas monarker icke finnes någon, som är på höjden af sitt tidehvarf - excepté le votre», tillade han efter en liten paus. Hertigen af Angouléme hade nog skäl att göra »en liten paus», innan han kom sig för med

* Se ofvan sid. 67.

denna artighet. - Stackars Gustaf IV Adolf! Huru ridderligt han än handlat mot Bourbonerna, så hade de nog fått erfara, huru litet han var »på höjden af sitt tidehvarf».

I själfva promotionsfesten synes främlingen med det lysande namnet icke hafva deltagit; men fältmarskalken Toll gjorde les honneurs och bjöd honom på middag, och promotionsbalen på aftonen hämtade, berättar stadens tidning, »Nytt och gammalt» den 29 juni, »af H. K. H. hertigens af Angouléme närvaro en lika sällsynt som stor ära». Och ännu vid det akademiska årets slut, i början på 1809, omförmäldes af afgående rektor - samme Lidbeck, som var promotor - såsom en af årets märkligaste och ärofullaste (»rarissimis et gloriosissimis»)

tilldragelser detta besök af den franske prinsen, »dux Engolismen-sis». Välvilligt hade han mottagit den hyllning, som ägnades honom af »Senatus Academicus», och med intresse hade han beskådat hvad lärdomssätet ägde af sevärdheter. Det lär på den tiden, domkyrkan och professorerna oräknade, icke hafva varit mycket.

Och promotionsbalen bevistade han, såsom sagdt är. Dit samlades de unga promoti med sina lagerkransar och de lärda fäderna. Alla akademici, som ej 'buro prästdräkt såsom prebendarier, voro klädda i den af Gustaf III införda »svenska dräkten»: svart jacka med rödt sidenskärp och hängande kappa med röda kanter. Så har man att tänka sig universitetets storheter från denna tid utstyrda: den berömde orientalisten Mattias Norberg, filosofen Fremling, fornfor-skaren Sjöborg, naturforskaren Anders Jahan Retzius, andra mindre ryktbara män att förtiga. Så tedde sig säkert ock vid denna akademiska fest filosofiska

fakultetens notarie, han som vid promotionen på förmiddagen framställt magisterfrågan. Samma dag hade han skrifvit till sin svärfader om den stundande balen, som han med sin unga hustru ärnade bevista: »Den lär bli kvalmig och långsam. Omkring 400 personer äro bjudna och rummen små.»

Hvar ägde nu denna festlighet rum, där lärda ynglingar och män i »svenska dräkten» trängdes om utrymmet med högkvarterets officerare i styfva uniformer med höga kragar af tidens snitt, och där nu till på köpet »dux Engolismensis» med sin uppvaktning fallit ned som från höjden? - Traditionen har bevarat minnet därom, och den låga byggnad, inom hvilken »Pindens fest» för dagen afslutades, finnes ännu i behåll. För dem, som känna topografien i det moderna Lund, är den välbekant. Från nordöstra hörnet af Tegnérsplatsen bakom Akademiska föreningen sträcker sig ett långt och lågt hvitt envåningshus inåt den gata, hvarest Lunds kulturhistoriska museum nu ligger i sin lummiga trädgård. En flygelbyggnad till detta låga envåningshus med gafveln vänd åt den öppna platsen har af många studentgenerationer nämnts »locus peccatorum», till minne af en dyster tilldragelse på 1820-talet, då en student föll för en annans hand. Men i självfva hufvudbyggnaden var det, som den fina och lärda världen nu stämde möte. Särskilda arrangementer lära hafva varit vidtagna för att bereda plats åt de 400 inbjudna. Men underligt var det icke, att den nyssnämnde brefskrifvaren befarade, att där skulle bli »trångt och kvalmigt». Hundra

personer skulle med våra dagars anspråk på utrymme vid en dylik fest hafva öfverbefolkat hela huset.

Men man var den tiden - såsom i vissa hänseenden än i dag - van vid trånga förhållanden i lärdomsstaden. Man rörde sig sirligt i menuetten och hvirflade icke omkring i valstakt; man bugade djupt sitt friserade hufvud för sin nästa och knuffade honom

Det hus i Lund, där promotionsbalen hölls.

icke ur vägen, såsom stundom händer på baler i våra dagar.

Hvem H. K. H. prinsen af Frankrike behagade föra i dansen förmäler icke stadens nyhetsblad, hvars enda notis är den nyss anförda. Hennes högvördighet biskopinnan Hesslén, född v. Engeström, var 64 år gammal och förmodligen ur dansen; men hennes svä-

gerska, den polska grefvinnan Rosalie Chlapovska, Lars von Engeströms hustru, var just ägnad att vid ett sådant tillfälle göra les honneurs för den illustre främlingen. I hennes ådror flöt också, sades det, kungablod; hon härstammade från Jagellonernas ätt. Hertigen hade också gjort henne äran af ett förmiddagsbesök, berättar hennes make. Promotors unga fru, den för sin härliga sångröst bekanta Brita Katarina Munck af Rosenschöld, fick kanske också sola sig i den hertigliga nådens solsken, helst som hennes make därjämte såsom rektor bar den akademiska purpurn. H. exc generalguvernören Toll hade, som bekant, såsom resultat af sina giljarfärder endast hemfört ett dussin korgar, men ingen fru, som kunde göra de nämnda försteget stridigt. - Eller kanske nöjde den förnäme gästen på promotionsbalen sig med att åskåda, huru de unga apollosönerna, med lagern kring de friserade lockarna, trådde dansen med landets döttrar, klädda i kejsartidens snäfva dräkter med korta, djupt urringade klädningslif.

Ty äfven hit till denna undangömda plats hade, såsom samtida bilder visa. de franska moderna trängt, liksom de

franska idéer, som omskapat världen. Icke var det väl likt en hofbal i Versailles, det samkväm som hertigen af Angouléme bevittnade i den låga byggnaden vid Adelgatan i Lund; men det var snart 20 år sedan han såg sina fäders land, och skiftande öden hade sedan dess fört honom vida omkring i världen. Om storhetens anspråk hos honom och hans ätt voro desamma, så hade de dock fått vänja sig vid yttre förhållanden, som voro allt annat än stora. Den stilla lagerfesten i Lund bör i hans kringirrande lif hafva tett sig som en fredlig oas för ökenvandraren,en hållplats där han fått ett ögonblick hvila ut bland midsommarens blommor och grönska, medan stormarna rasade därutanför.

För många af de unga och gamla, som bevistat detta furstebesök i Lund, blef det ett minne för lifvet, så ringa betydelse det än ägde både för Lunds och för Sveriges historia. Det var uteslutande nyfikenhetens intresse, som den franske prinsen kunde ingifva; och de politiska sympatier, som här mötte honom och hans ätt, voro säkert ringa nog. Napoleon var äfven här dagens hjälte, vida mer än dessa Bourboner, för hvilkas sak Sveriges bestånd blifvit ställdt på spel. Men för dem, som i den undangömda lärdomsstaden lefde för »det stilla vettets yrken» inom skyddet af Lundagårdens murar och under dess lummiga kastanjekronor, kan denna episod hafva verkat som en oförmodad blick öfver hvardagslifvets skrankor ut i en större värld. Hertigens af Angoulême bild torde för dem hafva aftecknat sig mot bakgrunden så väl af l'ancien régimes ramlande storhet som af det väldiga omskapningsverk, hvilket följt därefter.

*

I Dalby tingshus 1799.

När Holberg i »Den politiske Kandestöber» låter »Oldermanden for Hattemagerne» i Hamburg och hans »Contrapart» komma i håret på hvarandra med den påföljd, att kannstöparen-borgmästaren förskräckt gömmer sig under bordet — så hade säkert slagsmålet mellan parterna icke saknat sitt motstycke i verkligheten, om också domarne i regeln icke blefvo så förskräckta som Herman von Bremen. Till sällsyntheterna under äldre tider hörde icke heller, att de tvistandes advokater — Holbergs »Tingstude» — kommo i lufven på hvarandra. Vägen från det »missfirmliga skrifsättet» till handgripligheter var icke lång.

Det har funnits tider — så alldeles urminnes äro de icke —, då käppen äfven i svenska bygder spelade en viss roll innanför tingshusets murar och då den äfven af rättvisans handhafvare lär hafva användts till förenklande af förhandlingarnas gång. Stryk var »ultima ratio»; och helt och hållet utan nytta torde användandet af detta medel icke hafva varit, då det användts i rattan tid. Oftast var det väl allmogen, som därvid fick sitta emellan; men det hände också »bondadvokaterna», hvilkas yrke länge ansågs föga hederligt. Så skedde t. ex. på Mörarps tingsställe, samma år som öfverskriften angifver: majoren Ehrenborg tog då

sin motparts advokat, juris docenten vid Lunds universitet Löfmark,i allvarlig upptuktelse. Advokaten fick 22 blånader; men majorens dräng, som biträdde vid exekutionen, fick också sin gröna livrérock sönderrifven i ryggen, efter hvad de tryckta rannsakningsprotokollen utvisa.

Birger jarls gamla påbud om tingsfriden kunde således efter århundradenas lopp väl åter behöfva inskärpas. Äfven i våra dagar kan det väl knappast anses öfverflödigt, att det i ännu gällande lag går igen i föreskriften, att domaren före tingsförhandlingarnas början »skall lysa ting och tingsfrid». Men att de, som skola vaka öfver lagarnas helgd, på tingsstället sinsemellan handgripligen råka i delo, bör dock hafva hört till undantagen. Detta var dock hvad som hände i Dalby tingshus 1799; saken utagerades först 1801. Det är således ett hundraårigt minne, som här skall upplifvas.

Hvarken händelsernas vikt eller de handlande personernas betydenhet kan likväl — icke ens i jubileernas tidehvarf — göra detta uppträde förtjänt af att framdragas ur rättegångshandlingarnas glömska. Men såsom ett bidrag till kännedomen om huru det för hundra år sedan gick till i Skåne, kan det måhända hafva sitt intresse att höra hvad handlingarna därom förtälja.

*

Sjuttonhundratalets sista år var dystert, icke blott på Europas kontinent, där »krigets åskor körde» värre än

någonsin, utan också i vårt fädernesland. Visserligen rådde här fred med utlandet, och den unge

konungen hade ännu ej börjat den utländska politik, som blef för honom och hans rike så ödesdiger. »Korsikanen», »Vilddjuret» hade ju först detta år efter återkomsten från Egypten tagit makten. Gustaf IV Adolfs fel var det icke, att år 1799 medförde missväxt och ekonomiskt betryck i hans land. Spannmålsprisen stego till en oerhörd höjd, och hungersnöd hotade både i stad och på landsbygd. Städernas handlande och landtbefolkningen stodo som fientliga makter mot hvarandra. Åtgärder att hindra allmogens brännvinsbränning ökade bitterheten hos allmogen, och kronobetjäningens förfarande vid brännvinsbeslagen retade ytterligare sinnena. Det blef ett lönande och eftersökt uppdrag att anställa dylika beslag.

I Göteborg, Linköping och Norrköping framkallade dessa förhållanden allvarsamma oroligheter, som måste dämpas med militärmakt, och äfven de lugna malmöboarne ställde till ett upplopp, till hvars stillande inkommenderades manskap af skånska kavalleriet. Bönderna i Hököpinge slogo ihjäl en exekutionsförvaltare, som var stadd i den förhatliga förrättningen att göra brännvinsbeslag. Fängelserna fylldes i de nämnda städerna, dödsdomar afkunnades och utfördes. Stämningen var tryckt och glädjelös äfven i Skånes bygder, ännu när det 19:e seklets morgon grydde.

Det var en dag vid den, då sam nu, i Skåne firade »mårtenshelgen» 1799 under pågående tingssammanträde med Torna härad, som den händelse tilldrog sig, hvilken här skall berättas. Tingsstället var, liksom i våra dagar, det vänliga Dalby pä västra sluttningen af Romeleklintsåsen, med sin åldriga kyrka och sina minnen af urgammal kultur. Tingshuset och

gästgifvargården voro belägna i hvarandras omedelbara närhet, såsom nästan öfverallt: domaren, nämnden och tingsmenigheten borde icke hafva för långt till den materiella undfägnaden efter ansträngningarna i domsalen.

Domhafvanden i orten var häradshöfdingen och titulärlagmannen Karl Hansson Hadders, en äldre herre med pudradt hår och prydligt uppfästa lockar vid öronen. Han åtföljdes af en hel stab af sekreterare och skrifbiträden: till dem torde äfven hans son vice auditören H. Hadders hafva hört. Med detta sällskap i fru Justitias tjänst sammanträffade vid middagsbordet på gästgifvargården en i orten mycket känd, om också icke så väl känd person: det var kronofogden i Torna, Bara och Harjagers härad, Gerhard Rydeberg. Han var den verkställande maktens representant inom samma område, där lagman Hadders utöfvade domarmyndigheten. Det var mellan båda dessa potentater, som konflikten utbröt.

Kronofogden — eller, som den skånska, i det öfriga Sverige okända seden bjöd att titulera honom, »befallningsmannen» — Rydeberg, stod sedan länge på spänd fot med domaren. Han var en trägen kund vid häradenas tingssammanträden, dels å ämbetets vägnar såsom kärande, dels såsom svarande part, och synes hafva varit lika hänsynslös, i hvilken egenskap han än uppträdde. Han hade själf varit anklagad för förfalskningsbrott, våldsamheter mot allmogen och egen-nytta i sin ämbetsutofning — till och med för olaga brännvinsbränning. Brännvinsbränningen hos allmogen var eljest det, som framför allt föranledde Rydebergs uppträdande såsom åklagare vid domstolarna. Han hörde, till dem, hvilkas näringsfång det var att göra

brännvinsbeslag. Att detta var lönande synes af hans egen uppgift, att han gjort en förlust på 500 rdr genom det hinder för denna verksamhet, som några dagars arrest medfört.

»Befallningsmannen» var uppenbarligen en af dessa bondplågare, som för några generationer tillbaka ohejdadt drefvo sitt ofog bland allmogen; och det var icke hans förtjänst, att han undgått det öde, som bönderna i Hököpinge beredde den ofvannämnde exekutionsförrättaren från Malmö. Domaren i orten hade upprepade gånger varnat Rydeberg, af hvars framfart bland bönderna »alla orter i fögderiet gifvit genljud», och uppmanat honom att iakttaga ett »beskedligare umgänge med allmogen, den han likväl alltid och allestädes behandlat som slafvar». Enskildt uttryckte lagman Hadders sin förundran öfver att allmogen kunde därmed nöja sig: »Kronofogden vore en djäfvul», sade han enligt ett vittnesmål, »och finge han själf något understöd, sä skulle han skilja honom från tjänsten.»

»Lagmannens» och »befallningsmannens» möte vid middagsbordet aflopp emellertid tämligen fredligt, ehuru

den förstnämnde utlät sig, med tydlig hänsyftning på den senares mindre hederliga näringsfång såsom brännvinspolis: »Här gifvas människor, som först tillåta folk att bränna och sedermera hos dem göra beslag.» Sedan följdes de åt upp till tingshuset, där lagmannen skulle utlämna en af kronofogden begärd expedition. Då han, under anmärkning att man måste vara försiktig i anseende till »herr befallningsmannens egna sätt att umgås med folk», begärde kvitto, brast ovädret löst. Huru därmed tillgick, låta vi först häradstjänaren Buss förtälja.

Buss — förmodligen, att döma efter namnet, en gammal soldat — plägade vara något beskänkt vid tingssammanträdena, men var för öfrigt en hederlig och trovärdig man. Han befann sig i ett rum bredvid lagmannens och »tog sig litet dricka», när herrarne kommo in. Han hörde då en ordväxling om ett »bevis, men som lagmannen tält något, började befallningsmannen svärja, om jag minnes rätt — djäfvulen anamma mig till kropp och själ! samt hörde jag att han sade: Ni kommenderar mig inte, eller jag låter inte kommendera mig... I detsamma hörde jag det small, och lagmannen med högre röst sade: Är ni galen eller besatt, som öfverfaller mig! — och befallningsmannen svor hiskeligen, samt hörde jag flera slag. Då blef jag rädd och gick in i skrifvarkammaren.»

Där sutto »skrifvarne» församlade. Äfven de hörde, att »det small» inne i domarens rum. Då han omsider öppnade dörren och tillkallade dem, skyndade de in och möttes af hvardera af de två öfverhetspersonerna med rop, att han blifvit öfverfallen af den andre. Dessas yttre skick och uppsyn vittnade nogsamt, att handgemäng ägt rum: lagmannen hade hårlocken vid högra örat nedrifven, en skråma på högra kinden och märken efter käppslag på rockens krage och på axlarna, som varit dammiga af pudret. Befallningsmannen åter hade en sönderslagen käpp i ena handen, hans väst var till hälften uppknäppt, en blodstrimma syntes på halsen o. s. v. Hadders sökte mota ut sin antagonist, men denne satte sig till motvärn och förskansade sig bakom ett bord, där han beväpnade sig med ett tennstop och en papperssax. Ett af biträdena, »munsterskrifvaren» Cervin, sökte hålla Rydeberg och drog honom i hårpiskan, så att denna, som det heter,

blef »illa tillpyntad»; okvädinsord, såsom »rackare och kältring», växlades; den yngre Hadders ryckte käppen ur Rydebergs hand och skyndade ut på trappan för att tillkalla hjälp. En af de vid tinget tjänstgörande länsmännen sprang ned på gästgifvargården under ropet: »De mörda hvarandra!»

Uppståndelsen var, som man ser, icke liten. Några bönder af tingsmenigheten skyndade upp till valplatsen och funno »befallningsmannen» med tennstopet och papperssaxen bakom sin förskansning. När han såg »mannarna» från Torna härad komma in, fann han emellertid radligast att begifva sig åstad. Hans sortie var emellertid i stil med hela uppträdet. I dörren till trappan vände han sig om, hötte med sin afbrutna käpp och skrek till sin vederdeloman: »Jag skall, ta mig tusande d—r, leka med dig, så länge någon bloddroppe finnes i ådrorna!» Han var, säger ett vittne, »mera lik ett rasande vilddjur än en människa, ty fradgan stod ut genom munvikarna».

*

Sådant var efter de vidlyftiga vittnesberättelserna förloppet af lagmannens och befallningsmannens strid i Dalby tingshus vid »mårtenshelgen» 1799. Sedan följde rättegången — eller rättegångarna — ty tvenne sådana anhängiggjordes och utfördes slutligen, egendomligt nog, samtidigt inför olika domare. På grund af jäf mot lagman Hadders hade i maj månad s. å. af Göta hofrätt särskild domare förordnats i alla de brottmål, som Rydeberg kunde komma att instämma. Dessa voro ej få, dels brännvinsmål, dels andra angifvelser; vid urtima tinget den 10 december t. ex. hade han ej

mindre än sju. Förordnandet innehades af juris adjunkten vid Lunds universitet, titulärhäradshöfdingen Lars Weibull. Hos honom skyndade nu Rydeberg, samma dag som striden stått, att begära stämning a Hadders, hans son och ett af hans biträden, därför att de öfverfallit honom med hugg och slag samt smädelser. Lagmannen å sin sida anmälde dagen därpå hos Kungl. Göta hofrätt, att han blifvit våldsamt behandlad och begärde särskild domare i målet, hvarjämte han med landshöfdingämbetets tillstånd lät införpassa Rydeberg i häkte. Det var en kapplöpning mellan parterna att hinna först fram till rättvisan.

Rydeberg hade, oaktadt han måste undergå några dagars arrest i Malmö, försteget. Den en gång för alla

tillförordnade domaren i de af honom instämda brottmålen fanns på platsen, medan den af hans motpart från Jönköping begärde domaren ännu en tid måste låta vänta på sig — man hade ju inga järnvägar och telegrafer på den tiden. Rydeberg förklarades genast fri från arresten vid det urtima ting i Dalby den 18 november, där adjunkten Weibull började rannsakningen, som sedan fortsattes i Lund under tvenne rättegångsdagar i november och december. Weibull förklarade då, att han icke ansåg sitt förordnande upphäfdt, därför att motparten begärt särskild domare. Hvad som var ändå märkvärdigare var, att han, äfven sedan en dylik af hofrätten blifvit förordnad i det af Hadders anmälda brottmålet mot Rydeberg, ansåg sig befogad att fortsätta rannsakningen. Rydebergs mål mot Hadders vore, förmenade han, en från Hadders' angifvelse mot Rydeberg skild sak. — Ännu den 10 december, sedan den af hofrätten

förordnade domaren börjat sitt värf, höllos samtidigt urtima ting på skilda håll i detta mål, ett under dennes, ett under Weibulls ordförandeskap.

Lagmannen och hans män bestredo naturligtvis från början den weibullska domstolens behörighet, och domaren utsattes under sin förrättning för hvarje-handa gyckel, men hämnades med att bötfälla de uppstudsiga till höga belopp. Till dem hörde unge Had-ders, som inför menigheten utlät sig till domaren sålunda: »Lyd mitt välmenta råd och af kläd det domsäte, hvartill en annan är förordnad!» En notarie vid namn Grothe ställde sig skyldrande med en käpp framför dombordet, bjöd domaren på snus »med högst oanständiga åtbörder»; då han utvisades, önskade han »lycka till godt utslag», o. s. v. Lagman Hadders, hindrad af sjukdom, inställde sig icke inför denna besynnerliga domstol.

Omsider gjorde hofrätten slag i saken. Redan den 19 november hade den förklarat, att Weibull icke skulle taga någon befattning med detta mål; genom ytterligare bref af den 6 december fråntogs honom all befattning äfven med andra af Rydeberg instämda brottmål. Hela proceduren inför denne ordförande i rätten blef sålunda ogiltig; ny rannsakning vid urtima ting under ny domare och särskildt tillförordnad aktör ägde rum. Den 14 januari 1800 föll utslaget vid häradsrätten i Dalby.

Situationen var vid denna nya rannsakning förändrad; såsom naturligt var, vände sig saken så, att Hadders blef anklagaren, oaktadt Rydeberg i det längsta sökte behålla sin roll såsom sådan. Han lämnade inga advokatknep oförsökta, hans försvar öfverflödade af ohemula tillmälen och uppenbart

sanningslösa beskyllningar. Han beskyllde motparten för att hafva lockat honom i ett försåt: nu ville Hadders »med ett utmäle, som endast anstår den listigare räfven, skyla ett illgrepp, en våldsgärning och ett till utseendet tillärnadt mord emot en ämbetsman, en medborgare, en fri undersåte, som bör njuta lagens helgd, medborgerlig säkerhet och personlig frid i tingshuset».

Lagmannen å sin sida sparade icke på beskyllningar dels mot Rydeberg, dels mot den domare, som enligt hans mening sökt vrida rättvisan till dennes förmån. För öfrigt talte han i den tidens vältaliga språk, som anstod på en gång lagens majestät och den kränkta oskulden. »Det kallas ädelmod att förlåta oförrätter», sade han. »För den, hos hvilken denna mänsklighetens vackraste förbindelse icke öfverväges af begäret efter hämnd, måste det alltid blifva ömt sårande att utföra en anklagares talan i sak, som går å lif.» Han skulle vara lycklig att få följa sin böjelse att förlåta det begångna brottet och fritaga kronofogden Rydeberg från följderna af det banesår, han velat gifva allmänna säkerheten. »Men jag har plikter mot samhället... Allmänna säkerheten, hvars kränkande är vådligt för hvarje enskild medborgare, fordrar såsom en följd af lagarnas helgd våldsverkarens exem-plariska näpst till varnagel för dess likar.»

Den »näpst», som missgärningsbalkens 18 kap. 8 § stadgade för en förseelse som denna, var »exemplarisk»' nog. »Hvar som för hugg och slag a någon domare ... hafve förverkat sitt lif», hette det. Smädliga ord mot en dylik person straffades med böter och ärans förlust; den ej orkade bota straffades med vatten och bröd eller spöslitning. För sitt lidande och sin kränkta

ära begärde nu Hadders ersättning med 800 rdr spec.; för den honom öfvergångna våldsamheten yrkade han, med åberopande af nämnda §, lifsstraff å sin vederdeloman.

Sådan var tidens lag och sed. Men rätten ansåg yrkandet icke kunna bifallas, då bevisningen, mot Rydebergs nekande och motanklagelse, icke var fullständig, ehuru »liknelser voro samlade mot honom, så att han syntes vara skyldig». Intet vittne hade sett, hvem som öfverföll den andre eller huru slagsmålet började. Målet lämnades därför »till framtiden, då det kan uppenbart varda».

»Framtiden» har ingenting kunnat uppenbara, mer än hvad samtiden visste, nämligen att »befallningsman» Rydeberg var en man, som nog förtjänte »näpsas», om också icke precis genom halshuggning. — Både Rydeberg och Hadders besvärade sig, såsom var att vänta, i hofrätten. Göta hofrätt stadfäste den 21 maj 1800 underrättens dom i hufvudsaken, men ålade båda parterna böter: herrarne Hadders, far och son, dömdes för »okvädinsord» att bota, den förre 1 rdr, den senare 24 sk.; så väl Hadders som Rydeberg skulle för »missfirmeligt skrifsätt» mot hvarandra bota 6 rdr och Rydeberg därjämte för smädligt skrifsätt mot domare och aktör 20 rdr.

Denna utgång var i synnerhet snöplig för lagmannen: i stället för de 800 rdr spec, som han yrkat såsom ersättning för sitt lidande, fick han bota för okvädinsord och missfirmelse! — Endast en af hofrättens ledamöter, lagmannen och assessorn Mandorff, ville skärpa underrättens dom öfver Rydeberg. Han ansåg denne hafva förverkat sitt lif enligt

missgärningsbalkens 18 kap. Men han ansåg dock, att Hadders' yttrande kunnat gifva anledning till Rydebergs våldsgärning, och hemställde därför, att K. M:t af gunst och nåd ville befria denne från lifsstraffet och i stället afstraffa honom med 28 dygns vatten och bröd, offentlig af bön åt Hadders och plikt för smädeligt skrifsätt.

Målet fullföljdes af båda parterna i högsta instanserna, och skriftväxlingen fortsattes öfver ett år, innan K. M:ts utslag omsider föll den 30 september 1801. I sina nya besvär sökte Rydeberg göra gällande, att han endast handlat af nödvärn »för att hindra herr lagmannen att afhända mig lifvet, sedan han både med handkraft och käpp tillfogat mig slag och blodvite. Annat har jag icke gjort; och herr lagmannens eget samvete måste, när det omsider vaknar, vitsorda detta.» Jämte dessa bedyranden yrkade han dels underkännandet af Olof Buss' för honom graverande vittnesmål, dels hörandet af nya vittnen. Bland dem var en tvetydig individ vid namn Lindgren, som varit Hadders' betjänt; men som dennes utsagor befunnits sinsemellan stridiga och han själf endast ägde »ett oredigt begrepp uti kristendomen och på fyra år icke begått Herrans högvördiga nattvard» samt saknade godt namn och rykte, tilläts han icke att vittna. Lagman Hadders yrkade spöstraff å sin f. d. betjänt, därför att han låtit bruka sig som falskt vittne.

I sina besvär öfver hofrättens utslag erinrade Hadders om att Rydebergs »tänkesätt och företag leda till rebellion» och störande af allmänt lugn, hvarför han »icke åtnjuter det förtroende i borgerliga samhället, som endast tillkommer den redlige och dygdige medborgaren, för motsatsen hvaraf Rydebergs hela lefnadsvandel utgör ett fullkomligt ideal.» (!)

Säkert var, att detta »ideal» icke motsvarade hvad man kunde vänta af en rättskaffens kronofogde; och lagman Fladders fick rätt i sin förmodan, att hans antagonist icke längre skulle få utöfva sitt ämbete. Aktör i målet hade också hos K. M:t hemställt, att Rydeberg måtte blifva från tjänsten skild, då han vore ställd under framtidens dom, »därför att han icke kunnat befrias från den mot honom gjorda och med mera än hälft skäl styrkta angifvelsen». Så skedde ock; i juni 1801 hade »befallningsmannen» redan fått sin efterträdare, och i de sista aktstyckena af processen namnes han »förre kronofogden Rydeberg». Ostraffadt fick han således icke afvakta hvad framtiden kunde uppenbara rörande uppträdet på Dalby tingshus vid mårtenstiden 1799.

Lagman Hadders hade visserligen icke sett sin medborgerliga ära ökas genom denna strid, och ej heller hade han fått de 800 rdr sp., som hans lidanden, enligt egen uppskattning, voro värda. Men någon skugga i egentlig mening föll icke öfver hans namn, och han satt kvar vid sitt domarämbete i Torna härad till 1806, då han bytte domsaga med lagmannen J. Kroger. Denne var en älskvärd och i den gamla stiftsstaden under det följande årtiondet mycket bekant man. Det var om honom det skämtades:

»Att rim är orimligt, det finner nog jag, nu, då jag skall rimma på *Kröger*. Till vänster han borde på domedag, men rimmet drar honom till höger.»

Så godmodigt hade icke lagman Hadders och kronofogden Rydeberg skämtat om »domedagens» öde i tingshuset i Dalby.

*

II.

JAKOB CEDERSTROM OCH REVOLUTIONEN 1809

Sveriges historiska litteratur lider, såsom bekant, ingen brist på samtida skildringar vare sig af katastrofen den 13 mars 1809 eller af dess förspel. Georg Adlersparre offentliggjorde i tredje bandet af sina

bekanta »Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia» ej mindre än åtta samtida svenska berättelser, sin egen inberäknad. Hans son, som i sina »Tidstaflor» dels ur sin faders papper, dels ur egen fatabur, framlagt hvad han ansett kunna tjäna till faderns förhärligande, har där meddelat en mängd längre och kortare skildringar rörande uppträdet på Stockholms slott den 13 mars och de närmast föregående veckornas händelser, af män som personligen deltagit däri: De la Grange, Ulfsparre, Hugo Hamilton, Norlin, Pantzarhjelm m. fl. Henning Wrangels dagbok, Björnstjernas anteckningar och Skjöldebrands memoarer, så vidt de genom Wieselgrens utdrag äro kända, innehålla framför andra material till kännedomen om revolutionens förspel i januari och februari. Trolle-Wachtmeisters dagboksanteckningar äro äfven ett aktstycke af värde till historien om stats-hvälfningens förberedelser.

Det senast offentliggjorda bidraget till dessa minnesvärda tilldragelsers historia är en berättelse af Hans Järta, införd i Historisk tidskrift 1894, förut i utdrag meddelad af Järtas biografer, L. De Geer och H. Forssell. Järtas framställning äger stort intresse, då han utan tvifvel var den mest betydande af de yngre bland dem, som voro invigda i revolutionsplanerna. Järta var dock, enligt sin egen berättelse, snarare en återhållande än en verkande kraft under förberedelserna, och han stod personligen ej i nära förhållande till de unga officerare, som utgjorde flertalet af revolutionsmännen i Stockholm.

Hufvudmannen för dessa sistnämnda var den då 27-årige löjtnanten, friherre Jakob Cederström, en man som i denna egenskap ofta namnes så väl i Järtas

berättelse som i andra samtidas anteckningar. Cederström, framför andra en initiativets man, hade invigt Järta i det »vådliga förtroendet» om de anslag, som voro i fråga, och meddelat honom hvarjehanda förslag, hvilka Järta fann »omogna». Men han yttrar dock om denne unge man: »Då jag ofta fann Cederströms ifver vara obetänksam, hade jag dock vid alla tillfällen orsak att högakta hans mod, hans ihärdighet och oegennyttiga afsikter. Troligen kostade honom revolutionen, hvaraf han sedermera icke sökte draga någon fördel, en icke obetydlig del af hans förmögenhet.»

Äfven Jakob Cederström, som sålunda med skäl kan anses såsom en bland de verksammaste af »1809 ars män», har efterlämnat hittills otryckta anteckningar, hvilka ty värr endast i fragmentarisk form blifvit bevarade och ej föreligga i en slutredaktion, som gör dem lämpliga till offentliggörande såsom historiskt aktstycke. En redogörelse för det väsentligaste af deras innehåll äger dock sitt intresse, icke minst för jämförelsen med Järtas anteckningar: i viss månxkom-plettera de hvarandra. Ingendera af dessa berättelser är nedskrifven samtidigt med de skildrade tilldragelserna. Järtas är daterad fjorton år senare (1823), och Cederströms torde vara nedskrifven på hans ålderdom, omkring 1850, således fyra årtionden efter revolutionen. Att de ej i alla detaljer öfverensstämma är sålunda ej underligt: de af Adlersparre och andra offentliggjorda samtida berättelserna, af hvilka några äro daterade kort efter revolutionens tilldragelser, förete ju äfven väsentliga olikheter. — Själf uppgifver Cederström, att han icke till sitt förfogande haft några papper såsom hållpunkter för sitt minne, då han under

den ödesdigra tiden planmässigt förstört alla bref och aktstycken, som stodo i sammanhang med hvälfningen. Men å andra sidan var hans starka minne ett föremål för samtidas undran; och hans sanningskärlek och ärlighet äro höjda öfver allt tvifvel. Själf sade han till sin vän, den bekante kammarjunkaren L. F. Rääf: »Tror ni, att man någonsin glömmer sådant?» Rääf har med anledning däraf i ett bref till Jakob Cederströms son intygat, att »presidenten C. med mera tillförsikt än de flesta människor kunde anförtro sig åt sitt utomordentligt starka

minne, hvarpå riddarhuset afhörde ett förvånande prof, då han under sin lysande strid med statsrådet Sandströmer anförde utan anteckning den stora massa af sifferbevis, som i ett dylikt ämne naturligtvis förekom. Med lika klarhet och ordning utvecklade han sina tankar, alltid blott ur minnet, vid de täta öfverläggningar, som höllos hos presidenten v. Hartmansdorff för att bereda riksdagsärendena.» (5/11 1859.)

Närmast torde väl nedskrifvandet af dessa ej afslutade anteckningar hafva varit föranledt af önskan att beriktiga hvarjehanda tendentiösa framställningar i den yngre Adlersparres, Crusenstolpes och andras skrifter om tilldragelserna 1809. Personliga anledningar härtill saknades icke, och den gamle revolutionsmannen hade upprepade gånger gripit till pennan för att protestera mot det vanställande af historiska fakta, som han ansåg hafva ägt rum. Hvarjehanda tidningspolemik blef häraf följden, under hvilken Cederström blef föremål för ett personligt angrepp af K. A. Adlersparre, hvilket med skäl väckte ogillande.

Att Cederström icke förr, oaktadt mångas uppmaningar, beslöt sig för att i en sammanhängande berättelse nedskrifva sina minnen, och att han uttryckligen föreskref, att intet däraf finge offentliggöras förrän femtio år efter de skildrade tilldragelserna, berodde på hans vid många tillfällen uttalade åsikt omotillbörligheten af att i strid med tryckfrihetslagens föreskrifter offentliggöra bref och handlingar. Utgifvandet af Granbergs »Historisk Tafla af Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår» del 3, af Adlersparres »Handlingar» och Crusenstolpes många publikationer m. m. ansåg han innebära ett öppet trotsande af denna lags bokstaf. Med öfverdrifvet nit ville han utsträcka lagens förbud äfven till historiska framställningar, hvilande på enskilda bref och aktstycken af nyare datum, och han ansåg sig förhindrad att i annan form än det tillfälliga beriktigandets frambära sitt vittnesbörd inför allmänheten. I detta afseende stod han ensam bland »1809 års män», hvilkas förnämsta målsmän inom litteraturen länge voro Adlersparrarne, fader och son. Kändt är, huru afundsjukt de för Georg Adlersparre gjorde anspråk på hederstiteln »fäderneslandets räddare» och huru gärna de ville förringa andras deltagande i den historiska bragden. Jakob Cederström delade med Hans Järta, säger denne sistnämnde, ödet att ej vara »väl omtyckt af Adlersparre själf och hans anhang». Ingendera länder detta till någon skam. Beklagas kan emellertid, att Cederström så sent började nedskrifva sina minnen från 1808 och 1809 och att endast ett fragment föreligger.

Några ord om författaren till dessa anteckningar, för hvilka här skall lämnas en redogörelse, torde icke vara alldeles öfverflödiga. Samtiden kände honom väl både såsom enskild och offentlig man; för ett yngre släkte torde minnet af hans lefnadsöden och verksamhet förtjäna återupplifvas.

Han var född 1782, son af kaptenen friherre Anders Cederström, som genom sitt gifte med enholländsk dam blifvit ägare af en ansenlig förmögenhet. Jakob Cederström var den yngste och mest begåfvade af trenne bröder. Redan i barnaåren fänrik vid Svea lifgarde, blef han 1805 löjtnant vid detta regemente och gjorde sitt första fälttåg i Gustaf IV Adolfs sorgligt ryktbara pommerska krig. Han gjorde sig därunder bekant såsom en käck officer, särskildt i egenskap af anförare för jägartrupper. Åt det »lätta infanteriet» såsom vapen och dess organisation ägnade han alltjämt, såsom vi skola se, ett särskildt intresse. För sitt goda hufvud, sin talegåfva, sin oförskräckthet och sin energiska vilja gjorde han sig tidigt bemärkt; men den framtidsrika militära bana, som syntes öppna sig för honom, hotades med ett plötsligt slut redan i början af hans andra fälttåg. Det var under en skär-mytsling på norska gränsen 1808, som Cederström blef sårad i högra benet, hvilket måste amputeras. Detta föranledde hans försättande ur aktiv tjänst under det pågående kriget, men blef äfven anledning till hans vistelse i hufvudstaden under vintern 1808-1809 och till hans energiska ingripande i revolutionens förberedelser. Ännu 1809 begagnade Cederström kryckor, hvilka sedan ersattes med det historiskt vordna »träbenet». Detta synes hos honom hafva nästan ersatt det ben, som den fientliga kulan beröfvat honom. Oaktadt invalid, kvarstannade Cederström i aktiv militärisk tjänst, deltog i fälttåget i Tyskland såsom anförare för sina jägarbataljoner, var med i Norge 1814 och avancerade slutligen inom arméen till generalmajor (1826).

Åren 1817-1831 var han landshöfding och militärbefälhafvare på Gotland. Hans ditsändande troddes stå i sammanhang med de befarade gustavianska

stämplingarna på Gotland, hvilka föranledde den löjligt ryktbara rättegången mot Ihre och Bergelin. Revolutionsmannen från 1809, känd för sin hänsynslösa energi, ansågs vara rätte mannen att kväfva hvarje

försök till den afsatta konungaättens förmån.

På Gotland utvecklade Cederström en ifrig och gagnande verksamhet samt förvärfvade stort anseende såsom administratör och oförtruteri ämbetsman. Fråga var 1828 om hans inträde i konseljen såsom statssekreterare för krigsärenden; men i stället förflyttades han tre år senare till den fredliga presidentplatsen i kammarkollegium.

Onekligen var detta en ovanlig ämbetsmannabana; men »generalen med träbenet», om hvars rörlighet under landshöfdingetiden på Gotland hans underlydande skämtsamt brukade säga, att »det var en lycka, att han ej ägde två träben i stället för ett, ty då hade ingen kunnat följa honom», visade sig vara en lika nitisk kammarkollegiipresident, som han varit jägar-officer, militärbefälhafvare och landshöfding. Till 1847 kvarstod han i tjänst och Öfverlefde tio år sitt afskeds-tagande. Ar 1857 gick han, 75-årig, ur tiden på egendomen Findered i Kalmar län, tillhörig hans vän friherre Adelsvärd.

Såsom revolutionsmannen från 1809 tillhör Cederström vår historia, men äfven såsom riksdagsman. Under åren 1809-1850 deltog han i alla riksdagar, och det svenska riddarhuset har ägt fä mera ihärdiga och oförskräckta debattörer. Särskildt motsatte han sig hänsynslöst och energiskt hvarje anfall på grundlagen af 1809, i hvars tillkomst han ägde sin väsentliga andel. I konstitutionella frågor tillhörde han den konservativa sidan af riddarhuset, hvars typiske represen-128 JAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809.

tant på 1840 och 50-talet var August v. Hartmans-dorff. Det skulle föra oss för långt från ämnet att här inlåta oss på Cederströms långa och hedrande riksdagsbana, som med tiden gick alltmera åt höger. I ekonomiska frågor var han dock en ifrig framstegsman.

Hans Järta och Jakob Cederström. som möttes vid statshvälfningsplanerna 1809, följdes sålunda åt på äldre dagar i gemensamt hat mot »liberalismens styggelser». Men likväl trädde i det offentliga lifvets brytningar äfven skillnaden mellan de båda männen från 1809 i dagen: Järta, framför allt mannen af pennan, älskade icke den öppna fejden, medan det ceder-strömska krigarblodet stundom äfven i fredstid svallade öfver.

Början af det stora krigs- och olycksåret 1808 fann Jakob Cederström på ett besök i Finland. Han bevittnade Björneborgs regementes mönstring, sedan underrättelse ingått, att den ryska invasionen var nära förestående. »Icke en enda man», säger han, »icke en officer syntes bestört öfver underrättelsen, alla förklarade sig villiga att mota fienden.» Ännu på gamla dagar uttalade han den åsikt, att det ryska eröfrings-tåget kunnat hejdas, »om konungen genast skyndat till Finland och, stödd på nationens offervillighet och hänförelse, vågat möta faran».

Att själf få deltaga i den ryska fejden var nu målet för den unge gardeslöjtnantens ifriga önskningar. Utsikt därtill erbjöd sig genom det anbud, som gjordes honom af general Aminoff att få befälet öfverJAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809. I 29

en jägarbataljon, bildad af Abo läns och Björneborgs sammanslagna jägarmanskap. Men det hedrande an-budef kunde ej mottagas, ty konungen förklarade på därom gjord framställning, att han behöfde sina gardesofficerare hemma i Sverige. »Ingen händelse i min lefnad har så bedröfvat mig som denna», skrifver Ce-derström, »men som knekt måste jag lyda.»

Med tungt hjärta återvände han till Stockholm, sedan han bevittnat, huru den arméens flotta tillhörande Abo-eskadern uppbrändes och huru andra hufvudlösa åtgärder anbefalldes af högsta vederbörande. I stället för Finland blef Norge bestämmelseorten för den återvände unge krigaren. General Armfelt antog honom till tjänstgöring i västra arméens stab och befallde honom att omedelbart afresa till Dalarne. Därifrån skulle han under öfverste Gahns befäl följa den bataljon af Dalregementet, som, förstärkt med fem ännu ej organiserade bataljoner Dalfri skyttar, genom Värmland skulle inrycka i norska Hedemarken.

Den gahnska diversionen, i sig själf en mindre välbetänkt del af krigsplanen mot Norge, misslyckades äfven därigenom, att de tillärnade friskyttebatal-jonerna af dalamän, till följd af brist på medel och på förutseende hos Dalarnes landshöfding Nordin, icke kunde bildas. Stormiga uppträden förefölło vid ett af landshöfdingen utlyst sammanträde i Malung. Öfverste Gahn underhandlade å landshöfdingens vägnar under dennes sjukdom med de styfsinta dalamännen, men fruktlöst. De tågade hem igen, då landshöfdingen förklarade, att han ej hade

konungens befallning att tillfredsställa deras penningefordringar. »Det blir på herr barons ansvar, att fem friskyttebataljoner komma att saknas i svenska arméens anfallslinie mot

Norge!», utropade Cederström, som förde bud mellan Gahn och Nordin, förbittrad med anledning af detta Nordins svar.

Med den ena bataljonen af Dalregementet marscherades emellertid åstad till norska gränsen. Redan några dagar efter fientligheternas öppnande blef Cederström, såsom nämndt är, urståndsatt att deltaga i fälttåget: i en skärmytsling vid Skarbokil den ii april blef han illa sårad i ena benet, hvars nedre del den 8 maj måste amputeras på Karlstads lasarett. Fram på sommaren 1808 kunde han föras till Stockholm.

Fastän invalid följde Cederström med brinnande intresse händelsernas gång. Ett förslag till organisation af det så illa behandlade landtvärnsmanskapet utarbetades af honom under sommaren 1808 och öf-versändes till konungen. Det gick ut på landtvärnets fördelning i jägarbataljoner, hvilka delvis, i anseende till den stora bristen på befäl, själfva skulle få välja underbefäl och subalternofficerare. Förslaget upptogs välvilligt af Gustaf IV Adolf, som från Åland egenhändigt svarade, att han vid sin återkomst skulle af-göra saken. Sedan konungen återvändt, blef också Cederström uppkallad till honom och erhöll hans muntliga anbud att efter det inlämnade förslaget få organisera tre jägarbataljoner.

Då hade emellertid en händelse inträffat, som vållade Cederströms ohjälpliga brytning med konungen. Det var gardesregementenas bekanta degradering med anledning af reträtten från Viais till Helsinge. Cederströms anteckningar visa Ögonskenligt, hvilken väsentlig faktor . i afsättningsplanerna denna obetänkta och orättvisa åtgärd utgjorde. »Man häpnade», skrifver han, »och med skäl för de följder, en så skriande orätt-JAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1S09. 131

visa skulle medföra, och den blef jämväl till en stor del orsak till att hela arméen blef afvogt stämd mot en konung, som i dag vanhedrat några regementen, hvilka ingenting brutit, utan manligen stridt, och hvaraf icke mer än en tredjedel af befälet var närvarande, där det föregifna felet skulle varit begånget.»

Särskildt vände sig officerarnes ovilja mot regementschefen baron Fleetwood, efter hvilken Svea lif-garde hädanefter skulle benämnas »Fleetwoodska regementet» och mot bataljonschefen major Tornérhjelm. Efter statshvälfningen 1809 upphäfdes degraderingen; men Cederström och hans regementskamrat, den häftige baron Henning Wrangel, reste Fleetwood och Tornérhjelm till mötes på deras väg till Stockholm och förelade dem valet mellan att skrifva sina afskeds-ansökningar eller att duellera: »Ville de slåss på pistoler, blefve det med mig», skrifver Cederström; »ville de slåss på värja, blefve det med Wrangel.» De föredrogo att träda tillbaka, och afskedsmemorialen inlämnades.

Dessa tilldragelser hade timat i oktober 1808, och harmen glödde ännu lifligt i Cederströms själ vid hans audiens några veckor senare hos den från sitt föga ärofulla finska fälttåg återvände konungen. På dennes anbud till Cederström att få enligt sitt förslag organisera tre jägarbataljoner af landtvärnet, svarade han med en fråga, om H. M:t tillät honom att göra detta som officer vid Svea lifgarde. »Konungen tog ett steg tillbaka», berättar Cederström, »och sade med allvarsam min: 'Svea lifgardet har upphört att vara'. Om jag icke ville tjäna vid hans Fleetwoodska regemente, ville han medgifva mig transport såsom major till hvilket annat regemente, somjag själf kunde önska. Hvarpå jag i underdånighet föreställde H. M:t, att stympad såsom jag var och ännu icke fullt läkt, kunde jag icke med hopp om framgång åtaga mig aktiv tjänstgöring i fält.» Ordväxlingen fortsattes, och konungen slutade med att i vredesmod gå sin väg. »Jag», säger antecknaren, »förfogade mig hem, och frågan om organisation af jägarne hördes icke vidare af.»

Äfven skriftligen protesterade den oförskräckte unge officeren mot degraderingen. Han kunde ej anse sig, skref han till konungen, såsom officer vid Fleetwoods regemente, det yngsta i arméen; äfven om Svea lifgarde försvunnit, kunde han ej hafva förverkat sina rättigheter såsom löjtnant vid gardet, så mycket mindre som han i strid mot rikets fiender mistat sitt ben, blifvit hedrad med svärdsorden och jämte 39 af regementets officerare

varit frånvarande vid den affär, som föranledt degraderingsåtgärden.

Cederströms uttalanden ådrogo honom en skrapa, och hans onåd var gifven. Det må dock erkännas, att konungen i själfva verket, i betraktande af sitt despotiska och våldsamma lynne, förfor med oväntad mildhet mot den djärfve opponenten. För sin egen personliga del hade Cederström sålunda ej särskild anledning att beklaga sig; och orättvis är sannolikt den beskyllning, som mot honom framställdes, att personligt hat mot konungen vållat hans energiska arbete för åstadkommandet af Gustaf IV Adolfs afsättning.

*

Vid Gustaf Adolfs torg i Stockholm, snedt emot operahuset, hade Cederström under vintermånadernaJAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809. I 33

1808 -1809 sin bostad tillsammans med sina båda äldre bröder. Deras gemensamma hem blef snart en samlingsplats för en mängd officerare, som vistades i hufvudstaden eller kommo dit på tillfälliga besök. Bland dem blef Jakob Cederström snart en hufvudper-son, dels på grund af sin personliga ställning såsom ekonomiskt oberoende - han ansågs hafva varit revolutionsmännens »bankir» -, dels på grund af det uppseende hans i kriget bevisade tapperhet och hans personliga 'uppträdande mot konungen väckt i militära kretsar, dels slutligen genom den djärfva uttalighet och det envisa fasthållande vid det en gång föresätta målet, som utmärkte honom.

Nästan alla officerare, som kommo med rapporter till Stockholm frän Sveriges trenne arméer, den södra, den västra och den norra, besökte den cederströmska klubben. Då de återreste, voro de af Cederström försedda med upplysningar om sakernas skick eller med aktstycken, tjänande att inom arméerna fastslå öfvertygelsen om nödvändigheten af en tron- och systemförändring. Dock användes härvid stor försiktighet. »Hos mig förvarades», berättar Cederström, »aldrig någon handling, sedan den blifvit delgifven afresande officerare för afskrifters tagande; afskrifterna lämnades sedan vidare till andra o. s. v.» Bland de på detta sätt kringspridda aktstycken, ägnade att väcka och underhålla missnöjet inom den svenska hären, var naturligtvis allt, som rörde den gardesregementena tillfogade skymfen, af synnerlig vikt. Än mera oroväckande voro tvenne bref till general G. M. Armfelt, rörande de beslut, som fattats vid kejsar-mötet i Erfurt angående Sveriges delning. Johannes von Muller, Armfelts vän från Wien, och den tyske134 JAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809.

diplomaten i fransk tjänst Otto hade båda samstämmigt underrättat, att Finlands öde vore beseglad genom öfverenskommelse mellan Alexander och Napoleon. Södra delen af Sverige skulle vid styckningen tillfalla Danmark. Armfelt gjorde ingen hemlighet af dessa bref. I afskrift eller original kommo de i Ceder-ströms händer, och han drog försorg om att dessa hotande underrättelser utspriddes åt alla håll bland fosterlandets försvarare.

Ej blott officerare utan äfven andra missnöjda, som ägde en politisk bana bakom sig, drogos in i den cederströmska kretsen. »Jag hade», berättar han, »helt naturligen satt mig i beröring med de män. som vid 1800 års riksdag i Norrköping dels afsagt sig adelskapet, dels ock inskränkt sig till en skarp opposition mot de lagliga formernas åsidosättande. Genom min nära frände Claes Claesson (förut Ceder-ström) blefvo de bland dem, som bodde i Stockholm eller i grannskapet, anmodade att komma till mig. Därigenom blef jag bekant med Hans Järta, A. F. Skjöldebrand och David Schulz (förut Schulzenheim), genom Karl Anckarsvärd sedermera med Georg Adler-sparre.» *

* J. L. v. Greiff, som den 13 mars på ett så afgörande sätt fullbordade Adlercreutz' verk, har ock någon gång besökt denna klubb, hvars medelpunkt, Jakob Cederström, var hans släkting, men hvars syften han sade sig ogilla. Han yttrar om bröderna Cederström: »Att hos dem höllos sammankomster af ganska misstänkt natur, äfvensom att deras våning var eklärerad nästan hvarje natt, var i Stockholm alldeles ingen hemlighet. Cederströms egen betjänt var anställd i polisens tjänst.» »Jag visste, att han var det», berättar Cederström själf i en anteckning, »men behöll honom, emedan han var dum och hela hans åliggande för den kungl. polisen bestod i att upprätta förteckning öfver dem, som dagligen besökte mig, hvilket var mig mer än likgiltigt, helst min dörr, då jag var hemma, aldrig var låst natt och dag.»JAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809. 135

Naturligtvis gjorde dessa element i den ceder-strömska kretsen sitt till, att den - och såsom vi sett, med rätta - betraktades som en härd för missnöjets utbredande. Polisen hade sina ögon på dem, som där gingo ut eller in; och efter värden på stället kallades deltagarne i samkvämen »jakobiner», en benämning som dock föga motsvarade deras politiska åsikter. Mängden af deltagarne var långt ifrån demagogiskt sinnad; många af dem nådde rikets högsta värdigheter och gjorde sig längre fram kända såsom konservatismens stödjepelare.

Järta, som med skäl anmärkte, att de i den ce-derströmska kretsen väckta förslagen till en statskupp voro »omogna», yttrar i sin berättelse, att där aldrig talades om annat än att sätta f. d. konungen ur stånd att förstöra riket, att planerna mot konungens person aldrig sträcktes längre än till arrestering, och att där aldrig yrkades någon förföljelse mot hans råd-gifvare eller andra ämbetsmän. De anteckningar, vi följa, bestyrka Järtas uppgift. Cederström, måhända den ifrigaste af alla för konungens afsättning, erfor med förskräckelse det forsat mot hans lif, som var anlagdt på Åland, ett försåt hvarom hans vän och regementskamrat Henning Wrangel i sin ursinniga förbittring öfver gardenas degradering bättre än någon var underkunnig. Cederström sände genast en hälsning till Åland med allvarlig uppmaning att, »för allt hvad heligt var», afvända hvarje fara för konungens lif.

För öfrigt var Sveriges belägenhet vid årsskiftet 1808-1809 sådan, att den väl både kunde föranleda, frätande bekymmer i fosterländska hjärtan och öfver-läggningar om förtviflade åtgärder till olyckornas af-

vändande. »Bland alla klasser af Stockholms invånare», skrifver Cederström, »var missnöjet starkt och uttrycktes högt. Det hemkomna landtvärnets ohyggliga utseende, den rysligt smittosamma sjukdom de medförde fördystrade alla känslor.»

Då i slutet af året finska arméen var tillbaka-drifven till Torneå och ett stillestånd var beramadt med ryska arméen, var, enligt Cederströms ord, »redan allmänna öfvertygelsen stadgad därom, att ingen räddning för Sverige fanns med bibehållande af Gustaf Adolf såsom konung». »Konungens personlighet ägde inga sympatier för sig efter den våldsamma orättvisa, hvartill han gjort sig skyldig mot gardesregementena. Hans son var ett barn, hans farbroder en svag och sjuk-licr gubbe. Dessa utsikter voro mörka, nästan förtvif-lade».... »Konungen, undsluppen den fara, som han icke anade, hvari han sväfvat på Åland, under det hans högkvarter var på Lemlands prästgård, kunde icke förmås att i den nöd, han sig med riket befann, sammankalla rikets ständer, och hans rådgifvare saknade det mod, som fordrades för att nedlägga sina ämbeten, då konungen ej ville vidtaga denna enda möjliga utväg att bereda tillgångar till krigets fortsättande. Eller ock voro dessa rådgifvare lika rädda för rikets ständer som konungen själf. Konungens rådgifvare fruktade visserligen, att stämplingar före-funnos, hvilka åsyftade en revolution; men de anade icke, att afsikten kunde vara en förändring af så väl statsform som dynasti. Bland dem funnos de, som önskade ett utbrott, öfvertygade, att de ägde förmåga till dess lämpande efter sina enskilda afsikter och troende missnöjet ensamt afseende konungens personlighet, som de rätt gärna ville vara af med.»

De första månaderna af 1809 förfiöto under ett skenbart lugn. Men de dolda krafterna voro i verksamhet, ej blott de, som ledde sitt ursprung från den misstänkta klubben vid Gustaf Adolfs torg, utan äfven andra pä många håll i Sverige. Af fosterlandsälskande män uppgjordes planer, mer och mindre utförbara, mer och mindre välbetänkta, för Sveriges räddning från undergång, medan missnöjet växte och nödvändigheten af en hvälfning allt mindre beslöjadt uttalades.

Hvilka voro nu de planer, som sysselsatte den krets, mest bestående af unga krigare, som hade sin samlingsplats hos Jakob Cederström och kallades »jakobiner»? Hans anteckningar redogöra därför vidlyftigt nog. Till planerna för en statshvälfning knöto sig högtflygande förhoppningar för det fälttåg, som under 1809 skulle utkämpas och som borde ut-kräfva blodig hämnd på Ryssland för dess lömska öfverfall under det tilländagangna olycksaret. Om planerna i mycket voro omogna och förhoppningarna ej realiserades, så vittna de dock om fosterländskt sinne och okufvadt krigarmod i unga hjärtan. Några anteckningar förtjäna anföras.

Med de många officerare, som besökte Cederström, berättar han själf, »resonerades, dock alltid mellan fyra ögon, om möjligheten att bereda utväg till krigets förande påföljande fälttåg 1809, så att hvad som 1808

förlorats, då måtte kunna återvinnas». Då sådant under Gustaf IV Adolf icke vore möjligt, måste han afsättas och hela hans ätt skiljas från tronföljden. Om man skulle blifva nödsakad att för tillfället antaga hertig Karl till konung, borde detta dock icke ske förrän efter antagande af en ny grundlag.

Den våldsamt tillkomna »förenings- och säkerhetsakten» skulle upphäfvas och »nödiga rättelser af 1772 ars regeringsform iakttagas, hvarigenom förnyelsen af slika konstgrepp som Anjalaförbundet förekommes». Sedan borde till tronföljare utses en man, utrustad med fältherreegenskaper, hvilken kunde föra Sveriges härar till seger och grundlägga en ny dynasti.

Så långt realiserades planerna, ehuru säkert ingen då anade, hvarifrån den nya regentättens stamfader skulle komma. Men den fälttågsplan för 1809, som säkert i denna militära krets diskuterades ej mindre lifligt än revolutionsförehafvandet, var uppgjord under förutsättningar, som väl svårligen kunde på allvar tagas i beräkning af andra än unga män med varma hjärtan och heta hufvud.

Dess allmänna drag voro följande. Under vintermånaderna borde på de norrländska varfven byggas 4 ä 500 dubbla kanonslupar och lastdragare. Därjämte borde allt vapenfört manskap i de nordligaste provinserna under samma tid organiseras till lätt infanteri, med den norra arméen till kärna - denna borde nämligen fortsätta sitt tåg till Umeå. Dessa trupper skulle vid första öppna vatten på de nybyggda fartygen föras till Stockholm och där bevaras. Sedan borde allt uppbjudas för att gripa till en »häftig offensiv» tidigt på våren. Detta skulle ske genom Englands bistånd.

En traktat borde afslutas med England, hvarigenom Sverige skulle erbjuda detta land att för ett gemensamt anfall på Ryssland uppställa 100,000 man landt- och 30,000 man sjötrupper, mot det att England sände till Östersjön en flotta af 30 ä 40 linie-skepp och fregatter, jämte ett motsvarande antal mindre

fartyg och en landstigningskår af 20,000 man infanteri och 3,00*0 man kavalleri, äfvensom lämnade Sverige subsidier för arméens underhåll, 200,000 nya gevär m. m. I förbifarten skulle den engelska flottan tvinga Danmark till separatfred. Denna engelska expedition skulle ställas under befäl af någon af Englands utmärktaste fältherrar, hvilken äfven skulle föra öfverbefälet öfver den svenska hären mot Ryssland. Sedan skulle han aflö-sas af den blifvande svenske tronföljaren, hvars krigiska duglighet, såsom vi sett, förutsattes.

Därefter skulle kriget föras på Rysslands bekostnad. »Anfallet», heter det i anteckningarna, »sker så tidigt på våren, att ryska hamnarna ännu icke blifvit fria från is. Samtliga ryska städer vid Östersjön och i Finska viken brandskattas eller förstöras, Petersburg icke undantaget; alla ryska fartyg, af hvad slag de vara må, förstöras.» Arméerna skulle landstiga i närheten af Petersburg, som genom fördämningar borde sättas under vatten. Den engelska flottan skulle hela kusten utefter följas af svenska skärgårdsflottan. England, som med skäl kunde anse det omöjligt att försvara Sverige, om detta inskränkte sig till defensiva åtgärder, skulle, därom gjorde man sig säker, med glädje deltaga i denna energiska offensiv. Så skulle Sverige och England i förening »på en gång», heter det, »befria Europa från den för dess själfständighet vådliga ryska maktens ständiga tillväxt».

Så segerviss gjorde man sig bland de unga män, till hvilkas mest högröstade talmän antecknaren torde hafva hört. Hans kryckor och stympade ben hade ej minskat lefnadsmodet och företagsamheten.

Historiens gång följde ej deras anvisningar: ryssarne gingo under den ödesdigra mars månad 1809

både öfver Kvarken och öfver Ålands haf, innan de norrländska varfven satt några kanonbåtar i sjön; och finska arméens sorgliga återstod kapitulerade i Kalix i stället för att bli kärnan i den nya svenska här, som i förening med den engelska flottan skulle fördrifva Ryssland från Östersjöns kust, dränka tsar Peters stad med Ladogas böljor och gifva Europas politik en ny vändning.

De krigiska konklaverna ledde till intet resultat, ehuru talet om »offensiv», enligt antecknarens uppgift, vann liflig genklang hos de officerare, som invigdes i planerna. Alla voro ense om nödvändigheten att hindra

konungen från befattningen med regeringsärendena, äfven den utmärkte man, som, utan att vara officer, någon gång - sannolikt ej så sällan, som hans anteckningar gifva anledning att förmoda - syntes i den cederströmska kretsen. »Järta», skrifver Cederström, »hvars snille och förmåga såsom skriftställare och jurist var lika känd som allmänt erkänd, fann lika med mig, att ingenting kunde göras utan aflägsnandet af hela Gustaf Adolfs ätt från tronföljden; att det var ett oeftergifligt villkor för framgång, att Gustaf Adolf icke till lifvet skadades, emedan då dess son under hertigen såsom regent genast varit konung; att sedan konungen blifvit arresterad, hertigen skulle åtaga sig att såsom riksföreståndare (icke såsom regent) sammankalla ständerna och öfvertaga styrelsen, till dess ständerna, samlade, i frågan kunde förordna. Han (Järta) åtog sig att uppsätta ett schema för den provisoriska styrelsen, tills ständerna sammankommit, och grunderna för den nya regeringsformen.» Denna borde, heter det vidare, äfven enligt Järtas åsikt, »med upphäfvande af säkerhetsakten lämna

landet en stark konungamakt, biträdd af ansvariga rådgifvare».

Huru nu allt detta skulle ske, därom rådplägades ifrigt. Första målet blef att oskadliggöra konungen: att gripa honom ansågs vara den cederströmska klubbens egentliga syftemål. Redan i december 1808, sedan det åländska attentatet gått om intet, var tal om att arrestera konungen på färden mellan Stockholm och Haga samt att bortföra honom - ett förslag som under januari och februari månader ständigt återupprepades. Genom Henning Wrangels journal äro de olika faser, som denna plan genomgick, kända, äfvenså genom Björnstjernas anteckningar. Vi erinra blott om Wrangels underhandling med Armfelt och Adlercreutz för att vinna deras biträde och deras till en början af böjande svar; om den middag, som J. Cederström, Björnstjerna och Wrangel gemensamt tillställde på Mon Bijou den 27 januari och där förslaget om konungens bortförande från Hagavägen till Vaxholms fästning tog fastare form; om K. H. Anckar-svärds ankomst till Stockholm från västra arméen med underrättelser om Adlersparres hållning till frågan om en statshvälfning, vidare om Skjöldebrands hemliga resa till Stockholm på uppmaning af Gederström och Wrangel samt om mötet på Beckers värdshus den 5 februari, då Skjöldebrands plan till konungens gripande antogs. Järta har i sina anteckningar skildrat sina öfverläggningar med Cederström, Anckarsvärd och Skjöldebrand under de första dagarna i februari 1809, hvarvid han sökte afstyra företaget såsom obetänk-

samt och omoget. Särskildt har Järta redogjort för sitt uppträdande vid det möte i ett hus på Södermalm den 6 (5?) februari, dit Skjöldebrand kallat honom. Enligt Järtas uppgift skulle man där på hans råd hafva kommit öfverens, att den tilltänkta öfver-rumplingen ej skulle utföras, innan man »hade säkrare understöd för en sådan revolution och vore öfverens om det därefter blifvande regeringsskicket».

Tålamodet brast emellertid de sammansvurna att hålla denna Öfverenskommelse, om den nu verkligen blifvit ingången; och den 8 februari utsattes till dådets utförande. Huruvida Jakob Cederström, den förste hvilken Skjöldebrand besökte i Stockholm, varit med i konklaven hos Skjöldebrand på Söder, upplysa hvarken Järtas eller hans egna anteckningar, hvilka sistnämnda egentligen först med skildringen af tilldragelserna den 8 februari antaga den detaljerade berättelsens form.

»En middag», berättar Cederström, »för 24 personer tillställdes på Beckers värdshus till den 8 februari, då konungen skulle på förmiddagen vara på slottet, för att på hans återfärd till Haga bemäktiga oss hans person; och general Armfelt underrättades genom en ditsänd person, att hans närvaro i staden vore behöflig klockan omkring 3 eftermiddagen ofvannämnda dag. Lifregementets dragoner, som voro kasernerade i lif-gardets till häst kasern å Kungsholmen, hade en skva-dron sadlad, som skulle eskortera, och några bland officerarne voro till middag på Mon Bijou, för att genast efter underrättelsen från Beckers om arresteringen kunna rida genom staden och på Ladugårds. gärdet sluta sig till dem, som bortförde konungen. Afsikten var då att föra konungen till Vaxholms

fästning, där kommendanten var underrättad och villig att emottaga så väl konungen som de eskorterande.

Emellertid inträffade, då de flesta af de 24 personer, som skulle äta middag på Beckers värdshus kl. 2 e. m., voro hos" mig samlade kl. 1, att Hans Järta kom in och stannade framför mig och öfverste-löjtnant Skjöldebrand,

sägande: 'Herrarne torde anse mig såsom civil person vara rädd att vara med eder i dag. Men detta är icke förhållandet. Jag har haft förtroendet att uppsätta form för den provisoriska styrelsen, som skulle ordnas till dess rikets ständer komma tillsammans.' Han drog därpå upp några ark skrifna papper ur sin stöfvel, och sade: 'Se här är det arbetet! Men jag har kommit underfund med, att vi hafva falska bröder ibland oss. Öfverstelöjtnant Anders Fredrik Skjöldebrand och major Magnus Bjcrn-stjerna tro sig såsom adjutanter hos hertig Karl kunna styra Sverige. Jag förklarar dem därtill odugliga och förklarar eder därjämte, att om jämväl ni frångått hvad som öfverenskommet varit, så skall jag, i stället att biträda, anklaga eder.' Skjöldebrand hoppade upp från soffan och sade: 'Det är sant, att som det arbete, hvarom du talat och som du nu håller i handen, icke blifvit oss delgifvet, hafva jag och Björn-stjerna kommit öfverens om att någon annan form för styrelsen tills ständerna samlas vore öfverflödig, än att vi blifva antagna såsom adjutanter af hertigen; och jag beklagar, att du förrän i morgon fått kunskap därom.'

Jag trädde då till Hans Järta och sade: Tror du, att om vi förmå arrestera konungen, vi skulle sakna nödig kraft att låta herrar Skjöldebrand och Björnstjerna med lifvet bota för sitt försök att till-

välla sig makten? Du kan vara alldeles lugn. Det var emellertid icke skadligt att i förväg få veta om saken, öfvertygad som jag är, att bägge dessa män af ett missförstådt nit uppgjort sin öfverenskommelse och att de med glädje frånträda den, då de nu se, att allt är efter öfverenskommelse färdigt.' *

Hans Järta tog afsked, och då jag följde honom genom min sal, fann jag, att af där församlade personer voro endast några få kvar. Bergmästare Hedenberg, som af de bortgående fått veta, hvad som förefallit mellan Hans Järta och Skjöldebrand, kom in-springande och frågade mig och den sistnämnde, huru det var möjligt, att bland alla dem, som nyss här voro samlade, icke funnits några med nog kraft att kasta ut den lille Hans Järta genom fönstret. På min föreställning, huru obetänkt ett sådant tilltag skulle hafva varit, sansade den unge mannen sig. Jag sade honom då: 'Middagen, som är beställd på Beckers,

* Jfr Järtas berättelse om detta ofta skildrade uppträde (anf. st. s. 345). I en väsentlig punkt afviker Järtas uppgift om det yttrande han skulle hafva fällt. Det skulle ej hafva inneburit ett hot om angifvelse af sammansvärjningen, utan en förklaring att han beslutit att dela de sammansvurnas öde, om företaget misslyckades, men att förklara sig såsom deras motståndare, om det hade framgång. Den cederströmska uppgiften är den vanliga; och medgifvas måste, att det är svårt att inse, huru Järta genom detta argument skulle kunna hafva omstämt de förut så beslutsamma unga männen. Lyckades företaget, så var Järtas bebådade motstånd ej att frukta; misslyckades det åter, så var hans lif ej dyrbarare än hvars och ens eget. - Jfr äfven berättelsen hos Schinkel (IV: 407 o. f., såsom vanligt romantiserad), Björnstjernas Anteckn. II: 33, Adlersparre. Erinringar vid Bj:s anteckn. s. 140 m. fl. Enligt uppgift af B. v. Beskow (Lefnadsminnen s. 81) skulle J. Ceder-ströms bröder, stallmästaren And. Cederström hafva varit den >faux frére», som underrättat Tärta om sammankomsten. Af J. Ceder-ströms ofvan införda berättelse synes framgå, att han, huru gärna han än sett dådet utföras, dock gifvit Järta rätt mot Skjöldebrand. Någon brytning ägde ej heller rum mellan Järta och Cederström.

måste förtäras; jag far dit, och det kan ännu vara möjligt, att vi bli tillräckligt många. Jag frågade Skjöldebrand: 'Följer ni med?' Han svarade ja. Bägge mina bröder, jämväl närvarande, följde ock. 'Herr bergmästare', sade jag, 'ni kan ännu träffa flera. Låt se, att herrn gör sitt bästa och kom själf!'

Han gick, och jämte honom kommo J. P. Lefrén, då kapten, nu generallöjtnant, K. v. Hohenhausen, då löjtnant vid finska gardet, nu generalmajor och statsråd, H. Wrangel, kapten vid Svea lifgarde, och hans bror K. A. Wrangel, så att vi voro 9 personer i stället för 24 vid middagen . . . Konungen brukade färdas med hingstridare, kusk, ridande page och en löpare bak på räcken samt general Lewenhaupt, tjänstgörande kaptenlöjtnant vid drabanterna, bredvid sig. Det var således sex personer. Afsikten var icke att mörda någon af dem, som följde konungen, utan att afföra dem samtliga med honom till Vaxholms fästning; och som minst tvenne för hvardera af dem, som åtföljde konungen, voro nödvändiga för att kunna arrestera dem, ansågo vi oss för svaga i antal för att

våga försöket. Likväl fogade händelsen, att konungen på Fredsgatan skickade sin löpare tillbaka till slottet att hämta något, som han glömt, och i Kungsbacken skickade han pågen upp till general Tibell, så att då konungen passerade Beckers, var han åtföljd endast af gamle general Lewenhaupt, kusken och hingstrida-ren; men då voro vi en trappa upp i värdshussalen. Hade vi trott oss tillräckligt starka och således varit nere på gården, sä hade vi, så få vi voro, verkställt arresteringen utan någon svårighet.

Henning Wrangel och Karl von Hohenhausen foro på aftonen till Åland, hvarifrån de på permission

varit i Stockholm, för att underrätta sina kamrater om hvad som inträffat. K. H. Anckarsvärd återvände till västra arméen och underrättade Adlersparre om det skedda och skulle tillika lämna den underrättelsen, att vi i Stockholm icke ansågo oss kunna bereda en ny förening till verkställandet af konungens arrestering, förrän någon armékår satt sig i rörelse mot hufvudstaden. Då den åländska arméen icke kunde därom anmodas, enär hvarje sken af enskild hämnd för den öfvergångna orättvisan borde undvikas, ehuru den . . . syntes bestämd att blifva afsiktligt uppoffrad, . . . var det endast på värmländska fördelningen af västra arméen, som vår förhoppning var riktad . . . Till den södra arméen i Skåne skickades med en återresande officer underrättelse om det förefallna.»

En tveksam modlöshet efterträdde för några dagar den raska beslutsamheten hos de sammansvurna, men nödvändigheten att handla utan uppskof framställde sig snart, dels genom det oväntade och lagstridiga påbudet om den nya krigsgärden, dels genom de förtviflade utsikterna för arméen på Åland och för landtvärnets behandling under det stundande fälttåget.

Antecknaren fortsätter: »För general Adlercreutz, som var kommen till Stockholm, tillställdes en middag i det s. k. Westmanska huset, med en vacker transparent, föreställande Svea, visande på historien, som tecknat namnen Lappo och Sikajoki jämte namnen Adlercreutz och Cronstedt. Adlercreutz var af mig förut vidtalad och underrättad om att på middagen voro endast förbundna, som helgat sig för Sveriges frälsning och som önskade att få räkna honom, Adlercreutz, såsom sin anförare, helst han genom sina

krigsbragder stod främst bland Sveriges krigare. Han förklarade sig benägen att medverka till Sveriges frälsning och yttrade därvid, att han icke kunde inse, huru man kunde sätta i fråga, att icke åländska armékåren vore den, som borde uppbryta mot hufvudsta-den, i stället för den värmländska fördelningen af västra arméen. Denna sistnämnda vore i fiendens åsyn lika med den förstnämnda, men den ägde öppen kommunikation med landet och kunde genom sin bortgång från gränsen öppna fienden tillfälle till invasion på rikets västra gräns och till att till äfventyrs bemäktiga sig Bohuslän med Göteborgs stad; då däremot den åländska arméens ställning med hvarje dag blefve mera förtviflad, helst en enda dags stark storm kunde bryta isen på Ålands haf, då hvarje man af denna armé vore för Sverige förlorad. Gardesregementenas enskilda förhållande till konungen ansåg han vara något så underordnadt, att det icke alls borde få tagas i beräkning af dem, som förenat sig för landets frälsning. Han frågade, hvad dessa regementen skulle i opinionen vinna på att denna armé jämte dem blefve för Sverige förlorade? Funnes det något regemente i svenska eller finska arméen, som, efter de fullständiga relationer, hvilka blifvit till alla lämnade öfver gardesregementenas förhållande, ... icke erkände deras oförtjänta behandling och vore villigt att offentligen förklara det? Slutligen frågade han, hvem som kunde klandra, att en armékår undandrog sig en ohjälplig undergång.

Jag bad honom med den kännedom om general Döbelns personlighet, han ägde, säga mig, om han trodde, att denne general skulle utan konungens order kunna förmås att retirera öfver hafvet. - Han sva-

rade: 'Däri har ni rätt, det gör han aldrig; men,' till-lade han, 'ni som förenat er om att för landets frälsning arrestera konungen, kunna ni icke förena er om att låta arrestera Döbeln?'

Jag bad generalen besinna, att Döbelns arrestering omöjligen kunde verkställas utan ett myteri, hvilket, mot en man som Döbeln, svårligen kunde aflöpa utan strid, hvilket åter mellan trupper och general, som är älskad, icke är

tänkbart. Att dö med eller för sin general, då denne är älskad, därtill är hvarje soldat villig, men ingen att strida emot honom. Försök hafva flera gånger blifvit gjorda att med general Döbeln inleda öfverläggning om de utsikter för krigets fortsättning, som förefunnos, för att därifrån komma till meddelande om hvad som i Stockholm bereddes. Men hvarje gång har han alltid tvärt svarat: 'Hvad angår sådant oss? Hvad veta vi om de medel, konungen för krigets fortsättning kan disponera? Oss tillhör att fullgöra vår plikt som soldater och veta dö på vår post.'

General Adlercreutz sade ändtligen: 'Medel att få Döbeln aflöst finnes icke, och lika litet att utverka order för honom att draga armé en från Åland till Sverige. Jag har redan talat med Lagerbring, statssekreteraren, härom. Konungen synes rädd att få hem gardesregementena och låter hellre hela åländska arméen gå förlorad. Jag måste alltså medgifva, att i denna förtviflade belägenhet annan utväg icke finnes än den ni valt, då befälhafvaren för värmländska fördelningen är villig att uppbryta, och de trupper han kommenderar att följa honom.'

Sedan denna tvistefråga sålunda blifvit undanröjd, öfverenskoms med Adlercreutz om detaljerna.

Så snart underrättelse erhållits om västra arméfördelningens uppbrott, borde arresteringen ske vid Haga, där konungen fortfarande var boende; emellertid finge inga samtal i ämnet äga rum, men väl ömsesidigt lämnas underrättelse om allt, som i något af hvad öfverenskommet var kunde fordra ändring.»*

Den 7 mars klockan mellan 7 och 8 på morgonen kom grefve H. Hamilton vid lifregementets husarer till mig med bref från öfverstelöjtnant G. Adler-sparre jämte ett inneliggande till general Adlercreutz, hvari han underrättade oss om värmländska fördelningens af västra arméen uppbrott och lämnade oss hvardera ett exemplar af sin proklamation.** En sådan skulle jämväl af grefve Hamilton föras till Åland. Jag, som fann vådligt att låta Hamilton fara till Åland, anmodade J. P. Lefrén, tjänstgörande adjutant hos general Tibell, att skaffa sig permission att resa till Åland, och han reste med den släde, jag genast vid Hamiltons ankomst lät beställa att skjutsa till Enstads gästgifvargård klockan 4 e. m. Hamilton, sedan vi ätit middag, färdades med mig i åkar-släde, sedan Lefrén afrest, till Hagalunds värdshus och därifrån med en bonde, som från Stockholm återför till Barkarby, och sedan vidare med skjuts. Jag ville lämna min betjänt, som tillika var polisbetjänt, i den tron, att grefve Hamilton rest till Enstad. . . .

* Jfr Trolle-Wachtmeisters Anteckningar I: 157, 158 rörande samtal mellan Adlercreutz och antecknarens fader, riksdrotset, som genom Henning Wrangel fått underrättelse, att Adlercreutz vore vidtalad.

** Jfr Hamiltons berättelse, tr. i Adlersparres 1809 års revolution I: 46, II: 41. Adlercreutz ville ej mottaga honom, ännu mindre gifva något skriftligt löfte att biträda Adlersparres företag.

Det lyckades. Polisen, som af honom fått underrättelse om Hamiltons ankomst till staden och afresa till Enstad, lämnade i sin ordning rapport därom, hvilket medförde en order från general Tibell till general Döbeln att låta gripa grefve Hamilton och skicka honom under bevakning till Stockholm.

Emellertid anmodade jag klockan 10 på f. m. öfverste Gyllenstorm att gå till statssekreteraren La-gerbring med det bref, jag bekommit från Adlersparre genom Hamilton, att uppläsa det jämte inneliggande proklamation för honom och sedan lämna det till mig åter. Klockan 11 fick jag det tillbaka. Klockan 12 lämnade kungl. sekreteraren Hans Järta riksdrotset grefve Wachtmeister del af dessa handlingar och klockan 4 e. m. samma jämväl till presidenten i statskontoret Lagerheim, hvarefter på kvällen, sedan jag kommit hem från Hagalund, Järta lämnade mig handlingarna tillbaka, som genast uppbrändes.* Sent på aftonen lämnade jag Adlercreutz sitt bref och underrättade honom, att jag i anledning af den erhållna underrättelsen låtit till mig följande afton kalla dem, som förenat sig för att arrestera konungen, att en skvadron af lifregementets dragoner skulle följa oss till Haga, samt att han genast, då konungen blifvit tagen och afförd till Vaxholmen, skulle blifva underrättad.

Följande dagen öfverenskoms med lifregementets dragoners officerare därom, att en skvadron skulle

* Enligt Järtas berättelse hade Tersmeden jämte Lagerheim fått del af handlingarna. Däremot namnes i hans

berättelse icke riksdrotset såsom invigd i hemligheten. Enligt H. G. Trolle-Wacht-meisters Ant. (I: 168) var det Adlercreutz, som den 8 mars på morgonen upplyste honom (Tr.-W. d. y.) om nyheten.

hafva sadladt vid elfvatiden på aftonen men icke rycka ut, förrän underrättelse kom genom löjtnant Traf-venfelt, att färden till Haga vore anträdd.

Onsdags afton den 8 mars klockan efter 10 voro några och tjugu personer samlade hos mig för att efter 11 följas åt till Haga. Men klockan half 11 kom tjänstgörande kammarherren hos konungen baron Claes Rålamb in, passerade rummen och sade mig i förbigående orden: 'Han är i hamn och häl efter mig'* - sprang ned, kastade sig på sin häst och red i sporrstreck till slottet. De församlade ville veta, hvad detta kunde betyda. Jag sade dem, att om konungen själf skulle komma upp till mig nu, behöfde vi icke begifva oss till Haga, men att han troligen endast kom in till staden och slottet. Om emellertid något rörande vårt förehafvande kommit till hans kunskap, vore det icke klokt att förblifva här samlade. Jag anmodade därför samtliga att åtskiljas och åter samlas på Arsenalsgården vid Dramatiska teatern åt sjösidan klockan efter 12. Där kunde de två a tre, promenerande på bron och öfver Blasieholmstorget, utan att väcka något uppseende alltid vara till hands att förenade följas åt till Haga, om konungen endast en kortare stund förblef i staden. Därmed voro alla belåtna och gingo, utom Hans Järta, som blef kvar

* Enligt en (ännu otryckt) berättelse om revolutionen af J. C. v. Schoting (då lifpage hos konungen och kavalleriofficer, slutligen öfverste för skånska dragonregementet) hade Rålamb, färdig att återresa till staden från Haga, där han besökt sin fader - för tillfället var han icke själf vakthafvande - på stallgården hört, att order gifvits om den brådstörtade inresan och anat, att någon fara hotade. Schotings anteckningar, som äro upplysande för stämningen inom hofvet och konungens närmaste omgifning, äro benäget meddelade af hans dotterson, v. bibliotekarien C. af Petersens.

hos mig. Järta tog ned från bokhyllan 'Bacchi tempel' och läste däri högt.

Klockan tre kvart till 11 kom konungen ridande, åtföljd af de vakthafvande officerarne, öfver Gustaf Adolfs torg och red upp till slottet. Klockan nära 12 kom en dragonordonnans upp till mig och lämnade ett visitkort från ryttmästaren vid lifregementets dragonkår Jakob Engeström, på hvilket med blyerts fanns skrifvet: 'Det blir arrestering. Jag har hört Me-lin befalla Berger att skaffa hyrvagnar. Förre polismästaren Liljensparre är på slottet.'*

Sedan ordonnansen var bortskickad, uppläste jag skriften på visitkortet och tände därpå eld på det samt kastade det i kakelugnen; när jag vände mig om, var Järta försvunnen. - Det förundrade mig, att han skulle vara så rädd för att bli gripen; men jag satte mig emellertid att fortsätta läsningen af Bacchi tempel, där Järta blef afbruten genom ordonnansens ankomst.

Innan klockan half ett kom Järta tillbaka. Vid inträdet slängde han sin hatt ifrån sig i ett hörn af rummet och satte sig bredvid mig. Jag frågade: 'Hvar har du varit? Din hastiga bortgång förundrade mig!'

Han såg upprymd och i hög grad genialisk ut och sade: 'Då du uppläst Engeströms underrättelse, sprang jag till Lagerbring, sade betjänten att gå in till statssekreteraren och säga honom, att kungl. sekre-

* Melin var tjänstgörande generaladjutant och Berger hans adjutant. - I Schotings anteckningar berättas, antagligen efter Ce-derströms egen uppgift, att denne, sedan de öfriga aflägsnat sig, haft besök af en »person med utseende af en polisbetjänt, hvilken gjorde sig förevändning att fråga efter någon, som bodde i huset. Då han fann Cederström ensam, aflägsnade han sig.»

teraren Järta i ögonblicket ville tala vid honom. Betjänten sade, att statssekreteraren lagt sig. Jag svarade: Då får han stiga upp. Gå du genast in och säg honom, att kungl. sekreteraren Järta vill i ögonblicket tala vid honom; lyder du icke, är du olycklig! Hör du? Betjänten mätte mig från hufvud till fot med förvånad blick, men på mitt yttrande: Skynda dig, eller du får ångra dig! - gick han in. Genom dörren såg jag Adlercreutz inne hos Lagerbring, som strax kom ut. Sedan betjänten på grund af ett tecken från mig blifvit af Lagerbring utvisad, sade

jag till honom: Herr statssekreterare! Det blir arrestering i natt; den förste, som blir arresterad, är baron J. Cederström. Jag har kommit hit för att säga er, att jag är hans advokat. Det bref, han för-liden gårdag erhöll från Adlersparre om västra arméens uppbrott emot Stockholm, uppläste öfverste Gyl-lenstorm för er klockan 10 på f. m. Jag uppläste det klockan 12 middagstiden för riksdrotset grefve Wacht-meister och klockan 4 på e. m. för presidenten i statskontoret Lagerheim. Underrättelsen har varit eder meddelad för ett och ett hälft dygn sedan, utan att ni därom underrättat konungen. Det blir alltså ni och inte han, som mister hufvudet. God natt, herr statssekreterare! - hvarpå jag skyndsammeligen be-gaf mig till dörren.

Herr kungl. sekreterare! ropade Lagerbring, får jag tala några ord! - I dörren svarade jag: Jag är Cederströms advokat! - sprang utför trapporna och till första hvalfvet närmast Brinken, på Stadssmedje-gatan, tog af mig hatten och tittade åt Brinken. Icke 15 minuter förgingo, innan Lagerbring i kappa och värja med chapeau bas under armen, helt ensam i

starkaste språng begaf sig till slottet. Och ser du, nu vill jag se, om det blir någon arrestering af!'

En hyrvagn var redan anländ till hörnet af operakällaren snedt emot min port.»*

Anteckningarna sluta här, just i ögonblicket af den högsta dramatiska spänning. Kändt är, hvad som föranledde konungens plötsliga uppträdande i sin huf-vudstad natten mellan den 8 och 9 mars och den nattliga konselj, som då hölls på Stockholms slott. Öfverste Rodais och den alltid lojale gamle krigaren och diplomaten Stedingk, som skyndat att hos konungen anmäla ryktet om västra arméens antågande och därigenom föranledt hela uppträdet, lönades illa för sitt nit. Sedan det lyckats andra - säkerligen var Lagerbring bland dem - att öfvertyga den föga skarpsynte monarken, att ryktet var falskt, fick Rodais gå i arrest,' och Stedingk mottog förklaringen om konungens onåd. Rannsakningar och vittnesförhör ägde rum följande dagar, men utan resultat.

Konungens arrestering var emellertid genom hans brådstörtade färd till Stockholm sent på aftonen den 8 mars förekommen; och de män, som då varit församlade hos Jakob Cederström, voro icke desamma,

* I den berättelse af Järta, som finnes tryckt i Hist. tidskrift 1894, är denna episod helt knapphändigt berättad och samtalet med Lagerbring, såsom det synes, afsiktligt uteslutet. Med ofvanstående uppgifter kan däremot lätt förenas det referat af Jär-tas berättelse (i en annan handskrift), som finnes infördt i De Geers Minnesteckning öfver Järta (s. 20). Jfr Hist. tidskr. 1894, s. 341; Adlersp. 1809 års revolution II: 60, 176. (Pantzarhjelms berättelse.)

som den ödesdigra 13 mars afgjorde Sveriges och Vasaättens öde.

Hvarken Adlercreutz, Silfversparre eller v. Greiff

- de tre, som handgripligen verkställde arresteringen

- tillhörde den cederströmska klubben. Den förstnämnde var dock, såsom vi sett, af Cederström vidtalad att i afgörandets stund ingripa; men de bada sistnämnda visste, om man får tro deras egna berättelser, icke hvad som förestod. Greiff var genom öfverstelöjtnant Suremain anmodad att infinna sig på slottet. De unga officerare, som inträngde i konungens rum i Adlercreutz' följe, tillhörde med få undantag kretsen af hans adjutanter eller voro af honom för tillfället samlade. Då Adlercreutz i den tidiga morgonstunden den 13 mars vidtog sina dispositioner, försummade han emellertid icke att sända Jakob Cederström en hälsning med anmodan att infinna sig i pelarsalen på slottet längre fram på morgonen - en anmodan som antagligen villigt efterkoms. Att en så stor samling af officerare kunde äga rum i konungaborgen, berodde på att den sedvanliga »måndagsparaden», till hvilken i staden vistande generalspersoner och stabsofficerare en gång för alla voro befallda att från slottet åtfölja konungen, icke blifvit afsagd. Man hade fått annat att tänka på än parader!

Cederström befann sig under det afgörande ögonblicket i händelsernas omedelbara närhet. Men hans berättelse förmäler, som sagdt, intet om den 13 mars, lika litet som om de närmast föregående dagarnas tilldragelser. I någon mån upplyses dock hans förhållande på själfva revolutionsdagen genom samtidas anteckningar samt genom en och annan af honom själf nedskrifven anmärkning till andras skrifter.

Hans roll var - och måste på grund af hans ofärdighet vara - den passive iakttagarens. Han befann sig sålunda, jämte ett stort antal andra officerare, i den s. k. pelarsalen, belägen i följd med de entresolerade smårum, hvarest konungens arrestering ägde rum. Från pelarsalen bevittnade han, berättar en samtida,* konungens försök att undkomma: genom de öppna dörrarna såg han, huru konungen sprang genom nedre galleriet, och kände bittert sin oförmåga att med sina kryckor hinna honom. - Sedan Greiff lyckats gripa konungen och han var införd i »hvita rummet», synes Cederström hafva inställt sig där, jämte åtskilliga andra, som nitälskade för en omsorgsfullare bevakning än den, som ägnats den kunglige fången af grefve Ugglas och general Ström-felt. Obehagliga uppträden skola där hafva förefallit: konungen, som satt handfallen och sjuk, besvärad af kräkningar, skall hafva blifvit behandlad med en stötande vanvördnad, och några af hans forna motståndare sägas hafva skymfat den fallna storheten. Bland dem, som på det allra råaste sätt skulle hafva förgått sig, har särskildt nämnts Jakob Cederström.

Upphofsmannen till denna sistnämnda beskyllning torde hafva varit Crusenstolpe, genom uppsatsen »Nya facta eller ett ögonvittnes anteckningar om revolutionen i Sverige», införd i samlingsverket »Portefeuille», band III, 1842. Det icke namngifna »ögonvittnet», som, i förbigående sagdt, synes hafva varit allestädes närvarande, förekommer i en 1859 utgifven anonym

* Den ofvannämnde Schoting, som citerar Cederström själf som sagesman.

skrift af Crusenstolpe, »Revolutionen den 13 mars 1809. Åsyna vittnens hågkomster», som är ett uppkok på den nyssnämnda, under beteckningen »Tertius inter-veniens». Man behöfver icke vara synnerligen förtrogen med den tillgängliga litteraturen i ämnet för att finna, att båda dessa skrifter äro ett fabrikat af Crusenstolpe, utgörande en sammanarbetning af de tryckta berättelserna och gängse hörsagor, gjord med hans vanliga talang och likgiltighet för historisk sanning. I ingen af oss känd verklig samtida berättelse förekommer emellertid beskyllningen mot Cederström.

Crusenstolpe låter det »åsyna vittnet» från början uttrycka sin ringaktning för Jakob Cederström, hvil-ken skildras som en exalterad fanatiker, intagen af ursinnigt personligt hat till den olycklige monarken. Under uppträdet i hvita rummet skulle Cederström hafva uppfört sig »pöbelaktigt» och »oanständigt» och förgått sig ända därhän, att han på konungens bön att lossa hans hårdt tillknutna halsduk, svarat: »Det skall tusan djäflar göra. Spy så mycket du vill, din rackare!»

Yttrandet skulle, om det blifvit fälldt, hafva röjt en oförlåtlig råhet och hjärtlöshet; och på inre kriterier skulle man, med kännedom om det ridderliga i Cederströms karaktär, kunna anse det omöjligt i hans mun, huru ifrig han än varit att åstadkomma konungens arrestering. Med all sin häftighet var han för mycket af en »preux chevalier» för att vilja håna olyckan. Men äfven andra skäl finnas för vederläggning af denna smädliga berättelse; och det torde icke sakna sitt allmänna intresse att med ledning af samtida källor söka utreda, huru det verkligen tillgick under

de dystra förmiddagstimmarna på Stockholms slott den 13 mars 1809.*

Att den fångne konungen ej behandlats med den vördnad, som honom tillkom, medan han, utmattad efter sinnesrörelsen och plågad af kroppsligt illabe-finnande, satt i en länstol i »hvita rummet», är inty-gadt genom mångas samstämmiga vittnesbörd, ehuru den skildring af uppträdet, som först syntes i tryck, torde hafva varit öfverdrifven och osannfärdig. Den finnes införd i en berättelse, som under kanslipresidenten v. Ehrenheims namn finnes tryckt i Adler-sparres »Handlingar»**; och såsom sagesman namnes hofkansleren Zibet. Han fann, heter det, det rum, hvari konungen vistades, i oordning, drottningens toalett midt på golfvet, konungen sittande afbleknad och matt i en länstol med hatten på hufvudet, »häftigt ansatt af uppkastning samt blodig på handen och rockskörtet». Rummet var fullt af »militära och civila

* Crusenstolpe hade, såsom redaktör af den regeringsvänliga tidningen Fäderneslandet, i uppsatsen »1809 års

män» (1832, n:r 180) prisat Cederströms hållning med afseende på den andel, honom tillkom i revolutionen. Han hade, heter det där, i motsats till Adlersparre aldrig »bröstat sig» däröfver; hans förfarande såsom offentlig person hade utmärkt sig genom öppenhet och flärd-frihet o. s. v. Anledningen till Crusenstolpes förändrade uppfattning torde dels vara att söka i hans förändrade ställning öfver hufvud, hvilken gjorde honom fientligt stämd mot Karl XIV Johans vänner, dels i personliga förhållanden. Familjetraditionen i Ce-derströmska släkten berättar om en häftig ordväxling mellan J. Cederstxöm och Crusenstolpe, som slutat med att denne i yttersta förbittring och under hotelser om hämnd aflägsnat sig från Cederströms bostad. Han höll ord; och hans äreröriga beskyllning har gått igen i litteraturen, ej blott i hans egen roman »Morianen> och den tyske författaren Miigges historiska roman »Erik Randal> utan ock i - Anreps »Svenska adelns ättartaflor»!

** III: 156 o. f. På goda grunder har hela berättelsen stämplats såsom understucken. Se Montgomery, Anm. vid Handl. rör. Sveriges äldre, nyare och nyaste historia. Afd. 2, s. 25 o. f.JAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809. 159

personer, som promenerade af och an, sluskigt klädda i syrtuter, och kastade sig vårdslöst i stolarna»; bland dem funnos åtskilliga af oppositionsmännen från 1800 års riksdag, som afsagt sig adelskapet. Zibet, som under sin vistelse i detta rummet sökt lindra konungens obehag genom att råda honom att begagna friskt vatten, skulle sedan hafva förmått general Adlercreutz att bortvisa alla obehöriga personer.

I en efterlämnad anteckning har Cederström pä det bestämdaste förnekat sanningen af denna Zibets föregifha skildring, hvars trovärdighet för öfrigt icke ökas genom beskaffenheten af det aktstycke, hvari den finnes införd. »Ingenting», säger Cederström, »var i oordning i det rum, där konungen bevakades. Zibet kom in, klädd uti en smutsbrun frack, ställde sig midt för konungen, men på min tillsägelse, att han där icke var på sin plats, aflägsnade han sig genast utan att yttra ett enda ord.» Adlercreutz var, sedan bevakningen blifvit ordnad och konungen blifvit införd i rummet, icke där förrän sent på kvällen, då han följde konungen ned till vagnen, hvari han affördes till Drottningholm.*

De uppträden, som föreföllo, torde emellertid hafva varit stötande nog. Om, såsom Greiff berättar, några af de sammansvurna genom »grimaser» visade

* I sammanhang härmed beriktigar Cederström den i en annan berättelse, införd i samma samling (Band III: 82), förekommande, ofta upprepade anekdoten, att konungen vägrat att dricka vatten, hvarpå Adlercreutz utropat: »E.'M:t lärer tro sig vara om-gifven af mördare!» och drack så ur glaset. - »Behöfde Adlercreutz», säger Cederström, »låna af öfverstelöjtnant Suremain förtjänsten af att, då konungen var sjuk, skaffa honom ett glas vatten? Då konungen sköt det häftigt ifrån sig utan att säga ett ord, drack han ut hälften och lämnade åter glaset till konungen, som då tog emot och drack ur det.»IÖO JAKOB CEDERSTRÖM OCH REVOLUTIONEN 1809.

konungen sitt förakt och förbittrade honom genom att sätta på hattarna,* så lärer ej heller den kunglige fångens beteende hafva varit ägnadt att stäfja dylika utbrott af den upprörda sinnesstämningen. En officer, som stått utanför sammansvärjningen, var d. v. kaptenen, sedan generallöjtnanten Akrell. Han blef beordrad att tillsammans med löjtnant Gripenwald - känd för sin delaktighet i planen mot Gustaf IV Adolfs lif på Åland - bevaka konungen revolutionsdagen. »Vår första vakt», säger Akrell,** »utmärkte sig genast med retsamma frågor af Gustaf Adolf och opassande, ohyfsade svar af Gripenwald och slutligen med yttranden och beteende, som hos den förre visade ej endast slöhet, utan rent af rubbning i förståndet.»

Bland de objudna gästerna voro tvenne, genom hvilkas närvaro konungen särskildt lär funnit sig sårad: oppositionsmännen från riksdagen 1800, kaptenen Claesson (förut Cederström) och stallmästaren Schultz (förut Schulzenheim). Den sistnämnde hade äfven, såsom bekant är, varit verksam vid förhindrandet af konungens flykt. En väl underrättad iakttagare, som med bedröfvelse bevittnade tilldragelserna den 13 mars, öfverceremonimästaren v. Hauswolff, har i ett otryckt bref, *** som skildrar denna dags upp-

* Greiffska papperen, s. 27. Anmärkas bör, att Greiff om Jakob Cederströms äldre broder, frih. Ulrik Cederström, som säges hafva varit »en besynnerlig personnage» och som ej lärer gjort släkten någon heder,

berättar, att han flera gånger visat sig hos den arresterade konungen med oskickliga åtbörder (s. 5). Möjligen kan denna omständighet hafva föranledt Crusenstolpes uttalande om Jakob Cederström. Den afsiktliga förväxlingen låg nära till hands.

** Minnen, I: 37.

*** Till grefve N. Posse x6/3 1809, tillhörigt vice bibliotekarien C. af Petersens. Äfven Schotings ofvan citerade anteckningar omtala konungens förargelse öfver att finna Claesson och Schultz i sin närhet.

träden, äfven bestyrkt detta, men på samma gång af-gifvit ett vittnesmål i frågan om konungens och Jakob Cederströms förhållande, som bör tillmätas en helt annan vikt än Crusenstolpes obestyrkta beskyllning. Den gamle hofmannens försiktiga ord förtjäna anföras in extenso.

»Bevakningen blef efter denna scen, som man önskat kunna undvikas - GreifTs gripande af konungen -, starkare. Därvid lärer litet glömska hos vederbörande varit, att de med surtouter och just ej rätt klädda infunnit sig i hans rum och kring hans person, samt att tvenne mindre behagliga personer, herr Schultz och herr Claesson, adelsmän, som i Norrköping afsade sig adelskapet, äfven voro där; och baron Jakob Cederström, som i detta krig förlorat det ena benet, var där äfven. Surtouterna etc. tillsade H. Exc. Klingspor dem att aftaga eller gå hem och kläda sig; och konungen yttrade, att om han skulle bevakas, borde det ske af verkliga officerare och ej af sådana, som ej mera vore det. Cederström har H. Maj:t varit nådig mot och befallt honom sätta sig, efter det ej kunde annat än fatiguera honom att så länge stå. Huru de andra bägge, som man tycker ej bort kunna komma in i slottet, när så sträng bevakning var, kommit därifrån, vet jag intet; men Cederström lärer länge varit kvar.»

Det anförda må vara nog, kanske redan för mycket, till belysning af detaljerna i detta efterspel till den afgörande katastrofen på morgonen den 13 mars. Den hade ett viktigare efterspel, som var rikets ständer förbehållet; det var uppsägandet af tro och lydnad åt Gustaf Adolf och hans ätt samt antagandet af den nya regeringsformen. »Katastrofen den 13 mars»,

Tegnér, Från farfar sfärs och farfars tid. 11säger den man, hvars anteckningar vi följt, »var icke slutscenen i Gustaf IV Adolfs tragedi: den inträffade först den 10 maj på rikssalen.» Vid den nya grundlagens införande var Jakob Cederström ifrigt verksam, och ifrigt nitälskade han för att den skulle hållas i helgd.

Från början hade det för honom varit klart, att Gustaf IV Adolfs detronisering endast borde vara medel, icke ändamål. Hans anteckningar bära därom ojäfaktigt vittne, och detta länder honom till heder. Ej alla 1809 års män, äfven de som gingo försiktigare till väga än den högröstade unge krigaren, hade detta så klart för sig som han.

* III.

LUNDENSISKA INTERIÖRER. Lund under 1800-talets förra hälft.

»Tidens tecken» och den stridande kyrkan.

Adertonhundratrettiotalet är tvifvelsutan en af det slutande århundradets minst lysande perioder. Det var en afmattningens tid. De stora hvälfningarna vid sekelskiftet och i seklets första årtionden, revolutionen och kontrarevolutionen, hade lämnat efter sig en viss trötthet; och de väldiga personligheter, som brytningstiden framkallat, hade antingen begrafts under spillrorna eller åldrats — i ett otium med eller utan »dignitas». Det var julimonarkiens, det borgerliga konungadömets tid. Visserligen var det äfvenparlamentarismens och pressens begynnelseskede, men bådadera voro ännu i sin ynglingaålders kitsliga period. I Sverige satt den gamle krigaren från revolutionens tidehvarf med ära på Sveriges tron; men med hans växande år hade icke, såsom han hoppats, tacksamheten och vördnaden hos hans undersåtar vuxit till. De funnos, som syntes vilja plocka bort hans mannaålders lagrar bit för bit. Den nya tidens krafter och sträfvanden rörde sig ännu i oklara, obestämda former. — »Nil admirari», så lydde dagens lösen; den heroiska stämningen var försvunnen; prosan och nykterheten — nämligen förståndets, ingalunda kroppens — voro rådande. Först årtiondets slut och 1840 talet medförde nya

uppslag och stämningar.

I den lilla universitetsstaden i Sveriges sydligaste provins afspeglade sig, skulle man kunna säga, till en viss grad dessa allmänna förhållanden, om än i minimal skala. Äfven här rådde, särskildt under årtiondets första år, en viss senil afmattning efter de bättre, innehållsrikare tiderna under århundradets första tiotal. Först mot decenniets slut var det, som ungdomligheten och de friskare strömningarna åter gåfvo karaktären åt det hela. De berömda professorerna från tiden omkring sekelskiftet — Lundblad, Norberg, Fremling — hade gått till sina fäder. Det ena af högskolans under 1810- och 1820-talen mest lysande namn prydde biskopsstolen i Växjö, det andra skulle just förflyttas till Karlstad; och de af Esaias Tegnérs och C. A. Agardhs samtida, som stått dem nära, uppehöllo ingalunda de stora traditioner, som under deras tid gjort Lund till en af den svenska litterära odlingens hufvudpunkter. Aterväxten, som skulle ersätta hvad som mistats, saknades väl icke

alldeles; men dels var den ännu icke långt hunnen, dels hade den svårt att bryta sig fram och få luft bland vindfällena.

Parlamentarismen i Lund, om man, för att fortsätta jämförelsen, så ville kalla debatterna i det akademiska konsistoriet, var visserligen gammal, men den ge-nomlefde under första hälften af 1800-talet en period, som man skulle kunna kalla gubbålderns slyngelår. Den fria pressen representerades af »Lunds Veckoblad» och »Skånska Correspondenten» - afhvilkasär-skildt det förstnämnda värdigt höll på det bestående - samt därjämte under en kort tid af det berömda skämtbladet »Gefion», ungdomens föga hänsynsfulla organ.

Säkerligen låg anledningen till att fattigdomens tid följde så snart efter rikedomens icke blott i den historiens allmänna lag, som åskådliggöres genom pendelns svängningar. Den berodde ock på vissa lätt i ögonen fallande brister hos den tidsålder, som man kan kalla ej blott snillenas utan äfven snilledyrkans. Snillets privilegier ansågos oinskränkta: till den snillrika personlighetens absoluta frihet hörde äfven rättigheten att göra sig oberoende af samhällets vanliga fordringar på plikttrohet, ordning och goda seder. Föredömena i detta afseende funno lätt efterföljare hos dem, som voro snillenas samtida utan att vara deras jämlikar. Så var det under romantikens tid, långt innan dess efterborne kusin, Nietzsches »öfvermänniska», i våra dagar uppfanns. I det yttre ägde under nämnda tider dessa privilegierade därjämte rättighet att låta personlighetens egendomligheter ogeneradt framträda. Särskildt i den lilla universitetsstaden funnos många små, som ansågo det bekvämt att i detta afseende följa de storas efterdö-

men. Så frodades »originalen», och originalens anspråk räckte längre än - originaliteten. Lund kunde på 1830- och 40-talen förete ett rikt urval af både yngre och äldre original. Några lefde kvar ett stycke in på det senare halfseklet, ett slags reliktfauna från en naivare, mindre kritisk och mindre nivellerande tidsålder.

Kritiken öfver de lundensiska universitetsförhållandena var emellertid tidigt på färde; och vederbörande själfva sörjde onekligen för att den icke blef sysslolös. Början gjordes med den på sin tid beryktade skandalartikeln »Tidens tecken», införd i Helsingborgsposten 1830. Den var författad af en läkare, som nyss förut studerat vid Lunds universitet, samt förestafvad af personlig hämiid och ovilja. Kritikern sparade icke på sina tillmälen. Ungdomen i Lund, hette det, stod »likt Herkules vid skiljovägen mellan tvenne kvinnor, den gamla och den nya tiden, af hvilka den förra ropade: läs och begrunda! den senare: sup och spela!» - och modern Svea måste »tveka, om hon borde lämna sina söner i okunnighetens tillstånd vid plogen eller utsätta dem för faran att genom bildningsanstalter komma på schavottén». I denna och i en följande artikel, »Tidens tecken förklarade», framkastades beskyllningar, särskildt mot de yngre akademiska lärarne, för att visa deras demoralisation, sedernas råhet och det helas förfall. Följande jämförelse mellan förr och nu uppdrogs: »T. - i den senare skriften sades om detta »T.», att därmed i logiken menades Titus, i vanlig skrift Titulus; naturligt-

vis åsyftades Tegnér - »T. bildade omkring sig en krets af humorister, så goda som för tillfället funnos att tillgå. I deras sällskap vistades han, så ofta han behöfde en rekreation . . . Bacchus hade väl sin plats i laget, men ej som hufvudperson, ty T. hade själf förbehållit sig direktörskapet. T. försvann. Nu var örnen bortflugen, men

sparfhökarna, som roat honom med sitt skrik, voro kvar.»

Skriften var obestridligt en verklig skandalskrift, full af lögnaktiga och obevisade påståenden, och skulle såsom sådan hafva ansetts äfven i våra dagar. Då, innan man vant sig vid pressens bruk och missbruk, var verkan oerhörd. Protester haglade, författaren boycottades i socialt afseende, tryckfrihetsåtal anställdes, intyg trycktes från Lunds magistrat, borgerskap, dess ridderskap och adel. Universitetets utmärktaste penna - C. A. Agardh, då ännu kvar - skref i Lunds Veckoblad artikeln »Tidens tecken, sedda till höger», lifligt, briljant som alltid och ännu i dag af vida allmännare intresse än eljest en försvarsskrift för dagen mot ett lumpet anfall.

Men detta oaktadt gick det som så ofta med smädelsen: »Semper aliquid haeret», därför att man, såsom det hette i Agardhs artikel, är benägen att tro på satsen »ingen rök utan eld». Och med alla öfverdrifter och osanningar var det nog så, att sedan »örnen» flugit från Lund, de mindre kungliga fåglarna genom sina hesa skrik gjorde sig bemärkta mer, än som varit önskligt för lärosätets anseende. Hvad som syntes utifrån var icke så mycket »eld», utan snarare »rök». Kort därpå följande tilldragelser bekräftade också, att allt icke var, som det borde.

Ändlösa tvister begynte inom det akademiska konsistoriet utspinna sig till följd af ett par befordringsfrågor - sedan gammalt den svaga punkten i våra universitets organisation, akilleshälen hos »alma mäter». Kändt är äfven hos en yngre generation, hvilka fejder som utkämpades för återbesättandet af domprostbefattningen i Lund efter den för sin goda aptit berömde domprosten Wåhlin: tre år förgingo, innan han kunde få en efterträdare. Det blef omsider den fromme Hellstenius, en fridens man, men i vetenskapens häfder föga berömd; hans medtäflare hade varit Tho-mander, den nya tidens son, med snillets märke och det jäsande ungdomsmodet, Reuterdahls medarbetare i Theologisk Qvartalsskrift, - det enda frisinnade och med vetenskapens framsteg förtrogna kyrkliga organ i dåtidens Sverige.

Thomanders ifriga förespråkare under denna fejd var den framstående teologie professorn Ahlman; och Köpenhamns teologiska fakultet gaf Thomander ett afgjordt företräde framför de andra medsökande. Dessa voro ursprungligen icke mindre än 11. Bland dem var det företrädesvis tvenne, adjunkten i österländska språk, Kahl - sedan känd som en varmhjärtad tecknare af den tegnérska tiden - och teologie doktorn och kyrkoherden i Norrhviddinge L. P. Wåhlin, som gjorde buller emot Ahlman och fakulteten för att häf-da sin kränkta rätt.

Den förre utgaf »Antiqvartalskrift», hvilken besvarades aP Thomander med »Anti-vandalskrift». Wåhlin, som var en gammal akademiker med höga vitsord för aflagda lärdomsprof, förgrymmades väldigt öfver Ahlman, hvars renlärighet han bestred. Han begaf sig, sedan befordringsfrågan var utagerad i kon-

sistorium, till lärdomsstaden och försvarade där en. akademisk af handling, som skulle ådagalägga, att han verkligen befann sig på höjden af sin tids vetenskap. Denna disputationsakt, som blifvit benämnd »fältslaget den 17 december 1831», var en cause celebre i den akademiska världen. Den ägde rum i universitetets stora, öfverfyllda festauditorium och bevistades, såsom en yngre åhörare skrifver, af »biskop och professorer, teologie och medicine doktorer, präster från landet, inspektörer och militärer, jurister och kameralister». När den af teologiska fakulteten utsedde opponenten kom fram, afvisades han af prseses på flödande latin med orden, att praeses redan för aflagda akademiska prof fått mer än 40 laudatur och icke ville ha ytterligare vitsord af en så beskaffad teologisk fakultet som den nuvarande. Såsom teologie doktor hade han nämligen rätt att, utan fakultetens tillstånd och dess bedömande, disputera när honom lyste. Därefter kom den originelle prosten i Kvis-tofta, titulärprofessorn David Munck af Rosenschöld - äfven han talte sitt latin med gammaldags färdighet - och argumenterade, skenbart mot af handlingen men i verkligheten mot prokansler, fakultet och Theo-logisk Qvartalsskrift, hvilka rekommenderat kättare till befordran och uteslutit de renläriga. Signaturen H. R. (Reuterdahl) i den nämnda tidskriften uttyddes parodiskt såsom »hominum reformator»; det påstods, att från Norrhviddinge komme bättre folk än från Söderhviddinge - biskop Faxe hade ju varit kyrkoherde där, innan han blef professor i teologiska fakulteten! - o. s. v. Äfven medsökanden Kahl opponerade, men katederstriden bestod i ömsesidiga lof-ord: Kahl nämndes af prseses »religionens pelare, som

skyddar landet för danskar och otro». Sedan höllo de präster från landsbygden, som kommit in för att bevittna stiftschefens och fakultetens nederlag, en fest tillsammans med den segerglade prseses och David från Kvistofta, en fest, i hvilken äfven deltog en och annan »renlärig» ledamot af det akademiska konsistoriet; bland dem namnes särskildt - Brunius.

Det var detta uppträde, som föranledde »Gefion» att ironiskt tala om det nya teologiska lif, som inträdt vid lärosätet. »Präster från landet», hette det, »hafva inträdt i våra lärosalar och med vattentäta stöflar söndertrampat villfarelser såsom huggormar.»

»Antivandalskriften» och »Gefion» ökade bitterheten. Det nya och det gamla Lund delades i tvenne skaror; och spenamnet »de vandaler» var gängse om de gamla idéernas försvarare. »Gefion» var onekligen ett kitsligt och öfvermodigt blad, och anstöt väckte med rätta särskildt en artikel med öfverskriften: »Vördsam anmälan till alla älskare af ett grundligt teologiskt studium rörande subskription till en marmorbyst åt Achatius Åke Kahl.»

Där gycklades obarmhärtigt med »Antiqvartal-skriftens» utgifvare och hans »drabanter vid sidan af den stora österlandsstjärnan» - professor Brunius och teologie docenten Pettersson, en af de ii sökande. Där sades, att man äfven tänkt sig »vår Kahl såsom statue equestre, föreställd som S:t Göran, eller som triumfator, sittande i en med tvenne oxar bespänd skånsk char eller rapphöna, fastkörd i en kal rågåker; därunder skulle sättas den enkla inskriften A. K.».

Man finner af vitsarna i slutet af det anförda profvet, att äfven Gefions kvickheter kunde vara sökta. När bladet slutligen nästan uteslutande fylldes med

utdrag ur protokoll och handlingar i akademiska tvistefrågor, ofta under rubriken »Anthologia Consistorii Academici Lundensis», ledsagade af ironiska kommen-tarier, så blef det till mera skada än nytta. Det blottade ej blott skoningslöst utan med förkärlek bristerna och oenigheten inom lärosätet. Med bekymmer skref den yngre lärare, ur hvars bref vi lånat skildringen af den ryktbara disputationsakten: »Jag fruktar, att den gräl- och partianda, som nu fått insteg, ej skall häfvas utan genom ett häftigt slag, t. ex. akademiens upphäfvande eller förflyttning . . . Skola ej studenterna i stället för med vördnad och aktning följa sina pöbelaktigt grälande lärare med förakt och åtlöje?»

Ej blott den ofvannämnde David Munck af Ro-senschöld talade i en af sina beryktade »Qvistofta-artiklar» (i Dagl. Alleh. 1833) om de »hjärtlösa, skugg-rädda, inskränkta tänkesätt, hvilka såsom ett evigt töcken hvilade öfver de lärdes panna, liksom de skånska dimmorna öfver domkyrkotornen och observato-riialtanen». Öfver hela landet väckte dessa teologiska tvister uppseende. Den allvarlige, ortodoxe biskop Wingård talade i bref till Tegnér om »schisma mag-num mellan påfvarne i Lund. Det kan man kalla odium theologicum af gamla slaget.» Och hans ämbetsbroder i Växjö svarade, djupt bedröfvad öfver dessa »skandalösa tvister» på en plats, som varit honom kär, med hårda ord. Han for ut öfver »råheten, okunnigheten, den teologiska och symboliska ilskan» och ömkligheten, att »hvarje präst antingen biter sin ämbetsbroder eller åtminstone biter i sin egen prästkrage. Det är som under reformationsseklets råaste tider, då kyrkans mobb stod som retade tuppar mot

hvarandra på symbolikens dynghög . . . Hvad skall nationen tänka om ett sådant ofog under de heliga fanorna?»

De vreda vågorna lade sig omsider, sedan den teologiska befordringsfrågan var afgjord. Fullt så skyhöga gingo de åtminstone icke i den därpå följande tvisten af samma slag - om tillsättandet af den zoologiska (naturalhistoriska) professionen. Liksom det för några gällt att från den teologiska fakulteten utestänga Thomander, så gällde det nu att hindra den berömde zoologen och arkeologen Sven Nilssons framgång. Föga fattades, att Lunds universitet så hade kommit att sakna tvenne af sina berömdaste namn. Att den akademiska myndighet, som skulle vaga de sökandes förtjänster, kunde föredraga Hellstenius för Thomander och Zetterstedt för Nilsson, förefaller eftervärlden vidunderligt och länder hvarken dem till heder, som sutto såsom domare, eller den lagstiftning, som inrättat så beskaffade vetenskapliga tribunal som de akademiska konsistorierna.

Pluraliteten uppförde (maj 1832) å förslaget i främsta rummet akademisekreteraren och botanices demonstratorn Zetterstedt, i andra Nilsson, som var t. f. professor i zoologi och intendent vid Vetenskapsakademiens zoologiska samlingar, samt i tredje rummet den unge docenten Dahlbom, entomolog liksom Zetterstedt, med uteslutande af docenten och medicine doktorn Sundevall. Denne sistnämnde blef, vid sidan af Nilsson, Sveriges berömdaste zoolog; att han nu fick stå tillbaka för Dahlbom, var således fullkomligt i stilen af det hela. Äfven handlingarna i detta mål trycktes och väckte uppseende. I

»Nya Argus» debatterades saken utförligt, sedan i »Stockholmsposten» genom lundensiska tillskyndare varit införd en för Nilsson nedsättande anmälan af första delen af hans - tolf år förut utkomna! - Fauna, som beskylldes för att vara plagiat.

Att befordringsfrågan hade sin särskilda ekonomiska sida, ställde dess behandling i en ingalunda vacker dager. Då Nilsson emottog förordnandet såsom vikarierande professor och lämnade sin framgångsrika verksamhet i Stockholm, hade han genom särskildt kungligt bref fått löfte om ordinarie professorslön, så fort han blifvit befordrad. Löneförhållandena vid lärosätet voro den tiden så underliga, att de sist utnämnda professorerna icke uppburo professorslön. Nu funnos tre dylika löneexpektanter, som genom Nilssons befordran skulle utestängts från sin tur. Dessa blefvo också hans gifna motståndare, och med dem förenade sig andra.* Den egna fördelen kom i konflikt med »salus reipublicse».

De konsistoriella debatterna hade emellertid ett för den tiden ovanligt efterspel, som då det studeras i samtida aktstycken gör ett uppfriskande intryck ofvanpå det föregående grälet. Det var ungdomen, som tog sig för att demonstrera i den riktning, dit dess rättskänsla visade.

När anslaget på »svarta taflan» om konsistoriets förslag blef synligt, berättar en samtida, »väckte det hos ungdomen förvåning, häpnad och harm. Klockan 7 e. m. samlades de studerande på Lundagård

och tågade till Nilsson, som hälsades med sexdubbla vivatrop.» Ungdomens taleman lärer hafva varit docenten i numismatik Hildebrand - sedan Sveriges riksantikvarie, som, i förbigående sagdt, längre fram i tiden på fornforskningens fält bröt sina lansar ej blott för utan äfven mot Nilsson. Nilsson tackade den entusiastiska skaran och uppmanade ungdomen att »alltid bevara och som en helig eld vårda den ofördärfvade känslan för rätt och sanning». Sedermera uppvaktades äfven Sundevall med vivatrop, och ynglingaskaran återvände till Lundagård, där folksången afsjöngs och man därpå i all stillhet åtskildes.

Men efterspelet hade också ett efterspel. Ehuru det endast stod i tämligen lösligt sammanhang med denna studentopinionsyttring, kan det så betraktas, och det var icke heller utan sin förbindelse med den föregående teologiska befordringsfrågan.

Det var slagsmålet hos »Krumlindes», stadens gästgifvargård, på aftonen efter bönsöndagen 1832.

De stridande voro dock icke studenter - dylika kommo endast med som vittnen - utan tvenne akademiska lärare och till på köpet tvenne prästmän, af hvilka den ene var teologie doktor och den andre docent i teologiska fakulteten, båda vid tillfället klädda i prästerlig dräkt. Det var professorn, teologie doktor Engeströrn och docenten Johannes Pettersson.

Den sistnämnde - vi hafva redan nämnt honom bland de sökande till domprostbefattningen - hade klockan mellan 8 och 9 blifvit inkallad i ett rum innanför värdshuslokalen, där Engeström och hans vän professor Bolmeer sutto och förplägade sig, och af dem blifvit ställd till ansvar för att han bidragit att utsprida ett rykte om Bolmeers tillärnade delta-

gande i den ofvannämnda studentdemonstrationen. P. förnekade, att han härvid låtit något komma sig till last; men en ordväxling uppstod mellan honom och Engeström, hvilken enligt den anklagelse-skrift, som den förstnämnde ingaf till den akademiska domstolen, Consistorium minus, slutade med att Engeström »anföll mig med ena handen i håret och andra handen i rocken samt skakade och lufvade mig».

Utom professor Bolmeer instämdes fem studenter, värdshusvärden och hans hustru, två pigor och en minderårig kypare som vittnen i detta mål. Det förevar till behandling vid sex konsistoriisammanträden, under ordförandeskap af rektor, professor Brunius, och var naturligtvis ägnadt att väcka stoft uppseende. Försök att i godo bilägga saken hade blifvit gjorda; men den förfördelade förklarade, att han vore tvungen att söka upprättelse för att icke alldeles stänga sin framtida bana, helst som han redan rönt så vidriga öden, särskildt i befordringsfrågan inom den teologiska fakulteten. Pettersson tillskref sina motgångar vid ansökningen en »förmans förfäktande af ensidiga åsikter, hvarigenom han varit blottställd för inhemsk och utländsk förföljelse». »Förmannen» syftar tydligen på Ahlman; den »utländska» förföljelsen på köpenhamnsfakultetens omdöme. Hela yttrandet, om också ej hela uppträdet, får anses som ett bevis på, huru den bedröfliga befordringsfejden genomsyrat alla förhållanden.

Af de många vittnenas utsago kan man göra sig en föreställning, huru saken tagit sig ut i den skumma källarsalen i våraftonens skymning. Med häpnad hörde spisgästerna - allesammans studenter - och tjänstfolket från det innanför belägna rummet de lärda

herrarnes alltmer högljudda ordväxling och utropet: »Så låter jag, min själ, inte hundsvottera mig!» Slutligen slogs dörren upp, och samma röst ropade på »vittnen». »Se här, mina herrar, huru jag handteras af doktor Engeström!» Docenten Pettersson syntes då sträfva att komma ut, under det att Engeström med ena handen höll honom i prästrockens krage och med den andra i nacken. Studeranden Delin, Göteborgska nationens kurator, en af den tidens studentkoryféer och en behjärtad man, som från början varit i docenten Petterssons sällskap, grep delinkven-ten från motsatta sidan i kragen och befriade honom. Därpå slogs dörren igen inifrån med en sådan fart, att nyckeln flög långt utåt golfvet; och de stridande parterna aflägsnade sig, först den anfallne, åtföljd af sin räddare, sedermera en stund efteråt hans antagonist med sällskap - under synbart bemödande att dölja ansiktet för de häpna vittnena i källarsalen.

Så gick det till. Hvad som förelupit inne i kammaren lärer väl icke varit något egentligt slagsmål: att teologie doktorn gripit teologie docenten i kragen hade, enligt hans egen bestämda förklaring, skett endast af omtanke för den yngre prästmannens eget väl: han ville hindra denne att komma ut och i sin uppretade sinnesstämning göra skandal bland ungdomen! Bestämdt förnekade han, att han »lufvat» sin antagonist; och den andre professorn försäkrade också, att sådant »icke kommit i fråga», om också docenten Petterssons »hår kommit i någon oordning».

Den vidlyftiga rannsakningen i målet, under hvil-ken en af bisittarne i rätten begärde, att kypargossen skulle höras, huruvida professor Engeström vid tillfället varit nykter eller af starka drycker öfverlastad,syntes emellertid endast åstadkomma half bevisning mot den anklagade; och domstolens utslag blef, att han ålades att fria sig med värjemålsed, att han icke med »ruskning, skuffning eller hårdrag ofredat eller på annat sätt genom våldsamhet förolämpat docenten Pettersson».

Handgripligheter bildade i hvarje fall sluttablån i denna serie af bilder från den »stridande kyrkans» historia vid Lunds universitet. Uppbyggliga hafva de för visso icke varit. Men äfven från skuggornas tid kan vara något att lära. Ty huru än tiderna gått framåt under den offentliga kontrollens dagar, så äga senare släkten ej rätt att fariseiskt slå sig för sitt bröst och ropa: Jag tackar dig, Gud, att jag ej är som dessa syndare! Och till lärdomarna höra äfven vissheten, att ljuset ej ständigt kan skymmas af töcknen. I den lilla värld, från hvilken vi sökt fram några gamla interiörer, hafva föryngringens makter haft sina naturliga målsmän: Det var ungdomen och dess lifaktighet, som småningom bröt de senila traditionerna.

*** Studentdemonstrationer på 1830-talet.**

1. När studenterna hurrade för sjuttiotvåan.

Sjuttiotvåan? Hvad var väl den att »hurra» för? Så tyckte många af dem, som 1834 hörde till de visa och förständiga och sågo ned på ungdomens upptåg; andra voro af motsatt mening. Nu, 65 år efteråt, torde väl de

finnas, kanske icke så alldeles få, som fråga: Hvad var egentligen »sjuttiotvåan», och hur kom det sig, att man hurrade? Kanske är det icke alldeles öfverflödigt att gifva en liten orienterande inledning rörande detta stora »rabaldernummer» från riksdagen 1834.

»Sjuttiotvåan» var, i korthet sagdt, den ännu i dag gällande 721a § i vår regeringsform, hvars första moment lyder: »Riksbanken förblifver under riksdagens (rikets ständers) egen garanti och vård, så att den ostörd må förvaltas af de fullmäktige, ständerna därtill förordna» o. s. v. Den grundsats, som i dessa ord är fastslagen, är den gamla och länge oomtvistade, att den första statsmakten icke äger någon bestämmande myndighet vid riksbankens förvaltning, hvilken ensamt tillhör representationen och

Studentdemonstrationer på 1830-talet.

1. När studenterna hurrade för sjuttiotvåan.

Sjuttiotvåan? Hvad var väl den att »hurra» för? Så tyckte många af dem, som 1834 hörde till de visa och förständiga och sågo ned på ungdomens upptåg; andra voro af motsatt mening. Nu, 65 år efteråt, torde väl de finnas, kanske icke så alldeles få, som fråga: Hvad var egentligen »sjuttiotvåan», och hur kom det sig, att man hurrade? Kanske är det icke alldeles öfverflödigt att gifva en liten orienterande inledning rörande detta stora »rabaldernummer» från riksdagen 1834.

»Sjuttiotvåan» var, i korthet sagdt, den ännu i dag gällande 721a § i vår regeringsform, hvars första moment lyder: »Riksbanken förblifver under riksdagens (rikets ständers) egen garanti och vård, så att den ostörd må förvaltas af de fullmäktige, ständerna därtill förordna» o. s. v. Den grundsats, som i dessa ord är fastslagen, är den gamla och länge oomtvistade, att den första statsmakten icke äger någon bestämmande myndighet vid riksbankens förvaltning, hvilken ensamt tillhör representationen och

dess ombud. Grundsatsen ansågs såsom ett frihetens palladium, och de funnos, som ansågo det säsom ett helgerån att röra vid den. Detta var emellertid hvad som syntes hota vid riksdagen 1834.

Den invecklade ställning, hvari myntbestämnings-frågan småningom råkat, hade under Karl XIV Johans regering väckt tanken på en förändring i lagstiftningen för riksbanken. Efter vidlyftiga öfverläggningar hade vid 1828-30 års riksdag väckts förslag om en ändring af 721a § därhän, att »banken, för alltid skild från rikets statsverk, skulle stå under konungens och rikets ständers gemensamma garanti och förvaltas af ständernas fullmäktige, enligt af konung och ständer gemensamt stiftade lagar». Denna grundlagsförändring hade af alla fyra stånden, oaktadt det tydliga upphäfvandet af den ofvannämnda principen, förklarats hvilande till behandling vid nästkommande riksdag; och det var sålunda fullkomligt i sin ordning, att 72:an i denna nya redaktion, hvilken innebar en tillökning i den konstitutionella regeringsmakten, framlades till ständernas godkännande vid 1834 års riksdag. Regeringens förslag härom följdes af ett förslag till ny banklag, byggdt på förutsättningen af 721a §:s nya lydelse.

Men tiderna hade ändrats. Hvad som 1830 accepterats af rikets ständer, fann 1834 ett bestämdt motstånd dels inom riksstånden själfva, där frågan, från att betraktas såsom en väsentligen ekonomisk angelägenhet, tillspetsades till en konstitutionell maktfråga, dels af den oppositionella pressen, den tredje statsmakt, som under de sista åren med ungdomens hela ifver gjorde sig gällande. Det hjälpte icke, att den gamle excellensen Rosenblad med afseende på tid-

ningsskrifveriet uttalade den åsikt, att det vore en »från afgrunden i senare tid uppstigen oren ande att störa samhällets och de enskildas lugn». Ett oväder uppväxte mot den gamle kungen och hans rådgifvare, hvartill man ännu ej sett maken under det nya statsskicket. Aftonbladet och Dagligt Allehanda, Nya Argus och den liberala pressen öfver hufvud stridde för 72:ans bestånd, som om saken gällt fäderneslandets väl eller ve. A andra sidan försvarades ändringen till konungamaktens förmån med ifver af regeringens organ, Posttidningen, Svenska Minerva, Journalen o. s. v. A ömse sidor försöktes alla medel för att vinna röster inom stånden. Vid riksdagsmiddagar och klubbar, så väl som på baler hos konung, kronprins och »excellentissimus» grefve Brahe

dryftades saken. Aftonbladet skref: På den bal, som hans excellens grefve Brahe »i går gaf kungliga familjen, och till hvilken åtskilliga medlemmar af riksstånden voro inbjudna, förmodar man, att sjuttiotvåan spelat en lika lysande roll som någon af balens lysande tärnor». »Sjuttiotvåan» blef nästan ett personligt väsen, som hade sina entusiastiska beundrare och sina svurna fiender.

Alla ansträngningar oaktadt, och fastän regeringen uppenbarligen, med framskjutande af den gamle konungens person, gjorde förändringen till ett äskadt förtroendevotum, föll ändringsförslaget. Med stor majoritet afslogs det af borgarståndet - Thore Petré, den sedan så berömde oppositionstalaren, vann då sina riddarsporrar. Det förkastades ock af bonde--ståndet, där de kända riksdagstalarne Anders Danielsson och Nils Månsson hörde till dess motståndare. Därmed var frågan fallen. I prästeståndet och på

riddarhuset gick förslaget visserligen igenom, men det hade hos adeln den ringa majoriteten af endast 55 röster, hos prästerskapet den ännu mindre af blott 5 röster. Särskildt på riddarhuset var debatten hetsig. Regeringens nederlag var uppenbart; och det blef icke det sista vid denna riksdag. Här är icke platsen att redogöra för bankfrågornas vidare öde vid riksdagen och för den därmed i sammanhang stående realisationsfrågan. Den gamle konungens tämligen onådiga afsked till ständerna var snarlikt det, som Gustaf III bestod rikets ständer vid riksdagen 1786.

»Sjuttiotvåan» hade emellertid under de första månaderna af 1834 varit det samtalsämne, som framför andra afhandlats öfver hela landet, från Ystad till Haparanda. Äfven i Lund hade den varit lifligt debatterad, och den ena af stadens tidningar, »Skånska Correspondenten», hade ifrigt förfäktat paragrafens bestånd. Meningarna torde väl här som annorstädes hafva varit delade; men det yngre släktet var, som vanligen plägar vara fallet, stämdt för den åsikt, som ansågs beteckna framåtskridandet - det vill säga, i föreliggande fall, den omtvistade paragrafens bibehållande.

Det var när underrättelsen om utgången af denna riksdagsfråga kom till den lilla universitetsstaden, som »studenterna hurrade för sjuttiotvåan». Demonstrationen ägde rum på Lundagård en vacker afton tidigt på våren, den 18 mars 1834, medan den sjunkande solen sände sina strålar mellan de olöfvade

kronorna i de gamla träden på den ännu muromgifna platsen. Efter vår tids begrepp var den så oskyldig som möjligt, ehuru den af deltagarne själfva nämndes med det något anspråksfulla namnet' »opinionsfest». Förloppet var följande:

Nämnda dags eftermiddag klockan 4 inställde sig hos docenten och t. f. professorn i estetik Assar Lindeblad, enligt dennes egen berättelse, några studenter med begäran, attr han ville å »studentkårens» vägnar yttra några ord vid den sammankomst, som var beramad att äga rum klockan 5 på e. m. samma dag. Assar Lindeblad, den bekante skalden, »tegnériden» framför andra, var af ungdomen högt uppburen för sin älskvärda och blida personlighet och ej mindre för sin skaldegåfva, som ägde något af improvisationens lätthet. Han var, säger en af hans biografer r på den tiden »ungdomens antesignanus, ej därigenom att han sökte en dylik position, utan därigenom att ungdomen älskade honom och ville se honom främst bland sig. Till all musik, som genomklingade ynglingasinnet, fordrades ord af honom . . . Lindeblad besjöng i de dagarna allt, ty hela världen var för honom idel poesi, domprosten Wåhlin så väl som den skönaste prinsessa.»

Det var därför, som ungdomen för sitt förehaf-vande nu sökte hjälp hos denne deras egen och musernas älskling. Han hade sina betänkligheter att uppträda oförberedt och hade gäster hos sig, hvilka han ansåg sig ej kunna lämna. Mot själfva demonstrationen hade han dock ingenting att invända och lät snart öfvertala sig. Han visste, säger han, att det icke kunde blifva fråga om att brista i undersåtlig vördnad för konungen, och han tillägger - vi känna

igen samtidens konstitutionella fraseologi: »Ty som det är ungdomen klart, att en konstitutionell konung representerar folkets majestät, så finnes bland denna ungdom visserligen ingen, som ej högt älskar och vördar

den faderlige monarken på Vasas tron, ingen, som ej förstår att skilja mellan konung och regering, mellan fäderneslandet och det egna intresset.»

Skalden hade snart tänkt ut sitt tal; förut hade han nedskrifvit en »Svensk frihetssång»:

»Söner af göternas mandom och ära blomstra vi upp i den kraftiga nord. Fri är vår ande som himmelens lära, fri är vår älskade fädernejord.»

Den ungdomliga dikten slutar:

»Lyfte sig landet i strålande ära! Ungdomen pryde sin fädernejord! Frihet och ljus är vår kungliga lära, ljuset och friheten lefve i Nord!»

Frihetssången afsjöngs jämte andra fosterländska sånger vid studentsammankomsten samma eftermiddag på Lundagård, och den förblef sedermera länge en lundensisk studentsång. Den sjöngs ännu på 1860-talet af studentgenerationer, som icke anade, att den första gången varit hörd vid ett så kritiskt tillfälle som 72:ans hyllning.

Sedan sångerna förklingat och ungdomsskaran samlat sig framför »gamla akademien» - nuvarande biblioteksbyggnaden - höll Lindeblad sitt tal. Det var helt kort och ganska ungdomligt, men innehöll lika litet som frihetssången något förgripligt. Där nämndes med vördnad »hjältekonungen» samt hyllades »de ädla representanter vid innevarande riksdag,

som, trogna sitt kall, hafva kämpat och kämpa för landets väl, för folkets självständighet. I en maktpå-liggande fråga hafva, enligt vår mening, i synnerhet borgerskapet och bondeståndet utmärkt sig och bland borgerskapets medlemmar vilja vi med tacksamhet särskildt erinra oss herr Petré, bland bondeståndets Anders Danielsson och Nils Månsson.»

Detta var allt. De studerande, fortsätter berättelsen, vandrade sedan »i lugn och glädje hem hvar och en till sin bok. Solen, som varit vittne till denna fredliga frihet, gick ner, och en skönare afton sade sig mången ej på länge upplefvat, och Lunds invånare hafva ej sett en lugnare.»

Men denna »fredliga frihet» väckte utanför Lundagårds murar mycken oro. »Skånska Correspon-dentens» och »Aftonbladets» berättelser om uppträdet - i den förstnämnda skildrades, huru »den samlade massan af hvad nationen har friskt och ofördärfvadt, den vimlande skaran af deltagande åskådare af alla klasser gjorde ett djupt intryck» - framkallade protester från regeringsvänligt håll. Bref från Malmö och från Lund infördes i Posttidningen och »Svenska Minerya», hvari påstods, att uppträdet ingalunda gillades af den allmänna meningen i provinsen, och framhölls, att ungdomen härvid gått i andras ledband. Dessa »andra» voro »präster och docenter och tidningsredaktörer», som gingo bakom och »liksom korpralerna vid mönstringen ropade hurra!» »Huru många akademiska lärare och präster, som voro instuckna bland lederna, vill jag lämna osagdt», hette det i Minerva. »Få kunde höra, hvad Lindeblad sade, och mången bland studenterna skrattade däråt.»

Men äfven höga vederbörande lade sig i saken. Kronprinsen-kanslern infordrade redogörelse från universitetets rektorsämbete; och det var till upplysning härvid, som Lindeblad afgaf den förklaring öfver sakens förlopp, ur hvilken utdrag ofvan anförts.

Då intet obehörigt tilldragit sig, fanns ingen möjlighet för den styrande makten att ingripa. Men den fromme Lindeblad, som äfven försyndat sig genom att dikta en sång till ära för den bekante riksdagsbonden Nils Månsson i Skumparp, betraktades länge såsom en farlig ungdomens förledare, som i en framtid borde näpsas. I Svenska Minerva ondgjorde sig Askelöf, själf en gammal lundensare, förskräckligt öfver Lindeblads förklaring. Dennas högstämda slutord: »För idéer, så sköna som fädernesland, konung och konstitution, är jag redo att både ridderligt kämpa och falla» - föranledde följande vresiga anmärkning: »Kämpandet tro vi, att han saklöst kan öfver-gifva, emedan ingen fiende torde visa sig på banan. Hvad åter fallet angår, så kommer det sannolikt att stanna vid ett fallande - utför trapporna.» Det hela karakteriserades som ett upptåg, tillställdt af docenter, hvari

ynglingarne snarare föreställt komparser än skådespelare och där de hade infunnit sig på kallelse. »Om de unga herrarne roa sig med att ropa vivat eller pereat för herrar Petré, Danielsson och Nils Månsson eller för några professorer, behagliga eller misshagliga, är icke af större vikt det ena än det andra. Ingen af de beskrikna kommer därigenom ett enda steg närmare odödligheten.»

Äfven från andra håll förnummos missljud med anledning af denna s. k. »opinionsfest». Anmärkningsvärdast var det uttalande, som gjordes från biskops-l88 STUDENTDEMONSTRATIONER PÅ 1830-TALET.

stolen i Växjö samma år af honom, som framför andra var ungdomens vän och länge gällt som de liberala idéernas målsman vid Lunds universitet. Det var i ett skoltal, där lian af handlade frågan »I hvad förhållande stå de unga till statens styrelse och dess politiska lif?» Det var utan tvifvel tänkvärda saker, som samtiden där fick höra; men den stränga dom, som fälldes öfver opinionsyttringar från ungdomen, var säkert oväntad för många. Detta skoltal har också sin biografiska märkvärdighet. Det kan i självfva verket i sin helhet anses beteckna den vändning i politiska åsikter, som inträdde i den åldrande skaldens sista år, hvilka för honom blefvo en skuggornas tid. »Ynglingen», säger han, »är ännu icke medborgare, utan han går i skolan för att en gång blifva det. Ännu mindre är han lagstiftare, ty han har därtill hvarken ålder eller erfarenhet eller den öfversikt af allmänna värf, som endast kommer med åren och icke ens alltid med dem, såsom vi ty värr postdagligen erfara. En känsla for landets väl, för landets ära kan han, bör han hafva; men en egen öfvertygelse, huru bägge skola befordras, kan han svårligen äga. För allmän människofrihet, för allmän människorätt må hans hjärta klappa varmt; men huru bägge häfdas i stort inom hans fädernesland, detta ligger näppeligen inom hans omdömeskrets.»

Huruvida »sjuttiotvåan* verkligen var något att »hurra för», må här lämnas oafgjordt. Långt efter den tid, som nu är i fråga, har denna lagbestämmelses lämplighet varit ifrågasatt. Obestridligt är, att representationens envälde i bankstyrelsen kan missbrukas och har missbrukats till partibelöningar, hvilka kunde funnit sitt korrektiv genom samarbete med regerings-makten. Och sant var nog också, att bland de ynglingar, som opinerade på Lundagård i den vackra vårkvällen 1834, icke funnos många, om ens någon, som kunnat bilda sig en egen ofvertygelse i denna segslitna tvistefråga. Men det hela var dock ett utbrott af ungdomlig frihetskänsla och vittnade om ett vaknande intresse för fäderneslandets allmänna angelägenheter, som väcker eftervärldens sympati och äf-ven synes hafva förtjänt samtidens. Att denna opinionsyttring, oskyldig som den var, kunde komma sä stor uppståndelse åstad, visar blott, huru ovan man då var att höra dylika uttalanden vid våra universitet, vare sig från de akademiska fäderna eller från ungdomen.

Särskildt under 30-talets stagnerande förhållanden gör detta studentuppträde i det gamla Lund ett uppfriskande intryck. Men det torde kunna antagas, att »Student-Corpsen» i Lund - det var på 1830-talet som denna benämning på sammanslutningen af den studerande ungdomen blef vanlig - icke åtnjöt det allra bästa rykte hos »höga vederbörande» efter detta uppträde. Studenterna skulle emellertid ett par år efteråt försynda sig ännu värre, ehuru just ej i politiskt afseende, än när de hurrade för sjuttiotvåan. Men de skulle också kraftigt demonstrera för att ådagalägga sina lojala tänkesätt och för att utplåna det ofördelaktiga intrycket.

Därom skall i det följande berättas.

*

2. När lundagårdsmuren ramlade.

Den plats vid västra utkanten af Lundagård, där nu prydliga blomsterrabatter och buskager glädja makten. Och sant var nog också, att bland de ynglingar, som opinerade på Lundagård i den vackra vårkvällen 1834, icke funnos många, om ens någon, som kunnat bilda sig en egen ofvertygelse i denna segslitna tvistefråga. Men det hela var dock ett utbrott af ungdomlig frihetskänsla och vittnade om ett vaknande intresse för fäderneslandets allmänna angelägenheter, som väcker eftervärldens sympati och äf-ven synes hafva förtjänt samtidens. Att denna opinionsyttring, oskyldig som den var, kunde komma sä stor uppståndelse åstad, visar blott, huru ovan man då var att höra dylika uttalanden vid våra universitet, vare sig från de akademiska fäderna eller från ungdomen.

Särskildt under 30-talets stagnerande förhållanden gör detta studentuppträde i det gamla Lund ett uppfriskande

intryck. Men det torde kunna antagas, att »Student-Corpsen» i Lund - det var på 1830-talet som denna benämning på sammanslutningen af den studerande ungdomen blef vanlig - icke åtnjöt det allra bästa rykte hos »höga vederbörande» efter detta uppträde. Studenterna skulle emellertid ett par år efteråt försynda sig ännu värre, ehuru just ej i politiskt afseende, än när de hurrade för sjuttiotvåan. Men de skulle också kraftigt demonstrera för att ådagalägga sina lojala tänkesätt och för att utplåna det ofördelaktiga intrycket.

Därom skall i det följande berättas.

*

2. När lundagårdsmuren ramlade.

Den plats vid västra utkanten af Lundagård, där nu prydliga blomsterrabatter och buskager glädja

ögat, var ännu in på 1860-talet stenlagd och kallades »Lilla Torg». Tre årtionden längre tillbaka skildes detta torg från Lundagård genom en väldig grå mur, som för profanum vulgus stängde utsikten till den akademiska helgedomen. Den studerande ungdomen älskade denna afstängdhet. Lundagård blef genom denna mur i en viss grad, tyckte de, deras särskilda egendom. Och nekas kan icke, att det muromgifna Lundagård måste hafva ägt något karakteristiskt, något stilmässigt, som man ej utan afsaknad kunde uppoffra.

Men många af de mera högt uppsatta betraktade lundagårdsmuren med oblida ögon, och redan 1816 hade universitetskanslern Lars v. Engeström stadfäst beslutet, att den skulle rifvas, så snart den fattiga akademikassans tillgångar medgåfve. När han åtta år efteråt nedlade sitt kansleriat, hvilket, såsom bekant, omfattade Lunds universitets mest ärofulla period, testamenterade han omsorgen om detta besluts verkställighet till det akademiska konsistoriet: därigenom skulle Lundagård förskönas och friska fläktar genomströmma det akademiska området.

Omsider 1837, alltså 21 år sedan beslutet fattats, blef man färdig med dess utförande. Skyndsamhet i ärendenas behandling har aldrig hört till de lärda fädernas egendomlighet er; men härvid var det kanske en känsla af att själfva företaget icke var så alldeles populärt, som bidrog till det långa dröjsmålet. När nu omsider afröjningsarbetet skulle börja och murbräckan anlitas, sattes detta, med eller utan grund, i sammanhang med den tillfälliga förflyttningen af biskopens och prokanslerns residens - medan den gamla biskopsgården vid Kraftstorget, öster om Lundagård, skulle ombyggas - till ett hus, beläget på

Lundagårds västra sida vid Lilla Torg. Utsikten därifrån skymdes genom den fula gråa muren; af Lundagårds friska grönska såg man endast topparna på kastanjeträden, och afundsjukt doldes hvad som af den glada ungdomsskaran förenades innanför murarna. Småningom utbreddes den meningen, att det var för att göra biskop Faxe, eller kanske ännu mera hans biskopinna, ett nöje, som studenternas älskade mur skulle falla; och det började jäsa i sinnena. Petitioner afgåfvos så väl från studentkretsar som från yngre akademiska lärare, att muren måtte få stå kvar. Men konsistorium förstockade sitt hjärta, och en vacker dag i april 1837 började rifningsarbetet.

Omedelbart därpå förmärktes manifestationer, som röjde missnöjet. Smärre samlingar af studenter ägde rum; tankarna vände sig naturligt nog kring attentat mot murbräckan, det förhatliga förstörelseredskap, som skulle användas vid vandaliseringsarbetet. En afton - det var den 6 april - af hämtades af ett tiotal studenter detta redskap, som utgjordes af en grof trästock. Den fördes upp till Helgonabacken och söndersågades; och en annan stock, afsedd att tjäna samma uppgift, blef från Lundagård buren till biskopshusets trappa. Där försökte man dels att låta den göra tjänst som murbräcka på förstugudörren åt gatan, dels att sönderbryta trappans järnstaket, hvar-vid dock stocken, som torde hafva varit något mur-ken och icke just lämplig vid stormningar, bröts sönder. Ingen polis syntes till.

Dessa attentat, i synnerhet det sistnämnda, som betänkligt störde husfriden hos stadens och universitetets högst uppsatte ämbetsman, voro utan tvifvel högst klandervärda. Men ändå vida betänkligare blef

saken, då mot midnattstiden en sten kom flygande in genom fönsterrutan och fann vägen till den säng, där den gamle biskopen omsider lagt sig till hvila efter aftonens oro, och - träffade honom i hufvudet, så att blodvite uppkom.

Förskräckelsen i biskopshuset var stor, icke blott för beskaffenheten af det blodiga märke, som stenen lämnat i biskopens hufvud, utan ock för de faror, hvilka syntes hota från den uppretade ungdomsskaran. Tillkallad läkare lugnade dock snart farhågorna för blodvitet: intet men skulle däraf följa. Men icke mindre stor var uppståndelsen hos den akademiska styrelsen.

Klockan sju på morgonen, så fort saken blifvit känd, sammanträdde i det akademiska konsistoriet alla nationernas inspectores och beslöto att energiskt tillhålla sina landsmän att verka för sakens utredning och våldsverkarnes upptäckande. Endast så kunde studenterna frigöra sig från misstanken att hafva gillat eller deltagit i detta illdåd. Därjämte skulle nationskuratorerna uppmanas att inställa sig hos biskopen och Uttala landsmännens »afsky» för hvad som händt. Sedan begåfvo sig rektor och professorer på sjukuppvaktning till biskopshuset; och längre fram på dagen mottog biskopen nationskuratorernas deputation, medan den studerande ungdomen samlades utanför. Deras talman försäkrade om ungdomens deltagande kärlek och vädjade till den talrika samling, som stod där ute; och den gamle biskopen med sitt förbundna hufvud tackade i hjärtliga ordalag. - Lands-höfdingen i länet kom resande från Malmö; polisen sattes i rörelse, rapport afgick till universitetets kansler, kronprinsen - allt samma dag.

Det gick, såsom det ofta går i dylika fall - den egentlige gärningsmannen upptäcktes icke. Stenkastningen hade också ägt rum en timme, sedan det öfri-ga oväsendet upphört. Men dettas anstiftare röjdes, och icke mindre än 11 studenter dömdes af konsistorium till relegation för längre och kortare tid. Straffet var välförtjänt. Hela uppträdet var, äfven oafsedt stenkastningen, icke blott en yttring af ungdomligt öfverdåd, utan äfven ett uttryck af våldsamhet och hänsynslöshet, mot hvilket förmildrande omständigheter knappast kunde anföras.

Men orätt vore det dock säkert att antaga, att ofoget hade någon djupare grund af illvilja eller vanvördnad mot den gamle prokanslerens person. Biskop Faxe hade i sin krafts dagar varit en utmärkt ämbetsman med lifligt intresse för studier och vetenskapliga samlingar. Såsom biskop hade han fört ett representativt hus; ungdomen var gärna sedd i hans familjekrets. Nu var han sjuttio år, en blid patriark med ett vördnadsbjudande yttre och ett väsen, fullt af välvilja. Esaias Tegnér, som i yngre åren ofta låtit sitt skämt spela och sin lyra klinga i det faxeska huset, hedrade honom vid hans jubelpromotion året efter detta attentat med ett kväde, där han erinrade,

»hur tiaren sitter skönt, fridens sinnebild, emellan silfverhår och lagergrönt.»

Mot denne fridens man kastades säkert ingen sten i afsikt att skada, på sin höjd för att demonstrera.

Men huru som helst, saken var ägnad att ådraga lärdomssätet en föga behaglig uppmärksamhet, då det nämligen icke kunde betviflas, att demonstrationerna

företagits af upphetsade studenter. Den tidens »ligapojkar», gesällerna, sågo icke ogärna, att lundagårdsmuren ramlade och att studenternas tillhåll ej vidare liknade en befästad borg. - Ryktet visste berätta om andra våldsamheter af studerande. Rektor skulle den första maj ha blifvit öfverfallen med knuflningar och ohöfliga tillmälen. Uppgiften dementerades i stadens tidningar; men det var tydligt, att oro rådde i sinnena.

Om studenterna i Lund efter dessa tilldragelser mångenstädes voro mindre väl anskrifna, så var det icke att undra öfver, helst som minnet af den förgripliga /2:an ännu icke var utplånadt. Hvad nu skett var dock vida värre; det kunde möjligen af konung och regering uppfattas som rebellion mot all ordning. I både ungas och gamlas ögon var det därför af vikt att hos höga vederbörande söka återställa ungdomens goda rykte - och äfven dess sångares,. Assar Lindeblads. Denne sistnämnde kunde naturligtvis icke af någon misstänkas för delaktighet i ofoget vid Lundagård; men hans politiska renlärighet kunde måhända ännu synas tvifvelaktig hos dem, som makten hade.

Tillfälle för den älskvärde skalden - fortfarande färdig att vara ungdomens föresångare - så väl som för studenterna och universitetet i dess-helhet att visa sin lojalitet erbjöd sig vid »allerhögsta vederbörandes» besök i Skåne samma år.

Först kom kronprinsen Oskar, stadd på resa till Tyskland. Han passerade den 15 maj Ystad. Universitetet skyndade att ditsända en deputation, anförd

af rektor, för att bringa honom en afskedshälsning. Den orättvist misskände skalden Lindeblad hade skrif-vit verser, som afsjöngos, då fursten gick ombord:

»Utöfver vänlig bölja DU gungar från vår strand; men våra hjärtan följa DIG hän till Söderns land. Se, nordens hjältehamnar omsväfva DINA spår, och Sveas kärlek famnar sin OSKAR, hvar han går.»

I september samma år fick Skåne ett besök af den gamle konung Karl Johan; och den hyllning, som då bragtes honom, var otvifvelaktigt afsedd att borttaga alla tvifvel om lojaliteten i den akademiska ungdomens sinnen. Studenterna och deras skald spelade en hufvudroll vid de högtidligheter, som ägde rum i den gamla lärdomsstaden.

Dessa voro för öfrigt de, som vanligen förekom-mo vid kungliga besök i de svenska städerna, innan järnbanorna funnos: ridande eskort af stadens borger-skap, hälsningstal vid tullen af stadens honoratiores, illumination och transparanger, hvartill - som i våra dagar - kommo presentationer, festmiddagar, tal och skålar. På Akademiska föreningens transparang lästes:

Med oliv och lagerkrans klassisk är din segerära.

H. M:t bodde hos öfverstekammarjunkaren baron Gyllenkrook, den kände människovännen, stiftaren af Råby räddningsinstitut. Vid ankomsten till sin bostad hälsades konungen af akademistaten och den

studerande ungdomen. En del af denna sistnämnda hade utbedt sig att under konungens vistelse i Lund få utgöra en hedersvakt kring hans person. »H. M:t genomgick genast de bevarade ynglingarnes leder . .. Det var skönt att se den kraftfulle svenske konungen bland en liflig, svensk ungdom under svenska fanan.» Sedan afsjöngs »af valda röster» en hälsningssång, å den studerande ungdomens vägnar författad af Assar Lindeblad. Vid den officiella middagen samma afton förekommo äfven verser af Lindeblad; och då konungen följande dags eftermiddag lämnade staden, af-sjöngo studentsångarne äter ett kväde, äfvenledes för-fattadt af samme skald. Nog borde den oförtrutne sångaren anses härmed hafva gjort bot för sången öfver Nils Månsson i Skumparp.

Den gamle kungen med sitt lättrörda sinne och sin sydländska liflighet var icke okänslig för denna hyllning från ungdomen. Särskildt var den forne krigaren intresserad af de unga krigarämnen, som bildade hans lifvakt: han samlade dem i krets omkring sig och, heter det i festberättelsen, »de studerande fingo af Högstdensamme mottaga de nådigaste och mest faderliga försäkringar». Afskedssången å-hörde han med rörelse; han förklarade, att »de dagar, på hvilka han vunnit sina segrar, icke skänkt honom större tillfredsställelse än den närvarande». Det var en kunglig hyperbol, jämförlig endast med den ungdomliga, som innehölls i den nyssnämnda afskeds-sångens slutord:

»Stormarna må skaka

fjällens grund: för Dig, för Dig

en orubblig tron likväl

står på hälleberget i vår själ.»

Men den kungliga välviljan hade äfven tagit sig mera reda uttryck. Konungen förnyade och ökade sina stipendiestiftelser för universitetet och - han gaf amnesti åt de studenter, som blifvit relegerade för delaktighet i uppträdet den 6 april. Detta sistnämnda skedde på biskop Faxes förbön. Utan tvif-vel bidrog det att öka den entusiasm, som tjusningskraften af den gamle kungens personlighet och glansen af hans minnens ära ofelbart

framkallade i unga sinnen.

Konungabesöket i Lund 1837 och de uppträden, som föranleddes af lundagårdsmurens fall, fingo sålunda ett sammanhang, hvarigenom dissonansen löstes. Men - murarna restes icke åter med sång och ingen önskade dem nu tillbaka.

En epilog till de händelser, vi här antecknat, utspelades en af de sista dagarna i september vid stranden af Öresund. Konung Karl Johan hade från Lund begifvit sig till Malmö och skulle därifrån resa till Engelholm utan att passera igenom Lund. Studenterna ville dock å nyo bringa honom sin afskeds-hyllning: de samlades och tågade manstarka till det en mil väster om Lund belägna Lomma, där de försport, att han skulle färdas fram. Uppställda på ömse sidor om vägen hälsade de monarken med en ny afskedssång. Åter igen var det Assar Lindeblad, som strängat sin lyra, denna gång till metrisk vers:

»O, förlåt vår längtan, som gick till Sundets glada strand, att strö på din väg en blomma och att åter läsa ditt kungaögas lågande kärlek.»Den gamle kungen tackade med rördt hjärta de entusiastiska ynglingarne för detta bevis på tillgifvenhet och fortsatte så sin färd. Men ännu ett »stormande vivat» ägnades honom: de ungdomliga skarorna ilade efter kungens resvagn, sedan den redan hunnit ett godt stycke vidare på vägen, upphunno den och bragte ännu en sista hyllning åt den åldrige landsfadern, hvars personlighet tydligen gripit deras sinnen. Sedan tågade de i stillhet tillbaka till Lundagård, och vandringen afslöts med folksångens afsjungande. »Aldrig har den utförts med mera värme och högre sinneslyftning än denna gång», säger stadens krönikeskrifvare.

Det ligger i denna omisskänneliga, omedelbara hänförelse bland ungdomen något verkligen gripande. Det är dess sköna privilegium. Formerna, hvilka hänförelsen söker, kunna vara mer och mindre lyckliga, och den sång, som tidens sed fordrade, var kanske entonig nog. Obilligt vore det äfven att begära, att den lyra, som fem gånger inom så kort tid stämdes till kunglighetens lof, alltjämt skulle ha nya toner. Men det lyriska elementet saknades icke ändå. Det är hos ungdomen oförgängligt i alla släkter och består utan både rim och meter.

Den uppflammande hänförelsen för det verkligt stora hos den gamle hjältekonungens personlighet kastade sitt försonande skimmer öfver hvad ungdomen kanske i hans ögon brutit. I hvarje fall visar den medaljens framsida hos ungdomssinnet. Den bör icke döljas, när man framhållit frånsidan genom att skildra det ofog, som bedrefs under den lika ungdomliga harmen öfver att lundagårdsmuren ramlade.

*

Efter samtida stålstick.

En folktribun och en frihetsskald från 1840.

»Förliter eder icke uppå förstår!» — så utropade vid början af den oroliga riksdagen 1840 en af de »redlige dannemännen» i det hedervärda bondeståndet. Detta varningsrop riktades mot den gamle konung2OO EN FOLKTRIBUN OCH EN FRIHETSSKALD FRÅN 1840.

Karl XIV Johan och gällde hans löfte i trontalet om skattelindringar. »Den enfaldiga allmogen», sade talaren, hade hittills trott, att »kungsord» borde gälla som de högtidligaste af alla försäkringar. Men denna fromma tro hade blifvit satt på ett hårdt prof, ansåg han, genom statsverkspropositionens anspråk på ökade anslag oaktadt löftet om skatternas nedsättning. Att ökade tillgångar medgåfvo både anslagens ökning och skattelindring, förteg han visligen.

Det vanvördiga ordet flög kring land och rike. Det ansågs af många, i dessa det jäsande missnöjets dagar, just slå hufvudet på spiken. Talaren bl ef i hast en populär man, nästan en hjälte, nämligen hos regeringens många vedersakare; af dess försvarare betraktades han såsom en genom sin hätskhet och tilltagsenhet jämte sin begåfning högst farlig person.. Mannen var bondefullmäktigen från Älfsborgs län Hans Jansson. Genom sitt hänsynslösa uppträdande vid 1840 års riksdag vann han en viss ryktbarhet, om den ock blef kortlifvad nog. Mångenstädes hyllades han då framför sina ståndsbröder såsom en folktribun.

Hans Jansson, utgången från ett fattigt bondehem på Dalsland, hade börjat sin bana som klockare och vaccinatör

och hade genom sitt goda hufvud och sirr talgåfva tidigt fästat hembygdens uppmärksamhets Såsom dess representant i bondeståndet hade han bevistat tvenne riksdagar före 1840 och under dem ställt sig i oppositionens leder under den bekante bondehöfdingen Anders Danielssons fana. Vid 1834 års riksdag invaldes han bland fullmäktige i riksgäldskontoret och blef ledamot i ett par kommittéer.

Då Anders Danielsson 1839 gick ur tiden, var Hans Jansson väl ingalunda skickad att öfvertaga dea

märklige mannens ledareroll, men han tillhörde dock bondeståndets mera bemärkta ledamöter. Och hvacl mera var - under sin stockholmsvistelse hade han knutit nära förbindelser med den liberala pressens man. Af dem begagnades Hans Jansson för oppositionella syften; till gengäld bidrogo de att skapa hans rykte.

Hans ställning var härigenom sådan, att regeringen under de kritiska förhållandena vid början af riksdagen 1840 ansåg sig böra erbjuda honom talmansbefattningen i bondeståndet, hvarigenom hans inflytande såsom oppositionsman skulle i någon mån hafva neutraliserats. Ryktet om denna plan spridde sig, men gillades icke af den liberala pressen, som ville hafva honom till språkrör. Aftonbladet, i hvars redaktionsbyrå Hans Jansson var mycket hemmastadd, rådde honom att gå på operan och se »Robert af Normandie», och sjunga, liksom Robert, när Isabella och Bertram kämpa om honom: Nej, nej, nej, nej, nej, nej, nej! »Går han segrande ur detta eldprof, skall det lyfta honom högre i allmänhetens ögon, än något talmanskap skall göra.» Hans Jansson lydde och afsade sig uppdraget.

Men vid det företräde hos den gamle konungen, till hvilket Hans Jansson kallades genom en vän från hans hembygd, kaptenen Lilliestierna, sedan känd som författare till »En åttioårings minnen», bedyrade han, enligt dennes uppgift, sin tillgifvenhet för monarkens person. Karl Johans imponerande väsen och de ord han talat, gjorde, efter hvad Hans Jansson försäkrade den konungatrogne Lilliestierna, ett gripande intryck: den tillärnade talmannen tänkte med smärta, sade han, på huru denne »store, ädle man nu på gamla dagar vore belönad».

Huru föga uppriktiga dessa försäkringar voro, ådagalade Hans Janssons uppträdande i bondeståndet få dagar efteråt. Han kan sägas hafva anslagit ståndets direkt förolämpande ton mot den gamle konungen och hans radgifvare. Han uppläste i bondeståndet förslag till en svarsadress på konungens trontal. En dylik adress, innehållande kritik öfver konungens tal och redogörelse för vissa önskningsmål, var en nyhet i den svenska riksdagens praxis, och det väckte därför stort uppseende, dä detta förslag med mycken emfas frambärs af Hans Jansson. Adressen blef i ståndet mottagen med högljudt bifall, och de öfriga stånden inbjödos att deltaga i dess framläggande för tronen. Frågan förföll dock genom de öfriga ståndens vägran att deltaga i denna opinionsyttring och genom konungens afvisande af bondeståndets särskilda deputerade.

Det värsta var, att denna beryktade adress alldeles icke var författad af Hans Jansson utan af Lars Hierta! Dennes egenhändiga koncept har återfunnits och förvaras nu i Kungl. Biblioteket. Att Hans Jansson härvid lyst med lånta fjädrar gjorde emellertid ingenting till saken. Framför andra blef han nu en af bondeståndets koryféer; och då han några dagar efteråt, den 15 februari, utslungade sitt berömda: »Förliter eder icke uppå förstår!», blef han en »nationens man», som vid sidan af C. H. Anckarsvärd och Thore Petré skulle göra slut på »allenastyrandet» och ut-kräfva sträng räfst med konungens radgifvare, genom-drifva representationsreformen o. s. v. Han insattes i konstitutionsutskottet, hvars »anmärkningsmemorial» mot statsrådet öfverträffade allt hvad man hittills upplefvat vid riksdagarna. Han väckte motion, att riksdagen, genom att nedsätta bevillningen till hälften,

skulle tvinga regeringen att före årets slut åter sammankalla ständerna. Antagandet af »ett nytt statsskick», förberedt vid den redan började riksdagen, skulle vid den kort därpå följande genomdrifvas med eller mot regeringens vilja. Liksom den beryktade svarsadressen var ett lån af Lars Hierta, så härledde sig denna motion egentligen från Anders Lindeberg; men detta förringade icke verkan af den populäre folkrepresentantens ord. När hans meningsfrände inom ståndet, den oförsynte Sven Heurlin, yrkat att vid bestämmandet af statsrådens aflöning borde förfaras efter samma grunder som vid »städjandet af tjänstehjon», var den förre färdig att följa

samma tankegång. Ständerna borde känna sig såsom en »husfader», som läte anslagens frikostighet bero af den grad af »flit, sparsamhet, erkänsla och aktning för husfaderns vilja», som visats af öfriga familjemedlemmar - d. v. s. statsråden och regeringsmakten. Det är parlamentarismens princip, uttryckt i patriarkaliska ordalag.

Sin ställning såsom en af bondeståndets hufvud-personer bibehöll Hans Jansson till riksdagens slut, ehuru han under dess fortgång gjorde mindre buller af sig än under dess begynnelse. Ett vidlyftigt anförande till bondeståndets protokoll vid ett af dess sista sammanträden ansågs såsom ett slags »afskeds-adress» och innehöll följande tirad: »Vi kunna tryggt vädja till nationen och framtiden. Döme de öfver oss!» - Det har ansetts sannolikt, att detta slutstycke i Hans Janssons verksamhet vid 1840 års riksdag flutit ur samma penna som hans adress vid dess början.

Okändt var det visserligen icke för dem, som stodo riksdagsförhållandena nära, »att böndernas höf-

dingar antogo sufflörer», såsom det heter i Palmblads politiska ströskrift »Politisk Camera Optica», med till-lägg att »Hans Jansson hämtar besked ur Anckar-svärds salonger». Och det var den tiden icke ondt om skrifkunnigt folk, som satte memorialerna i danne-männens händer och bidrogo att skapa deras parlamentariska rykte: Lars Hierta och Gustaf Hierta, T. Sandström, V. F. Dalman och And. Lindeberg. Men för dem, som på afstånd betraktade riksdagsskådespelet eller sågo det genom den liberala pressens glasögon, var Hans Janssons storhet oomtvistad. För dem var han framför alla »nationens man», folkfrihetens oförfärade försvarare, en ny lagman Torgny. Till honom ville man hyllande ropa, liksom skalden i Fritiofs saga:

»Hell dig, du frie man af järn, du bonde god!»

Sådan var Hans Janssons ställning vid den sista riksdagen i »gamle kungens tid». I hans efterträdares »nya system» passade det bättre att göra den radikale bonderepresentanten till ståndets talman. Vid riksdagarna 1844 och 1847 fungerade han såsom sådan; han blef äfven ledamot i representationskommitteen 1846. Men den nimbus, som omgifvit oppositionsmannen från 1840, skingrades snart, ehuru hans riksdagsvana gjorde honom talmansskapet vuxen. Situationen 1840 hade skapat hans rykte, och då den var förbi, gick ryktet också snart sin kos. Då Hans Jansson 1854 slutade sina dagar på sitt hemman på Dalsland, tillhörde han icke längre bondeståndets representanter vid riksdagen. Han dog nästan glömd; och ehuru hans minne vid underrättelsen om hans

död hedrades inom ståndet med ett minnestal, som infördes i dess protokoll, lämnade han icke efter sig något tomrum inom Sveriges offentliga lif.

Historien har icke åter upprättat hans korta rykte. I det svenska bondeståndets häfder är hans plats icke jämförlig med vare sig Anders Danielssons eller Nils Månssons i Skumparp, som båda voro hans närmaste föregångare. Han hörde icke till dem, som sutto vid styret och bestämde farkostens riktning öfver det upprörda hafvet; på sin höjd var han en fräsande svallvåg, något högre än de andra, i dess kölvatten.

Trumpetstötarna vid början af riksdagen 1840 trängde äfven till det från händelsernas skådeplats aflägsna bildningscentret i Sydsverige; och de framkallade äfven i Lund ett eko, särskildt bland de unga. Hos den tidens ungdom fann svärmeriet för ideala mål bättre resonansbotten än hos ungdomsgenerationerna under seklets senare hälft. För politisk frihet och människorätt, för folkens förbrödring och stam-fränders sammanslutning, för tankens frihet, ej mindre än för det sköna i konsten och litteraturen, svärmade i denna idealistiska tid en rättskaffens student - en af dem, som voro »Herrer i Aandens Rige», såsom de nämndes af den samtida danske skalden. Vaket var det unga släkte, som kring 1840-talet rörde sig på Lundagård, skandinavismens pionierer, hvilka dels mot-togo sina intryck från det vaknande politiska lifvet i Danmark, dels stodo under inflytande af de strömningar, som rörde sig inom »das junge Deutschland».

Studentpoesien florerade. Det gamla »Lunds Veckoblad», som i århundradets början bjudit sina läsare på Esaias Tegnérs ungdomsdikter och sedan upptagit så många alster af »tegnéridernas», särskildt Assar Lindeblads poesi,

ägde vid denna tid bland sina poetiska medarbetare, utom N. Lilja och Isr. Tollin, hvilka båda kunde räknas till tegnériderna, tvenne unga diktare, hvilkas namn gått till eftervärlden: Herman Sätherberg och C. V. A. Strandberg. För åren 1840-43 utgaf Bernh. Cronholm kalendern »Hertha, svensk-dansk nyårsgåfva» - ett sydskandina-viskt motstycke till den samtida uppsalakalendern »Linnea Borealis» - med bidrag från båda sidor af Öresund.

Akademiska Föreningen, grundlagd 1830 och inrymd i en nu försvunnen tvåvåningsbyggnad i närheten af den plats, där det nuvarande ungdomsslottet reser sig, blef småningom ett centrum för ungdomens sång och vittra idrott. I studentlifvet spelade den af Otto Lindblad grundlagda studentsången en väsentlig roll. I föreningens »sociala afdelning» samlades under ledning af denna afdelnings »förman» ungdomen till »soiréer» med musik, deklamation och föredrag. Den nyss nämnde B. Cronholm, då filos, magister och sedan docent i kemi, mest känd såsom grundläggare af den bekanta malmötidningen »Snällposten», hade väsentligen bidragit att gifva dessa samkväm sin hållning och form.

I »Lunds Veckoblad» lästes den 26 februari 184a följande notis: »Bland redliga och manliga 1840 års riksdagsmän är Hans Jansson särdeles utmärkt. Hans namn uppbäres med förtjänta loford kring hela fäder-EN FOLKTRIBUN OCH EN FRIHETSSKALD FRÅN 184O. 207

neslandet. Af stämmor till hans pris hörde vi här om dagen en, hvilken fann återklang i allas bröst, hvilka densamma förnummo. På en af soiréerna i härvarande studentförening. . . uppträdde nämligen en ung man af redan kända lofvande skaldeanlag med en hälsning till folkrepresentanten Hans Jansson.» Därpå följer ett referat af styckets innehåll och dess slutstrofer jämte tillkännagifvande, att poemet komme att sär-skildt utgifvas.

Den unge mannen med de »lofvande skaldeanlagen» var Carl Vilhelm August Strandberg, då en tjugutvåårig student, sedan två år akademisk medborgare i Lund. Det var i »Lunds Veckoblad», som alstren af hans skaldegåfva först sett dagen. Där hade man af signaturen »Talis Qvalis» läst naturskildringar och stämningsbilder, såsom »Fantasi på Lundagård pingstnatten» eller »En septemberkväll på Helgonabacken», men också politisk lyrik efter tyska förebilder. Kvädena voro ungdomliga och omogna, ofta dystra, öfverlastade till uttrycket, deklamatoriska och oklara, och de förlorade sig gärna i allmännelig-heter. Men omisskänneligt röjdes i dessa försök en genius af högre ordning, en dristigt flygande fantasi samt en sällsynt uttryckets kraft och ursprunglighet, äfven där främmande inflytande var tydligt. Det var en ung atlet, som öfvade sig att utdela hugg med ett väldigt slagsvärd, och äfven när han, såsom ej sällan skedde, högg i luften, förstod man, att han en gång skulle komma att föra sitt vapen med säker och stadig hand.

Han sjöng »Ord och inga visor. Till mina kamrater», och där fälldes hotande ord om2O8 EN FOLKTRIBUN OCH EN FRIHETSSKALD FRÅN 1840.

- - - »de blottade svärden,

som svängas för frihet och ordning och rätt

och ljus åt den hånade människoätt».

»Vid folkvännen Anders Danielssons graf» är Talis Qvalis' äldsta politiska poem i Lunds Veckoblad (1839). Om den bekante folkrepresentantens lif, gärning och personlighet förekommer intet - antagligen visste den unge skalden föga besked därom. Stycket ut-göres af allmänna betraktelser i demokratiskt syfte:

»Du stolte ädling, tag en vandringsstaf och vallfar till den simple bondens graf! Där kan du mången dyrbar runa lära om bondens värde och om bondens ära, som djärft du smädar och vill ej förstå. Den segrar dig förutan väl ändå.»

»Hälsningssång till folkrepresentanten Hans Jansson», som upplästes i »Akademiska föreningens sociala af delning» den 22 februari 1840, var ett större motstycke till dessa betraktelser på Anders Danielssons graf. Äfven här är det icke egentligen fråga om den besjungnes bedrifter: af sångens 15 trycksidor har endast den sista någon direkt personlig hänsyftning på Hans Janssons verksamhet. Dennes namn är egentligen en tillfällig skylt på en

frihetssång till den nya tidens ära. »Huru skönt det blixtrar!» är ett slags omkväde i dikten.

»Den nya tiden står med blixt i hand och strålig panna öfver alla land - - Despotens bila krossas uti stycken, och rätt ej vränges efter furstenycken.»

Där skildras vidare, huru

»Tunga dimmor skocka sig kring Norden.

Se dig omkring! Utöfver fosterjorden

far moln på moln, och blixt där inne bor. - -EN FOLKTRIBUN OCH EN FRIHETSSKALD FRÅN 1840. 209

En dof förbittring skakar sina vingar kring hela landet; i allt större ringar som ormen löper hon sin cirkelgång.»

Därefter framkallas bilden af den tid af götisk mandom, då nordbon ännu ej lärt att »som slafven sjunga sitt gissels lof», utan bonden på tinget »talte sanning, järnhård sanning». Ännu funnes det, heter det vidare, »oförsagde medborgsmän», som träda fram ur kojan och »ila till tings att strida för rätt i landet».

»Och ryktet flyger öfver berg och dalar och hänryckt om den svenske bonden talar. Hvad stort han verkat för, i häfdens famn förevigas tillika med hans namn.»

Stycket slutar med följande apostrof:

»Bär sanning oförskräckt till kungatronen. Se upp! Till ryggvärn äger du nationen. Hvarhelst hon dig i kämparaden fann, hon jublar högt - hell dig, du folkets man!»

»Hälsningssängens» yttre form, dess versslag, sättet för dess offentliggörande röjde uppenbarligen afsikten att vara ett protesterande motstycke till Tegnérs bekanta, särskildt utgifna poem »Till svenska riddar-huset vid 1840 års riksdag» och dess föregångare »Georg Adlersparres skugga till svenska folket», i hvilka »nyhetskrämarns dårskap» och den makt, som har »dagblad till sin kröningsmantel», gisslas i vredgade ord. Den unge skalden, den nya tidens son, vänder sig beklagande till den åldrande apollobrodern, från hvilken hans lyra, äfven i det föreliggande stycket, lånat så många toner:

Tegnér, Från farfarsfars och farfars tid. 142 IO EN FOLKTRIBUN OCH EN FRIHETSSKALD FRÅN 1840.

»Om äfven han med ömkan blickat neder

på våldets legoknektar, hvilkas leder

allt mera glesnade; om mången gång

en värld stått hänryckt vid en manlig sång -

och nu han sviker tidens höga kraf

- liksom en mor invid sin älsklings graf

i stilla vemod stannar kvar och gråter,

hans tid beklagar honom och - förlåter.»

Det har sitt intresse att se, huru Esaias Tegnér själf bedömde saken. Han skref (i ett otryckt bref den 20 mars 1840) från riksdagen, där han intog en framskjuten ställning bland »rabulismens» motståndare: »Kände man denne Hans Janssons obetydlighet så väl som jag och visste man, att han icke skrifvit själf en rad af livad som utgått i hans namn, som alltsammans är »förfärdigadt» af Gustaf Hierta och andra publicister, så skulle man ej göra så mycket väsen af en sådan . . ., äfven om hans tänkesätt ej vore så samhällsupplösande som de äro. Hvad Talis Qvalis angår, så saknar han icke en viss rimgåfva, men på en så stenbunden och stenig grund som dagens liberala politik växer ingen poesi.» Han yttrade sig icke rörande den unge »rabulistiske» skaldens anfall mot honom personligen, men han klagade, att »rabulismen går som en epidemi öfver land och rike».

Tiden var för mycket upprörd, att ett skaldestycke med titeln »Hälsningssång till Hans Jansson» icke skulle

blifva föremål för uppmärksamhet så väl inom den krets, där det först framträdde, som utanför lärosätets murar. Det spriddes i många exemplar; man uppgaf, att upplagan hastigt måste ökas från 5.00

till 2,000 exemplar. Då hälsningssången först upplästes i »sociala afdelningen» af Bernhard Cronholm, var, säger en samtida, bifallet allmänt »men tyst», och ingen politisk demonstration föreföll. Cronholm fann, att stycket andades »en ren och med ungdomlig liflighet uttalad kärlek för konung och fosterland» och ägde poetiskt värde. Han tillmätte saken ingen vikt och hade inga betänkligheter mot dess uppläsning, helst som föreningens stadgar föreskrefvo »föredrag och deklamatoriska öfningar» vid samkvämen utan ringaste inskränkning med afseende på valet af ämne. Men andra hade motsatta åsikter, och dikten väckte genom den behandling, den kom att röna, ett uppseende, hvartill den lilla lärdomsstaden sällan skådat maken. Äfven tidningspressen, så väl den liberala som den konservativa, blandade sig i saken och bedömde poemet från olika ståndpunkter. Aftonbladet fann det »moderat och sansadt»: de, som tyckte annorlunda, såge »spöken midt på ljusa dagen». I Upsala-Correspondenten däremot infördes dels poemet »Skymningen eller ufvarnas krig mot sångfåglarna» till Hälsningssångens förlöjligande, dels en hälsning till de konservativas ledare Hartmansdorff, hvari det hette till slut:

»Har han ej bakom sig nationen, stå sanning, lag och häfden där.»

Äfven »Svenska Biet» skämtade med den unge lundaskaldens uttryck »till ryggvärn äger du nationen» och anmärkte, att stycket »dignar under öfvermått af blixtar, svärd, klingor, despotism, furstenycker, förtryck, bojor och ilska». Med afseende på de republikanska idéernas verkan på vissa ynglingar gjordes

följande allmänna, ganska befogade anmärkning: »De se i de lagbundna monarkerna idel asiatiska tyranner, hvilka de tro sig kallade att uppmana folken att störta. Om en riksdagsman i Sverige, underblåst af tidningarna, tar munnen full och börjar klandra likt och olikt, så se de i denne en folkets man, kallad att bryta tyranniets bojor och krossa despotismens välde.»

Men allra störst var, såsom nämndt, uppståndelsen i Lund. De debatter, som den ungdomliga dikten framkallade man och man emellan, torde väl ännu vara i minne hos en och annan högt bedagad. Akademiska föreningens protokoller äro en hufvudkälla för, historien om de brytningar inom den yngre akademiska världen, som däraf framkallades. De räckte nästan året ut; diskussionerna erbjuda en bild af tidsförhållandena jämte bidrag till de mera framträdande personligheternas karakteristik.

Universitetsbibliotekarien och teologie adjunkten Reuterdahl, sedermera Svea rikes ärkebiskop, en man som i många afseenden var en prydnad för Lunds universitet, hade ännu icke börjat den politiska bana, som skulle föra honom dels till statsrådstaburetten, dels till det kyrkliga primatet och gifva honom namn såsom en af konservatismens pelare. Hvar den lärde teologens sympatier lågo inom politiken - i vetenskapen var ha,n frisinnad - var emellertid ingen hemlighet. Det var han, som först ingrep i frågan om Hälsningssången, då han från sin paternella ståndpunkt ansåg, att den studerande ungdomen kunde och borde lefva i en »bättre värld än dagsopinionernas och dagskäbblets».

Sedan åtskilliga år var Reuterdahl såsom föreståndare för Akademiska föreningens Athenseum (tidnings-

afdelning) en af dess förtroendemän. Han vände sig nu till föreningens styrelse (»deputerade») vid ett sammanträde, sammankalladt tvenne dagar sedan Lunds Veckoblad innehållit notisen, att sången till Hans Jansson blifvit uppläst inom sociala afdelningen - således innan den var tryckt - med en skriftlig anhållan om vidtagande af åtgärder i frågan. Han förklarade, att han icke kände styckets innehåll eller dess författare, och att han själf såsom ledamot af föreningen och universitetet icke tillhörde eller ville anses tillhöra något politiskt parti. Men då af Lunds Veckoblad syntes framgå, att ett uttalande af bestämd politisk syftning förekommit vid en offentlig sammankomst inom föreningen, uttryckte han den mening, att det vore i hög grad »obehörigt», att man

där sysselsatte sig med politiskt opinerande, hvartill flertalet af dem, som besökte sammankomsterna, saknade mognad. Dylikt skulle skada föreningens anseende, och den välvilja, hvarmed den varit omfattad af högre myndigheter, kunde förspillas. Därför borde man först förebygga, att saken upprepades. Vidare borde föreningen anmäla sin åtgärd hos konsistorium, på det att detta skulle vara i tillfälle att kunna upplysa kanslern-kronprinsen, föreningens välgörare, att dess styrelse sökt förekomma, att politisk propaganda där ägde rum.

»Sociala afdelningens förman», mag. B. Cron-holm, uppträdde nu till försvar för hvad som förekommit på den af honom föranstaltade soaréen, med förklaring, att ingen politisk demonstration ägt rum, och att det upplästa poemet icke innehållit något sam-hällsvådligt. Motsatsen kunde endast påstås af »den, som far fram i otid och rädsla». Saken skulle icke

hafva tillmätts någon vikt, om den fått oanmärkt passera. »Skall hvarje samtal, hvarje ord här sålunda censureras, så göra vi bäst att icke gå dit; då kunna vi äldre af ungdomen blifva hemma och låta våra yngre kamrater gå i mörkret och bedrifva hvad upptåg de vilja.» Han tillade följande, utan tvifvel välbetänkta ord: »Skulle något förfluget ord blifva yttradt i våra samkväm, eller skulle någon öfverspänd idé vilja uttala sig, då har allt detta sitt korrektiv inom sig själf och modereras alltid genom lämpa och foglighet, utan att det göres behof af att ringa till storms, då ingen fiende varit synlig.»

Utgången af debatten blef ett förkrossande nederlag för förslagsställaren. Reuterdahls motion föll med 4 röster mot 23: den skulle icke till någon åtgärd föranleda.

Men saken var därmed ingalunda slut. Ett förslag om ändring i föreningens stadgar i syfte att från dess samkväm utesluta allt, som rörde dagens politik, väcktes af Bernhard Cronholms äldre broder, adjunkten i historia, Abraham Cronholm, en man, som oaktadt sina personliga egenheter var en af läroverkets mest ansedda yngre lärare och produktivaste författare. Vid ett följande sammanträde inom de »deputerades» parlamentariska församling behandlades detta förslag. Då stod den egentliga hufvuddrabbningen mellan dem, som ville häfda ungdomens frihet att yttra sig i dagens frågor, och dem, som ville värna Akademiska föreningen mot att få dåligt rykte såsom en tummelplats för politiska strider. Frågan uppblåstes till stora dimensioner, och å båda sidor fälldes yttranden af nästan storpolitisk innebörd, för att använda ett modernt uttryck.

Förslagsställaren, adjunkten Cronholm, motiverade sitt förslag med ett karakteristiskt anförande. Politiken vore »en främmande tjänsteande», som borde bortvisas; »subjektiva känsloutgjutelser, emfatiska och ihåliga reso-nemanger öfver dagens strider och oredliga drömmar, som afspegla dagens efemärer i helt andra gestalter än verklighetens, borde ej få förekomma». Hans yttrande innehöll äfven ett omdöme öfver »Hälsningssången», hvilket dock icke kom att intagas i protokollet men i stället trycktes i Lunds Veckoblad. Poemet nämndes där en »pamflett», en »flygskrift, som kan misstydas»: »det blixtrar visserligen starkt i poemet, men ändå skingras ej det mörker, som gör intentionen endast till en halfkväden visa». Skarpt protesterades mot »snubborna» åt Tegnér: »en ung författare vågar skänka sin medömkan åt en diktare, öfver hvilken Sverige är stolt». - Äfven ordföranden, den populäre professor Lovén, ställde sig på Reuterdahls och Abraham Cronholms sida och uttalade en grundsats, som väl ingen ungdom i världen någonsin vill godkänna, nämligen att »den studerande ungdomens egentliga verkningssfär ligger i det förflutna. Dettas betraktande och bearbetande lämnar honom de rätta byggnadsämnena till en fast operationsbas att sedermera manligt och säkert röra sig på det närvarande och verka för det tillkommande.»

Motsidans talan fördes med talang af Bernhard Cronholm och af föreningens sekreterare, filosofie adjunkten Alexis Lindblom, hvilka visserligen icke önskade, att politiken skulle spela någon roll vid student-samkvämen, men framhöllo det obehöfliga i de föreslagna åtgärderna och vådan af att väcka split mellan föreningens medlemmar och att lössläppa dåliga pas-

sioner: föreningen hotade att blifva söndrings. Men den egentlige hufvudtalaren för ungdomens fria yttranderätt var förste amanuensen vid universitetsbiblioteket Edv. Berling, som alldeles icke delade sin förmans, bibliotekarien Reuterdahls åsikter. Han blef sedan Reuterdahls efterträdare.

Med hela sin ärliga naturs frimodighet drog han i fejden och utdelade väldiga hugg mot »nutidens obskuranter och förskräckte», hvilka med afseénde på politiken förfara så, som »samma slags patroner under medeltiden», då de slogo »blå dunster i ögonen på folket och höllo undan bibeln, under förevändning, att den ändå icke kunde begripas af allmänheten». Ingen fara vore, att föreningen skulle urarta vare sig till en jakobinklubb eller till en kannstöparverkstad. »Låt också vara, att studentens opinion ofta är omogen, full af misstag, en 'oredig dröm'. Det är bättre, att misstagens skärseld genomgås i förberedelseskolan till statslifvet än i detta senare själf. Den tid skall komma, då det äfven i vårt land skall blifva allmänt att ej mera anse politiken farlig, då politisk uppfostran skall blifva en nödvändig ingrediens i bildningsanstalterna. Det tillhör ett ungdomsfritt samfund som Akademiska föreningen att föregå med godt exempel och inse, att den sä högeligen fruktade främmande tjänsteanden icke är så svår att sämjas med.»

Men Berlings vältalighet var förgäfves. Bladet hade vändt sig: samma »deputeradekammare», som den 29 februari hade med öfvervägande majoritet beslutat, att Reuterdahls förslag om restriktiva åtgärder icke skulle till någon åtgärd föranleda, beslöt den ii mars att ändra en § i sociala afdelningen§ reglemente därhän, att där icke finge förekomma afhandlingar,

tal och skaldestycken, som berörde politik eller inne-bure »hyllning af personer och meningar, som kunde få utseende af en politisk opinionsyttring».

Men nu kom det jäsning i de ungas sinnen. Sympatierna hos studenternas flertal voro naturligtvis på den unge skaldens sida; men han, som de, saknade säte och stämma bland de deputerade. Många af ungdomsskaran ansågo, att dessa svikit sina kommittenters förtroende och fordrade annullerandet af det nya stadgandet, som inskränkte den frie studentens yttranderätt. Redan den 18 mars fattade blekingska nationen beslutet att hos deputerade fordra den nya §:s upp-häfvande; småländska nationen hotade att gå ur föreningen o. s. v. Sociala afdelningens förman, Bernhard Cronholm, så väl som hans suppleant, nedlade sina förtroendeämbeten, då de ansågo beslutet innebära ett misstroendevotum, och läto, oaktadt alla försäkringar om motsatsen, icke beveka sig att kvarstanna.

I Lunds Veckoblad hade, såsom nämndt är, införts Abraham Cronholms ur protokollet uteslutna kritik af poemet; tidningen innehöll äfven en »Replik» af dettas författare. Dess slutord voro karakteristiska för honom och för tidens ungdom med dess högstämda framtidsdrömmar och djärfva fjärrsyrier. »Småsinnet och kortsyntheten», heter det, »låtsa ignorera de stora planer, tiden hvälfver inom sin barm. Man ser dess brister men blundar för dess omätligt öfvervägande förtjänster. Välan, låt så vara! Tidens flod flyter ändå framåt, medan hela generationer af dess häcklare obemärkt försvinna i dess bottenlösa djup och lämna intet spår efter sig. På tankens örn binder man icke numer vingarna; han lider ingen länk om foten; fri måste han vara - eller dö.»

Under oro i sinnena och lifliga tankeutbyten om denna brännande fråga gick emellertid vårterminen 1840 till ända. Men frågan dykte upp vid första tillfälle på hösten; och sammanträdet i föreningens styrelse den 4 november medförde en ny vändning i frågan. Då frambar å blekingska nationens vägnar en af dess deputerade, magister Mörk, en energisk fordran på det nya stadgandets upphäfvande. Och »Hälsningssångens» författare, Carl Strandberg, var nu själf medlem af styrelsen såsom representant för Södermanlands nation. Han tog nu till orda med hela ungdomens ifver och sitt skaldelynnes patos.

»Förutsätter man», så föllo hans ord, »hos ungdomen vid en af landets högsta bildningsanstalter en sådan likgiltighet för allt hvad nutid och framtid heter, att den med flit skulle blunda för dem, för att så mycket mer ogeneradt få drömma sig in i det förflutna? Då känner man icke ungdomen eller vill icke känna den. Har den akademiske medborgaren icke annat syftemål utom en akademisk examen? Äger han icke ett fädernesland, och är han icke äfven medborgare i det största samfund, mänsklighetens?------

Han har rätt att så väl i politiska som i andra ämnen själf tänka och gifva andra del af det tänktas resul-tater. Den stat är att beklaga, hvars ungdom så sjunkit, att den ej längre intresserar sig för sitt fosterlands väl och ve. Vägra

ungdomen att tänka eller tala fritt, och den skall snart på ett eller annat sätt återkräfva denna rättighet.»

De äldre, försiktiga männen, med Reuterdahl i spetsen, sökte begrafva förslaget hos en kommitté och erinrade om faran att å nyo väcka tvisten till lif. Det hjälpte icke - nu var det de yngres tur att segra i v o-

teringen. Den parlamentariska församlingen ändrade för tredje gången under året ståndpunkt: med 18 röster mot 5 beslöts att upphäfva den nya paragrafen.

Men sedan kom ett efterspel, som smakade något af de gamles hämnd. Akademiska föreningen skulle den i december, oskarsdagen, fira sin första decennii-fest, och i dess program ingick ett festtal, som skulle hållas från talarstolen i universitetets festauditorium, »Karolinasalen». Den lilla tvåvåningsbyggnad, som föreningen då disponerade, hade ingen rymlig festlokal. Svårighet yppades att få festtalare, och efter flera försök på andra håll utsågs af de »deputerade» den unge Strandberg. Men från de akademiska fäderna förspordes då, att de icke ärnade tillåta, att katederns helgade rum finge beträdas af en ograduerad studerande, eller med andra ord, att ett festtal af »Hälsningssångens» misstänkte författare icke finge äga rum inom universitetets murar. För att rädda situationen åtog sig föreningens sekreterare, adjunkten Lindblom, att hålla festtalet, och Strandberg afsade sig uppdraget i en ton, som röjde, att han insåg det personliga syftet i konsistoriets åtgärd.

Festtalet hölls af Lindblom på Karolinasalen. Tidens vanliga tillfällighetsskalder strängade sina lyror, men Strandbergs lyra var stum. I förbigående må nämnas, att denna oskarsdags högtidligheter i Lund började klockan half 6 på morgonen med kanonsalut och slutade klockan 3 på natten efter en bal på stadshuset. Klockan mellan 5 och 6 i den mörka decembermorgonen var illumination och fyrverkeri af »herr Magito», hvilka åskådades af studentkåren utanför Föreningen, och i daggryningen tågade studenternaunder sång och musik kring Lundagård. Klockan 10 hölls festtalet, och därefter utfördes på Lundagård folksången med regementsmusik. — Det var ingen brist på lojalitet vid kronprinsen-kanslerens höga namnsdag, oaktadt den omtvistade paragrafen var ut voterad. Tidigt var man åtminstone på benen för att lägga sina undersåtliga känslor i dagen; och de, som äfven voro med på balen, där biskop Faxe höll tal, hade gjort ett styft dagsverke.

*

Vidlyftigt, kanske alltför vidlyftigt, hafva här små händelser i en trång krets skildrats. Men de hafva sin bakgrund i tidens allmänna förhållanden och afspegla dess brytning mellan nytt och gammalt. De äldres farhågor, tvifvelsutan ärligt menade och föranledda af omtanke för ungdomens bästa, kommo lyckligtvis på skam. Akademiska föreningen i Lund blef, oaktadt politiken icke portförbjöds genom reglementa-riska föreskrifter, ingen jakobinklubb; och de unga män, som försvarade den fria yttranderätten i föreningens »deputeradekammare», blefvo inga samhällsomstörtare. Bernhard Cronholm gjorde sig såsom »Snällpostens» utgifvare icke känd som »rabulist»; Strandberg skref några år därefter sången: »Ur svenska hjärtans djup en gång», som sedermera blef kungssången, och slutade som redaktör af Sveriges officiella tidning. Jämte Reuterdahl, antagonisten från 1840, intog han sin plats vid Svenska akademiens bord.

Hans Jansson, »folktribunen» från 1840, har icke lefvat länge i eftervärldens minne. Den »Hälsningssång», hvarmed den unge frihetsskalden hyllade honom, har ej heller med skaldens namn gått tillodödligheten. Själf uteslöt han, och med rätta, detta ungdomligt omogna kväde ur samlingen af sina dikter. Hvarken Hans Janssons eller »Hälsningssångens» minne äro egentligen förtjänta att åter upplifvas. Men dessa anteckningar, liksom några af de föregående, hafva afsett att lämna ett bidrag till kännedomen om det lif, som rörde sig i det gamla Lund för ett par mansåldrar sedan. På samma gång kunna de få anses såsom ett blad ur den svenske skalds lefnadssaga, som efter ungdomsdagarna i Lund växte hufvudet högre än andra samtida, och hvars namn blifvit ett af Sveriges största sångarminnen efter vår litterära storhetstid i seklets trenne första årtionden.

* »Kuggis.»

»Kuggis».

(Ett minnesblad 1897.)

»Non dubito före plerosque», säger Cornelius Nepos odödlig så alldeles få äro de väl icke, som vid anblicken af ofvanstående rubrik känna obehagliga minnen stiga upp ur det förflutna. Namnet täljer mera om nederlag än om seger.

Osaliga ord, osaliga byggnad! Öfver din port borde ha stått som i Dante:

»Per me si va nella città dolente» —

»Jag leder in till staden, plågohäktet, jag leder in till kval och ve.» Lovéns öfversättning.»KUGGIS». 223

Nåväl, allt hafver sin tid, och »Kuggis'» tid är ute. Innan hösten gått till ända, skall icke sten på sten vara lämnad af detta hus, inom hvilket så mången yngling trädt med klappande hjärta och med sviktande knän, mera sviktande, ju lättare lärdomsbördan varit. Och dessa stenar skola spridas som fyllnadsgods i andra byggnader, i stället för att tala om hvad de skådat af bekymmer och vedermödor vid unga mäns inträde på den akademiska banan så väl som vid afgången därifrån.

Och dock har »Kuggis» äfven andra minnen än af de vedermödor, som dess namn antyder. Självfva namnet är icke ens rätt gammalt, om det än för mången klingar som ett dystert minne från flydda dagar. Ingen »kuggning» har här ägt rum på länge. Under en kortare tid har detta hus visserligen varit ett »plågohäkte» för - kattor, grodor och kaniner, med hvilka man gjorde fysiologiska experimenter, då »fysiologiska institutionen» provisoriskt var här inrymd. Sedan har dammet fredligt fått lägga sig öfver de tomma salarna i öfre våningen och öfver de bokförråd, som till följd af brist på utrymme i universitetsbiblioteket måst magasineras här i husets nedre våning.

I självfva verket är det mer än en människoålder, som gått till ända, sedan »Kuggis» i större mått gjorde skäl för sitt namn. Det var i den gamla ^studentexamens^ tid, innan denna aflöstes af maturitetsexamen vid läroverken. I de verkliga akademiska examina som ägde rum där, blef man mera sällan kuggad Kuggningen undangjordes i den enskilda tentamen224 »KUGGIS».

hos vederbörande professor; och där och hvar vid Lunds krokiga gator lågo hus, som man kunde kalla »lilla Kuggis», och som betraktades med vördnad af den förbivandrande studenten. Men i den gamla studentexamen var det annorlunda. Dess drama utspelades helt och hållet inom dessa murar, som nu skola ramla; och från trappan på gafveln var det oftast, som utgången afkunnades med ljudlig stämma.

Vi, som voro med om dessa dramatiska uppträden under tider, som ligga tre och ett hälft årtionde eller längre tillbaka i tiden, tillhöra nu »det släkte, som går», men utgöra dock ännu en - ej blott genom åldern - aktningsbjudande minoritet. Kanske kan det för en och annan af detta äldre släkte ha sitt intresse att uppfriska ett bleknande ungdomsminne, hvars bittra sorg eller jublande glädje länge sedan upphört att vibrera i hjärtat. Kanske kan det för det yngre släktet »klinga som ett äfventyr» att höra omtalas, om än i största korthet, huru dess fäder i denna yttre omgifning förvärfvade rättigheten att kallas »cives academici».

Aspiranter till denna hederstitel kommo från många skilda håll; de, som voro ordentligt dimitte-rade från läroverken och som i allmänhet hade goda chancer att lyckas i sin studentexamen; de, som åtnjutit enskild undervisning på annan ort; och slutligen den stora skaran af »studentkandidater», som från Sveriges olika landskap samlats i lärdomsstaden och hämtat examensvisdom på någon »studentfabrik» eller under privatlektioner hos äldre studenter, kandidater eller magistrar. I en och annan af de studerande nationerna kunde dessa »examinander» få in-skrifvas, redan innan studentexamen var aflagd, och»KUGGIS». 225

det hände med en och annan äfven af dessa, att deras akademiska bana ej hann längre än till »studentkandidatens».

För icke så få af »studentkandidaterna» var dock det akademiska medborgarskapet endast att anse såsom en nödvändig anhaltstation på vägen ut i lifvet. Ätt förvärfva de »sex betygen» - motsvarande vitsordet »godkänd» i sex ämnen - var för mången till fyllest.

Dessa berömda »sex betyg» kunde dock förvärf-vas på mångahanda sätt. Var man till exempel skicklig i matematik och naturvetenskap och kunde i hvartdera af dessa ämnen erhålla betyget »laudatur», hvilket gällde

såsom tre betyg, så behöfdes, strängt taget, ej mera än »admittitur» i hela den öfriga betygsserien. Och hade man öfver hufvud ett högre betyg i något ämne, hvilket som helst, så upphjälpte det ett motsvarande minus i ett annat. Därtill kom, såsom en viktig faktor, examinatorernås förbarmande välvilja. Denna skapade det s. k. »sjette betyget», som helt säkert för många var räddningsplankan undan det hotande skeppsbrottet. Det bestod i löftet, att om fem betyg vore klara, det återstående skulle fås på köpet. De funnos, som utverkade sig både femte och fjärde betyget.

Och ändå, med allt detta, kuggades det ganska friskt. Examinander funnos, som blefvo som barn i huset i »Kuggis>; de gingo där ut och in, eller rättare in och ut, vid hvarje termins början och dess slut, utan att dock förvärfva den blåa mössan med den hvita randen. Den hvita studentmössan, en efter-bildning från Uppsalas studentmärke, infördes i Lund, i förbigående sagdt, först efter afskafTandet af gamla studentexamen.

Tegnér, Frän farfarsfars och farfars tid. 152 26 »KUGGIS».

Ett korrektiv mot en alltför stor eftergifvenhet i självfva studentexamen, i dess gamla så väl som i dess nya form, voro de skriftliga profven. Äfven dessa aflades på »Kuggis» och bestodo dels i en svensk kria, dels i en latinsk stil. På dessas beskaffenhet berodde, huruvida man admitterades till den muntliga examen; och alltför grofva bockar i den latinska stilen voro tillräckliga för att göra hela examen om intet. Men ungdomen hittade på utvägar i nödens stund, och man räckte hvarandra handen till hjälp, då det behöfdes. Svårigheterna härvid voro icke oöfverstigliga. Skrifningarna öfvervakades visserligen af någon bland examinatorerna, men det var hart när omöjligt att hindra hvarjehanda »fusk» mellan olyckskamraterna, som sutto tätt uppradade på långa bänkar vid gemensamma bord i ett af auditorierna, och som stundom kunde uppgå till 60 å 70. Fasligt mycket väsen gjordes icke heller af en liten handräckning i det kritiska ögonblicket. I Sjögrens och Lindfors' latinska lexika skickades månget latinskt stilkoncept för genomseende till kamrater i grannskapet och återsändes, efter förmåga rättadt och för-bättradt. Jag minns från min egen studentexamen, huru min personligen alldeles obekante granne, som bland kriaämnena valt att skildra »Karl XI och hans män», efter att i tvenne timmar fåfängt hafva gnuggat sitt ingenium, på en hoprullad papperslapp sände mig frågan: »Hvilka voro Karl XI:s män?» Han fick på samma lapp nödtorftig upplysning, sådan jag kunde gifva den; och vid »studentrullan» efter examens slut kom han strålande och berättade mig, att mitt svar räddat honom från undergången. Hvarpå den räddande ängeln och den räddade drucko brorskål.»KUGGIS». 227

Hvad han hette, har jag länge sedan glömt, ty våra vägar hafva sedan dess aldrig korsats.

Jag förbigår den muntliga examen, där man var på nåd och onåd öfverlämnad åt vederbörande examinatorer. Dessa voro i regeln »akademiadjunkter», stundom äfven docenter, och hade af examina en liten inkomst, väl behöflig såsom förbättring af knappa löner. Två och två af examensoffren sutto vid hvarje bord; och här var det omöjligt att, när »kuggfrågorna» haglade, komma hvarandra till hjälp som i skrifningarna. Lustiga historier berättas från dessa sokratiska samtal, men utrymmet medgifver icke anförandet af dylika. Jag erinrar mig, att jag fick en kuggfråga af examinatorn i latin, på hvilken jag blef svaret skyldig: »Hvad hette Herkules' broder, han, som skrek, när Herkules i vaggan klämde ihjäl ormarna?» - Kanske skulle mängden af mina »akademiskt bildade» läsare också blifva svarslös, om denna prisfråga utsattes till hastigt besvarande.

Det mest dramatiska af det hela var den scen, då examens utgång från »Kuggis'» trappa kungjordes genom filosofiska fakultetens notarie, sedan kollegiet af examinatorer haft sitt sammanträde och betygen summerats - hvarvid det berömda »sjette» oftast vållade bekymmer. En brokig skara hade då samlats utanför »Kuggis»: studentkandidater från förr och nu och äfven sådana, som ännu ej pröfvat lyckan, skolynglingar i de Öfversta klasserna, äldre anförvanter och yngre studenter, som gladdes öfver att detta för dem var en öfvervunnen ståndpunkt. Och så ljödo domsluten, men endast de godkändas namn uppräknades: »N. N.: sex betyg, godkänd»; »N. N.: åtta betyg, godkänd». Redan »tolf betyg, godkänd», var ett godt vitsord;2 28 »KUGGIS».

och hände det någon gång, att det hette: »aderton betyg, med beröm godkänd», så väckte det häpen förvåning. Ett högre allmänt betyg än »godkänd» i studentexamen hörde på den tiden till de verkliga sällsyntheterna. Domslutet afkunnades äfven stundom inomhus i konsistoriisalen, dit populacen då insläpptes.

Sedan man genomgått skärselden, kom man just icke därför i paradiset. Men glädje gjorde den blåa mössan, äfven om den var förvärfvad med ringa heder, ja, kanske just mest glädje, när den bars af ynglingarne med sex betyg. För dem hade mera stått på spel än för deras kamrater med större insikter. Med den akademiska lärdomsutrustning, som kännetecknades af de sex betygen i studentexamen, kunde befordran vinnas till åtskilliga civila tjänster - helst om därtill lades »kameralen», som kunde expedieras på en termin - samt på den militära banan. Genomgåendet af Karlbergs krigsskola var dä icke obligatoriskt. Med sina sex betyg på fickan har månget lofvande officersämne dragit svärdet framför sin trupp och sedermera med heder fört sin skvadron, sin bataljon eller till och med sitt regemente på exercisplatsen och fältmanövern. Hade det gällt på skarpa allvaret, på stridsfältet, så hade några betyg mera1 i det kritiska ögonblicket säkerligen hjälpt föga. *

Och ej blott de, för hvilka studentexamen utgjorde en nödvändig gradpassering, äfven sådana unga män, som ägnade sig åt fleråriga akademiska studier, kunde - med vederbörlig komplettering - hinna långt från denna ringa början. Till predikstolen och till lärarens kateder, till domarbordet och till ämbetsbyrån, till den omfattande läkarpraktiken kom man med de sex betygen, lika väl som med de»KUGGIS». 229

aderton. Tänker man tillbaka på hvad samtidas studentexamen lofvat eller låtit befara och erinrar sig, hvart den fört, så måste man medgifva, att lika litet som »Kleider machen Leute», lika litet skapa betygen framtiden.

Äfven bland dem, som krossats i kugghjulet och hvilkas namn till deras egen och deras närmastes bittra grämelse icke fått ljuda från kuggistrappan i den afgörande stunden, skall man finna många, som gjort gagn och vunnit heder på den lefnadsbana de valt. Säkerligen äro bland dem ej få, som sett spåren af en visare ledning i just hvad som på sin tid gjorde dem till Kuggis' offer. Det hände, och händer ännu, att de. som befinnas till bokliga studier mindre bekväma, i det praktiska lifvet finna en självstän-digare verksamhet af större betydelse än den byråkratiska slentrian, till hvilken akademiska examina ej sällan utgjort begynnelsen.

»Kuggis» var dock, såsom sagdt, något vida förmer än dess vanvördiga namn innebär. Självfva namnet torde ock vara åtminstone fyra årtionden yngre än byggnaden. Då denna 1802 blef färdig, inrymdes i dess nedre våning ämbetslokaler för universitetets höga myndigheter på platsen - dess »Rector Magni-ficus» och dess »senat», »Amplissimurn Consistorium Academicum». Den öfre våningen användes till förvaring af naturaliesamlingarna m. m. Sedermera förflyttades dessa sistnämnda till särskilda institutioner. Det skedde på 1840-talet; men konsistorium och rektorsämbetet stannade kvar i nedre våningen, medan i den öfre inrymdes auditorier.230 »KUGGIS».

Dessa lärosalar - ifall man får begagna ett så eufemistiskt talesätt om de till större delen oansenliga lokalerna - kunde så väl som »våningen inunder» förtälja många minnen från det akademiska lifvet under årtiondena före 1882, då den nya universitetsbyggnaden invigdes. Många släkten af ungdom hafva sedan 1840-talet här växlat, till dess stugan blef för trång; och rektorerna och konsistoriiledamöterna hafva aflöst hvarandra i de små kanslirummen och i sessionssalen med kungaporträtten.

De akademiska titlarna äro fortfarande desamma. Med ännu större skäl än förr, då rektorsämbetet gick i tur, tilltalas ännu i dag dess valde innehafvare med titeln: »Eders Magnificens». Konsistoriet kallas visserligen nu officiellt »det större» eller »det mindre»; men när romarspråket användes, så kommer det superla-tiva »amplissimum» - det högförnäma - åter till sin rätt, och i högtidligt språk kan man väl ännu få höra talas om »senatus academicus». Den akademiska grandezzan med sina titlar och sina högtidligheter hör till de egendomligheter, som längst bibehållit sig under släktenas växling. Ingen har rätt att klandra dessa former, därför att de äro gamla. De erinra om sammanhanget med tider, pä hvilkas axlar vi stå, och de åskådliggöra på sitt sätt, att våra dagars lärda bildning är endast en länk i en oändlig kedja. De nya länkarna göras icke i hastigheten om efter alldeles ny modell, om ock nya tider åt dem gifva modifierade former.

Rektorskåpan och purpurhatten med sina guld-galoner buros under två århundraden såsom festdräkt af universitetets rektorer. De hänga nu i ett skåp på kulturhistoriska museum. Rektor bär till tecken af»KUGGIS». 231

sin värdighet i våra dagar en väldig riddarkedja öfver axlarna. De purpurklädda voro för visso ej alltid konungar i vetenskapens rike; men riddersmän till hållning och tänkesätt borde visserligen de män vara, som väljas till innehafvare af sina medbröders högsta förtroende.

Då konsistoriet 1802 inflyttade i den »nya akademien» - så nämndes byggnaden då för tiden -, bars rektors purpurmantel af medicine professorn, konungens förste lifmedikus J. Engelhart, hvars medicinska' rykte icke hindrade, att han slutade sina dagar som - kyrkoherde i Fellingsbro stora pastorat. Åttio år senare tågade konsistorium ut därifrån till det ansenliga nya universitetshuset. Det skedde under anförande af professor G. Ljunggren, svenska vitterhetens häfdatecknare, som - i motsats till föregångaren från 1802 - blifvit sin kärlek till universitetet och forskningen trogen. Han blef den förste, som bar rektorsämbetets nya insigne, riddarkedjan med konungens bild och de fyra fakulteternas em-blemer.

De åttio åren från Gustaf IV Adolfs tid till Oskar II:s hade då medfört sina omskiftelser äfven i den lärda republiken. Glömskans damm hade sänkt sig öfver många anspråk, som en gång gjort sig breda här i denna trånga omgifning; och forskningen hade med hvarje ny generation sökt sig nya banor. Mången bedrift inom den lärda världen, som samtiden funnit vara af betydelse, har icke af minnet blifvit bevarad, vare sig inom denna värld eller där-utom.

Men a andra sidan möta oss, vid en blick tillbaka, många namn från seklets första årtionden och232 »KUGGIS».

från dess midt, som skola vara väl bekanta ännu vid det kommande århundradets ingång, och detta ej blott i den lokala häfden; och därjämte ett och annat namn, hvars minne skall lefva genom århundraden.

Bland de medlemmar af Lunds »akademiska senat», som 1802 intogo sin plats i Kuggis' nedre våning vid konsistoriets långa bord med det blåa klädet, märktes utom rektor, den förut nämnde Engelhart, de båda filologerna Mattias Norberg och J. Lundblad, filosoferna L. Munthe och M. Fremling samt de båda naturforskarne Arvid H. Florman och A. J. Retzius, hvilkas minne ännu i dag hedras bland grundläggarne af det ig:t århundradets svenska naturforskning.

Tänka vi oss tvenne årtionden längre fram i tiden, omkring 1820, så befinna vi oss midt uppe i det tidehvarf, som kan kallas Lunds klassiska tid, då Esaias Tegnér här från katedern tolkade Homerus och Pindarus, medan under hans låga tak vid Grå-brödersgatan diktades »Axel» och »Fritjofs saga», och då C. A. Agardh tydde naturens hemligheter, på samma gång som han i dagens frågor förde den nya tidens idéer å bane. Det var under samma tid, som J. Holmbergsson ensam på starka skuldror bar den juridiska undervisningen, men -så, att det räknades som en hederstitel att vara hans lärjunge; det var den tid, då den geniale läkaren E. Z. Munck af Rosenschöld in-gaf respekt för sin vetenskap och sin originella personlighet, och då Ahlman, teologen, genom sin verksamhet lade grunden till det stora anseende, som i en följande generation kom Lunds teologiska fakultet till del.»KUGGIS». 233

Bland dessa teologer af en senare uppsättning möta oss Thomander och Reuterdahl, den förre med snillets, den senare med plikttrohetens och flitens adelsmärke, den lärde bibeltolkaren Melin, den blide, rättrådige och skarpsinnige E. G. Bring. Dessa namn höra till Lunds universitets bästa under årtiondena kring seklets midt. De stora snillena hade då dragit sina färde; och lärosätet kunde vid denna tid just icke sägas vara blomstrande. Men om de geniala personerna voro få, så voro »originalerna» ännu talrika; och så väl bland dem som bland mera vanliga dödliga funnos lärda män och betydande personligheter med stort rykte. För hvem äro icke namnen Brunius och Hill välbekanta? - K. J. Schlyters vetenskapliga namn öfverglänste icke blott inom fäderneslandet hans lärare Holmbergssons. Till de nämnda teologerna kunde läggas ett par ännu lefvande, som nått svenska kyrkans höjder. Läkarevetenskapen hade i P. E. Gellerstedt, naturforskningen i N. J. Berlin och Sven Nilsson vida kända representanter. P. Genbergs lärareverksamhet vid universitetet var kort, innan han kallades till större värf, men hans samtida i Lund sågo upp till honom såsom en af lärosätets yppersta; och i hans efterträdare Axel Nyblaeus hade filosofien länge en utmärkt målsman, hvars anseende växte med åren. Den klassiska filologien fick genom Eks lärareverksamhet den riktning, som den moderna vetenskapen kräfde, och hans lärjunge Kr. Cavallin blef under ett senare släktled en af Nordens främsta filologer. Orientalisten K. J. Tornberg hade bland

sina forskningsfränder ett rykte vida öfver Sveriges gränser; och K. A. Hagberg, Shakespeares tolkare, gaf åt Lund glansen af sitt berömda namn och sin ädla personlighet.234 »KUGGIS».

Respekt för dessa minnen! Och tillbörligt erkännande åt minnet af många andra bland de gångna släktenas män, hvilkas verksamhet gamla »Kuggis» bevittnat!

Af olika slag var emellertid denna verksamhet inom den akademiska världen, och alla slag voro icke lika tacknämliga eller förtjänta att bevaras af den tacksamma eftervärlden. Nedre våningen i »Kuggis» har i allmänhet mindre högstämda minnen att förtälja än den öfre.

Längre och kortare tider och med större och mindre ifver hade de flesta af de män, om hvilka här erinrats, och deras samtida samlats kring konsistorii-bordet för att, vid sidan af sin lärda idrott, hafva hand om universitetets angelägenheter. I tur och ordning hade de flesta burit purpurmanteln som rektorer. Den lärda republiken var en stat i staten med egen jurisdiktion och förvaltning; och dess angelägenheter behandlades under äldre tider med förkärlek i det akademiska konsistoriets plenarförsamling. Där förekommo då, såsom en af dess ryktbaraste medlemmar en gång yttrade sig, »täta öfverläggnin-gar om skuldfordrings- och konkursmål, om gatu-sopning och lykttändning». Och äfven under senare tider voro öfverläggningarna stundom hvarken vetenskapliga eller vittra. Egendomligt är, att dessa kon-sistoriella öfverläggningar sedan äldsta tider utöfvat sin särskilda dragningskraft på de lärda, ehuru de visserligen ingalunda i allmänhet bidragit vare sig till deras trefnad eller berömmelse. De akademiska fäderna hafva .sedan gammalt i hvarje generation bland»KUGGIS». 235

sig hyst »stridbara män», och skarpa hafva stundom huggen fallit vid konsistoriibordet. Berömda och oberömda män hafva haft sin del i »de spektakel, som consistoriales improviserat inom fyra väggar».*

Det är just dessa Kuggis' fyra väggar, som skulle kunna berätta, huru det lät på den tid, då »de agardhister» mätte sina krafter med »de gardister», då »professor Tommegap gapade med sin mun så bred», och då om en teolog, som blifvit sjuk, därför att han råkat svälja ett ben, af en hans medbroder uttrycktes den förmodan, att det varit - »ett människoben»! Tider funnos, då man kunde tala om ett »östgötaparti» såsom inflytelserikt inom konsistorium, andra, då de autoktona lundensarne ifrigt mätte sina krafter med »uppsaliterna», de från det större universitetet hit förflyttade professorer, genom hvilka det mindre erhållit en ej sällan väl behöflig förstärkning af sina lärarekrafter. Förändrad lagstiftning har befriat konsistoriet från handläggning af »skuldford-ringsmål och konkurser». Men öfverläggningarna hafva därför icke blifvit kortare, i synnerhet när de gällt befordringsfrågor. Stundom hafva dessa för olyckliga sökande slutat som - vetenskapliga konkursmål.

Men väggarna tala icke, och äfven konsistoriets protokoller tiga med mycket, som blifvit sagdt inom dessa murar under de åttio år, som lågo emellan lifme-dikus Engelharts andra och professor Ljunggrens sjette rektorsår.

* »Jag har tillbragt min bästa tid i en akademisk bondby, där man sällan ser andra spektakel än dem studenterna improvisera på galorna och consistoriales inom fyra väggar.» (Esaias Tegnér till G. F. Åkerhielm 1826.)236 »KUGGIS».

På andra sidan den hvälfda förstugan lågo tre små rum, utmärkta för en spartansk enkelhet i utstyrsel; men där residerade »rektorsämbetet». I det allra innersta kyffet fick man, sedan man passerat »pedellens» och akademisekreterarens rum, företräde för Hans Magnificens universitetets rektor, som dock i denna omgifning icke uppträdde i purpurmantel, icke ens vid de högtidliga tillfällen, som kallades rektorsförhör. I äldre tider voro dessa icke så alldeles sällsynta, och de förekomma äfven, ehuru mera ojämnt, i våra dagar. I hvad män de tjänat att injaga hälsosam skräck hos vederbörande orostiftare, har berott på rektors personlighet och sätt att taga saken. I regeln torde det hafva gått patriarkaliskt till väga: den yttre omgifningen kunde i »Kuggis» sannerligen icke imponera genom sin ståt.

I anspråkslösare ämbetsrum har väl aldrig en myndighet med en så klingande titel utöfvat sin makt. Här, vid detta svartmålade furubord, undertecknades alla från universitetet utgående skrifvelser. Väggskåpen - med öppna gallerdörrar, fyllda med universitetets arkivhandlingar - utgjorde de egentliga möblerna och bildade en dammig bakgrund till det hela. Men nog funnos de utanför stående, som det oaktadt med bäfvan trädde in i detta allra

heligaste; liksom äfven de, som kände sig höjda öfver människors vanliga måttstock, när de i ämbetsutöfning intogo sin plats på rektors gamla trästol vid det simpla bordet.

Om detta var en suggestion - hos de unga som hos de gamla -, så var den förklarlig; jag skulle vilja säga: tillbörlig. Alldeles utan dylika omedvetna blickar bakom det, som för ögonen är, vore lifvet tomt, icke blott vid universitetet, utan öfverallt.»KUGGIS». 237

Från föreläsningssalarna i öfre våningen har »Kug-gis» tvifvelsutan sina bästa minnen. Hvad som dar under årtiondenas lopp sagts till ungdomens undervisning har naturligtvis i mycket burit den mänskliga ofullkomlighetens prägel. Visdomsord hafva icke alltid ljudit från katedrarna, och lärarnes personligheter hafva icke alltid varit ägnade att framkalla odelad vördnad och lyftning i unga sinnen. Deras egenheter hafva stundom varit löjeväckande och gifvit stoff för anekdotsamlare. Men å andra sidan hafva här bjudits frukter af redligt arbete och flitig forskning; och månget ynglingasinne har härifrån medfört ej blott väckelser till fortsatt sträfvan på kunskapens fält, utan för lifvet bestämmande intryck och minnen af öfver-lägsna personligheter. Tacksamt skall mången erinra sig, hvad han inom dessa oansenliga lokaler i ungdomsåren fått lära; och tacksamheten skall säkert hos de flesta vara den öfvervägande känslan.

Vi hafva nämnt några af de mest bemärkta bland dem, som tillhörde den »akademiska senaten» i gamla tider. Det var icke sagdt, att de, som då i nedre våningen framför andra gjorde sig gällande, voro desamma, som i husets öfre våning betydde mest för undervisningen. Kämparne vid konsistoriebordet medföra icke alltid till katedern, hvad ungdomen framför allt värderar. Men af de ofvan namngifna männen efter .1840-talet torde väl de flesta, om också icke alla, lefva i sina lärjungars tacksamma minnen, ehuru på olika grunder; och flera skulle kunna tilläggas i raden af framstående föreläsare.

Auditorierna voro, åtminstone sedan 1850-talet, under vintermånaderna eldade; men man satt med238 »KUGGIS».

ytterrockar och galoscher och gjorde sina anteckningar, stundom med betäckt hufvud, om professorn, såsom under äldre tider var regel, behöll hatten på. Den akademiska kvarten iakttogs samvetsgrant: när den slog, skyndade föreläsarne upp från den korta gången midt emot kuggistrappan tvärs öfver Lundagård; det var där, som de lärda fäderna företrädesvis togo sig motion. Något annat samlingsrum för lärarne fanns icke. Ahörarne, som plägade vara tillstädes redan innan professorn inträdde, hälsade vördnadsfullt; katedern bestegs, och föredraget började - stundom fritt, stundom efter koncept, stundom mer, stundom mindre förberedt, olika efter hvars och ens individualitet. Åhörarnes uppmärksamhet var mer eller mindre spänd; och de förblefvo mer eller mindre trogna från terminens början till dess slut och från den ena terminen till den andra. Men de flesta af de lärare, som gjorde sig möda med sina föreläsningar, hade genom åratal en stab af lärjungar. - Katederföreläsningen hade då sin betydelse såsom den nästan enda formen för akademisk undervisning. De olika lärosalarna voro icke fästa vid bestämda fakulteter eller läroämnen. Naturvetenskap och medicin föredrogos dock i regeln annorstädes, på »fysiska auditoriet», på »anatomicum», på »nosocomium». Men i »Kuggis» kunde man i samma auditorium den ena timmen fä höra den bistre Schrevelius - alla juristämnens buse i tentamen - föreläsa civilrätt, och den andra den blide Bring läsa pastoralteologi. Han kunde i sin tur aflösas af Brunius, som späckade sina föreläsningar öfver Tucydides med hvarjehanda kraftord o. s. v. Valet af auditorier stod ofta icke i förhållande till åhörarskarans storlek. De små auditorierna voro ofta öfverfulla, medan den enda större»KUGGIS». 239

föreläsningssalen (nr 1) var nästan öde och tom. Det kunde hända äfven berömda föreläsare att tala för nästan tomma väggar. V. E. Svedelius, som var en stor vältalare vid festliga tillfällen, hade i hvardags-lag en viss benägenhet att fördjupa sig i detaljer; och följden blef, att han någon gång, under senare delen af en vårtermin, föreläste för ett fast auditorium af - två personer, af hvilka den ene var läsarens ödmjuke tjänare. I den stora lärosalen hade Svedelii kraftfulla stämma med bergslagsbrytningen sålunda fritt tillfälle att göra sig gällande.

I samma sal föreläste äfven längre tider K. A. Hagberg dels estetik, dels nordiska språk; men han hade i allmänhet större publik. Äfven han hade en kraftig, malmfylld stämma och kunde vara vältalig - äfven i

hvardagslag. Man glömde honom ej lätt, när man en gång hört honom från katedern, och ej heller den träffande minnesbild, som ägnats honom af hans ungdomsvän Orvar Odd (Sturzen-Becker):

»Du såg de allvarsamma anletsdragen, en typ, ur någon isländsk saga tagen, du hörde denna stämma utaf brons - en fjällflods tonfall, ingen herdesångs; och du tog hatten af: respekt och ära, det billigt är, åt den, som äras bör! - -

Men det tiilägges:

. . . Det skall vittnadt bli och icke jäfvadt, att där i detta bröst ett hjärta slog, ett varmt, af fina känslor genombäfvadt, och att den stränga masken dig bedrog.»

Sådan var han, Shakespeares och Eddans tolk.Ej alla hafva, såsom Hagberg, förtjänt skaldens eftermäle, ej heller alla hafva haft den utpräglade personlighetens gåfvor. Men vid många af dem, hvilkas stämma har ljudit för lyssnande ungdomsskaror, dröjer gärna minnet. Sin ära äro de värda, många af dessa

»visdomens fäder i grånade leder, hvilka från läge rom skuggad kateder, ned till cypressernas rike ha gått.» Strandberg, Kantat vid Lunds universitets jubelfest 1868.

*

Gamla Kuggis! Plats, där lärdomens frukter bjudits åt vetenskapens ämnessvenner, visdomstempel, hvars dörr många fåfängt belägrat, med dina minnen af ungdomssläktenas framgångar och nederlag, af hoppfull sträfvan och framtidsväckelse! Snart är du själf blott ett minne, och förgängelsen skall hafva lagt sig öfver dig, liksom öfver dem, som i århundradets början sågo din byggnad resa sig vid Lundagård, öfver dem, som vid dess midt verkade här som lärare, och öfver många af dessa sistnämndas lärjungar.

Ett minnesord kan du hafva förtjänat. Om det varit sant, att

— »öfver mycket skönt ändå hvälfver Lundagård sin krona»,

så har den byggnad, som nu jämnas med jorden, bättre än andra kunnat bära vittne därom från detta nittonde århundrade, som nu nalkas sitt slut. Liksom i dettas minnen hafva här sol och skugga skiftat; men äfven här har lyst en stråle af århundradets ljus.

* IV.

ÖSTRABO 1826-1840.

BYST AF ESAIAS TEGNÉR. AF BYSTRÖM (1829). I Tegnérstiftelsens museum i Lund.

ÖSTRABO. Efter fotografi.

Östrabo.

[Fragment.]

På Östrabo nedskref Esaias Tegnérs efterlefvande maka den 24 april 1849 följande anteckning:

»Med upprördt sinne böjer jag mig under nödvändigheten att inom några timmar lämna detta mitt tjugutvååriga hem. Då jag återgår till denna flydda tid, har jag visserligen mycket att tacka den store nådige Guden för. Men jag skulle icke vilja åter lefva denna tid, om också under lugnare dagar än de senare åren varit. Här har jag lärt känna lifvets

allvarliga sida, och innan jag lämnar detta hem, vill jag knäböjande ännu säga mitt farväl.

Dig, min alltid älskade oförgätlige make, hvars ande nu sväfvar öfver mig — dig har jag med trohet och ömhet tillhört. Men ack! Har jag därför nog värdigt uppfyllt mina plikter i allt, vid sidan af din storhet? Nej, jag känner, att min förmåga ej svarat mot mina önskningar. — Långt mera tillfredsställelse känner jag från de år, då jag sträfvade att vara dig behjälplig för uppfyllandet af våra dagliga behof. Aftonen kom då så lugn och mild oss till mötes bland våra små jollrande barn, hvilkas språk äfven var ditt ... Barnens kärlek var vår rikedom. Men förstod jag själf rätt att alltid vinna den? Ack! Häruti känner jag också min svaghet. Men älskat mina barn har jag,

innerligare kanske än tusen andra mödrar — —.»

Den gamla var ensam, då hon nedskref dessa rader. Ensam hade hon, heter det i samma anteck- ning, hört auktionsklubbans slag, ensam sett det kära boet skingras och bäras bort till främlingar. Tjänares och tjänarinnors tårar vittnade om deras saknad: troget hade hon mot dem uppfyllt sitt matmoderliga kall — därom vittnade hennes självpröfning utan tvekan. Anteckningen slutar: »Nu farväl, mitt minnesrika Östrabo, farväl!»

Så gick hon till doms med sig själf, den vördnadsvärda gamla. Hennes hela lif på Östrabo hade — därom fanns icke mera än en mening bland hennes samtida omgifning — i ovanlig grad varit ägnadt åt ett samvetsgrant fyllande af plikter, som med åren blifvit alltmera ansvarsfulla. I hennes hem hade glädjen och sorgen växlat, och på samma gång

pliktuppfyllelsens art. Äfven när dagarna där blefvo som mörkast, gjorde hon sin plikt i oförtröttad kärlek. Här i hemmet på Östrabo hade hennes kraftiga, gammalsvenskt redbara personlighet, full af hjärtats välvilja och godhet, kommit till sin fulla utveckling och fått sitt fulla erkännande.

Det var en yttring af sinnets ödmjukhet, att hon, när hon gick till rätta med sig själf, kände sin mänskliga svaghet. Då Esaias Tegnérs änka några år efteråt gick ur tiden, fanns det ingen af hennes närmaste, som jäfvade sanningen af hvad som sjöngs vid hennes graf:

Hon var det band, som höll de rosor samman, dem han omkring sig ymnigt strödde hän; hon var vid sidan af den höga flamman den friska källan mellan skogens trän.

Och sist, när mattad var den höga sången och skalden satt, en bruten hög gestalt, hvad hon för honom var, det vet ej mången, men Gud det vet, och grafven gömmer allt.

I den nu göms det moderliga, varma, det trogna hjärtat, nyss så mångas stöd, så rikt på hjälp och tillflykt för de arma, så öppet för all glädje och all nöd.

Efterföljande blad vilja lämna några bidrag ej blott till kännedomen om hvad Anna Myhrman »var för honom», hvars namn för sin storhet icke behöfver, att hennes undanskymmes, utan ock hvad han var för henne samt hvad de båda voro för den familj, som i deras hägn fostrats i Lund och som under östrabotiden mognade, bildade nya hem och där äfven delvis skattade åt förgängelsen.

Den tidrymd, till hvilken denna framställning är begränsad, omfattar åren 1826-40. Östrabohemmet

ägde bestånd efter detta sistnämnda år, då skaldens krafter brötos, till hans död 1846, eller, om man så vill, till den dag, då hans änka nedskref den nyss anförda anteckningen. Men det intresse, som fästes vid Östrabo under 1840-talet är ett annat än det, som tillhör föregående skeden af den tegnérska växjötiden. Skaldens tid hade varit, om ock den forna glansen stundom glimmade fram under askan. Familjen var skingrad åt olika håll: en dotter var bosatt i Skåne, en annan bildade sig ett nytt hem i Uppsala. Fördubblande sina omsorger stod hon troget vid hans sida, den gamla, på hvars omtanke husets bestånd nu ensamt hvilade. Det var aftonens stilla tid, om hvilken icke mycket af allmännare intresse finnes att förtälja utöfver hvad som betecknar förgängelsens framsteg.

Men lifvet på Östrabo hade äfven en gång - under 1820-talet - haft sin middagshöjd, då solen lyste öfver lyckliga och glada människor, en tid som fick sin färg af husets förhoppningsfulla ungdom, och då ohälsa och dystert grubbel endast infunno sig som tillfälliga, ovälkomna gäster, en tid då kärlekslycka och glädje förenade detta hem med de nya, som byggdes i dess omedelbara grannskap.

Aren gingo, och med 1830-talet kommo molnen och skuggorna. Tiden omkring 1834, det dystra koleraåret, kan sägas beteckna en vändpunkt i östra-bolifvet. Det medförde äfven där förluster, som kändes djupt. Nyårsdagen 1835 gjorde husets yngsta dotter till änka. Hon återvände till fädernehemmet 22-årig med, såsom det syntes, för alltid brutna förhoppningar. Hon och hennes fader »grubblade nu i kapp och funno lifvets hvardagslag rätt

osmakligt», säger han själf 1835. Det är de mörka skuggor- ANNA TEGNÉR, FÖDD MYHRMAN, VID 60 ÅRS ÅLDER (1845). Ej förut publiceradt porträtt, måladt af Grandjean. Äges af en medlem i familjen.

nas, själssjukdomens, mjältsjukans tid, som nu kommit på allvar. Mjältsjukan hade skickat sina förebud 1825, då den ryktbara dikten med detta namn nedskrefs.

När han, som var medelpunkten, kring hvilken alla tankar i hemmet kretsade, försjönk i denna stämning, då var det icke gladt på Östrabo. Äfven under denna tid lyste väl stundom solen fram ur molnen, och då rådde åter hopp och glädje, fast ej såsom förr. Men det skedde alltmera sällan. Sorgset, ofta bittert, falla hans ord i bref och i tal, offentligt och enskildt. Ensamheten sökes. »Klosterlefnaden i eget hus - det är min Valle Ombrosa. Till den rätta Valle Ombrosa, skuggdalen, där lugnet och glömskan bo, måtte jag väl ej ha långt kvar», skrifver han.

Hvad som omsider inträffade 1840 borde icke hafva kommit som en öfverraskning till den grad, som det synes hafva varit fallet. Den, som från början klarast såg sjukdomens natur, var han själf, »fantasiens martyr», som i stundom djupt rörande, stundom förskräckande uttryck gifvit luft åt de lidanden den medförde.

Huru lifvet på Östrabo gestaltade sig under dessa olika skeden skall blifva föremål för denna skildring. Den företages icke utan betänkande, icke utan medvetande af ansvar. Men det har känts som en plikt att lämna detta bidrag till Esaias Tegnérs historia, medan de källor af familjetradition och familjepapper ännu finnas i behåll, hvilka ej stå främmande och kommande generationer till buds. De skriftliga vittnesbörden äro ej fä. De utgöras af bref, växlade mellan medlemmar af den tegnérska familjen, förtroliga meddelanden från husfadern och husmodern till deras barn och från dessa sistnämnda till husets äldste son, som icke hade sitt fasta hem på Östrabo.

Med kärlek bevarad, lämnar denna brefskatt nästan vecka för vecka en inblick i det tegnérska hemmets dagliga lif. Brefväxlingens förtroliga karaktär endast ökar dess vittnesgillhet; och när sanningen kommer till sin rätt, sker intet helgerån, därigenom att denna samling begagnas såsom historisk källa.

Äfven de små dragen äga sitt värde; genom deras anbringande i rätt tid och på rätt ställe kunna missteckningar, gjorda på fri hand, förekommas och rättas. Faktiska förhållanden kunna genom dessa detaljer uppvisas, hvilka på ett slående sätt vederlägga hvarjehanda litteraturpsykologiska hugskott. Sådana hafva alltför länge fått frodas kring det tegnérska minnet, uppvuxna ur en skola, som stundom tyckes anse, att en historisk eller biografisk undersökning förmår genom konstruktioner på fri hand nå en högre sanning än den, som vinnes genom forskning i förhandenvarande källor för faktisk kunskap. I föreliggande skildring finnes intet utrymme för dylika förslagsmeningar; ej heller skall den öka antalet af redan framlagda försök till tolkning af den psykologiska gåta, som »en rik men sönderbruten harmoni» i en stor mans lif alltid innebär.

Ej blott till skaldens och biskopens historia och till kännedomen om hans familjelif torde anteckningar ur detta tegnérska arkiv kunna lämna bidrag, utan ock till en bild af de umgängesförhållanden, som för tvenne mansåldrar sedan rådde i den småländska stiftsstaden och dess närmaste omnejd. Ett och annat rörande Esaias Tegnérs resor, enskilda förhållanden och personliga förbindelser, särskildt under hans långvariga vistelser i hufvudstaden vid samma tid, torde ock lämpligen kunna inrymmas under denna ram.

TUFVAN.

I.

Det var icke biskopsbostället Östrabo, som b!ef det närmaste målet för Tegnér och hans familj, då de i maj 1826 flyttade från Lund. Hans företrädares, biskopen baron Ludvig Mörners, änka åtnjöt ännu nådår och lämnade först 1827 sitt residens. Tegnér uppbar under denna tid endast lönen af sitt professorsprebende, Reslöf, i Skåne. För att kunna på ett bekvämare sätt än från Lund utöfva sitt ämbete såsom biskop i Växjö hade han för ett år hyrt landstället Tufvan, innan han tillträdde Östrabo. Stället var vackert beläget, en fjärdedels mil utanför Växjö, på den plats, där nu slottet Teleborg är uppfördt. Tufvan hade en prydlig, men jämfördt med Östrabo föga ansenlig byggnad, och Leopold skref därom

»Parnassen har aldrig burit ett modestare namn.» Lifligt har Tegnér själf i bref från denna blygsamma »parnass» beskrifvit dess läge mellan kullar och sjöar, mellan allvarsamma furulundar och björkdungar, som stodo i löfsprickningen, när han med de sina där slog ned sina bopålar. Allvarsamma tankar och dystra aningar rörde sig dock hos skalden. Midt i skildringen af ställets vackra belägenhet förekommer i ett bref till Brinkman det märkliga yttrandet: »I fonden tvärs öfver sjön är domkyrkan och grafvarna och evigheten, men mellan dem och mig synes likväl hospitalet, en betydelsefull utsikt.»

Men på den täcka Tufvan framlefde Esaias Tegnér och hans familj ett lyckligt år, i familjens traditioner bevaradt såsom en fridsam idyll i den friska naturen. En bland de första gäster, som detta landtliga hem mottog, var en tysk professor från Erlangen, kyrkohistorikern Engelhardt, som på resa till Stockholm gjorde den nye biskopen i Växjö ett besök. Hans intryck af detta »liebliche Landsitz» och af den krets, som där var församlad, voro tydligen de mest gynnsamma. Han skref till Tegnér efter sin återkomst till Tyskland: »Edert och eder hustrus namn, så väl som namnen Disa och Göthilda skola höra till dem, vid hvilka ett tyskt hjärta känner sig varmt och fullt af saknad, och hvarje svensk sång skall erinra mig om den vänlighet, med hvilken eder älskvärda systerdotter sjöng sina vackra fosterländska sånger för främlingen.»

Främlingen nämner här, utom det biskopliga paret, den gästvänliga Tufvans kvinnliga inbyggare: husets båda döttrar, Göthilda, nu i sitt sextonde, och Disa, nu i sitt fjortonde år, båda af en tidigt knop-

pande fägring, samt biskopens systerdotter, Sara Hertz, uppfostrad i sin morbroders hus och af sina kusiner betraktad som en äldre syster. Göthilda Tegnérs och Sara Hertz' musikaliska talanger spridde mycken trefnad i hemmet på Tufvan och på Östra-bo. - Af sönerna i huset var den äldste, Christofer, då en nittonårig student i Lund och vistades endast under ferierna i sina föräldrars nya hem. Familjens yngste medlem, den tolfårige Lars Gustaf, var en scholaris, som dröjde i hemmet till 1830, då han drog till sjös i tanke att gå in vid amiralitetet. Hans bana blef dock icke sjö- utan landtofficerens.

Men huset hade vanligen äfven andra invånare än familjen. Det stod ständigt öppet: långa besök, som räckte månader, halfva och hela år gjordes på Tufvan och Östrabo af personer, som hade förbindelser med familjen. Gammaldags var gästvänligheten; både värd och värdinna hade lärt den i Värmland. Ej blott släktingar gjorde dylika långa besök: unga studenter vid universitetet hade där sitt stamhåll under mellanterminerna, barn till husets vänner fingo där sedan sina tidigaste år sin uppfostran och bildning. Bland de yngre gäster, som på slutet af 1820-talet gärna trifdes i det gästfria biskopshuset, kan särskildt nämnas magister Bror Emil Hildebrand, sedermera riksantikvarien. Han var nära förbunden med husets äldste son och förblef lifvet igenom med tillgifvenhet fästad vid de tegnérska minnena, vid Esaias Tegnér själf och vid hans familj.

I denna familjekrets var samhörighetskänslan i ovanlig grad liflig. Smeksamt och ömt var medlem-marnes sätt inbördes. Smeknamnen användes nästan uteslutande: »Store Bore», »lille Bore», »Tito» och

»Ito» betydde »store bror» och »lille bror», Göthilda och Disa. Familjefaderns smeknamn var »Lallen», åsyftande hans vana att stundom smasjunga. Modern kallades »Adam», därför att hennes syster hette Eva. Under äldre tider användes i bref dock oftare smeknamnet »Molla» (mor lilla), någon gång aflöst af det skämtsamma »Trafvander», med afseende på Mollans rörliga och verksamma väsen.

Det ansågs inom denna familj såsom en oefter-giflig plikt mot dess frånvarande medlemmar att genom flitig brefskrifning låta dem följa med det dagliga lifvets små detaljer i hemmet. Veckokrönikor afsändes i tur och ordning. När familjefadern var på resa eller vistades i hufvudstaden, växlades postdagligen bref mellan honom och hans hustru.

Det är inga »världshistoriska händelser», såsom Tegnér någon gång ironiskt uttrycker sig, som om-förmälas i dessa hvardagsbref. Det är små tilldragelser från hemmets värld, husliga bestyr, besök, förströelser, längre fram små antydningar om hjärtehem-ligheter, som fylla de unga syskonens förtroliga meddelanden, medan handstilarna blifva allt mindre barnsliga och koncepterna efter hand mogna. Husmoderns bref röra samma

hvardagsämnen, men det moderliga hjärtats känslor söka sig ofta i dem vackra uttryck, stundom i högstämda, men aldrig i konstlade torier.

Närhelst Esaias Tegnér själf satte pennan på papperet, så fingo äfven de hvardagligaste saker sin prägel af hans personlighet och sin färg genom hans egendomliga, korta och målande uttryckssätt. I sina bref till hustru och barn är han ofta ganska lakonisk och besvärar sig i regeln icke med långa känsloutgjutelser, men uttryck af hans hjärtas ömhet för de sina saknas256 ÖSTRABO.

ingalunda. Rörande äro i dessa bref de många utbrotten af hans längtan att få återvända till sin husliga härd. När han vid riksdagen 1828 var tvungen att tillbringa julen i Stockholm, utbrister han sorgset: »Gud gifve eder samtliga en glad och lycklig jul, och tanken därvid på ensam fågel på kvist, stackars pappa! Tusen hälsningar till mina kära!»

För »de kära ungarnas» nöje hade han mycken omsorg, till och med, oväntadt nog, för deras »paryr». När han fann det gällande stockholmsmodet att bära »nackar» (löslockar i nacken) klädsamt för unga flickor, ville han på eget bevåg skaffa sina döttrar en dylik prydnad och begärde prof på deras hår. Under riksdagen 1829 skref han till sin hustru: »For de små puttorna ber jag, att du ej måtte vara alltför sträng under spektakeltiden. Jag går själf aldrig på spektaklet här i Stockholm, med undantag af plenum och utskott, emedan det är obeskrifligen uselt. Låt detta komma dem till godo! De stackarna få icke bevista det stora nationalspektaklet, som jag är så lycklig att se dagligen.»

Ej mindre ömma omsorger hyste han för sin hustrus, »sin lilla rara Mollas» välbefinnande. När sjukdom hotade, skickade han skyndsamt medicin från Stockholm och sparade icke på förmaningar till försiktighet. Vackert uttryckte han till henne sina nyårsönskningar under 1829 års riksdag: »Min egen välgång är så nära förenad med din, att jag hvarken kan eller vill skilja dem åt. Gud gifve oss alla mindre långvariga skilsmässor, mindre bekymmer för dagen, mod och kraft att hvar i sin stad arbeta för livad rätt är, tålamod i motgången och sansning, ifall någon medgång skulle förunnas oss. När jag, icke som de andra fariséerna i templet och gatuhörnen,ÖSTRABO. 257

utan i mitt innersta hjärta ber till Gud, att han måtte ge mig kraft och mod att verka hvad litet godt jag kan, då ber jag äfven med detsamma för dig och de mina, emedan jag väl vet, att mitt bästa äfven är edert bästa.»

Familjens minnesdagar firade han äfven på afstånd. Minnet af hans och Anna Myhrmans förlofningsdag den 4 augusti framkallade följande uttalande (1829): »Jag tackar dig i mitt sinne för all den kärlek och öfverseende med mina brister, som du i 27 år bevisat mig. Gud löne dig därför och late oss bägge, men ej skilda från hvarandra som nu, ofta få fira denna dagen.» Med större högtidlighet firades af honom ett par veckor därefter minnet af bröllopsdagen den 22 augusti med en festlig middag på Mosebacke tillsammans med åtskilliga af familjens gamla vänner. »Sedan vi ätit, bestod jag en bål, som kostade 18 rdr, h varefter vi drucko din och barnens och dagens skål. Mormor och släkten glömdes ej heller. Jag tackade, såsom tillbörligt, Gud för mitt lyckliga 23-åriga äktenskap. Och det ges i sanning intet skönare ställe i Stockholm, kanske i Sverige, att tacka Gud och glädjas på än Mosebacke, som utan all jämförelse är den vackraste punkten i vår vackra hufvud-stad. . . Dagen var rätt munter. Gifve Gud, att jag måtte få fira många sådana, men hemma och icke här!»

Vid återkomsten efter dylika skilsmässor mellan familjen och dess öfverhufvud stod glädjen högt i tak. »Här är sus och dus», rapporterades i ett familjebref vid en dylik festdag, »alla släktingar, militärer och lektorer äro här. Här sjunges, må du tro, härligt och duktigt, och jag önskar, att du vore här och delade. dagen, som är full af glädje och förnöjelse.»

Tegnér, Från farfarsfars och farfars tid. 172S8

ÖSTRABO.

De första rader, som biskopinnan Tegnér skref från Östrabo, finnas i behåll så väl som de förut anförda sista. »Med mycken rörelse och känsla för den osedda tiden gjorde vi vårt inträde här i onsdags den o/.e

^s^

(: 200. Östrabo 1835-1846.

(maj 1827) kl. 5 e. m. Vi hade ämnat den io:e till vårt inflyttande, för att fira den dagen, då vi lämnade Lund, men torsdagarna anses i Småland för olyckliga flyttedagar, och ehuru fördomsfria ville vi ej trotsa den allmänna opinionen.» 1 Biskopssätet. 2 Adjunktsbostället. 3 Köket. 4—13 Ekonomibyggnader m. m. 14 Gårdsplan. 15—17 Trädgård. 18 Park. 19 Humlegård. 20 Brunnar. 21 Inkörsport till trädgården.2Ö0 ÖSTRABO.

Till en början måste familjen inhysa sig i en af flygelbyggnaderna, ty hufvudbyggnaden tarfvade en genomgripande reparation. »Den måste», sades det, »skållas och vädras för att utdrifva de mångblandade parfymerna af sur mjölk, ost, brännvin och rökadt kött.» Snyggheten tyckes icke hafva hört till de dygder, som under den närmast föregående tiden varit hemmastadda på Östrabo. »Själfva konsistorierummens väggar», skref Tegnér, »voro fullsmorda af skinkor och smörtunnor, en bild af pingnis Minerva innanför. I åkrar och ängar florerar tistel, i sängarna vägglöss. Sparrissängarna äro de enda, där man ännu ej upptäckt dem.»

Det var i en kritisk stämning, som den nye biskopen tog sin ämbetsbostad i besittning. Från Tufvan hade han skrifvit, att Östrabo vore byggdt på skryt, obekvämt, såge ut som en salpeterslada o. s. v. Sedermera ändrade han dock sin åsikt. Efter byggnadens iståndsättande och genom de omsorger, som af familjen gemensamt nedlades på ordnandet af det nya hemmet, blef detta både vackert och bekvämt. I senare bref har Tegnér ej sällan uttryckt sin belåtenhet med bostaden på Östrabo.

Det var och är ännu en ansenlig byggnad. Både till sitt läge och sina dimensioner har den prägeln af att vara residens för en öfverhetsperson - en »habi-tation seigneuriale», höjd öfver de mindre ansenliga bostäderna vid kullens fot, såsom man ofta ser i södra Europas medeltidsstäder. Till medeltiden gå emellertid ingalunda Östrabos anor. Byggnaden daterar sig från biskop Wallqvists tid: uppförd på domkyrkans bekostnad upplåts den till biskopsbostad 1795. Jämte domkyrkan synes Östrabo vidt omkring i den om-ÖSTRABO. 2ÖI

gifvande bygden. Det ligger några minuters väg öster om staden på sluttningen af Gelboberget. Vägen dit, skuggad af en allé med åldriga träd, går öfver S:t Olofs gärde. I närheten hade man »S:t Sigfrids källa». Helgasjön, belägen ej långt därifrån, erinrar ock genom sitt namn om andra bygdens helgonminnen. Värends martyrer, Unaman, Vinaman och Suna-man, höra samman med berättelsen om dess apostel, den helige Sigfrid.

Abyggnaderna voro rymliga, äfven flyglarna, af hvilka den södra, såsom nämndt är, på sommaren 1827 användes till biskopsresidens. Sedermera tjänade den till bostad åt biskopens »domesticus», som predikade i hans prebende Hemmesjö och skötte jordbruket på Östrabo, samt åt sönerna i huset, då de voro hemma. Norra flygeln användes till kök och domestikrum, ett par vindsrum därstädes till gästrum. Bakom och på sidorna af hufvudbyggnaden lågo trädgården och parken, som erbjödo promenad- och lekplatser. Odlade fält utbredde sig i grannskapet. Till bostället, upptaget till ett mantal, hörde äfven åker och äng.

Då det stora boningshuset efter afslutad reparation på hösten 1827 togs i besittning af familjen Tegnér, valde familjefadern till sina enskilda rum dem, som voro belägna till vänster på nedra botten. Där hade han under de första åtta åren sitt bibliotek och sitt arbetsrum. Ett af rummen midt emot på förstugans högra sida var. såsom ännu i dag, upplåtet åt domkapitlet, hvilket där hade sitt sessionsrum. En mindre sal utanför konsistorierummet användes af familjen till matsal. I konsistorierummet förrättades äfven, enligt sed från Wallqvists och Mörners dagar, ej sällan prästvigningar.2Ö2 ÖSTRABO.

Sedan Östrabo 1835 undergått en ny reparation, ändrades bostadens fördelning. Konsistorierummet och matsalen på nedra botten förblefvo desamma, men biskopen flyttade en trappa högre upp. De rum på nedra botten, som han förut innehaft, voro efter denna tid familjens hvardagsrum. Sådan förblef anordningen till skaldens död. Vidfogad planritning utvisar inredningen under denna period. Huru den tegnérska bostaden då tedde sig, är ännu i friskt minne hos åtskilliga växjöbor, och samtida beskrif-ningar saknas icke.*

Bottenvåningen, där den besökande mottogs, innehöll, såsom nämndt, till vänster om hufvudingången familjens hvardagsrum: först en sal med piano, te-serveringsbord m. m. och därinnanför ett mindre förmak eller kabinett,

hvars väggar pryddes af Tegnérs porträttmedaljong, modellerad af Byström, samt af hans porträtt i svartkrita af Marie Rohl - båda utförda 1829 och välkända genom reproduktioner. Vid förmakets sida låg biskopinnans sängkammare. Ett större, väl möbleradt förmak, beläget åt trädgårdssidan, tjänade jämte salen till hvardagsrum för husets damer. Dess väggar pryddes med i tapisseri utförda taflor: evangelisten Johannes efter Domenichinos bekanta tafla och »Krigare med sin son» efter en tafla af Hillebrand. Dylika konststycken af kvinnoslöjd hörde till tidens sed; husmodern, som själf utfört dem, ägde stor skicklighet i sådan.

* En bland dem, som tidigast besökte Östrabo i dess ändrade skick, var den unge C. A. Adlersparre, sedan känd såsom skriftställare under signaturen Albano. Dels i sina tryckta anteckningar, dels i en utförligare otryckt uppsats (från 1835), förvarad pä Lunds universitetsbibliotek, har han beskrifvit detta hem.

En trappa upp voro, såsom nämndt är, skaldens egna rum belägna, äfvenledes till vänster i förstugan. Öfver salen på nedra botten låg hans biblioteksrum, som inrymde hans rätt ansenliga boksamling. Ett stort svartmåladt bord stod midt i rummet och vid dess sida en bekväm hvilstol. Från taket vid fönstret hängde tvenne ståltrådsburar med kanariefåglar, hvilka skalden själf plägade mata. Rummet innanför var hans egentliga arbetsrum. På långväggen midt emot ingången stod en stor grönklädd soffa, framför denna skrifbordet med en skrifpulpet och en jättelik foliantpärm, afsedd att tjäna till förvaring af papper. På ett bord vid fönstret voro ställda tvenne mindre byster af Luther och Melankton. På väggen öfver soffan syntes ett stort porträtt af Goethe, därunder mindre bilder af Walter Scott och Byron. Samma v'ågg pryddes äfven med porträtt af tvenne af Tegnér besjungna damer, friherrinnorna Martina von Schwerin och Elise Akerhjelm. I rummet innanför på gafveln var Tegnérs sängkammare. Där hade skaldens sjukbädd ofta varit redd under åren efter 1840, innan den den 2 november 1846 blef hans dödsläger.

Det återstående utrymmet i ofvanvåningen upptogs af tvenne stora sällskapsrum, en stor gästabudssal samt sof- och gästrum. Ett förmak, beläget bredvid biblioteket, pryddes med byster af E. G. Geijer, af skalden själf samt af den tyske teologen Schleiermacher, hvars bekantskap Tegnér gjort under sin resa till Tyskland 1833.*

* Schleiermacher gjorde samma år ett besök i Sverige, dock innan Tegnér återvändt från Tyskland, samt passerade äfven Växjö, hvarest han lofvat att besöka Tegnérs familj. Omständigheterna hindrade dock utförandet af denna plan, hvartill äfven bidrog, att han hade sig bekant, att biskopinnan »spricht nur franzö-sich und von den deutsch redenden Töchtern war keine zu Hause». Se vidare >Aus Schleiermachers Leben in Briefen», Ii.

Från den rymliga altanen öfver hufvudingången så väl som från Tegnérs arbetsrum hade man en vidsträckt utsikt öfver värendsbygden med dess sjöar och skogar, öfver staden med domkyrkan, då ännu i det skick den erhållit vid ombyggnaden i midten af 1700-talet, samt öfver det närbelägna gymnasiehuset, en byggnad från det karolinska tidehvarfvet, ännu kort förut tornbeprydd.

Högt var det till taket i biskopshuset. Bohaget, ehuru icke dyrbart, erbjöd anblicken af trefnad och prydlighet. Utrymmet var beräknadt för många gäster och för ett representativt hus. Sådant var också biskopshuset i Växjö på Esaias Tegnérs tid.

Redogörelsen för dess umgängesförhållanden skall bestyrka detta. Först må dock i detta sammanhang något nämnas om de ekonomiska förhållanden, under hvilka huset fördes.

Inkomsterna af biskopsstolen voro relativt goda. Utom bostället Östrabo innehade biskopen i Växjö två prebendepastorat: Gårdsby och Hemmesjö med annexet Tegnaby, af hvilket släkten Tegnér har sitt namn. Därjämte uppbar han 326 tunnor kronotionde. Enligt Tegnérs egen uppgift var denna indelning i vanliga år värd minst 5,000 riksdaler banko (7,500 kr.), hvilket väl skulle motsvara dubbla beloppet i våra dagars penningevärde. Men något nämnvärdt öfver-skott lämnade dock icke denna inkomst. Ännu sju år efter Tegnérs tillträde till biskopsämbetet hade han enligt egen uppgift en skuld af 15,000 riksdaler banko. Ställningen förbättrades i tidens längd, äfven genom

inkomsten af försålda skrifter och icke minst sedan biskopinnan fått den afgörande ledningen af husets ekonomi;

men det sätt, pä hvilket huset fördes, med-gaf icke samlande af kapital. Hela behållningen i Tegnérs bo, öfverskjutande skulderna, utgjorde vid hans död, sedan han i 19 år uppburit biskopsinkomster, enligt bouppteckningen endast 3,500 riksdaler riksgälds (kronor).

Detta kan dock hvarken tillskrifvas misshushållning eller oordning i affärerna. Det visar blott i sin mån de sociala anspråk, som ställdes på ett biskopshus på denna plats, visserligen också att dessa anspråk fylldes på ett rundhändt sätt. Något berodde det väl också på den opraktiska anordningen af prästerskapets aflöning, hvilken Tegnér kallade »religionens indelningsverk». Realiserandet af spannmålslönerna, som uppburos in natura, och skötandet af boställen måste göra kyrkans högsta så väl som dess lägsta tjänstemän till landtbrukare och spannmålshandlande eller ock ställa dem i beroende af dylika. Till en början medförde dessa bestyr med därtill nödiga utrustning och kreditsystem verkliga bekymmer för den nye biskopen, ehuru han stundom kunde skämta öfver dessa. »Jag måste, för det mesta utan pengar, köpa fäkreatur - lefva med dem får jag för intet - samt sädeskorn, plogar och harfvar och gödsel med hvad mera, som hör till religionens indelningsverk här i landet», skref han. Det hände, att spannmålslönen för mer än ett år ej kunnat säljas. En gång lågo ända till 900 tunnor spannmål osålda. »Jag kan ingenstädes göra rätt för mig», skref han betänksamt från riksdagen under en dylik förlägenhet. Af sitt riksdags-arfvode, som sent utföll och var knappt tillmätt, måste

han då dela med sig till hushållet i Växjö. Det var under sådana omständigheter, som han, icke alldeles på skämt, plägade tala om de »kostdagar», som han i så rikt mått åtnjöt inom de gästvänliga hus i Stockholm, hvilka täflade om att se den berömde mannen såsom middagsgäst.

Utan alltför stora svårigheter redde sig likväl dessa trångmål, och med sitt stora ordningssinne och sin i grunden praktiska blick och vidsträckta syn på tingen fäste Tegnér icke mera vikt än nödigt var vid dem. Ehuru han, enligt sina egna ord, »alltid haft ett dyrt hushåll och mycken skuld», kunde han skrifva: »För mig är en beräknad utgift en till hälften betald, emedan jag alltid lefvat på kredit och kalkyl. Utan den sistnämnda blir äfven den rike fattig och den fattige kommer på gäldstugan» . . . »Jag har ingenting ärft», skrifver han 1832 till sin äldste son, »men för-värft mycket och depenserat ännu mer, emedan jag föraktat penningen. Men huru jag föraktar den, har jag dock alltid kalkylerat däröfver och därigenom uppehållit min kredit.»

Ingenting skulle vara oriktigare än att tro, att de ekonomiska intressena i någon väsentligare grad lågo Tegnér om hjärtat, om än dylika frågor ofta äro på tal i hans bref, äfven i dem som föreligga tryckta. Stundom behandlar han dessa frågor med ironiens öfverlägsenhet, stundom och oftare på rent allvar, mest likväl för att reda och ordna förhållandena. Med ingen har han af naturliga skäl så ofta utbytt sina tankar i ekonomiska frågor som med sin kloka och praktiska hustru. Inför henne har han en gång (från Stockholm 1828) aflagt en ekonomisk trosbekännelse, som kan förtjäna att här förvaras.

»Du fruktar», skrifver han, »att våra inkomster icke räcka till, och det är också sant i år och till dess vi komma i ordning och få vårt förlag inom och utom hus, men sedan tänker jag det bär sig ungefärligen. För första delen af mina arbeten, som måste tryckas i höst, får jag i sommar förskottsvis 6,000 riksdaler rgs . . . Affärerna äro visserligen för det närvarande bekymmersamma, men då hjälpmedlen äro säkra, lägger jag sådant aldrig på sinnet. Gifve Gud jag vore så tranquil med afseende på mitt ämbete, prästerskapets bildning, uppfostringsverket och kommittéen! Det publika, med ett ord, oroar mig mer än mitt lilla obetydliga privata, vare sig i poetisk eller ekonomisk väg. Såsom fruntimmer anser du detta orätt, men hade jag från min ungdom tänkt annorlunda, så vore jag något ännu sämre, än jag nu är eller vill vara. Att samla rikedom har aldrig varit min önskan, men väl att ha ett ärligt, ja äfven ett aktad t namn. Det arfvet är icke alldeles att förakta, och om mina fattiga barn ej få något annat, så hjälper väl dem ändå Gud och svenska nationen, som jag hoppas ej glömmer mig.»

Till de beräknade inkomsterna hörde, såsom vi se, äfven hvad som kunde inflyta genom försäljning af Tegnérs skrifter. Efter tidens förhållanden var det icke alldeles obetydliga belopp, som inflöto för »Fritiofs saga» och »Smärre samlade skrifter» under 1820- och 30-talen. De torde väsentligen hafva bidragit att minska författarens skuldbörda. Utgifvandet af hans »Tal vid särskilda tillfällen» visade sig däremot icke vinst-gifvande. Det ekonomiska bestyret med dessa bok-handelsaffärer sköttes på ett lika oegennyttigt som omsorgsfullt sätt af

Tegnérs praktiske svåger Olof Myhrman. Hans åtgärder voro under de outvecklade

bokhandelsförhållandena af synnerlig vikt för det ekonomiska resultatet.

Förläggarverksamheten i Sverige var ännu i sin första begynnelse. Marknaderna voro de tillfällen, då bokspridningen egentligen ägde rum i landsorten. Men för böckernas transport gafs i regeln intet annat medel än att anlita tillfälliga resande. Någon öfver hela riket ordnad paketpost fanns nämligen icke. Tegnérs bref-växling upplyser t. ex., att det först var i januari 1829, som hans redan i midten af december 1828 utkomna »Smärre samlade dikter» sändes till Växjö, detta med en från Stockholm resande grefve Hamilton och mot betalning af halfva skjutslegan. Antalet då sända exemplar var 225, men af dessa skulle 175 exemplar med annan lägenhet fraktas till marknaden i Lund. Ett exemplar tilltrodde sig dock författaren att redan på nyåret 1829 i förväg genom sin svågers försorg skicka på järnkontorets post till sin hustru, dock med den blygsamma förmaningen: »Lämna ej ut det, emedan man sedan ej köper det, när det kommer ned.» - Föga förhoppningsfullt skref han om bokens afsättning strax sedan den utkommit: »Olof hoppas det bästa, emedan 100 exemplar voro sålda till middagen, men jag fruktar med skäl, att man icke köper boken, sedan man börjat läsa därpå.» Några dagar därefter, sedan det visat sig, att »försäljningen tyckes gå bra nog», tillskref han detta endast allmänhetens nyfikenhet.

Utan tvifvel erhöllo Fritiofs saga och dikterna redan vid sitt första framträdande ojämförligt större afsättning än något dittills i Sverige utkommet skaldeverk. Fritiofs saga upplefde två upplagor redan 1825 samt ytterligare fyra under åren 1827-40, och 1832 visade sig en ny upplaga af dikterna nödvändig. Men

i ett annat land och under mera utvecklade bokhandelsförhållanden skulle tvifvelsutan dessa populära diktverk vunnit en vida större spridning. Synnerligen omfångsrika voro de emellertid icke, och äfven arkantalets ringhet måste inverka på försäljningsbeloppet. Att betrakta inkomsten af sin pennas alster såsom något annat än en välkommen biförtjänst, föll hvarken Tegnér in eller någon annan af hans samtida under Sveriges stora litteraturperiod.

Omsorgerna för det stora och gästfria husets inre förvaltning hvilade naturligtvis i främsta rummet på husmodern, som skötte sina bestyr med kraft och praktiskt förstånd på gammalt svenskt sätt och med värmländska traditioner. Under hennes verksamma ledning bakades och slaktades, stöptes ljus o. s. v. För husets behof brändes, såsom allmän sed bjöd, äfven brännvin, för användning af öfverblifven potatis. Redskap för brännvinsbränning i större skala fanns icke, och dylik borde ej komma i fråga. »Jag vill ej vara krögare och lefva på det allmänna fördärfvet», skref biskopen.

Hvad det fattiga Småland och det lilla Växjö icke mäktade åstadkomma, särskildt i mat och toalettväg, måste skaffas från Stockholm eller de skånska städerna. Rökta gåsbröst beställdes från Skåne, snus för biskopens näsa* från Malmö, böcker köptes hos södra Sveriges förste bokhandlare Gleerup i Lund, ofta i moträkning mot försålda exemplar- af Fritiofs saga.

* Alt snusa hörde till Tegnérs så väl som till de flesta af hans samtidas vanor. Hans alltid vårdade yttre bar dock aldrig spår däraf. Däremot rökte han sällan; i äldre åren nästan aldrig.I Stockholm skulle köpas husgeråd, vaxljus, toalettsaker för damerna m. m. Och där var det icke blott de små uppdragen från hemmet, som omtanken gällde. Biskopen klagar, att han måste vara »privat ombudsman» för en hel provins: »Smäländingarne skicka mig med hvarje post elfva ä tolf kommissioner, så att jag nu har 50 eller 60 sådana obesvarade.» Lyckligtvis kunde en god del af dessa bestyr anförtros åt hans trotjänare, betjänten Petterson, som alltid var honom följaktig.

Till kännedomen om kommunikationsväsendets brister lämnar brefväxlingen rörande dessa kommissioner många bidrag. För allting, som icke kunde skickas med skuta till Karlshamn eller Karlskrona, skulle plats tiggas eller betalas hos resande, som tillfälligtvis passerade Växjö. Eller också skulle sakerna ligga, till dess kommissionären själf kunde medtaga dem på sin resvagn. Skämtsamt bekymrad skref Tegnér en gång, då han och domprosten Heurlin skulle färdas tillsammans från Stockholm: »Jag har hört, att vi få icke mindre än fyra mössaskar, ty fru Heurlin skall också ha sin. Jag hoppas väl, att vi ändå få rum på kuskbocken!»

II.

En biskops ställning så väl i socialt som i politiskt afseende var under de första årtiondena af 1800-talet egendomlig nog. Gustaf III:s tid hade brutit de traditioner från äldre dagar, hvilka ännu frihetstiden respekterat. Den teologiska lärdomen, den kyrkliga renlärigheten, åldern i'kyrkans tjänst betrak- I Stockholm skulle köpas husgeråd, vaxljus, toalettsaker för damerna m. m. Och där var det icke blott de små uppdragen från hemmet, som omtanken gällde. Biskopen klagar, att han måste vara »privat ombudsman» för en hel provins: »Småländingarne skicka mig med hvarje post elfva ä tolf kommissioner, så att jag nu har 50 eller 60 sådana obesvarade.» Lyckligtvis kunde en god del af dessa bestyr anförtros åt hans trotjänare, betjänten Petterson, som alltid var honom följaktig.

Till kännedomen om kommunikationsväsendets brister lämnar brefväxlingen rörande dessa kommissioner många bidrag. För allting, som icke kunde skickas med skuta till Karlshamn eller Karlskrona, skulle plats tiggas eller betalas hos resande, som tillfälligtvis passerade Växjö. Eller också skulle sakerna ligga, till dess kommissionären själf kunde medtaga dem på sin resvagn. Skämtsamt bekymrad skref Tegnér en gång, då han och domprosten Heurlin skulle färdas tillsammans från Stockholm: »Jag har hört, att vi få icke mindre än fyra mössaskar, ty fru Heurlin skall också ha sin. Jag hoppas väl, att vi ändå få rum på kuskbocken!»

II.

En biskops ställning så väl i socialt som i politiskt afseende var under de första årtiondena af 1800-talet egendomlig nog. Gustaf III:s tid hade brutit de traditioner från äldre dagar, hvilka ännu frihetstiden respekterat. Den teologiska lärdomen, den kyrkliga renlärigheten, åldern i'kyrkans tjänst betrak-

tades icke längre såsom väsentliga villkor för en befordran till biskop. En sådan befordran blef lika ofta lönen för lärda och vittra förtjänster eller för verksamhet på andra områden än kyrkans. Biskoparnes politiska ställning såsom prästeståndets självskrif-na ledare vid riksdagarna kom äfven härvid i betraktande. Ingen af de vår litteraturs stormän från denna tid, som bekläddes med biskopsvärdighet, hade varit teolog, låt vara att det akademiska lönesättet gjort de flesta af dem till prebendarier. Att Franzén och Wallin, Agardh och Tegnér ansågo det såsom en plikt att i sin ställning af biskopar tillägna sig tidens teologiska lärdom - detta var fallet ej minst med den sistnämnde - berodde på personligt intresse och särskild begåfning snarare än därpå, att något dylikt kraf låg i tidens allmänna medvetande. Geijer, som ifrigt uppmanades att mottaga biskopsstolen i Karlstad och otvifvelaktigt erhållit detta ämbete, om han icke vägrat att mottaga det, - var icke ens prästvigd. Detta var icke heller förhållandet med andra samtida, som då de lämnade konungens rådsbord erhöllo reträttplatser såsom biskopar: A. C. af Kullberg och sedermera P. Genberg, Kullbergs efterträdare såsom biskop i Kalmar. .

Otvifvelaktigt såg man denna tid i biskopen mera ämbetsmannen än prästen. Han var en af kyrkans chefer, men i den prästerliga gärningen behöfde han icke taga del. I följd häraf väntade man icke heller af en biskops skick och väsen den »stränga observans», som fordrades af prästerskapet i lägre grader. Den biskopliga värdigheten var icke densamma som den, hvilken kräfdes på predikstolen eller vid andaktsöfningen. Med sitt stifts prästerskap, så

väl som med ståndet öfver hufvud, skulle en biskop väl känna solidaritet, men han behöfde icke med dem dela känslan af ståndsmässig begränsning. Såsom ämbetsbröder kunde han räkna icke blott präster och biskopar, utan ock statens öfriga högre ämbetsmän. Sitt umgänge behöfde han icke företrädesvis välja bland sina ståndsbröder, borde det knappast. Hans samhällsställning satte honom i beröring med samhällets alla klasser.

Mindre än någon var Esaias Tegnér »den stränga observansens» man. Han tillät sig i tal och lefnads-vanor åtskilligt utöfver hvad som äfven vid denna tid af biskopsämbetets sekularisering ansågs vara med dess värdighet förenligt.* I ett bekant bref till Franzén (1825) har han själf uttalat sina åsikter om hvad därtill hörde och ärligt bekant, att han ej ville eller borde visa sig »annorlunda än han var, därför att han händelsevis fått ett stift». »Umgänget vore liksom poesien en fri konst.» Hans vänner ville också helst hafva honom såsom han var - äfven damerna, hvilkas sällskap han i glädjens stunder gärna sökte. Gärna förlät man snillet och den personliga

älskvärdheten hvad man knappast skulle tillstadt någon annan af hans samtida.

Hvad nu beträffar de umgängesförhållanden, som i följd af den ofvan antydda uppfattningen af en biskops ställning utbildade sig på Östrabo, så fanns både hos biskopen och hans maka för mycket af gammaldags traditionell gästfrihet, för att någon be-

* I viss grad betecknande var, alt han under de första åren af sin biskopstid i sällskapslifvet nyttjade den världsliga fracken, icke prästrocken. 1828 skaffade han sig en ny frack, hvilken han dock redan följande året ville afstå till sin äldste son, därför att den så sällan kom till användande.

gränsning i denna skulle kunna väntas. Biskopshuset stod öppet för medlemmarne af ortens aristokrati så väl som för stadens småborgare, för lektorer och landtpräster, för adliga fänrikar sä väl som för gymnasister och skolgossar, uppvuxna i bondens koja.

Den lilla stiftsstaden bland Smålands skogar och sjöar var icke så blottad pä umgängesressurser, som man i betraktande af dess ringa invånarantal skulle förmoda. Detta utgjorde omkring år 1830 icke mera än 1700 personer. Om detta umgänge icke i allmänhet tillfredsställde högre anspråk, och om den nye växjöbiskopen, den tid han ännu personligen oftare deltog i stadens umgängeslif, ofta lät sina sarkasmer spela mot dessa »societéer», där man »vid vaxljusupplysning» »talte franska och småländska om hvart annat», så voro dock 1820- och 30-talen i Växjö hvad man kallar en »lyster tid».

Äfven de tegnérska familjebrefven bestyrka, att man i Växjö då förstod, som det hette, att »roa sig». Societéer, baler, slädpartier och spektakler af-löste hvarandra i brokig blandning. Växjösäsongen kulminerade i februari vid sigfridsmässan, årets stora marknad, till hvilken de högre klasserna af provinsens befolkning strömmade. Förevändningen var att göra affärer, men ändamålet var att dansa, äta festmåltider, spela hasardspel, se hvad Djurströms och andra kringresande teatertrupper hade att bjuda samt - att taga växj öboarnes gästfrihet i anspråk.

En viss yttre förfining saknades icke i detta umgänge, huru trång den omgifvande ramen än var och huru föga dessa förströelser torde hafva erbjudit af djupare innebörd. En värdig, stundom aristokratisk-hållning, som af ålder tillhört de svenska bildade

klassernas umgängeston, var kanske då ännu mera betecknande för dess former än nu. Vissa gustavianska traditioner dröjde ännu kvar, och särskildt Växjö hade på grund af personalförhållanden anspråk på att äga en »fin societé». Det kallade sig också, såsom äfven hände med andra små residensstäder - »lilla Stockholm». Förnämt folk fanns det godt om i Växjö och dess närmaste grannskap: åtskilliga af den svenska adelns mest lysande namn voro där representerade, så väl som hvad Tegnér brukade kalla »den småländska knaperadeln». En mängd officerare vid de småländska regementena hade där sitt stamhåll.

På Kronoberg i Växjös närmaste grannskap bodde »en af rikets herrar», hans excellens grefve K. S. Mörner, förut landshöfding i Växjö, samt hans gref-vinna. Deras son, grefve K. Mörner, innehade nu landshöfdingebefattningen och bebodde residensbyggnaden vid stadens torg. Fältmarskalken och riksståthållaren i Norge, hans excellens grefve Mörners änka var äfven bosatt i Växjö; äfvenså för någon tid gref-vinnan Cederström, gift med hans excellens generalamiralen och statsrådet, grefve Rudolf Cederström. Damsocieteten i Växjö räknade sålunda icke mindre än tre »excellensor» (»rikets fruar»). I stadens grannskap bodde ytterligare: på Osaby generallöjtnanten Hederstjerna, på Araby öfversten, sedermera generaladjutanten baron Wrede och på Bergkvara den gref-liga familjen Posse, genom giftermål förbunden med general Hederstjerna. Något längre bort, på Hof-mantorp, bodde generallöjtnanten, baron Rosenblad. Bergsrådet Aschan på Lessebo hörde ock till ortens större potentater.

Med samtliga dessa familjer ur den småländska aristokratien, hvilka från sina landtgods ofta gjorde besök i Växjö och ansagos tillhöra dess societet, hade östrabofamiljen tidtals ett lifligt umgänge. Äfven medlemmar af släkten Leijonhufvud, hvilkas hem ej hörde till Växjös grannskap, voro där ofta och gärna sedda gäster» Så den gamle baron Abraham Leijonhufvud på Asa, i hvilkens hus Tegnér vistats som informator, och skaldens forne lärjunge,

baron S. A. Leijonhufvud, nu president i Göta hofrätt och Smålands högst uppsatte ämbetsman samt en af hans mest trofasta vänner. Den gamle friherren och en ogift dotter bosatte sig längre fram i Växjö. Bland i staden bosatta militära och civila ämbetsmän, lands-höfdingen oräknad, voro väl kammarherren och majoren Lind af Hageby samt domhafvanden i orten, lagman Leander, de förnämligaste. »Kleresiet», såsom prästerskapet ofta namnes i familjebrefven, omfattade domkapitlets ledamöter, domprosten och gymnasielektorerna med konsistorienotarien, lärarne vid läroverken, stadens prästerskap samt biskopens »dome-sticus».

Med domkapitlets ledamöter stod Tegnér å tjänstens vägnar naturligtvis i liflig beröring och personligt umgänge. Hans närmaste man under de första biskopsåren var den gamle domprosten Lamér, hans medtäflare om biskopsstolen. Men redan 1828 slutade denne sina dagar. Hans efterträdare blef - oaktadt landshöfdingen grefve Mörners bemödanden för att hindra det - till följd af Tegnérs inflytande C. I. Heur-lin. Han var Tegnérs vän från universitetsåren och förblef det lifvet igenom. Till ingen af sina samtida torde Tegnér, sedan han lämnade Lund, hafva stått

i så nära personligt förhållande, ehuru visserligen många olikheter funnos så väl i skaplynne som i åsikter. Äfven Heurlins familj blef nära förbunden med den tegnérska.

Bland de öfriga consistoriales i Växjö torde väl filosofie lektorn Ahlstrand, sedermera domprost, afliden på 1870-talet i den höga åldern af 84 år, hafva varit den, som Tegnér mest värderade. Lektorerna Lindgren (i historia) och Ekstrand (i matematik) voro jämte sina familjer gärna sedda gäster i biskopshuset. Båda öfvergingo senare i kyrkans tjänst. Den förre erhöll, då han lämnade läroverket, hederstiteln professor, såsom vid denna tid stundom plägade ske. Professorstitel bar äfven trivialskolans rektor, Lun-

delius, hvars namn i detta sammanhang

antecknas. - Af biskopshusets umgänge i staden äro

vidare att nämna stadens läkare: Hillers,

äfven bör

Westrell

och Selldén, samt ett par »handelsmän», Areskog och Ahlstrand.

Härtill kommo stadens ungherrar, i främsta rummet fänrikar, kornetter och löjtnanter, af hvilka icke få blefvo ganska hemmastadda på Östrabo, i synnerhet så länge husets unga damer där utöfvade sin dragningskraft. De båda biskopsdöttrarna hade vid flyttningen till Växjö icke ännu uppnått konfirmationsåldern, men de gjorde tidigt sitt utträde i växjövärlden, där de blefvo föremål för mycken uppmärksamhet. En ung magister från Lund, gammal bekant i huset, gjorde vid ett besök på Tufvan 1827 den iakttagelsen, att »flickorna vuxit till sig i alla afseenden. Jag måste säga detsamma som en kaptenska på en af Växjö baler, att hon hellre än gärna betalte entréen flera gånger för att få se Göthilda.»

Det såg ut, som om biskopens döttrar icke funnit särskildt behag i »de svarta kroppar», som officiellt inbjödos t. ex. vid prästvigningar. När hans systerdotter Sara Hertz litet spefullt skref om »våra goda vänner militärerna», så syntes det dock, som om hennes sympatier gått i något annan riktning än husets döttrars. Under tiden sjöng hon, husets sångfågel, ballader och visor, sånger ur Fritiofs saga, »Förr mitt värf så glad jag skötte» och »Tyst och ensam vandringsmannen går» eller andra sångstycken af 1820-talets repertoar. En viss magister Mellin, som kunde blåsa flöjt, hörde då till de intresserade åhörarne. Jämte henne uppehöll löjtnanten, baron Carl Rappe, ackompanjerad af Göthilda Tegnér, med mycken bravur musiklifvet, först på Tufvan och sedan på Östrabo. Vid sina besök åtföljdes han gärna af sin kamrat vid Kronobergs regemente, löjtnanten J. P. Kuhlberg, född i Finland och son till en finsk major.

Några detaljer från de första åren af familjens vistelse i sitt nya hem må här anföras såsom exempel på utsträckningen af umgängeslifvet i biskopshuset.

Listan till den första middagsbjudning, som familjekorrespondensen från Tufvan sommaren 1826 bevarat, visar en profkarta på dessa brokiga umgängesförhållanden. Där nämnas excellensen Mörners, baron Wredes, baron Leijonhufvuds, grefvinnan Ce-derström, doktor Hillers, domprosten Lamérs, löjtnanten, baron Rappe, professor Lundelius och magister Ahlstrand. Några dagar efteråt beskrifves »ett förfärligt visiterande» på den lilla Tufvan. »Jag visste knappast, huru jag skulle rangera de kommande», skref biskopinnan. »Somliga måste jag bjuda stiga278 ÖSTRABO.

in och somliga ut.» De visiterande, som därefter uppräknas, synas hafva varit samtidigt minst ett dussin af olika samhällskretsar. Till Tufvan hittade de besökande gärna och blefvo, äfven om biskopinnan var borta, mottagna af husets unga damer. »Mamma var bortrest i söndags, men vi togo emot visiter: Rappe och Kuhlberg, grefvinnan Cederström och excellensen Mörner, Knut Mörner och löjtnant Lode. Hvad säger du om, att vi togo emot på eget bevåg, utan att mamma var hemma, så många vackra pojkar?» skrif-ver den då 15-åriga Göthilda Tegnér till sin äldre broder.

På vinterns assembléer och baler gick det äfven, enligt biskopinnans omdöme, »högst gentilt till» och med utmärkt ordning. Den ännu icke femtonåriga Disa Tegnér, som redan nu fick vara med och »gjorde skäl för sig i dansen», skickade listan på sina kavaljerer. Det var idel löjtnanter och fänrikar: Silfversparre, Frölich, Lagerstråhle, Ridderstedt, Kuhlberg o. s. v. Det hände visserligen under första tiden, att de unga damerna då och då saknade Lund, men småningom vaknade deras kritik öfver unga män frän den lärda staden, då dessa visade sig i den förfinade växjökretsen. Då skrattade de i mjugg och sade sinsemellan: »Se, det kan man kalla lundafasoner!»

Andra situationer från ett följande år må antecknas. »Vi voro alla på handelsman Ahlstrands och fru Aspelins bröllop», skrifver en af husets döttrar. »Mamma och pappa föreställde brudens föräldrar, Sara (Hertz) och fru Elmgren voro värdinnor samt Disa och jag brudtärnor. Vi lyste prästen under vigseln.» -- På hösten samma år hette det i ett bref frånÖSTRABO. 279

biskopinnan: »Det är omöjligt att lägga alldagliga händelser på minnet, men säkert är ingen dag utan främmande. I går voro har en mängd pojkar ur alla klasserna; gymnasisterna återstå. I dag är husförhör i biskopsgården, och till följd däraf är prästerskapet bjudet till middag och afton.»

Husförhören medförde nämligen äfven gästabud, »husförhörskalas», inom de hus i staden, där de höllos. Stundom kommo de olägligt, såsom när ett dylikt, biskopen oåtspord, utsattes i hans hus den 13 november, hans egen födelsedag! - När stadens hela kleresi och dess damer, förmodligen äfven inberäknadt läroverket, voro inbjudna, kunde antalet af dessa gäster på Östrabo gå upp till 50 personer.

Växjösäsongens glanspunkter voro, såsom nämndt är, de årliga marknaderna i februari. Ett år i början af 1830-talet uppfördes, enligt statistik i familjebrefven, under marknaden 15 spektakler och två konserter, därtill gåfvos två offentliga baler och en maskerad. »Utom dess voro här till beskådande vaxkabinett, rundmålningar, tyska damer med positiv, som gingo både natt och dag»... »I lördags», skref biskopinnan, »hade vi vårt marknadskalas för bara landtboar, och det sträckte sig till 50 personer.» -

Man spelade vid dessa tillfällen på Växjö teater, där det stundom var »dödande kallt», större skådespel (Kellgrens »Gustaf Vasa», Oehlenschlägers »Axel och Valborg» m. fl.) sä väl som mindre stycken. Scribes »Smekmånaden» lockade genom sin titel de unga damernas nyfikenhet: »den skall ej bli så ledsam att på förhand se på». Det befanns dock, att »Smekmånaden ej var sä särdeles bra». - Naturligtvis inträffade det, att Talias ädla konst kom i kollision med280 ÖSTRABO.

sigfridsmässans andra nöjen. »I går», berättas det, »hade vi Djurström till middagen. Han var så där belåten med sin sejour här. De många danserna hade gjort mycken förlust för honom som för mången annan.»

Teaterdirektören mottogs, såsom man ser, i biskopshusets societet. Äfven musici på konsertturnéer rönte samma välvilja. Särdeles intagande synes en ung tysk flöjtist vid namn von Brochen hafva varit. Han icke allenast blåste »alldeles charmant», utan hade - hvilket i Byrons tid gjorde honom ännu mera intressant - »något vemodigt i sitt

väsen». Också blefvo en vacker växjöfru och en högvälboren fröken »alldeles blixt kära i honom». För öfrigt rönte han den vänligheten, att såsom amatörer på hans konsert biträdde -- löjtnanten baron Rappe och m:lle Göthilda Tegnér, som ackompagnerade denne sistnämnde.

Det föll af sig självt, att alla festdagar af offentlig eller enskild betydelse högtidlighöllos. Konungens och kronprinsens namns- och födelsedagar firades med baler, ett bröllop medförde en oafbruten serie af ka-laser, resandes besök likaledes, en utnämning till riddare af väsa- eller nordstjärneorden äfvenså. Be-grafningar och barndop vållade äfven stora gästabud, och visiter föranleddes af alla familjetilldragelser. Stundom var det, som om växjöfruarna »kappades om» att öka folkmängden, och då fick man göra »barnsängsvisiter i parti». En gång togs biskopinnan inom 14 dagar icke mindre än tre gånger i anspråk att såsom »gudmor» frambära nya världsborgare till dopet. Hennes medverkan ansågs så hedersam, att det hände, att en liten nyfödd hedning gömdes hela tre veckor för att bereda honom denna förmån, då biskopinnan

hunnit återvända från en resa. Gammal sed fordrade eljest då ännu, att dopet skulle hafva verkställts åtta dagar efter födelsen. - Nyårsvisiterna i biskopshuset började så fort det var dager och fortgingo till skymningen. Alla bjödos på glödgadt vin och bakelser. När ortens förnämsta fru, »excellensan» Mörner på Kronoberg, firade sin födelsedag i maj 1828, föranstaltades ett storartadt utklädningsupptag af de unga i Växjö bosatta officerarne, under ledning af regementschefen baron Wredes fru, som i allmänhet var själen i växjösocietetens nöjen. De unga martissönerna föreställde småländskt bondfolk på ett bröllop - bruden var en ung fänrik, som friherrinnan Wrede själf klädt. Han, bruden, uppvaktades af brudtärnor, som dock icke voro militärer, utan verkliga unga damer, bland dem biskopsdöttrarna. Sällskapet tågade i sina dräkter från Wredes hem, Araby, till Kronoberg, slogo sig ned där vid en dukad taffel och öfverraskades där - enligt programmet! - af grefvinnan Mörner, som inträdde under utropet: »Charmant, charmant!» Därefter sjöng den löjtnant, som föreställde klockare, några verser och höll ett prydligt tal till »höga hennes nåd». Sedermera dansades kronan af bruden. Den, som fick kronan, var dock lyckligtvis ingen af de till värends-däkor utklädda krigarämnena, utan Disa Tegnér.

Så gick det till i den lilla gästfria staden, och motsvarigheter torde icke hafva saknats i andra residens- och stiftsstäder under denna tid. Men äfven detta lustiga lif blef tröttsamt i längden, och både' yngre och äldre i biskopshuset tyckte snart nog, att det var för mycket af det goda.

Biskopen drog sig för sin personliga del snart alldeles undan sällskapslifvet i Växjö. Under en senare tid blef den rådande sällskapssjukan och nöjeslystnaden ett stående ämne för hans stränga filippiker i skoltal och vid andra tillfällen. Men redan i början af 1830-talet skref han till sin äldste son: »Härifrån intet nytt, ty det ständiga och oförnuftiga kalasandet är gammalt och fortgår nu som starkast. I går var det hos domprosten, i dag hos postmästaren, i morgon jag minns ej hvar, och så hela veckan ut. Jag är därvid ogenerad, ty jag mottager ingen bjudning. Jag hade besparat mycken både tid och kostnad, om jag för sju år sedan, då jag flyttade hit, vidtagit denna princip, men bättre sent än aldrig. Växjö är ingenting annat än ett mat- och spelbord; ämbete och yrke endast bisak. Min själ vämjes vid denna uselhet. Den, som ej anser, att lifvet har någon annan bestämmelse än att på detta sätt dräpa tiden, hör egentligen ej till något annat samhälle än dår- och tukthuset.»

Blidare än den för tillfället förtörnade biskopen betraktade hans hustru dessa förhållanden, men äfven hon fann, att detta oafbrutna kalasande var »fullt af tråkigheter» i längden. När för många baler stötte tillsammans, fingo de unga damerna försaka dem. »Vi vilja ej, att flickorna skola dansa så utom alla gränser», heter det. Och då fingo »flickorna» till ersättning, åtminstone en gång, roa sig med att sitta i fönstret och räkna vagnarna, som foro förbi på vägen till balen på Osaby hos general Hederstjernås.

Redan andra året af växjövistelsen fann den romantiskt anlagda Göthilda Tegnér det plågsamt att icke hafva varit ledig en enda dag under en hel vecka.

»Ack, huru gärna skulle jag icke vilja bo i ett torp!» Och när hon var på bal, hände det, att hon kunde ha mycket roligt »ej så mycket under dansen som under mellanakterna».

För henne voro andra nöjen intressantare, sär-skildt att göra musik och läsa italienska med baron Carl Rappe.

Denne var stadens förnämste sångare och societéskådespelare, därjämte en ovanligt bildad och språkkunnig officer, som innan han valde den militära banan varit student både i Uppsala och Göttingen. Under Rappes ledning började Göthilda Tegnér att studera italienska, redan kort efter deras bekantskap. Snart nog inberättades från Östrabo om Göthilda och dessa lektioner: »Hon är - om ej något annat! - så ganska avancerad i sin italienska.» Själf skref hon i början af 1829: »Jag läser nu Tasso och har således fullt upp att göra. Dessutom är jag sysselsatt med att skrifva italienska, hvilket oändligen roar mig och är nödvändigt för att kunna tala språket. Rappe skrifver bref till mig på italienska, hvilka likvisst blifva besvarade på svenska; men med tiden skall väl äfven jag kunna begagna mig af detta sköna språk.»

Brefvet fortsätter, målande situationen för ögonblicket: »Löjtnant Kuhlberg kommer nu på gården och efter honom en stor täckvagn. Vi veta ej ännu

hvad den hyser. Jag skyndar att se efter.------Den

stora täckvagnen förde hit friherrinnorna Wrede och Louise Leijonhufvud. De äro nu resta, men Kuhlberg är kvar och sitter och - kurtiserar.»

Ja, löjtnant Kuhlberg stannade kvar och »kurtiserade» - alldeles som både han och baron Rappe länge gjort i biskopshuset. Under åren 1826-29 hade

dessa båda officerare småningom blifvit dagliga gäster där. Vi hafva redan sett deras namn skymta i skildringen af husets umgängesförhållanden. »Hjärtans gärna» hade den barnsligt oskyldiga femtonåriga Disa Tegnér svarat på löjtnant Kuhlbergs fråga, om han och en kamrat finge göra sällskap på en promenad. De följde då med till Östrabo och beságo de efter reparationen 1827 nyss färdiga boningsrummen, äfven husets döttrars. »Således voro de de första kavaljerer, som vi mottogo i vårt rum», skrifver hon. »Om natten lade vi hvar sin slant under hufvudet för att få veta hvad våra blifvande män komma att heta. Och på morgonen fick jag genast se en tiggare på gården. Jag sprang ned och frågte hvad han hette. Till min förargelse hette han Emanuel, det otäckaste namn jag vet!» - Säkerligen tyckte hon, om ej just då, så icke långt efteråt, att namnet Johan Petter var mycket vackrare.

Besöket på hösten 1827 följdes af många, många andra. »Dä var Disa lycklig», skrefs det från Östrabo. De båda systrarna skvallrade på det älskvärdaste sätt om hvarandras hjärtehemligheter för sin äldste bror. »Ito sitter vid fönstret, tittar genom jalusierna, om han icke skall komma. Han brukar som oftast göra morgonvisiter, eller också går han utåt vägen förbi parken, där vanligtvis Ito gör sin morgonpromenad. Där stå de på hvar sin sida om gärdsgården och tala, men du kan väl tänka, att detta ej är bekvämt!» - Och »Ito» hade några veckor förut skrifvit om »Tito»: »I dag är att supponera, att baron R-e hitkommer, emedan han ej varit här sedan onsdagen, och tror jag att åtskilliga personer vänta honom med säkerhet i dag.» -

En annan gäng beskrifves ett slädparti från Östrabo till Tufvan, det gamla hemmet, som för tillfället var upplåtet till danslokal för det glada sällskapet. I främsta slädan åkte biskopinnan, i den tredje löjtnant Kuhl-berg och Disa Tegnér, i en följande Göthilda - »kavaljeren är öfverflödigt att nämna»! - samt därefter Sara Hertz och magister Mellin. »Men huru roligt vi hade där kan du aldrig få veta, ty det är ej möjligt att beskrifva», säger Disa. Ännu mera energiska uttryck använder den äldre systern för att skildra sin glädje vid ett annat tillfälle. Då var det »så obe-skrifligt roligt, att om hela jorden vore papper och alla sjöar vore bläck och alla trän vore pennor, så vore det ändå omöjligt att beskrifva, hur roligt det var.»

Unga oskyldiga hjärtan! Hvarför skulle icke eftervärlden få kasta en blick äfven in i deras helgedom? De känslor, som där rörde sig, höra till hvad de unga tärnornas fader kallat »naturens stereotyper»: generation efter generation har genomlefvat dem. Lifvet kom med sina tunga pröfningar äfven för brefskrifva-rinnorna, men nu var det glädjens tid och de jublande förhoppningarnas.

När det obeskrifligt roliga slädpartiet (i början af 1829) ägde rum, var en af de nämnda deltagarin-norna redan förlofvad med sin körsven, konsistorienotarien magister S. G. Mellin. Hon hade, såsom vi sett, en viss förkärlek för »de svarta kropparna». Redan kort efter flyttningen från Lund hade denna förbindelse låtit tala om sig, och

1829 stod Sara Hertz' och Mellins bröllop. Hon framlefde i Växjö ett tioårigt äktenskap och dog där i bröstsjukdom 1839. Hennes man förflyttades sedan från sin befattning vid Växjödomkapitel till ett pastorat i Linköpings stift, där han slutade sina dagar. Han var i Växjö mindre saknad än hans goda hustru, för hvilken familjen på Östrabo hade mycken tillgifvenhet.

Något längre dröjde det med de unga biskopsdöttrarnas bröllop. Med stor förvåning hörde deras fader i början af 1829, då han vistades i Stockholm, talas om att den 16-åriga Disa skulle kunna tänka på att blifva husmoder. »Säg henne, att den lille rare ber henne att hålla sig till dockorna tills vidare», skrif-ver han skämtsamt till sin hustru, ehuru han på samma gång medgaf, att »med femtonde året vaknar kvinnan invärtes, ehuru barnet ännu en tid kan spela på ytan». Under årets lopp häfdes de faderliga betänkligheterna; småningom lärde han sig äfven uppskatta sin yngsta dotters älskade såsom »en utmärkt redlig, verksam och äfven pä sitt sätt bildad man».

De unga hemmen reddes till 1830. Det ena, Rappes och Göthildas, i den lycklige äkta mannens egen gård i Växjö; det andra på Tofta, ett af Kuhl-berg arrenderadt militieboställe, vackert beläget en mil norr om Växjö mellan Helgasjön och Toftasjön.

Den 13 november 1830, Tegnérs födelsedag, stod på Östrabo hans döttrars bröllop.

»Den skönaste af dina drömmar träder i bröllopsdräkt framför din syn i dag. Ditt varma fadershjärta rördt sig gläder, och glädjen ser på dig med dotterligt behag. Blott kärleksstjärnor ifrån himlen skina: Välsignad vare du, välsignade de dina!» —

sjöng vid bröllopsfesten »tegnériden» Assar Lindeblad, husets vän och skyddsling sedan dess lundatid.

*

III.

Tegnér trifdes väl på resor, men han älskade icke att vara länge borta från hemmet. Hans ämbetsverksamhet och offentliga uppdrag samt under senare år vården om hans hälsa föranledde ofta, nästan årligen, längre eller kortare resor. Någon vidsträcktare färd utom fäderneslandets gränser kom han dock under sin ^styrkas dagar icke att företaga, utom en badresa till Karlsbad 1833. Den blef för honom en serie af oväntade hyllningar från beundrare på andra sidan Östersjön och finnes delvis rätt utförligt skildrad i skaldens bref till hans hustru.Till större delen tryckta i Saml. skrifter VI.

Som oftast gällde hans färd hufvudstaden. Till det honom sedan gammalt kära Lund återvände han gärna. Under senare åren af 1830-talet besökte han hafsbaden på Sveriges västkust. Värmland, sina fäders bygd, och sina anförvanter därstädes såg han under åren 1826—40 endast en gång.

En resa på 1820- och 30-talet var i och för sig ett företag af helt annan omfattning och tidsutdräkt än i våra dagar. Vägarna voro svåra, under vintrarna efter starka snöfall stundom ofarbara. Detta kom sig däraf, heter det skämtsamt i ett bref, att »landshöfdingarne i Småland aldrig gå som de borde för plogen, ej en gång för snöplogen». För »förbudssedlarnas» skull måste marschruten i förväg noga fastställas. Uppenbarligen togs vid resor i Småland härvid i betraktande, att biskopen skulle få se så mycket som möjligt af sitt stift. Var resvagn en väl iordningställd

och pålitlig kusk anskaffad, så måste slutligen, med minne af Dumboms erfarenhet rörande gästgifvar-gårdarna i Småland, att där

»lär ätas mycket bra,

ifall man matsäck har som duger»,

dragas försorg om en dylik, tillräcklig och välförsedd. I det torftiga Småland, där ej blott om gästgifvar-gårdarna utan äfven om prästgårdarna den nyss nämnda versen kunde citeras, var det stundom både klokast och mest grannlaga att »refusera erbjuden" gästfrihet i förtröstan på korgen». Den ömsinta bisko-pinnan höll säkerligen

genom »korgens» rika utrustning sin make skadeslös. Men ännu rundhändtare synes domprostinnan i Växjö hafva varit. Det hände en gång, då biskop och domprost följdes åt på en resa, att den senare befanns hafva med sig »en hel hokar-bod af matvaror i vagnen».

Men ingalunda behöfdes det alltid att »förtrösta på korgen». Stundom kunde det gå ståtligt till äfven i de småländska prästgårdarna, såsom vi strax skola se.

Ärligen återkommo resorna i det vidsträckta stiftet, åt hvars angelägenheter Tegnér ägnade nitisk omsorg. Af dess tolf härad fanns det intet, som han icke för någon biskoplig förrättning - visitation, kyrkoinvigning, installation - upprepade gånger besökt, från det föga bebyggda, ödsliga Västbo härad vid halländska gränsen till Vista härad, beläget längst i norr vid Vätterns strand.

Från dessa resor och den ämbetsverksamhet, som de medförde, förvarar samlingen af Tegnérs kyrkliga tal dyrbara minnen. Hans uttalanden visa äfven hans personliga hållning vid dessa tillfällen.

Han betygade sin vördnad för »silfverhåriga gamle», som med ära verkat i kyrkans och församlingens tjänst, män sådana som prostarne Johan Ståhl i Skirö och K. M. Agrell i Skatelöf, men han kunde också tala straffande ord till dem, som tredskades: så till »män-nerna af Pjätteryd och af Nottebäck» i fråga om försummad kyrkobyggnad.

Hans första biskopliga förrättning utanför stiftsstaden var installationen af hans ungdomsvän Heurlin såsom kyrkoherde i Tolg. Heurlin blef sedermera hans närmaste man i stiftsstyrelsen, slutligen hans efterträdare. Det var redan i juni 1824, kort sedan den nye biskop, för hvars val Heurlin så lifligt varit verksam, i Uppsala blifvit invigd till sitt ämbete. Han talade till honom vackra ord om deras ungdomsvänskap och dess minnen. »Utan rodnad», sade han, »kunde dessa inträda och visa sig i Herrens tempel, ty vänskapen är i sig själf något heligt.»

Men ej blott offentliga uttalanden, äfven de enskilda meddelanden, hvilka Tegnér under sin frånvaro från hemmet aldrig försummade att sända sin hustru, åskådliggöra de förhållanden på den småländska landsbygden, som mötte stiftets biskop, när han var stadd på resa där, antingen det gällde ämbetsförrättningar eller icke. Några exempel, hämtade från denna bref-växling, må anföras.

På Visingsö, som »liknade ett antikvitetskabinett i en trädgård», blommade körsbärsträden; prästgården befanns nybyggd och vacker, och prosten Ekman var en hygglig och nitisk man. Detta enligt biskopens bref, när han gjorde visitation i maj 1827. »Där gick allt pompöst till», heter det, »och med en elegans, som visade, att värdinnan var ordentlig och snäll.

Efter visitationen var middag, där le beau monde från ön var församlad och det trakterades med champagne.»

I Värnamo kyrka föreföll en dag i juni månad det i en landtkyrka ovanliga skådespelet af en prästvigning. Anledningen var, att den nyutnämnde lektorn i matematik Ekstrand ofördröj ligen borde prästvigas för att kunna söka ett ledigt prebendepastorat. Biskopen var stadd på resa till Varberg. För att icke behöfva återvända till stiftsstaden hade han i Värnamo stämt möte med den blifvande prebenda-rien och dit låtit hämta den biskopliga skruden. Till invigningsakten, som ägde rum klockan nio på morgonen, hade samlat sig »en mängd af ortens fruar», hvilka »begapade kåpan och dess innanmäte», skref biskopen. Kyrkoherden i Värnamo var Tegnérs pro-motionskamrat och ungdomsvän J. Öhrnberg, en af stiftets mest framstående prästmän.- Hos honom var stort kalas och »ortens knaperadel samlad».

Särskildt ståtligt plägade det gå till vid kyrkoinvigningar. Af sädana förrättade Tegnér under sin ämbetstid personligen icke mindre än 18. Tillsammans 31 kyrkor invigdes under samma tid. På tre kyrkoinvigningar efter hvarandra hade Tegnér vid pingsttiden 1832 gjort sig beredd, men han måste på grund af ett svårt sjukdomsanfall afstå från sin afsikt att själf förrätta dem. Den ena af de nya kyrkorna tillhörde domprosten Heurlins prebende Nöbbeled. Domprosten fick nu uppläsa biskopens tal. »Heurlin var så ledsen, att han grät», skref biskopinnan. »Han hade sökt göra allt så pompöst som möjligt, och det skulle lyckats så bra, så när som på biskopens och hans skruds frånvaro.» Dagen därpå (annandag pingst)

skulle Väckelsångs kyrka hafva blifvit invigd. »Ännu ståtligare än i Nöbbeled hade prosten Wieslander i Väckelsång ställt till», heter det i samma bref. Regementsmusik var beställd och expressbud hade gått med »tempelkaka» från Karlshamn. När Sandsjö kyrka 1839 skulle invigas, hade tillrustningarna tagit stora dimensioner: viner och desserter hade hämtats både från Köpenhamn och Karlskrona. Där vankades dadlar och likörer, honung från Hymettos, allt medfördt genom en medelhafsexpedition. Taffelmusik bestods och kanonsalut vid alla skålarna.

Biskopinnan Tegnér, som lämnat denna skildring, deltog själf i detta lysande »kyrkbröllop», såsom hon nämner det. Stundom var hon nämligen sin man följaktig på hans ämbetsresor. Så vid invigningen af Skeda kyrka 1837, om hvilken hon skrifver: »Dagen i Skeda kyrka skulle jag ej vilja ha bortbytt mot den största fröjd på jorden.» I sina bref från de ? båda makarnas gemensamma resa till prästgårdarna i Östra härad prisar hon trefnaden, gästfriheten och hjärtligheten i de småländska prästhus, som hon gästade.

Vidlyftigare karakteristiker öfver ämbetsbröderna och deras hem förekomma i regeln icke i Tegnérs bref. En gång omnämner han i sin resekrönika en kyrkoherde med epiteten: »gammal, försupen och suspenderad». En annan gång heter det: »Prosten är försupen», men med tillägget: »huset är ordentligt och förestås af giftasvuxna döttrar.»

Det framgår i allmänhet, att Tegnér väl kände sitt underlydande prästerskap: de täta ämbetsresorna och det ständigt öppna biskopshuset ökade kretsen af hans personliga bekantskaper.292 ÖSTRABO.

På sina resor lärde han äfven känna annat folk i smålandsbygden än prästerna. Bland dem är det i synnerhet damerna, som i hans enskilda meddelanden göras till föremål för omnämnande. De vittra smålandsfruarna - sådana funnos äfven, och de ville framför andra närma sig skaldebiskopen - voro ej de, som i främsta rummet behagade honom. Däremot fann han mera behag i unga småländska prästgårdsflickor, som spelade gitarr och klaver och sjöngo hvad de lärt af Fritiofssångerna. En bland dem var Vendela Åstrand, sedan under namnet Vendela Hebbe känd såsom författarinna. Egendomlig var den hyllning, som på en småländsk herrgård en gång ägnades Fritiofs skald. Alla sockerkakorna voro försedda med inskriptioner ur Fritiofs saga.

Resorna utom stiftet gällde vanligen, när icke uppdrag i hufvudstaden kallade, badorter vid västkusten. Särskildt förtjäna ett par af Tegnérs utflykter att omnämnas - en till Lund och en till Värmland.,

Den sistnämnda företogs i augusti 1827. Sin barndoms hembygd hade Tegnér besökt senast 1823; efter detta besök återsåg han Värmland först 1841, som en bruten sjukling. Hans besök där 1827 gällde barndomsvänner och anförvanter, särskildt den ålderstigna modern, som i Kölns prästgård uppe vid norska gränsen tillbragte sin ålderdom hos sin dotter och måg, prostinnan och prosten Liden. Tegnér fann sin 83-åriga moder »sig alldeles lik; hon ser och hör väl, är mycket rörlig och ser ännu yngre ut än sin äldsta dotter». Hennes ålderdom var lycklig. - I Karlstad träffade han utom sina ungdomsvänner, som nu blifvit män i staten, sin gamle välgörare från barndomsåren, assessor Branting. - Han gästade på Gustafs-ÖSTRABO. 293

vik vid Kristinehamn grefve Georg Adlersparre, för hvilken han alltid hyst stor beundran, och blef i dennes hus mottagen med mycken utmärkelse. »Gubben är treflig och frun är söt» - sådant var, enligt orden i resebrefvet, Tegnérs intryck af besöket på Adler-sparres gods.

Med afseende på den gamle Branting hade Tegnér under denna resa med ledsnad erfarit, att han på ålderns dagar lefde i små och bekymmersamma villkor. Ett par år senare, under sin vistelse vid riksdagen, erhöll Tegnér från Branting själf underrättelsen, att denne måst göra konkurs och vore nödsakad att flytta från Karlstad. »Det skär mig i hjärtat», skref Tegnér vid denna nyhet till sin hustru, »att min gamle 75-årige fosterfar skall vara i en sådan belägenhet och jag icke kan hjälpa honom. Jag tänker väl gå med en lista för honom, men huru mycket kan den väl inbringa? Det är bra hårdt att vara fattig!» - Men några veckor efteråt kunde han in-berätta: »I går kunde jag skicka 500 riksdaler banko till Branting.» Detta var just det belopp, som angif-vits såsom nödvändigt för inlösen af hans bo. »Där-af», tillägger brefskrifvaren, »måste jag dock gifva anvisning på 100 riksdaler banko till min bokhandlare i Karlstad.» Säkerligen hade Fritiofsskaldens popularitet underlättat hans bemödanden att hjälpa den

gamle fosterfadern i hans betryck.

Från denna värmlandsresa medförde Tegnér till hemmet på Östrabo sin svärmoder, bergsrådinnan Myhrman, som där i den tegnérska familjekretsen tillbragte de närmaste fem åren. Esaias Tegnérs och hans bröders brefväxling visar, huru varmt de voro fastade vid Anna Myhrmans älskvärda moder. Esaias

Tegnérs bref under hans ungdomsår visa äfven hennes omvårdnad om den flitige studenten, från den stund han inträdde i det patriarkaliska hemmet på Ramen och till dess han såsom en mera mognad ung man kunde därifrån hemföra sin brud. Fru Myhr-man blef nu en vördad och älskad tillökning i familjekretsen på Östrabo, till dess hon 1832 därifrån flyttade till sin andra dotters, fru Eva Billows hem, Ön i Dalarne.

Sitt särskilda kapitel kunde resorna till Lund från Östrabo förtjäna. Tegnérs besök vid magister-promotionen 1829 har ju en så att säga historisk betydelse genom skaldemötet och Oehlenschlägers be-kransning i Lunds domkyrka sarrit genom den nya »epilogen» med skandinavismens otaliga gånger citerade instiftelseord. Mångenstädes finnes denna lagerfest beskrifven jämte dess efterspel i Köpenhamn. Här må det vara nog att hafva erinrat om denna solbelysta dag i Lunds historia, därigenom äfven minnesvärd i Tegnérs. Nio år efteråt, 1838, gästade Tegnér åter Lund vid en magisterpromotion. Ögonblicket blef icke så historiskt betydelsefullt, men äfven då hade han strängat sin lyra. Det var till ära för hans gamle vän, biskop Faxe, som då blef jubelmagister. Den tillfälliga yttre anledningen till dessa promotions-besök var, att 1829 skaldens äldste son och 1838 hans brorson lagerkröntes.

Vid tillfälliga besök under mellantiderna hade Tegnér ytterligare ett par gånger på genomresa återsett det gamla Lund. Ett något utförligare omnämnande förtjänar hans första återseende af Lund 1827 och

det sätt, på hvilket han då blef mottagen. Men först må i sammanhang härmed vidröras frågan, huruvida det, såsom ofta påståtts, för Tegnér varit lyckligast, om han aldrig lämnat sin verksamhet där.

Det har sagts såsom en självklar sak, att universitetet var den plats, där Tegnér borde alltjämt fått lefva för litteratur och vetenskap, och att den biskopliga verksamheten, helst med en undangömd småstad såsom Växjö till operationsbasis, omöjligen kunde vara tillfredsställande för en man med hans skap-lynne och intressen. Han hängde där upp sin lyra, säger man, och slog sig på de praktiska göromål, hvilka tillhörde honom såsom stiftschef och eforus; han studerade dessemellan tysk teologi i stället för de gamla grekerna och den moderna vitterhetens heroer. Under tiden blef hans sinne dystert och för-stämdt, dels till följd af isoleringen i yttre afseende, dels därför att det episkopala, särskildt de kyrkliga plikterna, ju borde kännas tryckande för en man med Tegnérs fria åsikter i teologiska frågor och ofta uttalade tvifvel om ortodoxismens välsignelser. Från början af hans biskopstid skulle, säger man, på denna grund en bitter känsla af disharmoni rådt i hans inre och egentligen aldrig öfvergifvit honom. En och annan synes nästan hafva förmodat, att dysterheten under hans sista år haft sin grund i religionsgrubbel.

Äfven bland skaldens samtida funnos de, som menade, att det varit bättre för hans poetiska rykte, om han stannat i Lund och förblifvit professor. Men säkerligen voro de samtida lätt räknade, som ansågo, att han verkligen bort undanbedja sig den erbjudna biskopsstolen, utan visshet om någon motsvarande befordran. Den erotiske förbundsbrodern M. Bruzelius

protesterade visserligen i bref till Tegnér på det ifri-gaste mot att han skulle blifva biskop i Växjö, men detta skedde egentligen på den grund, att Bruzelius, själf kyrkoherde i Lunds stift, ville hafva sin gamle vän till biskop där och, såsom det heter i hans bref, »under hans baner fortfarande få strida emot midgårds-ormen och alla hans odjur». Friherrinnan M. von Schwerin frågade försynt: »Blir ej biskopsmössan för trång för ert fria, höga, ädla sinne?» - Men själfve den fromme Franzén, hvars yttranden om Tegnér och dennes episkopala värdighet föranledt den redan förut (s. 272) anförda förklaringen af Tegnér själf, ansåg, att det skulle hafva varit orätt, om denne afsagt sig förtroendet, orätt i alla afseenden, äfven mot vitterheten, »som därigenom förlorat den triumf hon nu vunnit» genom den stora röstpluralitet Tegnér fått.* Särskildt torde tankarna på att Tegnér skulle hafva grubblat öfver sin bristande renlärighet hafva förefallit ganska främmande för hans samtida vänner.

För att rätt bedöma dessa förhållanden måste man känna det Lund, som Tegnér gick att lämna, känna hvad ett biskopsämbete på hans tid innebar och slutligen hvad han själf ansåg som dess hufvud-uppgift. Och innan man talar om den stora förlust, som den svenska litteraturen lidit genom Tegnérs förflyttning till Växjö, hade man i den kronologiska förteckningen öfver hans skrifter bort se efter, om skillnaden mellan hans produktivitet före och efter 1826 verkligen är så stor. Likaså hade man äfven i renlärighetsfrågan bort göra en jämförelse med hvad växjöbiskopen offentligen och i sina kyrkliga tal yttrat

Ur Esaias Tegnérs papper s. 192, 195, 197.

och de enskilda uttalanden, i hvilka han oförbehållsamt sagt sin mening i religiösa frågor.

Låt oss först taga frågan om Tegnérs vittra produktion i betraktande. Det är sant: perioden 1826- 1840 framkallade ingen Fritiofs saga, ingen Axel, inga Nattvardsbarn, och antalet af tillfällighetsdikter minskades kanske något med åren, såsom gemenligen plägar ske hos de flesta skalder. Kanske hade Gerda blifvit färdig, om författaren stannat kvar på den plats, hvars minnen särskildt inbjödo till behandlande af detta ämne. Kanske också icke. I hvarje fall måste man fråga: hvarför blef då denna dikt, som påbörjades minst fem år före flyttningen, icke färdig i Lund, om detta varit rätta platsen för Tegnérs poetiska produktion? Man bör besinna, att denna aldrig varit synnerligen ymnig, huru stor den lätthet än var, med hvilken han strödde omkring sig verser.

Men hvad bjöds dock icke från Östrabo under de nämnda åren! Ett sådant oöfverträffadt praktstycke som Sången vid Svenska Akademiens jubelfest, skaldeverk sådana som de metriska talen i Svenska Akademien, grafsånger sådana som de öfver Leopold, Olof Myhrman, Wallin, för att icke nämna åtskilliga andra, slutligen de gripande kyrkliga dikterna vid Gårdsby kyrkas invigning och vid Gustaf Adolfs minnesfest 1832 - allt detta kunde väl uppväga tillfällighetsdikterna och Idunasångerna från 1810-1825. Och hvem ville väl i den svenska litteraturen sakna den härliga raden af Tegnérs skoltal och hans kyrkliga tal, hvilka nästan alla tillhöra denna period? Äfven de äro blad i kransen af hans vittra ära, och de hafva i författarens ämbetsställning sin direkta anledning.

Redan i det föregående har lämnats en antydan om huru en biskops ställning uppfattades vid den tid, då Tegnér såsom professor i grekiska och ett årtionde efteråt hans vän Agardh, professor i botanik, kallades till biskopsstolar. Det prästerliga i detta ämbete ansågs utan tvifvel mindre viktigt än dess egenskap att vara en chefsplats. Att hålla ordning i de kyrkliga förhållandena innebar enligt tidens uppfattning mera öfvervakandet af lefvernet än öfvervakandet af läran. Åt en biskops åligganden att vara chef för undervisningsverket i sitt stift tillmättes enligt samma uppfattning synnerlig vikt. Till dessa uppgifter kunde otvifvelaktigt en universitetslärares föregående verksamhet vara en synnerligen lämplig förberedelse. Personer af oomtvistad intellektuell och moralisk öfver-lägsenhet i denna ställning, äfven icke teologer, voro utan tvifvel bättre skickade att möta dylika uppgifter än sådana kyrkans män, som Tegnér plägade kalla »bondkaplaner med guldkors».

Att en man med Tegnérs stora rykte som skald, som talare, som snillrik man, skulle komma i fråga till en dylik chefsplats, var under dessa förhållanden en gifven sak. Mera förvånande skulle det hafva varit, om detta ej inträffat. Att han, då saken sattes i fråga, önskade att icke stå tillbaka för dem, som han med full rätt kunde anse sig underlägsna, och att hans stolthet sårades af de tvifvelsmål, som uttalats rörande hans förmåga och lämplighet att sköta ett biskopsämbete, må man ej förtänka honom. Han kände väl sina krafter och hade på förhand uppgjort sitt program såsom stiftschef. Bland sina företrädare satte han Olof Wallqvist synnerligen högt. Han har en gång om Wallqvist yttrat: »Ich spure was in mir von

seinem Geist», och han ville träda i hans fotspår, fullt medveten som han, enligt sina egna ord, var därom, att Wallqvist väl icke var prästerlig i trångbröstad mening, men så mycket mera eforus och ecklesiastik organisatör. Detta mål förblef Tegnér alltjämt trogen, ehuru han stundom på äldre dagar med missmod kunde klaga öfver bristande framgång i sitt arbete. Det var såsom lärare och uppfostrare, såsom sedlig väckare, som han framför allt ville verka. Uppgifterna att arbeta för höjandet af de småländska prästernas andliga nivå, att främja ungdomens bildning genom läroverkens förbättring, att bringa hyfsning, ordning och reda, där förut varit slapphet, dryckenskap och sömnaktig-het - detta var dock en värdig uppgift för en man i sin kraftigaste ålder. Den

ekonomiska sidan af saken må i enskilda bref och i hvardagslag hafva ventilerats lika mycket som dessa allmänna synpunkter, men att den icke, såsom det påståtts, vid denna vändpunkt i Tegnérs lif varit den i främsta rummet bestämmande ar säkert. Man skall bra litet känna till skaldens ärliga och högsinta själ för att sätta tro härtill. Dessutom behöfde han mindre söka sin befordran af denna orsak, sedan han kort förut erhållit Reslöfs prebende. Helt annorlunda var det, då han önskade få Munktorps och Fellingsbro pastorat för att »slippa dö för-fattardöden».

Hvad skulle nu den tillärnade biskopen i Växjö hafva gått till mötes, ifall han afböjt förslaget och kvarstannat i Lund? Han var och skulle säkert länge hafva förblifvit det lilla lärdomssätets berömdaste man, högt uppburen af sina kolleger, afgudad af ungdomen. Umgänge efter hans sinne kunde honom där bjudas, gamla vänner omgåfvo honom, som kände hans vä-300 ÖSTRABO.

sens egendomligheter. Tacksamt har han också erkänt, hvad Lund skänkt honom, och har mångenstädes gifvit vackra uttryck åt sin kärlek till denna plats. När han lämnade den, kändes det, skref han, »som om hans väsen skulle uppryckas med rötterna».

Men åtskilligt annat väntade honom därjämte, som innebar mindre lockande utsikter. Det Lund, där Tegnér och hans samtida vuxit upp, var ett litet och trångt samhälle, den högskola icke undantagen, som lefde sitt stilla lif inom Lundagårds murar. Där trifdes vänskapen i de trängre kretsarna, men där utkämpades äfven de konsistoriella tvisterna, i hvilka det var så godt som en ämbetsplikt att deltaga. Det kunde vara en tacksam uppgift att föreläsa för ungdomen öfver Greklands litteratur; men man kunde också få nog däraf, helst som vetenskapens kraf ej fingo spännas alltför högt. Och att examinera och »gå i fakultet och konsistorium» var i längden föga tillfredsställande. Eftervärlden har kallat denna period för »Lunds stora tid», men allt där var dock ingalunda stort. Lefnadsvanor och personliga förhållanden voro långt ifrån mönstergilla. Genom den stämpel, som öfverlägsna personligheter förmå trycka på sin om-gifning, kan åtskilligt, som i grunden är smått och trångt, få en viss anstrykning af storhet. Så hade skett i Lund, och det var ingen hemlighet hos hvem förtjänsten egentligen låg. Men de små makterna i lifvet veta ock att hämnas. De förstå att i sin ordning göra sig gällande på de storas bekostnad och kunna, åtminstone skiftevis, behålla segern. Hvem vet, huru länge den splitets och afundsamhetens ande skulle hållits tillbaka, som är alla små samfunds förbannelse och som kort efter Tegnérs af gång från Lund vållade,ÖSTRABO. 301

att han bittert måste klaga öfver högskolans förfall? Kanske skulle han icke allenast icke mäktat förebygga > detta nedåtgående, utan själf fallit offer för den trånga omgifningens svagheter. Han stod den i många af-seenden för nära för att känna sig fullt fri.

Tvifvelsutan har Tegnér såsom en frigörelse känt den isolering, som följde af hans högre ämbetsställ-ning och hans nya verksamhet. Har det också funnits ögonblick, då han, såsom det heter i bref till Agardh, »gärna önskat vara bland vännerna på Grå-brödragatan», så har han dock aldrig på allvar önskat att återvända dit som professor, knappast som biskop, eller öfver hufvud önskat att utbyta sitt biskopliga ämbete mot det akademiska, som han lämnat.

Om det alltså kan dragas i tvifvelsmål, huruvida Tegnér behöft Lund för sin personliga lycka och sin äras fullkomnande, så var det af hans samtida där ingen, som icke kände, att Lund behöfde honom.

Då Tegnér och hans familj den 10 maj 1826 af-reste från Lund, mottogo de många bevis på tillgif-venhet och saknad. Det var utan tvifvel ett uttryck för den allmänna stämningen inom universitetet och samhället, när C. Lundblad vid den stora afskeds-festen några dagar förut sjöng om »alma mäter Carolina» :

»Sin äras härold lämnar hon, sitt hopp, se, afskedslären hennes öga skymmer.»

Något öfver ett år hade gått sedan afskedet från Lund, då Tegnér en dag i början af juli 1827 äter anlände till den gamla universitetsstaden efter gästbesök pä åtskilliga platser i dess omnejd. Prosaiska bestyr - företrädesvis afträdessyn på hans professorsprebende,3O2 ÖSTRABO.

Reslöf - hade fört honom till Skåne. Det festliga sätt, på hvilket han där mottogs af gamla vänner och beundrare,

visade, att man ej glömt hvad Lund och hela provinsen i honom ägt och att man fortfarande ville hafva honom såsom sin särskilda tillhörighet. Ett par af hans närmaste vänner reste för att vara honom till mötes i Gullarps prästgård hos prosten Jonas Ahnfelt. Andra, bland dem biskop Faxe och hans hustru, mötte honom i Käflinge, gästgifvargården en mil norr om Lund. I det gästfria biskopshuset gjordes en stor fest för 60 personer. Glanspunkten af detta lundabesök var en subskriberad middag, till hvilken Thomander hade skrifvit verser:

»Säg oss, fyller ej ett älskadt minne af de flydda solskensrika dar, då du främst din Lundas stolthet var, än på Sigfrids biskopsstol ditt sinne?

Till sin glans din Lunda dig behöfver. Namn hon äger, gård och tempel ock, jord af minnen full; dess himmel dock, diktens himmel, spände du däröfver. *

På sitt lakoniska resebrefspråk beskrifver festföremålet själf denna fest: »På eftermiddagen voro alla fruntimmer i staden bjudna i akademiträdgården. I (orangeri-)salen stod mitt porträtt, måladt af Malm-qvist ** på ett altare. Rummet var klädt med girlan-der. Te, konfekt och champagne vankades i öfver-flöd. Till slut kröntes jag af damerna med en lager-

* Tryckt i »Kometen» 1827 n:r 67. Tegnérs besök i Lund iinnes beskrifvet af Thomander i dennes bref till Dahlgren den 8 augusti 1827 (Tankar och löjen, utg. af Ahnfelt, s. 76). ** Förvaras numera på Lunds universitetsbibliotek.krans, hvilket föreföll mig besynnerligt. Allt gick i öfrigt rätt hyggligt till.»

Äfven på de skånska herresätena var Tegnér under denna resa en firad gäst. En dag var han »med Faxes och halfva staden» bjuden till friherre Nils Trolle på Klågerup. Få veckor efteråt sjöng Tegnér vid hans graf:

»Sof, Nils Trolle, man med fria sinnet, man med tankens ljus, med hjärtats tro». Saml. skr. II: 489.

Hos sin vittra väninna, friherrinnan Martina von Schwerin på Sireköpinge, gjorde han en dags besök. På hemvägen till Växjö uppehöll han sig på inbjudning af grefve Trolle-Wachtmeister, den bekante, af honom högt värderade mecenaten och forskaren, på Årup för att där sammanträffa med hans och Tegnérs Gemensamme vän Berzelius.

IV.

Ett slags resor voro alltid motbjudande för Tegnér, och skilsmässorna från hemmet kändes vid dem särskildt påkostande. Det var riksdagsresorna. »Gud bevare honom!» — var hans hustrus fromma bön, när han anträdde en dylik. Någon gång följde hon honom på väg, men skilsmässan framkallade alltid tunga sorgemoln. En liten familjeinteriör, målande för en dylik afskedsstämning, äro följande rader ur ett familjebref från Östrabo i oktober 1828: »Vi äro visserligen vana vid att sakna pappa, men den långa tiden och blotta namnet riksdag förskräcka oss ... Det kostade mera än

krans, hvilket föreföll mig besynnerligt. Allt gick i öfrigt rätt hyggligt till.»

Äfven på de skånska herresätena var Tegnér under denna resa en firad gäst. En dag var han »med Faxes och halfva staden» bjuden till friherre Nils Trolle på Klågerup. Få veckor efteråt sjöng Tegnér vid hans graf:

»Sof, Nils Trolle, man med fria sinnet, man med tankens ljus, med hjärtats tro». Saml. skr. II: 489.

Hos sin vittra väninna, friherrinnan Martina von Schwerin på Sireköpinge, gjorde han en dags besök. På hemvägen till Växjö uppehöll han sig på inbjudning af grefve Trolle-Wachtmeister, den bekante, af honom högt värderade mecenaten och forskaren, på Årup för att där sammanträffa med hans och Tegnérs Gemensamme vän Berzelius.

IV.

Ett slags resor voro alltid motbjudande för Tegnér, och skilsmässorna från hemmet kändes vid dem särskildt påkostande. Det var riksdagsresorna. »Gud bevare honom!» — var hans hustrus fromma bön, när han anträdde en dylik. Någon gång följde hon honom på väg, men skilsmässan framkallade alltid tunga sorgemoln. En liten

familjeinteriör, målande för en dylik afskedsstämning, äro följande rader ur ett familjebref från Östrabo i oktober 1828: »Vi äro visserligen vana vid att sakna pappa, men den långa tiden och blotta namnet riksdag förskräcka oss ... Det kostade mera än

vanligt på pappa själf att denna gången lämna de hemmavarande, i synnerhet dagen före afresan . . . Pappa kom upp till oss på aftonen, nedstämd och tyst som alla vi andra. Aldrig har någon afton förefallit mig så sorglig som denna. Gråten, som hela eftermiddagen suttit mig i halsen, försökte jag för-gäfves att svälja, och en och annan snyftning förrådde mig. Jag fick snart sällskap af mamma och Disa.»

Stockholmslifvet medförde sina växlande stämningar. Stundom kunde dessa, oaktadt den starka hemkänslan, för skaldebiskopen vara uppsluppna nog, men han upphörde aldrig, midt under hufvudstads-lifvets brokiga sysselsättningar och nöjen, att längta till familjekretsen på Östrabo.

Sedan sin ungdom, då Esaias Tegnér såsom informator 1803 vistades i hufvudstaden, var han där hemmastadd. Han återsåg Stockholm 1812 såsom professor och pristagare i Svenska Akademien och 1819, då han höll sitt inträdestal i samma akademi. 1823 och 1824 gjorde han äfven korta besök därstädes, sistnämnda år på väg till Uppsala för att vigas till biskop i Växjö. Såsom ledamot i den stora un-dervisningskommittéen tillbragte han i Stockholm ett par månader på hösten 1826 och en stor del af förra halfåret 1828. Sistnämnda års höst- och vintermånader samt större delen af året 1829 vistades han äfven därstädes, kvarhållen af den långvariga riksdagen, hvars slut han dock icke afvaktade. Från riksdagen 1834 lyckades Tegnér vinna ledighet, med undantag af ett par sommarmånader, juli och augusti. Koleran kom och gjorde slut pä denna riksdagsvistelse. Ett par månaders arbete i kyrkolagskommittéen på våren 1839 samt ett hälft års deltagande i riksdagenÖSTRABO. 305

1840 (januari till juni) äro äfven att nämna. Uppbrottet från den sistnämnda riksdagen betecknar slutet på Tegnérs offentliga bana. Hans kraft var då bruten. Han återsåg visserligen Stockholm på ett kort besök 1841, men han var då ej längre densamme. Till dessa längre eller kortare vistelser i hufvudstaden torde endast vara att lägga ett tillfälligt sommarbesök 1830, då Tegnér följde sin yngste son ombord på det fartyg, med hvilket denne skulle göra sitt första försök i sjömanslifvet.

Det synes af ofvanstående redogörelse, att det egentligen var under åren 1826-29, som den nye växjöbiskopen vistades i landets hufvudstad. Han tillbragte under dessa år i själfva verket där längre tid än i Växjö. En resa från Småland till Stockholm var den tiden förenad med både kostnad och tidsut-dräkt; och då Stockholmslifvet aldrig lockade Tegnér, var det ej att undra pä att hans vistelse där med åren alltmera inskränktes.

När Esaias Tegnér 1826 kom till Stockholm för att deltaga i den berömda kommittés arbeten, om hvilken det sades, att den inom sig slöt alla landets snillen, hade han nått höjden af sitt rykte och sin popularitet. Och under de närmast följande åren mottog han i landets hufvudstad ständigt nya bevis på att bådadera voro oförminskade. 1825 hade Fritiofs saga utkommit färdig; 1828 utgaf skalden sina »Smärre samlade dikter». De senare befästade Fritiofsångarens rykte. Han var och förblef under dessa år, hvilka, såsom nämndt är, till största delen tillbragtes i Stockholm, kanske i högre grad än någon annan svensk man före och efter honom hvad han själf kallade »på modet» i hufvudstadens olika kretsar. Hans otryckta

brefväxling med sina närmaste visar, huru eftersökt och firad han var och huru man täflade om att visa den frejdade mannen uppmärksamhet, från konungaborgen och till ungdomsvännernas anspråkslösare kretsar.

Men denna brefväxling visar också, huru snart han tröttnade vid detta lif af förströelser, och huru föga värde han satte på sin popularitet. Ej sällan förekomma uttryck af verklig leda vid stockholms-lifvet, uttryck hvilka likväl, såsom i allmänhet de starka orden i skaldens bref, ofta torde vara att betrakta blott såsom reflexer af tillfälliga stämningar. Utan tvifvel knöt Tegnér under denna tid åtskilliga personliga förbindelser, hvilka för honom blefvo af värde och hvilade på djupare grund än den tillfälliga bekantskapens. Utan tvifvel blef också hans personliga

ställning till samtida en helt annan än den, som kunnat bjudas i det undangömda Växjö eller det föga större Lund.

Det kan här icke blifva frågan om att närmare redogöra för Tegnérs deltagande vare sig i kommittéens eller i riksdagens arbeten. Han var en för samvetsgrann och fosterlandsälskande man för att taga någondera af dessa uppdrag lättvindigt, ehuru hans skämt stundom lekte med de långsamma formerna. »Den egentliga riksdagsledamoten är den jag sitter på», säger han, »och min tid upptages väsentligen af tvenne slags sittningar, nämligen bordsittning och kommittésittning.» Hans anföranden, af hvilka några finnas tryckta i jubelfestupplagan af de Samlade skrifterna, vittna om hans plikttrogna arbete, och icke mindre de enskilda bref, som han under denna tid skref till sina närmaste. Att de stora frågornas lös-ÖSTRABO. 307

ning låg honom varmt om hjärtat är ögonskenligt. Detta förklarar äfven den otålighet och det missmod, som stundom röjer sig i dessa förtroliga meddelanden, när kommitté- och riksdagsärenden där äro på tal. Särskildt gjorde det honom ondt. när gensägelser mötte honom från sådana håll, där han önskat och väntat öfverensstämmelse i åsikter.

Detta var t. ex. fallet i undervisningskommittéen. Kändt är, att Tegnér därstädes, liksom Agardh och Berzelius, ifrade för undervisningens ordnande efter moderna grundsatser med utrymme för de lefvande språken och naturvetenskaperna. Till dessa åsikters afgjordaste motståndare hörde Hans Järta och E. G. Geijer. I synnerhet bekymrade honom den förstnämndes hållning. »Sedan Järta kommit in i kom-mittéen», skrifver han, »är ingen fred att vänta. Han är helt och hållet polemisk, och det gamla systemet, som förut låg under, har i honom fått en ganska god advokat. Jag kan ej undgå, så fredlig jag är, att strida emot honom, då svårligen någon annan kan hålla honom stången» (januari 1828). Och några dagar efteråt heter det: »Det gör mig ondt att finna E. G. Geijer på hans sida; de öfriga frågar jag ej efter.» Äfven från en annan gammal vän, C. P. Hagberg, hade meningsolikheter i kommittéarbetet för tillfället aflägsnat Tegnér och Agardh. - För Järtas »talang» uttalade han emellertid stor aktning, och när tidningarna begynte sysselsätta sig med frågan och, såsom han uttryckte sig, »på ena sidan skrefs ovett mot Järta och Geijer, på den andra mot mig», så oroade det förra honom mest. - Debatterna inom kom-mittéen synas emellertid hafva varit ganska hetsiga - »en dispyt utan ända och utan mål». »Till slut308 ÖSTRABO.

hoppas jag väl, att det ändå går som jag vill, men för att vinna ett sådant ändamål måste jag också arbeta mer än de flesta. Men det är min skyldighet, och om jag ingenting kan uträtta, vill jag åtminstone ej ha något att förebrå mig.»

Äfven vid riksdagen 1828-29 häfdade Tegnér inom prästeståndet sin ställning såsom en af framåtskridandets män och tog från början bestämdt afstånd från det högvördiga ståndets ledande män, för så vidt de af honom ansågos »ifra för obskurantism» eller »tillhöra hofpartiet». Han ville här, liksom förr i den litterära fejden mellan akademister och fosfo-rister, intaga en själfständig ställning. Från början fann han dock spänningen stark mellan regering och representation, hvilket vållade honom lifliga bekymmer. »Jag önskar uppriktigt landets väl, både regeringens och folkets, och det skär mig i hjärtat, när jag ser, huru falskhet, ensidighet och oförstånd förfuska allt. Äfven kostar det på mig, när jag är tvungen att tala emot mina vänner», skref han till sin hustru. Han ansåg regeringens anspråk öfverdrifna, i prästeståndet väcktes endast »småaktiga och egennyttiga frågor»; riksdagsförhandlingarnas långsamma gång fann han odräglig. »Det dumma, odrägliga pratet lägger oss hvarje dag på sträckbänken. Om icke kläppen tages ur de ljudande riksdagsklockorna, så blir här aldrig tyst», heter det längre fram. Och särskildt tillskref han »de båda bondestånden, det adlade och det oadlade», att riksdagen omåttligt förlängdes.

Själf hörde han icke till de oftast ljudande »riksdagsklockorna». Visserligen hade han, enligt prästeståndets protokoll, ordet 89 gånger denna riksdag, men hans anföranden voro vanligen korta inlägg iÖSTRABO. 309

diskussionen. För att bevaka undervisningsfrågans intressen hade han önskat och äfven erhållit plats i »allmänna besvärs- och ekonomiutskottet». Han arbetade där flitigt och uppsatte ett och annat af dess betän-kanden. Mest bekant är utlåtandet om indragning af helgdagar; det väckte mycket uppseende, liksom äfven det polemiska stycket »Oppositionstalare», föranledt af diskussionen på riddarhuset angående detta betänkande. Bådadera äro

naturligtvis på tal i Tegnérs bref till hemmet.*

En fråga, som låg Tegnér varmt om hjärtat, var beredandet af löneförbättring åt lärare vid högskolor och gymnasier; han begagnade sitt inflytande till utverkandet af en kunglig proposition i detta syfte. Till ledning för denna tjänte en af Tegnér till statssekreteraren Nordin aflämnad promemoria. Han var glad att hafva medverkat härtill. »Skulle det lyckas», skref han, innan frågan var af gjord, »så hafva lektorer och professorer mig ensamt att tacka.» Ingen annan hade tänkt att göra något för denna sak, ansåg han. Likväl klandrades Tegnérs åtgörande härvid. Man ansåg, att universitetslärarnes intressen ej blifvit tillräckligt tillgodosedda. Särskildt Geijer anmärkte offentligt och enskildt, att universiteten blifvit vanlottade, samt ansåg, att Tegnér härvid »illa begagnat ett stort anseende».** Tvisten härom så väl som kontroverserna i den stora kommitté en synas hafva vållat en viss misstämning mellan de båda stora männen, ehuru endast öfvergående. Mot riksdagens slut skref Tegnér: »Geijer, ehuru i många stycken en narr, är dock

Se Sami. skr. IV: 456, II: 408. Geijer, Sami. skr. VIII: 638.

en stor man, och jag vet få, som jag håller så af, ehuru vi i nästan allt tänka olika.»

Till sina ståndsbröder stod växjöbiskopen i vänskapligt förhållande, ehuru han personligen ej torde hafva särdeles mycket umgåtts med dem, de gamla vännerna oräknade. Han besökte, i olikhet med de andra biskoparne, aldrig prästeståndets klubb och gjorde ingenting för att vinna ledamöternas bevågenhet. »Jag söker aldrig någon popularitet, populariteten må söka mig, annars kan den gärna uteblifva», säger han. Äfvensä undvek han så vidt möjligt att »ga i hoftrap-porna»; eller »åtminstone går jag där rak». Påtryckningar inom riksstånden från »allerhögsta ort» hörde till tidens riksdagstaktik men voro honom misstänkta och förhatliga. Särskildt befarade han ett dylikt inflytande i frågan om tryckfriheten, som var föremål för öfverläggningar 1829 och hvars inskränkning genom indragningsmakten var honom mycket emot. Han yttrade sig i prästeståndet varmt och vältaligt i frågan om jury i tryckfrihetsmål * och förklarade, att han »älskade tryckfriheten såsom människosinnets allmänna rätt, som bildningens organ, som samhällets lifsprincip, som grundlagens kärna». Bland åtta biskopar ansåg han sig vara den ende, som ville strida för denna »nationens dyrbaraste frihet». »Hofpartiet», skref han, »som är starkt i prästeståndet, gör hvad det kan. Jag skall göra hvad jag kan däremot, ehuru fä för närvarande begripa, huru ärligt jag menar det med svenska nationen.»

Såsom »obskurantism» och »intolerans» ansåg han den hemliga agitation, som väcktes inom prästeståndet

* Se Sami. skr. IV: 473 f.

mot drottning Desiderias kröning, därför att hon ej afsvurit sin katolska bekännelse. Detta förslag att vägra kröningen ogillade han på det bestämdaste, ehuru visserligen icke för att vara hofvet behaglig. »Till en sådan intolerans lämnar jag mig aldrig. Jag har i dag ätit alldeles privat med Wallin, då han sökte omvända mig, men däraf blef ingenting.» Längre fram uttalade han sin fruktan, att denna meningsskiljaktighet skulle grumla förhållandet mellan honom och Wallin, detta dock utan grund. De ej sällsynta fall, då Wingård, vid denna tid ännu biskop i Göteborg, och Tegnér bröto sina meningar mot hvarandra i undervisningskommittéen och i prästeståndet, kvar-lämnade ej heller någon bitterhet i den senares sinne, ehuru skarpa ord af honom stundom fälldes om Win-gårds »obskurantism». Tegnér skref till sin hustru: »Wingård är utan all fråga den bäste af våra biskopar, och jag vill ej gärna vara ovän med honom.» Aktningen öfvergick sedan till en verklig vänskap, af hvilken Wingårds och Tegnérs märkliga brefväxling under 1830-talet är ett dyrbart minne. Den inleddes med ett i många afseenden anmärkningsvärdt bref från Tegnér till Wingård från slutet af år 1830.

Vackert har skalden i sin »Majskål» inom prästeståndet 1829 sjungit om

- »den frihet, som ej heter yra, och den lydnad, som ej heter träl»

och uttryckt sina önskningar för

»himlens grundlagsfrågor här på jorden, förädlad mänsklighet och religion».

Oaktadt Tegnér sålunda vid sin första riksdag stundom uttalade sig på ett sätt, som han förmodade icke skulle väl

upptagas på allra högsta ort, rönte han dock af konung Karl XIV Johan mycken personlig utmärkelse och ännu mera af kronprinsen Oskar. Sedan kommittéarbetet stod Tegnér kronprinsen personligen nära och vände sig gärna till honom, när det gällde genomdrifvandet af önskemål, vid hvilka en mäktig gynnares ord kunde vara af nöden. Han var bjuden, eller som det hette »befalld», ej blott som andra personer i hans ställning till de offentliga festerna på slottet, utan äfven, och hos kronprinsen till och med ganska ofta, på enskilda samkväm. »Vid en middag hos konungen i början af 1828», berättar Tegnér, »höllo både värd och värdinna tal för mig öfver en timma, mest om Frithiof, som nu blifvit öfversatt på fransyska och därigenom fått lif på hofvet.» - Ett vedermäle af Karl Johans bevågenhet var kommendörsgraden af nordstjärneorden, som Tegnér erhöll vid drottningens kröning på sommaren 1829. Denna utmärkelse gjorde honom dock föga nöje. »Hvarken samtid eller eftervärld lärer fråga efter, om jag burit en liten eller en stor stjärna. Dessutom kostar denna bagatell mig 300 riksdaler banko, som jag vida bättre kunde använda än på min toalett.»

På följande sätt beskrifver Tegnér en fest hos kronprinsen, där han själf i viss grad synes hafva varit föremål för hyllning. »I går var jag på konsert hos kronprinsen jämte supé. Där var mycken och rätt vacker sång. Prinsen har komponerat »Stjärnsången» för flera stämmor, med särskild musik för särskilda strofer samt stark kör. Prinsen själf och Beskow, fru Montgomery, Rosen och Ridderstolpe hade solosång-ÖSTRABO. 313

partierna. Kören, som var det bästa, var mycket rik. Det hela gjorde god effekt. Prinsen ville låta litografiera musiken och erbjöd mig ett exemplar åt Göthilda.»

Hofkretsarna voro dock ej de, där Tegnér företrädesvis trifdes. Om de »sminkade hofdamerna» och de främmande diplomaterna, helst de ryska, förekomma hvarjehanda hvassa uttalanden i hans bref. Bland sina värmländska landsmän fann Tegnér en krets af släktingar och vänner, i hvilken han hellre dvaldes. Närmast bland dessa stodo honom väl hans båda ungdomsvänner och svågrar, Gustaf och Olof Myhr-man, båda ansedda och dugande män, den förre kansliråd, den senare advokatfiskal i kammarrätten. Olof Myhrman var, såsom vi sett, hans ekonomiska hjälpreda i fråga om utgifvande af hans skrifter. I en af sina vackraste dikter har Tegnér besjungit denne trofaste ungdomsvän.

Liksom en mängd andra värmländingar tillhörde bröderna Myhrman götiska förbundet: G. Myhrman hade där namnet Hjorvarder, Olof kallades Torsten Vikingsson, Tegnér, såsom bekant, Bodvar Bjarke. Med glädje hälsades »Bodvar Bjarke», den ryktbaraste af alla göter, af dem och de öfriga värmländska förbundsbröderna välkommen till Stockholm. Förbundet hade då visserligen upphört att hålla regelbundna »stämmor», och sedan 1824 hade intet häfte af dess tidskrift Iduna utgifvits. Men 1829 samlades de åter i festligt lag kring Bodvar Bjarke, som då sjöng förbundets svanesång:

Så länge det finns af den fria ätt blott två mellan fjällen och Sundet,314 ÖSTRABO.

som låga för sanning och våga för rätt, så länge bryts icke förbundet så lätt. En skål för det fasta förbundet!*

Bland de »göter», bosatta i Stockholm, i hvilkas hem Tegnér blef en välkommen gäst, kunna nämnas E. G. Geijers broder, kamreraren Karl Fredrik Geijer (Torgny), kammarrättsrådet A. Lewin (Starkotter), majoren Kjellin (Hjalmar), bildhuggaren Byström (Vaulunder) m. fl. I dessa värmländska kretsar, till hvilka den berömde bellmanssångaren A. A. Raab gärna sällade sig, äfven han en götisk förbundsbroder, gick det uppsluppet till på gammalsvenskt sätt, oftast, som det vill synas, under Olof Myhrmans ordförandeskap.

Göterna höllo fester på Stallmästargården, firade där »lussedagen» tillsammans, arrangerade äfven baler. När någon resande främling från Järnbärarland skulle ha en »gloria», flödade ymnigt Bacchi safter. Vid sådana tillfällen sjöng Raab »gudomligt», ehuru hans »aftonpsalmer» kanske ej alltid voro så uppbyggliga. I denna krets firade Tegnér på »Lilla sällskapet» sin födelsedag 1828 med glädje och gamman. »Då jag ej kunde fira dagen hemma», skref han, »så var det ändå väl, att det kunde ske bland släktingar och närmare vänner.» - En bal på Stallmästargården räckte i detta sällskap till klockan fem på morgonen, då damerna reste hem, under det att herrarne dröjde kvar ända till klockan tio f. m. »Balen tyckes hafva varit animerad, och till sist lärer man hafva supit okristligt.»

I dylika nattliga orgier tog biskopen aldrig del, icke ens bland glada värmländingar. Till hans lef-

* Sami. skr. II, 161.ÖSTRABO. 315

nadsvanor hörde alltid att tidigt gå till sängs och tidigt stiga upp, och han ansåg det »skandalöst», om han icke klockan tio hvarje afton låg i sin säng. Äfven från de största fester på hofvet begaf han sig hem klockan 9, och när hans lefnadslustige vän Olof Myhrman en gång ville fresta honom att gå på - maskeradbal(!), så lyckades det icke, dels för nattsölets skull och dels af ekonomiska skäl. Det skulle »med allt tillbehör kosta 7 rdr».

Det är möjligt, ehuru oaktadt biskoparnes sekularisering knappast sannolikt, att Tegnér, om han gått på maskeraden, där funnit någon eller några andra biskopar. Vid den stora bellmansfesten på sommaren samma år voro fyra biskopar med såsom subskribenter till Bellmans byst. På samkvämet efteråt var stämningen hög. Tegnér berättar härom: »När man var i begrepp att hissa mig och Henning Wrangel hotade att rifva sönder mina byxor, smög jag mig bort klockan tio och gick hem.» Gripen af intrycket från den vackra festen, som var »den högtidligaste han sett» tillägger han: »Det är skönt, att en hel nation står upp och firar sina stora mäns minne så enhälligt, så lugnt, så vördnadsfullt.»

Bildhuggaren Byström, Tegnérs värmländske landsman och vän från ungdomsåren hörde ock till dem, med hvilka han gärna trifdes. Byström begagnade tillfället, då han 1829 på höjden af sitt konstnärsrykte återvändt från Rom, att modellera Tegnérs porträttbyst och medaljong. Af dem ansåg skalden själf bysten vara mest lik. Beskow och Olof Myhr-man ställde till en middag för att hedra Byström, och Tegnér skref verserna.*

* Sami. skr. II: 338.3IÖ ÖSTRABO.

Äfven andra konstnärer hörde till kretsen af Tegnérs stockholmsbekanta från denna tid. Så historie-målaren Sandberg, som i början af 1828 målade hans porträtt. »Jag tycker ej, att det blir likt», skref Tegnér. »Professor Kraft har erbjudit sig, men jag har sagt nej; det är både dyrt och ledsamt.»

Gynnsammare var hans omdöme om Marie Röhls porträtt, ritadt i svartkrita 1829: »Jag tycker själf, att det är det likaste jag sett.» Konstnärinnan skänkte porträttet till Tegnérs familj. Genom henne blef han bekant med gravören Forssells familj, hos hvilken hon bodde. »Ett alltför trefligt hus», till hvilket skalden gärna återvände.*

Värmländingarnes, göternas och konstnärernas kretsar voro dock ingalunda de, som framför andra fingo lägga beslag på Tegnérs umgänge. Dit hörde äfven Stockholms högre ämbetsmannakretsar, och det är lättare att nämna Sem af Stockholms civila och kyrkliga chefer, till hvilkas hem han icke var bjuden, än ciem, hos hvilka han var hemmastadd. Grefve Posse, sedermera justitiestatsministern, presidenten Poppius, generaldirektör Ekström och biskop Hedrén hörde till hans närmaste umgänge. Då denne sistnämnde 1829 befordrades till biskop i Karlstad, hade Tegnér både af regeringen och stiftet varit erbjuden att erhålla biskopsstolen i sin fädernebygd, men han undan-

* Så väl Sandberg som M. Röhl fingo till minne af denna bekantskap emottaga hvar sin dikt af Esaias Tegnér (se Sami. skr. II: 324, 348). Sandbergs tafla (i olja) finnes nu vid Lunds universitet. Det ar den bild, som, ofta reproducerad, ingår i Sandbergs >Galleri». Skalden är här framställd i prästdräkt med biskopskors och ordensstjärnor. - Det röhlska porträttets original förvaras hos en medlem af släkten Tegnér. Det finnes reproduceradt i första bandet af första upplagan af Samlade skrifter (i gravyr) och i Bd 2 af Jubelfestupplagan (ljustryck).ÖSTRABO. 317

bad sig att vid utnämningen ifrågakomma, då liksom 1834. Vid en afskedsfest för Hedrén före flyttningen till Karlstad sände han en vacker hälsning till den gemensamma fädernebygden, en hälsning till »de gamla kära templen» och de dödas stad där utanför, »där våra fäder sofva i stilla kamrar». * Hedrén afhörde denna hälsnings uppläsande med tårar af djup rörelse. Af en tillfällig opasslighet var författaren hindrad att personligen närvara vid festen.

Med Svenska akademiens ledamöter, de yngsta så väl som de äldsta, stod Tegnér under sina stockholmsvistelser i jämn beröring. Vid en af akademiens sammankomster i december 1828 uppläste han de utarbetade delarna af

»Gerda», hvilket, skrifver han till sin hustru, »tyckes hafva blifvit val nog upptaget». Af de vittra männen voro Franzén och Brinkman de, som han sedan gammalt stod närmast, men han var äfven ofta gäst hos Wallin och Kullberg så väl som hos Beskow, akademiens yngste ledamot. Af icke akademister gästade han sina gamla ungdomsvänner Ling och Askelöf och syntes någon gång hos Marianne Ehrenström samt hos M. M. af Pontin, »Sveriges blåa band» m. fl.

Den gamle Leopold, akademisten framför alla, och Tegnér hade redan före den närmare personliga bekantskapen växlat bref, som kunna räknas till den svenska breflitteraturens yppersta alster. Med hänsynsfull vördnad uppehöll Tegnér alltjämt förbindelsen med den gamle och hade besökt honom några dagar innan denne afled.

* Se dikten till Hedrén, införd i Sami. skr. II: 340. II: 334 läses ett poem till biskopinnan Hedrén.

Tegnér hade i uppdrag att i Vitterhetsakademien hålla minnestal öfver Leopold, men däraf blef intet. Så mycket mera bekant blef hans kväde vid den gamle gustavianens graf.

Mycket gladde det Tegnér, att han i Svenska akademien lyckades af Leopolds pension åt Geijer utverka 800 riksdaler banko. Äfven J. E. Rydqvist, då verksam såsom utgifvare af Heimdal, fick genom Tegnérs bemedling en del af detta leopoldsarf. »Geijer behöfver det rätt väl», skref Tegnér till sin hustru, »och du bör ej missunna honom det. Jag får äfven min pension fördubblad till 200 rdr banko och troligtvis snart mera. I allt fall är man vid sådana tillfällen icke sig själf utan andra närmast.»

Ett sorgehus, som Tegnér besökte under lifligt upprörda känslor, var Franzéns. Den blide skaldens andra hustru, född Wester, afled i oktober 1829 helt hastigt och oförmodadt. Med varmt deltagande har Tegnér i bref till sin hustru skildrat det beklagliga tillståndet i Franzéns hus efter denna tilldragelse. »Franzén, som hela dagen varit omgifven af sina vänner, är tämligen lugn, men jag fruktar för natten, då han är ensam. Hvad huset, som skall befinna sig i mycket svaga ekonomiska affärer, förlorar vid detta dödsfall, kommer väl ty värr snart att visa sig, ty hon sammanhöll ensam det stora hushållet. Gubben är alltför poetisk och sorglös för att kunna sammanhålla en sådan familj. Det är i sådana hus nästan olyckligare när hustrun går bort än mannen. Gud bevare dig för oss alla!» - »Till fru Franzéns begrafning hade Beskow skrifvit verser och förekommit mig», skrifver Tegnér. »Han har en vacker talang, och jag vet verkligen ej hvad jag skulle kunna sagt bättre», tillägger han blygsamt.

Egendomligt nog är, att minnet af lundaprofessorn Anders Lidbecks dödsbädd äfven är att anteckna från Tegnérs vistelse vid riksdagen 1829. Professor Anders Lidbeck var hans ungdomslärare och förste beskyddare vid universitetet, »den man», säger han, som

»tog mig i faderlig vård och lärde mig skalan till sången.»

Han vistades såsom riksdagsman för Lunds universitet i Stockholm och dog där i maj 1829. Omständigheterna vid hans bortgång voro sorgliga. Flan bodde ensam i en osund bostad. Hans hustru och dotter, som bodde i närheten, voro af sjukdom hindrade att närvara vid hans dödsbädd. Ingen anade, att den gamles dagar så snart voro räknade. »Stackars Lidbeck», skref Tegnér till sin hustru. »Han dog likaså enslig som han lefvat. Mig har han visat många tjänster, mycken oegennyttig vänskap. Hade jag kunnat föreställa mig hans fara, sannerligen jag skulle uppfyllt hustruns och dotterns plats bredvid hans öfvergifna dödssäng. Frid öfver hans stoft!» Vid magisterpro-motionen i Lund samma år ägnade han Lidbecks minne en vacker hyllning:

»Ryktet må glömma hans namn, men jag tackar den glömde i

grafven, ack, i en främmande graf, ty han dog i befolkade öknen.»

Det brokiga hufvudstadslifvet hade, såsom vi se, sina omskiftelser: lustbarheterna för stunden bröto sig mot påminnelserna om förgängelsen. För skaldens känsliga sinne voro de senare alltid djupt gripande. Ännu vid en tredje dödsbädd under denna stockholmsperiod fick han sörja. Det var vid en ädelboren

kvinnas, som han högt värderade, friherrinnan Elise Åkerhjelms, född af Ugglas. Hon själf och hennes familj

tillhörde ett annat samhällslager än de lärdas och vittras, men hon var medelpunkten inom en krets, där Tegnér under sin stockholmsvistelse lärt att känna sig hemmastadd.

Vid sitt besök i Stockholm 1823, då Tegnér gjorde Brinkmans personliga bekantskap, hade han genom denne blifvit införd i hvad han skämtsamt kallade »Brinkmans seraglio». Den gamle diplomaten beredde sig själf och sina vänner i Stockholms högsta umgängeskretsar ett nöje genom att förmedla bekantskapen mellan dem och Fritiofs skald; och Tegnér skref till Brinkman kort därefter, att han »i denna krets, så liten den vore, dock lärt känna det älskvärdaste och intressantaste i Stockholm». »Äfven i litterärt afseende», tillägger han, »kan jag ej annat än på det högsta gilla din princip att så vidt möjligt är lefva med stadens YMloY.äya&al, hvilket också deras män, i anseende till din kända platonism, ej lära misstycka.»

En umgängeskrets, tillhörande detta samhällslager, i hvilken Tegnér snart nog framför andra blef förtrolig, bildades af de befryndade husen Ugglas, Äker-hjelm, Björnstjerna och Stedingk. Detta umgänge har också lämnat spår efter sig i hans dikter. Till den gamle fältmarskalken Stedingk sjöng han på dennes åttionde födelsedag. Äfven hans döttrar, gref-vinnorna Björnstjerna och Ugglas ägnade han ett par dikter.*

Med statsrådet Ugglas' syster, friherrinnan Åkerhjelm, så väl som med hennes make, den vittre friherre G. F. Åkerhjelm, slutligen statsråd, var Tegnér

* Sami. skr. II: 329, 337, 368.ÖSTRABO. 32 1

särskildt nära förbunden. I bref till Brinkman talar han om »sokratiska måltider» och »sokratiska samtal i friherrinnan Åkerhjelms soffa». Bekantskapen, knuten 1823, räckte ej länge. Tidigt bruten af sjukdom afled friherrinnan Åkerhjelm redan 1828 vid 42 års ålder, och Tegnér har i en af sina vackraste grafsån-ger gifvit en intagande bild af denna ädla och renhjärtade kvinna.

»Som en ängels stämma klingar, som han kännes på sin blick, fast han gömmer sina vingar, så hon genom lifvet gick.»*

I rörande ord uttryckte hennes förkrossade make sin tacksamhet för denna minnesgärd, innan hennes stoft ännu var nedsatt i grafven: »Änglasången är såsom jag väntade den af ditt hjärta och ditt snille. Den är den sannaste och skönaste teckning af min ängel och ett testamente åt mig för lifvet och döden. Gud välsigne dig därför. Jag har kysst ängelens hand, hälsande från dig, denna hand, som fordom fört och nu vinkar mig till lycksaligheten.»

Skaldens bref till hans hustru vittna, huru djupt personligt han kände denna sorg, och upplyser de förhållanden, i hvilka han stod till henne och hennes närmaste. »Du kan väl veta, huru uppriktigt jag sörjer henne. Hon var mig på en gång som en mor och en syster och en af de få stockholmsdamer, för hvilka jag haft eller kan få någon aktning. Hon var dessutom den egentliga kärnan i de familjer: Ugglas, Björn-

* Äfven Valerius hade skrifvit verser vid begrafningen och Franzén höll ett griftetal. För bådadera hade Tegnér endast beröm. »Valerii verser värderas mindre, än de förtjäna», skref han, »ehuru de i det hela äro bättre än mina.» Att dessa väckt uppseende erkännes dock.

Tegnér* Från farfarsfars och farfars tid. 2132 2 ÖSTRABO.

stiernas och Stedingks, med hvilka jag enligt gammal vana mest lefver. Alla dessa familjer, som alltid visat mig mycken vänskap och i det hela äro de älskvärdaste i detta Sodom, äro nu för en längre tid sprängda och sakna all verklig moralisk föreningspunkt. Åkerhjelms belägenhet är högst betänklig och troligtvis insjuknar äfven han. Jag tillbragte i går en bedröflig eftermiddag hos honom. Brinkman är otröstlig. Händelsen var för min enskilda trefnad i Stockholm den olyckligaste, som kunde inträffa.»

Ännu en tid efteråt klagade han efter ett besök hos grefve Ugglas, att »själen är förlorad i deras afton-krets». Ett slags minnesfest öfver »ängeln» arrangerades på hösten samma år hos Brinkman. Tegnér var där »med en mängd grefvinnor». »Anledningen var», skrif-ver han, »att friherrinnan Äkerhjelms porträtt, ritadt af mamsell Röhl, vackert men icke likt, då aftäcktes. Hon är föreställd med vingar och den första strofen ur mitt poem öfver henne skrifven inunder.» Det var detta porträtt, som prydde Tegnérs arbetsrum på Östrabo (se ofvan s. 263).

Den nämnda familjekretsen fortfor alltjämt att betrakta Tegnér såsom sin särskilde vän. Han var inbjuden att inom den tillbringa julaftonen 1828, och julgåfvor sändes honom, då han ej ansåg sig böra ute-blifva från julfesten hos sina värmländska släktingar. Då Tegnérs födelsedag 1829 högtidlighölls med stor festmiddag * inom en annan krets af hans vänner, hade Åkerhjelm honom till ära samlat några af hans vän-

* Det var hos »fru Axelsson», stadens finaste enskilda spiskvarter, som gjort sitt bästa för att täfla med excellenserna. »Fäxe förde ordet och orerade otroligt», skrifver festföremålet. »Verser, författade af Beskow, sjöngos af honom själf. Champagne dracks både under och efter måltiden.»

ner, bland dem Brinkman, hvilka på bästa sätt firade Tegnér såsom en frånvarande hedersgäst.

Till denna mera intima familjekrets kommo andrar tillhörande stockholmssocietetens genom rang och rikedom mest bemärkta hus, där damerna särskildt lade beslag på Fritiofs firade skald. Hans i säliskaps-lifvet mindre eftersökta kolleger skämtade stundom öfver »Tegnérs sköna och sentimentala grefvinnor». För dem var en vers af hans hand eller ett skämt från hans mun ett dyrbart minne, och det var uppenbart, att man täflade om att komma i den ryktbare skaldens grannskap.

Ett rikt och förnämt hus, i hvilket Tegnér infördes af sin forne lärjunge, presidenten baron Abraham Leijonhufvud, var hofmarskalken baron Ridder-stolpes. Han fann, att detta hus var »alltför hyggligt. Man är där mycket ogenerad, mannen mycket rik och flickorna rätt vackra.» Ett par poem, »Födelsedagen» och »Nattvardsbarnet», införda i Tegnérs Samlade skrifter, * äro minnen från skaldens bekantskap i denna krets. Äfven hos h. exc. grefve Carl de Geer till Löfsta var Tegnér ej sällan gäst. Redan medan han var bosatt i Skåne hade han gjort bekantskap med grefvinnan U. de Geer, född Sprengtporten, vid hennes besök på hennes kusin friherre Axel Gyllenkrooks egendom Björnstorp, i närheten af Lund.

»Jag minns de sköna, alltför korta stunder, då du med mig i Björnstorps parker satt» **

sjöng han till henne. Och i bref till Brinkman har han yttrat sig om hennes allvarliga och melankoliska

* II: 342, 343.

** Se Sami. skr. II: 335.

väsen. »Hon tillhörde de intressanta naturer, som glöda liksom grufbrand på djupet, medan ofta de förståndigaste fruntimmer brinna som spiritus med blå låga, som hvarken värmer dem eller andra.»

Med Bernhard v. Beskow, då kammarherre hos kronprinsen, 1829 invald i Svenska akademien, knöt Tegnér under sina stockholmsvistelser nära personliga förbindelser. Längre fram på 1830-talet kan v. Beskow sägas hafva intagit främsta platsen bland Tegnérs litterära vänner i Stockholm, till och med framför Brinkman. Dennes personliga egenheter, till hvilka hörde en med åren allt större vorden meddelsamhet rörande nästans angelägenheter, synas i någon mån hafva bidragit att aflägsna Tegnér och Brinkman från hvarandra. Beskows ställning i umgängeslifvet i Stockholm var så att säga allsidig. Han tillhörde både hofkretsarna och de akademiska; i de vittra och konstnärliga gillena var han hemmastadd så väl som bland ämbetsmän och penningstyfva medlemmar af borger-skapet.

Beskow införde honom i sin moders, gamla fru Beskows hus på en julbjudning 1829. »Det är ett gammalt rikt hus, där man äter på silfver, i öfrigt ett trefligt borgerligt ställe», skref Tegnér. Hos »unga Beskow» var några dagar därefter fest »Där var mycken sång af fruarna Montgomery, Ridderstolpe, Crone-borg, mest ur Fritiof, men jag öfvergaf hela härligheten, innan borden dukades ... Af Beskow har jag fått löfte om 'Näktergalens klagan', som dock är en särskild nåd för Göthilda, emedan den annars ej utlämnas.»

Fritiofssångerna voro, såsom man ser, på modet. Några dagar förut hade skalden på ett annat ställe

bevistat en dylik musikalisk fest. »I lördags var jag på te hos general Sparre, där icke mindre än nio utländska damer voro, Brinkman inberäknad. Där sjöngs idel Fritiof, i synnerhet af friherrinnan Croneborg, en tyska från

Wien. Mathilda* var med och sjöng en egen, rätt söt komposition af 'Fågelleken' ** och 'Stjärnsängen', men ingendera ville hon lämna ut.»

Det heter vidare i samma bref: »I går och i förgår var jag också bortbjuden, men åt hemma. I dag måste jag äta med Leijonhufvud, i morgon hos Aker-hjelm, nyårsdagen hos Ekström o. s. v. Gud nåde den, som så är på modet: Jag försäkrar dig, att det icke är det roligaste!» - Det anförda må sluta raden af exempel på huru utbredt det umgängeslif var, som lade beslag på Tegnér. Det gick honom i Stockholm nästan som det gick hans familj i Växjö: knappast någon dag var ledig från gästabud. I början af 1828 skrifver han, sedan han redogjort för de sista fem dagarnas bjudningar - 12 till antalet: »Du kan alltså trösta Disa, att jag ej svälter synnerligt, utan har kostdagar öfver hela staden. Det kommer väsentligen an på att ej för ofta begagna dem, och jag blir tvungen att ta mitt parti att ej gå bort mer än två eller tre gånger i veckan.» Från »de förgyllda hästskoborden» läng-

* Friherrinnan Montgomery, född d'Orozco. Af Tegnér besjungen under namn af Mathilda Sami. skr. II: 321.

** Rörande första framträdandet af »Fågelleken», hvilken ut-gafs tillsammans med Crusells bekanta musik af kompositören efter öfverenskommelse med författaren, skrifver Tegnér den 2 mars 1828: »I går var jag med flera andra bjuden hos Crusells för att höra Fågelleken för första gången. Den sjöngs af Sellström, som anses för vår förnämste sångare och speltes på piano af fru Sandberg. Stycket vann mycket bifall, nämligen i afseende på musiken, den jag också fann vacker och uttrycksfull, ehuru jag ändå måste föredraga 'Flyttfåglarna'. Att nu få en afskrift är icke så lätt. Crusell säger sig icke ha något annat exemplar än det, som är på trycket. . . Crusell skall ha 2/3 af vinsten och jag blott V3«*3 2Ö ÖSTRABO.

tade han till hemmets »lilla runda bord». Af hälsoskäl hade han lagt bort att äta mer än två a tre rätter mat vid de stora gästabuden. »Jag dricker ej heller mer än en sorts vin, nämligen portvin, ehuru jag hos de Geer räknade 14 sorter, hos Hedrén 10 o. s. v. Men jag märker, att jag ändå mår bättre, om jag äter hemma för 24 skilling om dagen.»

Och missmodet växte, ju längre riksdagen varade. »Det stygga Stockholm», »Sodom», får allt sämre och sämre vitsord: »Här går allting så långsamt, emedan man väsentligen ej annat gör än äter och dricker.» I oktober 1829 heter det: »Jag är verkligen alldeles utledsen vid detta lefverne, vid penninge- och andra bekymmer, vid allmänna ärendenas förvända gång, hela landets billiga missnöje öfver långvarigheten af en onyttig riksdag. Jag upprepar, att jag i december, om jag lefver, far hem, ehuru jag tänker, att riksdagen varar till våren.»

Så skedde ock. Tegnér kunde fira julen 1829 på Östrabo i kretsen af sin så länge saknade familj.

Under kommittétiden 1828 bodde Tegnér tillsammans med Agardh, under riksdagen 1828-1829 tillsammans med Heurlin. Större delen af sistnämnda period hade de båda vännerna sitt kvarter i Salvii-gränd, hvarest de hos assessor Olde hyrde fyra möblerade rum. I sina bref till hemmet prisar Tegnér ofta detta sitt värdfolk, vid hvilket han blef fästad med verklig vänskap. Stundom uppsändes från Växjö till de båda prelaternas extra förplägning ostar och korfvar, hvilka senare af betjänten Petterson »anrättades på det kostligaste». Det kunde emellanåt gå rätt gladt till i denna ungkarlsvåning. Så t. ex. när Heurlin blifvitÖSTRABO. 327

utnämnd till domprost (28 mars 1829), hvilket af honom och hans biskop firades i deras gemensamma bostad tillsammans med några andra gamla vänner, präster och lekmän. Där dracks punsch och champagne. »Till kvällen angrepo de min korf med sådan framgång, att nu icke ens skinnet däraf är kvar. Samtliga voro rätt muntra, och vi kunde ej bli af med dem förrän klockan 11.» - Hvarken Agardh eller Heurlin deltogo särdeles mycket i Stockholms säll-skapslif. *

Från riksdagen 1834 begärde Tegnér med bifogande af läkarbetyg tillstånd att uteblifva, hvilket äfven för större delen af riksdagstiden medgafs. På enträgna uppmaningar så väl från regeringen som från ståndsbröderna måste han dock, ehuru ogärna, inställa sig i Stockholm efter midsommaren 1834. Riksdagens förlopp under den tid den då varit samlad kunde icke göra det lockande att blifva riksdagsman för någon, allra minst för den, som haft så obehagliga minnen från den närmast föregående. »Våra riksdagar», skref Tegnér till Geijer. »äro ju ett uppenbart narrspel, och denna ser ut att blifva sämre än någon af sina fäder. Illa, ja skamlöst inledd, fortgår den med

oförstånd

* Det saknar icke sitt kulturhistoriska intresse att anteckna, hvad som finnes nämndt om prisen för möblerade rum i Stockholm vid denna tid. Hotell i våra dagars mening funnos egentligen inga. Fyra rum och betjäntkammare i Storkyrkobrinken kostade i februari 1828 8 rdr och 16 sk. banko i veckan. De ofvan-nämnda rummen i Salviigränd, inberäknadt ljus och kaffe, kostade 50 rdr banko i månaden. Då fråga en gång väcktes, att biskopinnan Tegnér skulle tillbringa vintern i Stockholm, beräknades, att en våning och hushållskostnader skulle stiga till 750 rdr i månaden. Lefnadskostnaderna voro, som man ser, alldeles icke billiga.328 ÖSTRABO.

och bitterhet och ökar allt mer och mer söndringen, där den icke borde finnas.» - Sina insikter i finanserna, hvilkas ordnande var denna riksdags hufvud-uppgift, ansåg han så ringa, som »om han vore ordförande i bankoutskottet».

Under de båda sommarmånaderna juli och augusti 1834 torde icke något synnerligen energiskt riksdagsarbete hafva bedrifvits. De, som kunde, så väl bland riksdagsmännen som bland stockholmarne, hade under den ovanligt varma sommaren flytt från stadens kvalm. Tegnér måste öfvertaga en plats såsom suppleant i statsutskottet och deltog i dess öfverläggningar, men protokollen i prästeståndets plena för 1834 förvara intet yttrande af hans mun. »Jag kan ej så noga säga hvad där passerade», skref han skämtsamt, »af brist på kyrkstöt under de långa profprediknin garna.»

Icke heller kunde under denna årstid fråga blifva om ett så utsträckt deltagande i sällskapslifvet som under föregående stockholmsvistelser. Hans vänner hade, såsom nämndt är, flyttat på landet eller voro stadda på uppbrott till resor - så t. ex. Ugglas' och Beskows - och han kände sig, såsom det heter i ett bref, »utan stamkvarter». Han begärde ej heller bättre än att »slippa ifrån kalaserna», och sådana hotade redan vid ankomsten öfver höfvan: två dagar därefter kunde Tegnér berätta, att han var bortbjuden för hela veckan! Han ursäktade sig med nödvändigheten att dricka brunn i Kungsträdgården. Äfven vid en bjudning till den gamle kungen ursäktade han sig med denna brunnsdrickning. Under ett långvarigt enskildt samtal med monarken fann han, att denne »mycket åldrats och tappat något af sin förra liflighet. I öfrigt höll han för mig en medicinsk föreläsningÖSTRABO. 329

öfver lefversjuka, ty han förstår ju allt, och slutade med att erbjuda mig att skicka en låda bordeauxvin, som han synnerligen rekommenderade.»

Brunnsdrickningen - 8 glas marienbader dagligen - bekom »hvarken väl eller illa» och var, skrif-ver han, »en galenskap af det slag, hvari omständigheterna alltjämt inveckla mig». Gästabuden undgick han icke alldeles: han var hos excellensen Brahe, hos grefve Ridderstolpe, hos Minerva Askelöf, Stockholms förnämste finsmakare, för att endast nämna några. Till Staket, där friherre Akerhjelm nu bodde öfver sommaren, gjorde han en utflykt och fann det vara »ett riktigt paradis». Gästvänligt hade hans landsman och ungdomsvän, generaldirektören Ekström, åt honom upplåtit sin våning i staden, medan han själf vistades på landet.

Men öfver Tegnérs väsen hade vemodets stämning börjat falla. Det berättades visserligen från Stockholm, att Tegnér vid samkväm där var munter och uppsluppen. Men själf ville han icke medgifva, att munterheten kom från ett gladt sinne. De ensamma stunderna voro mörka. »I sällskap slår jag mig väl stundom lös och kan säga likaså många sottiser som fordomdags. Omkring klockan 8 hvar afton samla sig dock vanligtvis flera af mina vänner hit och blifva kvar öfver couché'n.»

Dessa »couchéer», hvilka äfven fortsattes vid senare besök i Stockholm, fmgo en viss ryktbarhet. Bland dem, som mera regelbundet deltogo i dem, voro de gamla vännerna Agardh och Heurlin, båda för tillfället riksdagsmän i prästeståndet.

Den 22 augusti - »på årsdagen af vår bröllopsdag», anmärker Tegnér i bref till sin hustru - tog33° ÖSTRABO.

Agardh sitt inträde i Svenska akademien med sitt minnestal öfver riksmarskalken Fleming. Han hälsades där å akademiens vägnar välkommen genom det ryktbara tal,* i hvilket man först ville spåra ett omslag i Tegnérs politiska åsikter och som föranledde öppnandet af det fälttåg mellan honom och de liberala tidningarna, hvilket

förbittrade de sista aren af hans offentliga lif. Frågan om de politiska meningarna i denna dikt må här lämnas å sido; men ögon-skenligt är, att dess allmänna grundstämning är en annan, än den man dittills lärt känna såsom den tegnérska. Skymningens tid nalkades:

Från lifvets höjder stiger mannen ner,

om ej med tomma händer, dock med trötta,

med sårade; och all hans lefnads vinst,

hur fattig är den mot hans ungdoms drömmar!

Men han slutar med den resignerade visdomens ord:

Det bästa når ej mänskan. Men det goda är också godt. Gå hän och lef för det.

Som ett olycksbådande moln hade kolerafarsotens annalkande under den kvafva sommaren 1834 hängt öfver hela Sverige. I början af augusti skref Tegnér med bitter ironi: »Utsikterna för landet äro rätt vackra: missväxt, kolera, fäpest, och riksens ständer ändå friska!» Sedan kommo underrättelserna om kolerans utbrott i Göteborg och dess fruktansvärda härjningar i Jönköping samt utsikten till dess vidare utbredning öfver hela landet.

Till en början fann Tegnér, att det »var ömkligt att se den allmänna räddhågan för koleran, som rider

* Se Sami. skr. II: 217.»

som en trollpacka på en sopkvast genom rymden utan att fortplantas genom människor». För sin egen del fann han det också likgiltigt, om hans död skulle inträffa ett år förr eller senare. Stockholm med dess odrägliga kv^alm och tyngd, som om himmeln vore en vulkanisk ugn», blef småningom outhärdligt. Och när Växjö syntes hotadt genom grannskapet till Jönköping, ansåg Tegnér, att det vore en skyldig omtanke om ämbetet och hemmet att vara på den plats i samhället, där han blifvit ställd.

I sällskap med domprosten Heurlin anträdde han den 26 augusti hemresan öfver Norrköping. »Jag är mycket lugn», skref han till sin hustru. »Var du det äfven och förmana de andra därtill!» - Vägen från Stockholm lades så, att spärrade ställen undvekos. Spärrningssystemet florerade då som bäst och, såsom vi skola se, i en ovis tillämpning. Koleramedicin medfördes.

Första dagsresan öfver Nyköping gick allt bra. Men då de resande hunnit till sitt andra nattkvarter, Krokeks gästgifvargård i Östergötland på Kolmorden, möttes de af förbud att fortsätta resan. Alla resande från Stockholm till Norrköping skulle, enligt landshöfdingämbetets befallning, undergå karantän. Tegnér och Heurlin inhystes här tillsammans i en liten kammare. I närheten låg Stafsjö, baron Ridder-stolpes egendom, och i förbifarten hade de resande iakttagit, att hela bruket var omgifvet af rökande tjärgrytor. Oaktadt de många bevis på gästvänskap, som Ridderstolpe och hans familj visat Tegnér under vistelsen i Stockholm, ansåg denne mest grannlaga att fara förbi Stafsjö, då han måste antaga, att dess värdfolk voro rädda för smittan.ÖSTRABO.

»Vi äro här», skref Tegnér från Krokek till sin hustru den 29 augusti, »redan 20 ä 30 personer, och huru de skola rymmas, då allt strömmar hit och uppehälles på denna punkt, inser jag icke, ty gäst-gifvargården är liten och ligger midt i skogen på Kolmorden utan några bebyggda trakter ikring. Men folket är villigt, och på lifsmedel och sängkläder har hittills ej varit någon brist. Äfven finnas här läkemedel, men ingen läkare, hvilket i en karantänsanstalt är orimligt ...»

»I går morse mådde jag illa med äckel och huf-vudvärk. För kolera fruktade jag icke, men väl för en gastrisk feber, som var allmänt gängse i Stockholm och är långsam, ehuru ej dödlig. Jag tog emellertid genast mitt parti, nämligen kräkmedel och därpå svettdrifvande med fläder och kamfer. För att emellertid tranquillisera värdfolket och mina karantänskamrater skickade jag en express till Norrköping, två och en kvarts mil härifrån för att begära läkare. Men budet återkom med det svar, att alla läkare voro hindrade, och ingen kunde komma. Detta var så mycket nedrigare och mera feghjärtadt, som ingen epidemi är i den spärrade och krukaktiga staden. Hade jag nu

verkligen haft kolera, så hade det alltså varit ett förträffligt tillfälle att dö på fri hand utan något läkarepass. Detta är dock oanständigt, och Heurlin har redan anmält förhållandet hos landshöf-dingen i Linköping.

För mig återstod alltså intet annat än att skicka bud till Ridderstolpe, som har en bruksläkare, hvil-ken dock bor i Norrköping, och be honom rekvirera denne. Han heter Rislachi och kom mot aftonen. I dag är jag alldeles frisk.» -.ÖSTRABO. 333

Tegnér hade gjort sina vänner Ridderstolpes orätt, då han antog, att de skulle afskräckas från beröringen af fruktan för smitta. Både baron Ridderstolpe och hans måg, grefve Taube, skyndade till Krokek vid första underrättelsen, att Tegnér befann sig där, och äfven husets damer gjorde sitt besök på gäst-gifvargården. Allt hvad som kunde behöfvas till supplerande af ställets ringa förråd anskaffades, så vidt möjligt, från herrgården.

Ett minne från Tegnérs förbindelser med familjen Ridderstolpe under denna koleratid är följande vers i sångerskan, friherrinnan Ridderstolpes album - hon var svägerska till ägaren af Stafsjö:

På glödgad himmel lik en pestböld sitter den röda solen, smittan går sin gång, och kyrkogården blifver snart för trång, och lundens fåglar tystna med sin sång, så sjung i stället du, och låt oss dö i sång.*

Dagen sedan detta bref skrifvits, var karantänen slut, och färden fortsattes, men i korta dagsresor och under ständig fara att blifva uppehållna på andra karantänsanstalter. Brefvet slutar med förmaningar till försiktighet och preservativer på Östrabo: där borde rökas med tjära på gården o. s. v. »Var lugn och öfvertygad, att vi iakttaga all möjlig försiktighet, den må vara frivillig eller påtrugad. Sedan man gjort hvad man kunnat, stå vi alla i Världsstyrelsens hand, och jag är för min del resignerad, jag kunde väl säga liknöjd. Gud bevare och välsigne eder alla!»

Utan vidare äfventyr aflopp resan till Växjö, och i början af september finna vi biskopen och domprosten där. Farsoten uppträdde i Växjö, men tog

* Sami. skr. II: 369.där ingen svårare form. Med ängslan hade emellertid familjen på Östrabo afbidat husfaderns hemkomst, och hans äldste son hade från sin moder mottagit uppmaningen att skynda dit från Skåne. »Vi må då lefva och dö tillsammans, om det är Guds vilja. Hvem skulle vårda dig så ömt som jag? Och huru är det icke tusen gånger mera bekymmersamt att lefva i ovisshet om de sina!»

De försiktighetsåtgärder, som under denna den första koleraförskräckelsens tid iakttogos på Östrabo, beskrifvas på följande sätt: »Vi iakttaga sträng diet, äta ej fisk, ej rökt, ej potatis, ingen slags frukt eller rotsaker, akta oss för förkylning, gå ej ut fastande, äta och dricka måttligt, röka i rummen och äfven på gården och hålla oss i öfrigt vid friskt mod. Från staden isolera vi oss icke, i synnerhet för att icke ännu mera öka farhågan.» Däremot ansåg man sig, heter det i ett följande bref, icke böra resa ut på landet »för att ej injaga förskräckelse». »Här tros allmänt, att landtborna äro så rädda för farsoten, att de röka sina bref och äta fläsk med kniptång, af farhåga att koleran skulle fara ur den ena svinahjorden i den andra.»

Den från riksdagen nyss återvände biskopen skämtade bittert nog öfver slutskedet i denna koleraepisod. Han berättar, att en mängd fall af nervfeber yppat sig i Växjö, under det att koleran icke fått någon synnerlig utbredning. »Fordom trodde man, att där koleran visade sig, absorberade hon alla andra sjukdomar och regerade enväldigt, men nu äro tiderna så konstitutionella och representativa, att till och med sjukdomarna göra såsom ständer sin rätt gällande inför den suveräna. Det är en vacker riksdag de hålla.» Se Saml. skr. VI: 257, 259.

*

V.

Tjärkrukorna kring gården på Östrabo hade längesedan upphört att ryka, och längesedan hade man slutat att på allvar frukta, att koleran »ur den ena svinahjorden skulle fara i den andra». Men sorgen syntes hafva ärnat att där och i dess käraste grannskap för beständigt slå ned sina bopålar.

Den 15 augusti — således någon tid innan biskopen återvändt från hufvudstaden — hade Disa Tegnérs make,

löjtnant Kuhlberg, som anträdt en resa till Finland för att dit ledsaga sin moder, plötsligt på grund af sjukdom måst återvända. Ur en bondvagn, sådan som i hastigheten kunnat påträffas, steg han stapplande in i salen på Östrabo. De ängsliga fränderna, som icke väntat honom så hastigt tillbaka, sågo i honom ett kolerans redan märkta offer, då han, skälfvande och svartblå i ansiktet, visade sig för dem. Den rådiga biskopinnan tog patienten om hand, till dess han kunde hinna föras vidare till sitt en mil därifrån belägna hem, Tofta, hvarest hans maka snart med samma oro mottog honom.

Sedan började en tid af ängslan och bekymmer. Sjuklingen fördes fram och tillbaka mellan biskopshuset och den landtliga bostaden, allt eftersom hans sjukdom och behofvet af särskild läkarbehandling, såsom bad m. m., kunde göra det nödvändigt.

Flitigt ingingo rapporter öfver sjuksdomstillståndet till frånvarande familjemedlemmar. Det är vid sådana tillfällen, som man bäst lär känna den lifliga och starka familjekänsla, som sammanknöt detta hus. Kring den

arma Disa, redan förut allas älskling, koncentrerar sig allas deltagande, och hennes makes fara kom hans förträffliga egenskaper och hans dugande kraft att framträda i allt större tydlighet. Sjukdomen visade sig vara en långsamt smygande nervfeber, som behöfde en tid af flera månader för att bryta den starke mannens krafter. Redan i midten af november hade sjukdomen dock tagit en vändning, som lät befara det värsta; och i slutet af det bedröfliga året 1834 hämtades Kuhlberg för sista gången till Östrabo för att där, omgifven af den till julen samlade familjekretsen, sluta sitt lif. Det skedde själfva nyårsdagen 1835. Under hela den tid familjehemmet på Östrabo ännu ägde bestånd, förblef nyårsdagen där framgent en minnesdag af djupt sorglig innebörd.

Och slaget hade icke kommit ensamt. Något mer än en månad förut hade skaldens moder i sitt nittioförsta år aflidit, en förlust som djupt nedtryckt hans förut bekymrade sinne. Och ytterligare några månader förut gick man på Östrabo i sorgdräkt efter makarne Carl och Göthilda Rappes yngsta dotter Göthilda, ett litet fyra månaders gammalt barn, som sällan haft någon hälsodag och som hennes morfader, djupt upprörd öfver den under riksdagen i Stockholm mottagna underrättelsen om hennes bortgång, alltid nämnde »den stackars lilla martyren». Han skref till sin hustru: »Det var ju eget, att flickan skulle komma att begrafvas på vår förlofningsdag. Mänskliga lifvet är fullt af dylika symboler, ehuru få akta därpå. Lycklig är den, som dör så oskyldig och glömmes så snart som hon! Ett barns dödssäng är väl för åskådaren den plågsammaste, men också den lärorikaste af alla.»

Äfven efteråt kommo, under de närmast följande åren, sorgeposter om nära vänners och anhörigas bortgång, särskildt inom släkten Myhrman. En af dem förkunnade Olof Myhrmans död, ungdomsvännens, kammarkamratens, hans som hoppat öfver Rämens masugnslågor och som äfven under mannaålderns hufvudstadslif, enligt hvad nyss är nämndt, mången gång »anfört leken»:

— »kraft och heder i förening, en man, en man i ordets högsta mening.»

Men djupast och tyngst kändes sorgen på Östrabo kring den friska graf, på hvars sten det lästes:

»När änkan på den slutna grafven beder, där hennes lefnads glädje gömmer sig, då hviskar saknaden: O, tag mig neder! Men hoppet svarar: Tag mig upp till dig!»

— — — — — — — — — — — —

*

ESAIAS TEGNÉRS GRAF I VÄXJÖ **Efterskrift.**

Den skildring af dödens härjningar inom östrabo-kretsen, som de närmast föregående sidorna innehållit, blef min käre, saknade broders sista verk. Fyra dagar efter det han med vanlig lätthet och säkerhet, om ock med mattad röst, hade dikterat ned dessa sidor, skördade döden honom själf. Ett svårt hjärtlidande, som han under åratal burit med en aldrig sviktande sinnesstyrka, hade omsider hunnit fullborda sitt förstörelseverk. Den 26 februari detta år bortrycktes han från ett lif, som åt hans närmaste beredt oförgätligt kära minnen, ett lif hvars stora betydelse jämväl för fosterlandet på mångfaldigt sätt erkändes kring hans, mänskligt att skåda, alltför tidigt öppnade graf.

Att min broder ej hann afsluta sin påbegynta teckning af det tegnérska hemmet på Östrabo må med skäl beklagas. Ingen skulle förmått att sannare och känsligare än han utföra denna tafla. Ingen var så förtrogen som han med de skriftliga källorna för denna tid. Och härtill kom, att han i sitt säkra minne bevarade en skatt af blott på muntlig väg fortplantad kunskap om åtskilliga af de förhållanden, som skildringen skulle hafva berört.

Utan att på något sätt vilja försöka att fylla den lucka, som min broders oafslutade skildring företer, bör jag måhända med ett par rader antyda, huru han tänkt

sig fortsättningen af det påbörjade kapitlet. Ofta under sin sista tid talade han om dessa ämnen.

Han ville hafva visat, huru skaldehemmet under senare delen af 1830-talet höljdes af allt mörkare skuggor. Dels familjesorger af mera enskild natur, dels — och det i mycket väsentlig grad — grämelse öfver vissa förhållanden inom vårt offentliga lif, dels ändtligen sjukdom och kroppslig nedsättning rubbade mer och mer jämvikten i den lättrörde skaldens sinne. Yttringar af ett dystert, människoskyggt och människofientligt svårmod blefvo allt vanligare, omväxlande med utbrotten af en ysterhet och frispråkighet, som ej alltid visste sitt mått.

Till teckningen af dessa disharmonier skulle vidare hafva slutit sig uppvisandet af att de rätteligen borde betraktas såsom förebud — i början mera smygande, efterhand alltmer öppet framträdande — för den kris, som omsider inträffade 1840, då sinnessjukdomen tog en fullt akut form. Yttranden af skalden skulle hafva anförts, som ådagalade, huru väl han själf i ljusare stunder insåg, att de mer eller mindre öfverretade stämningar, af hvilka han under denna tid esomoftast behärskades, de obilligt människofientliga så väl som de uppjagadt känslovarma — ty äfven sådana förekommo —, i grund och botten hade karaktären af en vansinnigs tvångsföreställningar. Han själf afskydde dem, men han mäktade ej frigöra sig ur de demoniska makternas våld.

Af de uppsatser, som denna bok innehåller, äro den första, om diplomaten, poeten och filosofen v. Brinkman, och den sista, om lifvet på Östrabo under 1820- och 1830-talen, nya och ej förut publicerade. Uppsatsen om Jakob Cederström och revolutionen 1809 har varit tryckt i *Historisk tidskrift* år 1895, uppsatsen om

Lundagårdsmurens fall har stått att läsa i jultidningen *Öresund* år 1899. De öfriga hafva, jämte flera andra här ej meddelade skisser, varit intagna i Sydsvenska Dagbladet under åren 1896, 1897 och 1899.

Min broder hade själf förberedt hopförandet af dessa spridda uppsatser till en bok, men det förunnades honom icke att fullfölja sin plan.

Må nu samlingen, då den bortgångne författaren ej själf fick utgifva den, i stället framträda såsom en gärd åt hans minne. Må den för vännerna af hans författarskap, och framför allt för hans många personliga vänner, blifva en ny anledning att tänka på hvad denna boks författare en gång var. Och må den förmå att, ännu sedan han icke mer finnes ibland oss, förvärfva åt honom nya vänner.

Lund, oktober 1900. *Es. Tegnér.*

*

Personregister.

*

Rättelser.

Sid. 80, rad. 6 uppifrån, står *grefve*, läs *friherre.* » 127, » 11 nedifrån, » *Findered*, » *Tindered.*

*

Zetterstedt, J. V., 97, 174. Zibet, K. B., 78, 158, 159.

Åkerhjelm, G. F., 235, 320—322, 325, 329; hans hustru, född af Ugglas, 263, 320—323.

Öhrnberg, J., 290.

*

Rättelser.

Sid. 80, rad. 6 uppifrån, står *grefve*, läs *friherre.* » 127, » 11 nedifrån, » *Findered*, » *Tindered.*

*